

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๘

๒๔. ตัณหาบรรค วรรณนา

๑. เรื่องปลาช็อกปีละ ๘
๒. เรื่องนางลูกสุกร ๑๔
๓. เรื่องวิพพันตภิกษุ ๑๘
๔. เรื่องเรือนจำ ๒๐
๕. เรื่องพระนางเขมา ๒๓
๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื้ออุคคเสน ๒๕
๗. เรื่องจูฬนุคคหบัณฑิต ๓๐
๘. เรื่องมาร ๓๓
๙. เรื่องอุปกาชิวก ๓๕
๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช ๓๖
๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร ๔๐
๑๒. เรื่องอังกูรเทพบุตร ๔๓

๒๕. ภิกขุบรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป ๔๖
๒. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ ๔๙
๓. เรื่องภิกษุชื้อโกกาลิกะ ๕๓
๔. เรื่องพระธรรมารามเถระ ๕๕
๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง ๕๗
๖. เรื่องปัญจคตทายกพราหมณ์ ๕๙
๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ ๖๒
๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ๗๐
๙. เรื่องพระสันตกายเถระ ๗๑
๑๐. เรื่องพระนั่งคลกุกุเถระ ๗๓
๑๑. เรื่องพระวักกเถระ ๗๕
๑๒. เรื่องสุมนสามเณร ๗๗

๒๖. พราหมณบรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก ๙๐
๒. เรื่องภิกษุมากรูป ๙๒
๓. เรื่องมาร ๙๓

๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๙๔
๕. เรื่องพระอานนทเถระ ๙๕
๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ๙๗
๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๙๘
๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี ๑๐๑
๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๑๐๓
๑๐. เรื่องขมูลพราหมณ์ ๑๐๔
๑๑. เรื่องกุกพราหมณ์ ๑๐๕
๑๒. เรื่องนางกิสาโคตมี ๑๐๘
๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๑๐๙
๑๔. เรื่องอุคคเสน ๑๑๐
๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน ๑๑๑
๑๖. เรื่องอังกูรเทพบุตรพราหมณ์ ๑๑๓
๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๑๑๕
๑๘. เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี ๑๑๗
๑๙. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ๑๑๘
๒๐. เรื่องพระเขมาภิกษุณี ๑๑๙
๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา ๑๒๐
๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ๑๒๓
๒๓. เรื่องสามเณร ๑๒๕
๒๔. เรื่องพระมหาปิ่นถกเถระ ๑๒๘
๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจจเถระ ๑๒๙
๒๖. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ๑๓๐
๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๑๓๒
๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ ๑๓๓
๒๙. เรื่องพระเรวัตเถระ ๑๓๔
๓๐. เรื่องพระจันทาทกเถระ ๑๓๕
๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ ๑๓๙
๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทเถระ ๑๔๑
๓๓. เรื่องพระโชติกเถระ ๑๔๕
๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ ๑๖๕
๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ ๑๖๖

- ๓๖. เรื่องพระวังคีสเถระ ๑๖๗
- ๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี ๑๗๐
- ๓๘. เรื่องพระอังกุลิมาเถระ ๑๗๒
- ๓๙. เรื่องเทวहितพราหมณ์ ๑๗๓

- [รวมเรื่องทั้งหมด] ๑๗๕
- [คำอุทิศของผู้เรียบเรียง] ๑๗๖
- [พรรณนาคุณสมบัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้] ๑๗๗

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๒ มี.ค.๖๑ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 6

แผนผังประกอบ: แผนที่ชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชาวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๒๔. ตัณหาพรรค พรรณนา

๑. เรื่องปลาช็อกปิละ.....๕	
[สองพี่น้องออกบวช].....๕	
[น้องชายเมาในคันธธุระ].....๕	
[น้องชายไม่เชื่อพี่].....๕	
[น้องชายเสียคนเพราะถูกทอดทิ้ง].....๕	
[โจรเกิดในเทวโลกด้วยอำนาจของศีล].....๕	
[เทพบุตรถือปฏิสนธิในตระกูลแก้วภูษะ].....๑๐	
[กปิละเกิดเป็นปลาใหญ่].....๑๐	
[พระศาสดาตรัสกปิลสูตร].....๑๑	
[แก้อรธ].....๑๒	
๒. เรื่องนางลูกสุกร.....๑๔	
[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของนางลูกสุกร].....๑๔	
[รากต้นหาให้โทษมาก].....๑๔	
[แก้อรธ].....๑๕	
๓. เรื่องวิพันทกภิกษุ.....๑๘	
[เธอสึกออกไป ทำโจรกรรมเลี้ยงชีพ].....๑๘	
[พวกภิกษุประหลาดใจ เพราะเห็นเขาไม่กลัว].....๑๘	
[แก้อรธ].....๑๙	
๔. เรื่องเรือนจำ.....๒๐	
[พวกภิกษุเห็นโจรถูกจองจำนึกแปลกใจ].....๒๐	
[เครื่องจองจำคือกิเลสตัดได้ยากยิ่งนัก].....๒๐	
[พระศาสดาทรงแสดงเครื่องจองจำ ๒ อย่าง].....๒๑	
[แก้อรธ].....๒๑	
๕. เรื่องพระนางเขมา.....๒๓	
[หนามบ่งหนาม].....๒๓	
[ในร่างกายนี้ไม่มีสาระ].....๒๓	
[แก้อรธ].....๒๔	

๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน.....๒๕	
[อุคคเสนรักใคร่หญิงนักฟ้อน].....๒๕	
[อุคคเสนได้นางนักฟ้อนสมประสงค์].....๒๕	
[อุคคเสนแสดงศิลปะ].....๒๖	
[อุคคเสนแสดงศิลปะแก่พระมหาโมคคัลลานะ].....๒๖	
[แก้อรธ].....๒๗	
[อุคคเสนทูลขอบรรพชาอุปสมบท].....๒๗	
[พระศาสดาตรัสบอกอุปนิสัยของพระอุคคเสน].....๒๘	
๗. เรื่องจูฬนุคคหบัณฑิต.....๓๐	
[ภิกษุหนุ่มรักใคร่หญิงรุ่นสาว].....๓๐	
[ภิกษุหนุ่มถูกนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา].....๓๐	
[พระศาสดาทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุหนุ่มนั้น].....๓๐	
[แก้อรธ].....๓๒	
๘. เรื่องมาร.....๓๓	
[มารแปลงเป็นช้าง รัศกระหม่อมพระราหู].....๓๓	
[พระศาสดาทรงแสดงเหตุที่พระราหูไม่กลัว].....๓๓	
[แก้อรธ].....๓๓	
๙. เรื่องอุปกาชีวก.....๓๕	
[อุปกาชีวกทูลถามพระศาสดา].....๓๕	
[พระศาสดาตรัสตอบอุปกาชีวก].....๓๕	
[แก้อรธ].....๓๕	
๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช.....๓๖	
[ปัญหา ๔ ข้อของเทวดา].....๓๖	
[เทวดาพากันไปถามปัญหาท้าวมหาราชาทั้ง ๔].....๓๖	
[ท้าวสักกเทวราชพาพวกเทวดาไปเฝ้าพระศาสดา].....๓๖	
[พระศาสดาทรงแก้ปัญหา].....๓๗	
[แก้อรธ].....๓๗	
๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร.....๔๐	

[ประวัติครั้งยังมีชีวิต ของอุปตตกเศรษฐี].....	๔๐
[บุรพกรรมของอุปตตกเศรษฐี].....	๔๐
[สรูปกรรมและผลแห่งกรรมของเศรษฐี].....	๔๑
[โภคเย่อมฆ่าคนผู้ทรมปัญญา].....	๔๑
[แก้อรรถ].....	๔๑
๑๒. เรื่องอังกรเทพบุตร.....	๔๓
[ทานที่เลือกให้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญ].....	๔๓
[แก้อรรถ].....	๔๔

๒๕. ภิกขุวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป.....	๔๖
[ภิกษุ ๕ รูป รักษาทวารต่างกัน].....	๔๖
[พระศาสดาทรงแก้ความเข้าใจผิดของภิกษุ ๕ รูป].....	๔๖
[แก้อรรถ].....	๔๗
๒. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์.....	๔๙
[สองสหายออกบวช].....	๔๙
[ภิกษุรูปหนึ่งตีตดาหงส์ด้วยก้อนกรวด].....	๔๙
[ภิกษุทั้งหลายติเตียนแล้วทูลแต่พระศาสดา].....	๔๙
[พระศาสดาประทานโอวาท].....	๔๙
[ศีล ๕ ชื่อภุจธรรม].....	๕๐
[แคว้นกาลิงค์เกิดฝนแล้ง].....	๕๐
[พระเจ้ากาลิงค์ทรงรักษาภุจธรรม ฝนจึงตก].....	๕๑
[แก้อรรถ].....	๕๒
๓. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ.....	๕๓
[พระโกกาลิกะเกิดในนรก เพราะด่าพระอัครสาวก].....	๕๓
[หงส์ ๒ ตัว พาแต่ผู้สหาย ไปถ้ำของตน].....	๕๓
[แต่่าหลุดจากท่อนไม้ที่ค้ำบ ตกลงตาย].....	๕๓
[การพูดมากไม่ถูกเวลา ให้โทษ].....	๕๔
[แก้อรรถ].....	๕๔
๔. เรื่องพระธรรมารามเถระ.....	๕๕
[พวกภิกษุปรึกษาเรื่องปริณิพพานของพระศาสดา].....	๕๕
[พระธรรมารามไม่เกี่ยวข้องด้วย].....	๕๕
[พระศาสดาทรงรับสั่งให้หาตัว].....	๕๕
[พระศาสดาทรงอนุโมทนาด้วย].....	๕๕
[แก้อรรถ].....	๕๖
๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง.....	๕๗
[ภิกษุคบภิกษุพวกพระเทวทัต เพราะเห็นแก่ลาภ].....	๕๗

[ภิกษุควรรยตีในลาภของตนเท่านั้น].....	๕๗
[แก้อรรถ].....	๕๘
๖. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์.....	๕๙
[เหตุที่พราหมณ์ได้ชื่อว่าปัญจัคคทายก].....	๕๙
[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพราหมณ์และภรรยา].....	๕๙
[พราหมณ์เห็นพระศาสดา].....	๖๐
[พราหมณ์ถวายภัตแด่พระศาสดา].....	๖๐
[พราหมณ์เลื่อมใสพระดำรัสของพระศาสดา].....	๖๐
[คนผู้ไม่กำหนดไม่ติดในนามรูปชื่อว่าภิกษุ].....	๖๑
[แก้อรรถ].....	๖๑
๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ.....	๖๒
[ประวัติพระโสณภิกษุ].....	๖๒
[พระโสณะทูลขอพร ๕ ประการแก่พระศาสดา].....	๖๓
[พวกโจรเข้าปล้นเรือนมหาอุบาสิก].....	๖๔
[ธรรมเย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม].....	๖๕
[พวกโจรเลื่อมใส ขอบวชแก่พระโสณะ].....	๖๕
[แก้อรรถ].....	๖๗
๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป.....	๗๐
[ภิกษุควรรพยายามให้หลุดพ้นจากวิภวทุกข์].....	๗๐
[แก้อรรถ].....	๗๐
๙. เรื่องพระสันตกายเถระ.....	๗๑
[พระเถระเคยเกิดเป็นราชสีห์].....	๗๑
[ภิกษุควรเป็นผู้สงบ].....	๗๑
[แก้อรรถ].....	๗๑
๑๐. เรื่องพระนังคลภิกษุเถระ.....	๗๓
[คนเขี้ยวใจบวชในพระพุทธศาสนา].....	๗๓
[ภิกษุมีอุบายสอนตนเอง เย่อมระงับความกระสัน].....	๗๓
[ภิกษุควรเป็นผู้เตือนตน].....	๗๔
[แก้อรรถ].....	๗๔
๑๑. เรื่องพระวัคคิเถระ.....	๗๕
[ผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นพระตถาคต].....	๗๕
[แก้อรรถ].....	๗๖
๑๒. เรื่องสุมนสามเณร.....	๗๗
[บุรพกรรมของพระอนูรุท].....	๗๗
[ประวัติพระอนูรุท].....	๗๙
[พระเถระระลึกถึงสหายเก่า].....	๘๒
[ไม่รับวัตถุ กลับได้สามเณร].....	๘๒

[พระเถระปรารภความเพียรเสมอ].....	๘๓
[สามเณรต่อสู้กับพญานาค].....	๘๓
[สามเณรเชิญเทพตามาดูการรบ].....	๘๔
[พญานาคแพ้สามเณร].....	๘๕
[พญานาคพูดเท็จ แต่สามเณรไม่พูดเท็จ].....	๘๕
[พญานาคของขมาสามเณร].....	๘๖
[พวกภิกษุล้อเลียนสามเณร].....	๘๖
[พระศาสดาทรงทำคุณของสามเณรให้ปรากฏ].....	๘๖
[สมบัติย่อมสำเร็จแก่เด็ก ๆ ได้].....	๘๘
[แก้อรรถ].....	๘๘

๒๖. พราหมณวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก	๙๐
[พวกภิกษุรังเกียจวาตะของพราหมณ์].....	๙๐
[ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่ยินดีต่อวาตะนั้น].....	๙๐
[แก้อรรถ].....	๙๐
๒. เรื่องภิกษุมากรูป	๙๒
[พระสารีบุตรทูลถามปัญหาเพื่อพวกภิกษุ].....	๙๒
[แก้อรรถ].....	๙๒
๓. เรื่องมาร	๙๓
[มารปลอมตัวทูลถามเรื่องผี].....	๙๓
[แก้อรรถ].....	๙๓
๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	๙๔
[พราหมณ์ทูลถามเรื่องพราหมณ์กะพระศาสดา].....	๙๔
[แก้อรรถ].....	๙๔
๕. เรื่องพระอนนทเถระ	๙๕
[รัศมีของวัตถุ ๕ อย่าง ต่างกัน].....	๙๕
[แก้อรรถ].....	๙๕
๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง	๙๗
[พราหมณ์บวชนอกพระพุทธศาสนา].....	๙๗
[แก้อรรถ].....	๙๗
๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ	๙๘
[พระเถระถูกพราหมณ์ตี].....	๙๘
[พราหมณ์ไม่ควรประหารพราหมณ์].....	๙๙
[แก้อรรถ].....	๙๙
๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี	๑๐๑
[พระศาสดาทรงบัญญัติครุธรรม ๘].....	๑๐๑

[คนที่ควรเรียกว่าพราหมณ์].....	๑๐๑
[แก้อรรถ].....	๑๐๑
๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ	๑๐๓
[พระสารีบุตรเคารพในพระอัสสชิผู้อาจารย์].....	๑๐๓
[แก้อรรถ].....	๑๐๓
๑๐. เรื่องขุฎิพราหมณ์	๑๐๔
[ขุฎิต้องการให้ตรัสเรียกตนว่าพราหมณ์].....	๑๐๔
[ลักษณะแห่งพราหมณ์].....	๑๐๔
[แก้อรรถ].....	๑๐๔
๑๑. เรื่องกุกพราหมณ์	๑๐๕
[พราหมณ์ลวงเอาสิ่งของๆ ชาวเมือง].....	๑๐๕
[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของพราหมณ์].....	๑๐๕
[แก้อรรถ].....	๑๐๗
๑๒. เรื่องนางกิสาโคตมี	๑๐๘
[นางโคตมีเห็นท้าวสักกะ].....	๑๐๘
[นางกิสาโคตมีเลิศทางทรงผ้าบังสุกุล].....	๑๐๘
[แก้อรรถ].....	๑๐๘
๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	๑๐๙
[พราหมณ์เข้าเฝ้าพระศาสดา].....	๑๐๙
[ลักษณะแห่งพราหมณ์].....	๑๐๙
[แก้อรรถ].....	๑๐๙
๑๔. เรื่องอุคคเสน	๑๑๐
[พระอรหันต์ย่อมไม่กลัว].....	๑๑๐
๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน	๑๑๑
[พราหมณ์ ๒ คนเอาโคแข่งขันกัน].....	๑๑๑
[ควรตัดชะเนาะและเชือกภายใน].....	๑๑๑
[แก้อรรถ].....	๑๑๑
๑๖. เรื่องอ๊กโกสภารทวาชพราหมณ์	๑๑๓
[นางธัญชาณีถูกด่า].....	๑๑๓
[พราหมณ์ ๔ คนบรรลุพระอรหัตตผล].....	๑๑๓
[พระศาสดาเป็นที่พึงของมหาชน].....	๑๑๔
[แก้อรรถ].....	๑๑๔
๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ	๑๑๕
[พระเถระสละทรัพย์ออกบวช].....	๑๑๕
[ภิกษุทั้งหลายสรรเสริญพระเถระ].....	๑๑๕
[แก้อรรถ].....	๑๑๖
๑๘. เรื่องพระอุบลวันณาเถรี	๑๑๗

[มหาชนเข้าใจว่าพระชีนาสพินตีกามสุข].....	๑๑๗
[พระชีนาสพไม่ติดอยู่ในกาม].....	๑๑๗
[แก้อรรถ].....	๑๑๗
๑๙. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง.....	๑๑๘
[ทาสของพราหมณ์หนีไปบวช].....	๑๑๘
[แก้อรรถ].....	๑๑๘
๒๐. เรื่องพระเขมาภิกษุณี.....	๑๑๙
[พระเขมาภิกษุณีพบท้าวสักกะ].....	๑๑๙
[ลักษณะแห่งพราหมณ์ในพระพุทธรูปศาสนา].....	๑๑๙
[แก้อรรถ].....	๑๑๙
๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื้อมเขา.....	๑๒๐
[เทพดากลัวผู้มีศีลบริสุทธ์].....	๑๒๐
[เทพดาคิดอุบายให้ภิกษุไปจากที่นั่น].....	๑๒๐
[ผู้มีศีลบริสุทธ์ไม่ต้องร้อนใจ].....	๑๒๑
[ลักษณะพราหมณ์ในพระพุทธรูปศาสนา].....	๑๒๒
[แก้อรรถ].....	๑๒๒
๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง.....	๑๒๓
[ภิกษุเดินทางร่วมกับหญิง แม่ไม่รู้ก็มีโทษ].....	๑๒๓
[พระเถระถูกสามีของหญิงนั้นตี แต่ไม่โกรธ].....	๑๒๓
[พระชีนาสพแม้ถูกตีก็ไม่โกรธ].....	๑๒๔
[แก้อรรถ].....	๑๒๔
๒๓. เรื่องสามเณร.....	๑๒๕
[พราหมณ์เสียใจเพราะได้สามเณรน้อย].....	๑๒๕
[แม้สตรีสาวทั้ง ๒ ก็ไม่เป็นที่พอใจของพราหมณ์].....	๑๒๕
[ท้าวสักกะปลอมเป็นพราหมณ์แก่ มาทรมานพราหมณ์].....	๑๒๕
[พวกสามเณรเล่าเรื่องที่ถูกรุทรมาน].....	๑๒๖
[แก้อรรถ].....	๑๒๗
๒๔. เรื่องพระมหาปันถกเถระ.....	๑๒๘
[มหาปันถกจะขับไล่พระผู้น้องชายจากวิหาร].....	๑๒๘
[แก้อรรถ].....	๑๒๘
๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ.....	๑๒๙
[พระปิลินทวัจฉจะใช้วาหะว่าคนถ้อยจนติดปาก].....	๑๒๙
[แก้อรรถ].....	๑๒๙
๒๖. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง.....	๑๓๐
[พระชีนาสพถือเอาของของคนอื่น ด้วยบังสุกุลสัญญา].....	๑๓๐
[พระชีนาสพไม่ถือเอาของคนอื่นด้วยเจตนาขโมย].....	๑๓๐
[แก้อรรถ].....	๑๓๐

๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ.....	๑๓๒
[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระสารีบุตรยังมีดีค้นหา].....	๑๓๒
[พระศาสดาปลื้มใจความเข้าใจผิดของพวกภิกษุ].....	๑๓๒
[แก้อรรถ].....	๑๓๒
๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ.....	๑๓๓
[พระศาสดาทรงแสดงลักษณะแห่งพราหมณ์].....	๑๓๓
[แก้อรรถ].....	๑๓๓
๒๙. เรื่องพระเวตเถระ.....	๑๓๔
[พระชีนาสพไม่มีบุญและบาป].....	๑๓๔
[แก้อรรถ].....	๑๓๔
๓๐. เรื่องพระจันทาทกเถระ.....	๑๓๕
[พระจันทาทกเคยเป็นพ่อค้าไม้จันทน์แดง].....	๑๓๕
[อานิสงส์การบูชาด้วยไม้จันทน์แดง].....	๑๓๖
[จันทาทกพราหมณ์อับเฉาในสำนักพระศาสดา].....	๑๓๗
[พระชีนาสพกล่าวแต่คำจริง].....	๑๓๘
[แก้อรรถ].....	๑๓๘
๓๑. เรื่องพระสีวลีเถระ.....	๑๓๙
[พระนางสุปปาวาสาทรงอดกลั้นทุกข์ได้ด้วยวิตก ๓ ข้อ].....	๑๓๙
[พระโอรสได้บรรลุพระอรหัต].....	๑๓๙
[แก้อรรถ].....	๑๔๐
๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทเถระ.....	๑๔๑
[กุลบุตรออกบวช].....	๑๔๑
[หญิงแพศยารับอาสาจะให้พระเถระสึกให้ได้].....	๑๔๑
[หญิงแพศยาออกอุบายเกลี้ยกล่อมพระเถระ].....	๑๔๒
[หญิงแพศยาแสดงแสดงอาการ ๔๐ อย่าง เกี้ยวพระเถระ].....	๑๔๒
[พระเถระชนะหญิงแพศยา เพราะอาศัยพระศาสดา].....	๑๔๓
[แก้อรรถ].....	๑๔๔
[พระศาสดาเป็นที่พึ่งของพระเถระ].....	๑๔๔
๓๓. เรื่องพระโชติกเถระ.....	๑๔๕
[บุรพกรรมของ ๒ พี่น้อง].....	๑๔๕
[น้องชายถวายเป็นอภัยแก่พระปัจเจกพุทธะ].....	๑๔๕
[พี่ชายเลื่อมใสขออนุโมทนาส่วนบุญ].....	๑๔๖
[สองพี่น้องได้เกิดร่วมกันอีกในชาติต่อมา].....	๑๔๖
[พี่ชายล่าน้องชายออกบวช แล้วได้บรรลุพระอรหัต].....	๑๔๗
[น้องชายสร้างพระคันธกุฎีถวายพระศาสดา].....	๑๔๗
[เขาตั้งการรักษารัตนะที่ไปรอบพระคันธกุฎี].....	๑๔๘
[พราหมณ์มีฉภาทิฎฐิ์ลักแก้วมณี].....	๑๔๙

[อปราชิตกฏุมที่เกิดเป็นโชติกเศรษฐี].....	๑๕๐
[ท้าวสักกะเสด็จมานิรมิตสมบัติให้โชติกเศรษฐี].....	๑๕๑
[พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานฉัตร ตั้งให้เป็นเศรษฐี].....	๑๕๒
[มหาชนต่างแตกตื่นมาชมสมบัติ].....	๑๕๒
[พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะชมปราสาท].....	๑๕๓
[พระเจ้าอชาตศัตรูทรงน้อยพระหทัย].....	๑๕๓
[พระราชอาประทัບส่วยในบ้านโชติกเศรษฐี].....	๑๕๔
[พระราชาทรงสนทนากับเศรษฐี].....	๑๕๕
[ภรรยาเศรษฐีน้อยใจ ที่ยังมีผู้ใหญ่กว่าตน].....	๑๕๕
[ภรรยาเศรษฐีน้ำตาไหล].....	๑๕๕
[เด็กชฎิลถูกมารดาเอาลายน้ํา].....	๑๕๖
[หญิง ๒ คนเถียงกันเพราะเด็กชฎิลละ].....	๑๕๖
[เหตุที่เด็กนั้นได้รับตั้งชื่อว่าชฎิลละ].....	๑๕๗
[พระมหากัจจายนะรับเด็กไปมอบให้อุปัฏฐาก].....	๑๕๗
[เทพดาช่วยให้เด็กขายของให้หมด].....	๑๕๗
[ชฎิลกุมารได้เป็นเศรษฐี เพราะภูเขาทองผุดใกล้เรือน].....	๑๕๘
[ชฎิลเศรษฐีให้บุรุษเที่ยวสืบหาเศรษฐีที่เสมอกับตน].....	๑๕๘
[พวกบุรุษพบเมณฑกเศรษฐี].....	๑๕๘
[ชฎิลเศรษฐีให้สืบเสาะเป็นครั้งที่ ๒].....	๑๕๙
[พวกบุรุษพลโชติกเศรษฐี].....	๑๕๙
[บุรุษกรรมของชฎิลเศรษฐี].....	๑๖๐
[ชฎิลเศรษฐีออกบวชได้บรรลุพระอรหัต].....	๑๖๑
[แก้อรธ].....	๑๖๒
[พระเจ้าอชาตศัตรูจะยึดเอาบ้านเศรษฐี].....	๑๖๒
[พระราชาทรงถอดแหวนไม่ออก].....	๑๖๓
[เศรษฐีสลัดใจใคร่จะบวช].....	๑๖๓
[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระเถระอวดอุตตริมนุสสธรรม].....	๑๖๓

๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑	๑๖๕
[นักฟ้อนออกบวชได้บรรลุพระอรหัต].....	๑๖๕
[แก้อรธ].....	๑๖๕
๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒	๑๖๖
[พราหมณ์ละความยินดีและไม่ยินดีได้].....	๑๖๖
[แก้อรธ].....	๑๖๖
๓๖. เรื่องพระวังคีสเถระ	๑๖๗
[วังคีสพราหมณ์เป็นนักทำนาย].....	๑๖๗
[เขายอมจำนนพระศาสดา].....	๑๖๗
[วังคีสบวชเพื่อเรียนพุทธมนต์].....	๑๖๘
[พระเถระบรรลุพระอรหัต].....	๑๖๘
[แก้อรธ].....	๑๖๘
๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี	๑๗๐
[วิสาขอุบาสกบรรลุอนาคามีผล].....	๑๗๐
[วิสาขอุบาสกถามปัญหาในมรรคกะพระเถรี].....	๑๗๐
[พระศาสดาทรงยกย่องพระธรรมทินนาเถรี].....	๑๗๑
[แก้อรธ].....	๑๗๑
๓๘. เรื่องพระอังกุลิมาลเถระ	๑๗๒
[พระอังกุลิมาลไม่กลัวช้าง].....	๑๗๒
[แก้อรธ].....	๑๗๒
๓๙. เรื่องเทวहितพราหมณ์	๑๗๓
[พราหมณ์ทูลถามทักษิณาทันทีมีผลมาก].....	๑๗๓
[พระศาสดาทรงแก้ปัญหของพราหมณ์].....	๑๗๓
[แก้อรธ].....	๑๗๓
[รวมเรื่องทั้งหมด]	๑๗๕
[คำอุทิศของผู้เรียบเรียง]	๑๗๖
[พรรณนาคุณสมบัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้]	๑๗๗

๒๔. ตัณหาพรรค พรรณนา

๑. เรื่องปลาช็อกปิละ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปลาช็อกปิละ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มนุชฺส” เป็นต้น.

[สองพี่น้องออกบวช]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ ปรินิพพานแล้ว

กกุลบุตร ๒ คนพี่น้อง ออกบวชในสำนักแห่งพระสาวกทั้งหลาย.

บรรดากกุลบุตร ๒ คนนั้น คนพี่ได้ชื่อว่าโสธนะ, คนน้องช็อกปิละ.

ส่วนมารดาของคนทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าสาธนี, น้องสาวชื่อบาปนา.

แม้หญิง ทั้ง ๒ นั้น ก็บวชแล้วใน (สำนัก) ภิกษุณี.

เมื่อคนเหล่านั้นบวชแล้วอย่างนั้น พี่น้องทั้ง ๒ ทำวัตรและปฏิบัติแก่พระอาจารย์และพระอุปัชฌายะอยู่

วันหนึ่ง ถามว่า “ท่านครีธ ธุระในพระศาสนานี้ มีเท่าไร?” ได้ยินว่า “ธุระมี ๒ อย่าง คือ คันถธุระ ๑ วิปัสสนาธุระ ๑,”

ภิกษุผู้เป็นพี่ คิดว่า “เราจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ” อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และพระอุปัชฌายะ ๕ พรรษาแล้ว

เรียนกัมมัญฐานจนถึงพระอรหัตต์ เข้าไปสู่ป่า พยายามอยู่ก็บรรลุพระอรหัตต์ผล.

[น้องชายเมาในคันถธุระ]

ภิกษุน้องชาย คิดว่า “เรายังหนุ่มก่อน, ในเวลาแก่ จึงจักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ” จึงเริ่มตั้งคันถธุระ เรียนพระไตรปิฎก.

บริวารเป็นอันมากได้เกิดขึ้นเพราะอาศัยปริยัติของเธอ, ลากก็เกิดขึ้นเพราะอาศัยบริวาร.

เธอเมาแล้วด้วยความเมาในความเป็นผู้สตั้มมาก อันความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว เพราะเป็นผู้สำคัญตัวว่าฉลาดยิ่ง

ย่อมกล่าวแม้สิ่งที่เป็นอกัปปิยะ อันคนเหล่าอื่นกล่าวแล้วว่า “เป็นอกัปปิยะ,” กล่าวแม้สิ่งที่เป็นอกัปปิยะว่า “เป็นอกัปปิยะ,”

กล่าวแม้สิ่งที่มีโทษว่า “ไม่มีโทษ,” กล่าวแม้สิ่งไม่มีโทษว่า “มีโทษ.”

เธอแม้อันภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลายกล่าวว่า “คุณกปิละ คุณอย่าได้กล่าวอย่างนี้” แล้ว แสดงธรรมและวินัยกล่าวสอนอยู่

ก็กล่าวว่า “พวกท่านจะรู้อะไร พวกท่านเช่นกับกำมือเปล่า” เป็นต้นแล้ว ก็เที่ยวชู้ตวาดภิกษุทั้งหลายอยู่.

[น้องชายไม่เชื่อพี่]

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย บอกเนื้อความนั้นแก่พระโสธนะเถระ ผู้เป็นพี่ชายของเธอแล้ว.

แม้พระโสธนะเถระ เข้าไปหาเธอแล้ว ตักเตือนว่า

“คุณกปิละ ก็การปฏิบัติชอบของภิกษุทั้งหลายผู้เช่นเธอ ชื่อว่าเป็นอายุพระศาสนา;

เพราะฉะนั้น เธออย่าได้ละการปฏิบัติชอบ แล้วกล่าวคัดค้านสิ่งที่เป็นอกัปปิยะเป็นต้นอย่างนั้นเลย.”

เธอมิได้เอื้อเพื่อถ้อยคำแม่ของท่าน.

แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ พระเถระก็ตักเตือนเธอ ๒-๓ ครั้ง ทราบเธอผู้ไม่รับคำตักเตือนว่า “ภิกษุนี้ไม่ทำตามคำของเรา” จึงกล่าวว่า “คุณ ถ้าตั้งนั้น เธอจักปรากฏด้วยกรรมของตน” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[น้องชายเสียคนเพราะถูกทอดทิ้ง]

จำเดิมแต่นั้น ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก แม่เหล่าอื่น ทอดทิ้งเธอแล้ว.

เธอเป็นผู้มีความประพฤติชั่ว อันพวกผู้มีความประพฤติชั่ว แวดล้อมอยู่ วันหนึ่ง คิดว่า

“เราจักสวดปาฏิโมกข์” จึงถือพัดไปนั่งบนธรรมาสนในโรงอุโบสถแล้ว ถามว่า

“ผู้มีอายุ ปาฏิโมกข์ยอมเป็นไปเพื่อภิกษุทั้งหลายผู้ประชุมกันแล้วในที่นี้หรือ?”

เห็นภิกษุทั้งหลายนิ่งเสียด้วยคิดว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยคำโต้ตอบที่เราให้แก่ภิกษุ?” จึงกล่าวว่า

“ผู้มีอายุ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ไม่มี, ประโยชน์อะไรด้วยปาฏิโมกข์ ที่พวกท่านจะฟังหรือไม่ฟัง” ดังนี้แล้ว ก็ลุกไปจากอาสนะ.

เธอยังศาสนาคือปรีดีของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะให้เสื่อมลงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

แม้พระโสณเถระก็ปรินิพพานในวันนั้นเอง.

ในกาลสิ้นอายุ ภิกษุกปีละ เกิดในอเวจีมหานรก.

มารดาและน้องสาวของเธอแม้นั้น ถึงทิฏฐานาคติของเธอนั้นแล ต่าปรีภาษภิกษุทั้งหลาย ผู้มีศีลเป็นที่รักแล้ว ก็บังเกิดในอเวจีมหานรคนั้นเหมือนกัน.

[โจรเกิดในทิวโลกด้วยอำนาจของศีล]

ก็ในกาลนั้น บุรุษ ๕๐๐ คน ทำโจรกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น เป็นอยู่ด้วยกิริยาของโจร ถูกพวกมนุษย์ในชนบทตามจับ แล้วหนีเข้าป่า ไม่เห็นที่พึ่งอะไรในป่านั้น เห็นภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง ไหว้แล้ว กล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของพวกข้าพเจ้าเถิด.”

พระเถระกล่าวว่า “ชื่อว่าที่พึ่งเช่นกับศีล ย่อมไม่มีแก่ท่านทั้งหลาย, พวกท่านแม้ทั้งหมดจงสมาทานศีล ๕ เถิด.”

โจรเหล่านั้นรับว่า “ดีละ” ดังนี้แล้ว สมาทานศีลทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พระเถระตักเตือนโจรเหล่านั้นว่า

“บัดนี้ พวกท่านเป็นผู้มีศีล; พวกท่านไม่ควรล่วงศีลแม้เพราะเหตุแห่งชีวิตเลย; ความประทุษร้ายทางใจ ก็ไม่ควรทำ.”

โจรเหล่านั้น รับว่า “ดีละ”.

ครั้งนั้น ชาวชนบทเหล่านั้น (มา) ถึงที่นั้นแล้ว ค้นหาข้างโน้นข้างนี้ พบโจรเหล่านั้นแล้ว ก็ช่วยกันปลงชีวิตเสียทั้งหมด.

พวกโจรเหล่านั้นทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในทิวโลก.

หัวหน้าโจรได้เป็นหัวหน้าเทพบุตร.

[เทพบุตรถือปฏิสนธิในตระกูลแก้วภูฏะ]

เทพบุตรเหล่านั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกสิ้นพุทธรูปหนึ่ง ด้วยอำนาจอนุโลมและปฏิโลม
ในพุทธรูปกาลนั้น บังเกิดแล้วในหมู่บ้านชาวประมง ๕๐๐ ตระกูล ใกล้ประตูพระนครสาวัตถิ.

หัวหน้าเทพบุตรถือปฏิสนธิในเรือนของหัวหน้าชาวประมง, พวกเทพบุตรนอกนี้ ถือปฏิสนธิในเรือนชาวประมงนอกนี้.
การถือปฏิสนธิและการออกจากท้องมารดาแห่งชนเหล่านั้น ได้มีแล้วในวันเดียวกันทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

หัวหน้าชาวประมงให้คนเที่ยวแสวงหาว่า “พวกทารกแม่เหล่าอื่นในบ้านนี้ เกิดแล้วในวันนี้มีอยู่บ้างไหม?”
ได้ยินความที่ทารกเหล่านั้นเกิดแล้ว จึงสั่งให้ๆ ทรัพยาเลียงดูแก่ชาวประมงเหล่านั้น ด้วยตั้งใจว่า
“พวกทารกนั้นจักเป็นสหายของบุตรเรา.”

ทารกเหล่านั้นแม่ทุกคน เป็นสหายเล่นผ่นร่วมกัน ได้เป็นผู้เจริญวัยโดยลำดับแล้ว.

บรรดาเด็กเหล่านั้น บุตรของหัวหน้าชาวประมง ได้เป็นผู้เยี่ยมโดยยศและอำนาจ.

[กปิลละเกิดเป็นปลาใหญ่]

แม้ภิกษุกปิลละใหม่ในนรกสิ้นพุทธรูปหนึ่งแล้ว ในกาลนั้น บังเกิดเป็นปลาใหญ่ในแม่น้ำอจิรวดี
มีสีเหมือนทองคำ (แต่) มีปากเหม็น ด้วยเศษแห่งวิบาก.

ต่อมาวันหนึ่ง สหายเหล่านั้น ปรึกษากันว่า “เราจักจับปลา” จึงถือเอาเครื่องจับสัตว์น้ำมีแหเป็นต้น ทอดไปในแม่น้ำ.
ที่นั่นปลานั้น ได้เข้าไปสู่ภายในแหของคนเหล่านั้น.

ชาวบ้านประมงทั้งหมด เห็นปลานั้นแล้ว ได้ส่งเสียงเอ็ดอึงว่า

“ลูกของพวกเราเมื่อจับปลาครั้งแรก จับได้ปลาทองแล้ว, คราวนี้ พระราชาจักพระราชทานทรัพย์แก่เราเพียงพอ.”

สหายแม่เหล่านั้นแล เอาปลาใส่เรือ ยกเรือขึ้นแล้ว ก็ได้ไปสู่พระราชสำนัก.

แม้เมื่อพระราชาทรงเห็นปลานั้น ตรัสว่า “นั่นอะไร?” พวกเขาได้กราบทูลว่า “ปลา พระเจ้าข้า.”

พระราชาทอด พระเนตรเห็นปลาที่มีสีเหมือนทองคำ ทรงดำริว่า “พระศาสดาจักทรงทราบเหตุที่ปลานั้นเป็นทองคำ” ดังนี้แล้ว
รับสั่งให้คนถือปลาได้ เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค.

เมื่อปากอันปลาพ้ออ้าเท่านั้น พระเชตวันทั้งสิ้น ได้มีกลิ่นเหม็นเหลือเกิน.

พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า เพราะเหตุไร ปลาจึงมีสีเหมือนทองคำ? และเพราะเหตุไร กลิ่นเหม็นจึงพุ่งออกจากปากของมัน?”

พระศาสดา. มหาบพิตร ปลานี้ได้เป็นภิกษุช็อกปิลละ เป็นพหุสูต มีบริวารมาก ในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาค
พระนามว่ากัสสปะ, ถูกความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว ต่าปรีภษาพวกภิกษุผู้ไม่ถือคำของตน
ยังพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะให้เสื่อมลงแล้ว.

เขาบังเกิดในเวจีด้วยกรรมนั้นแล้ว บัดนี้ เกิดเป็นปลาด้วยเศษแห่งวิบาก;

ก็เพราะเธอบอกพระพุทธรูทวณะ กล่าวสรรเสริญคุณพระพุทธรเจ้าสิ้นกาลนาน, จึงได้อัตตภาพมีสีเหมือน
ทองคำนี้ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น,
เธอได้เป็นผู้ดำปรีภษาภิกษุทั้งหลาย กลิ่นเหม็นจึงพุ่งออกจากปากของเธอ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น;
มหาบพิตร อาตมภาพจะให้ปลานั้นพูด.

พระราชสา. ให้พูดเถิด พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามปลาวาว่า “เจ้าช็อกปิลละหรือ?”

ปลา. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ช็อกปิลละ.

พระศาสดา. เจ้ามาจากที่ไหน?

ปลา. มาจากอเวจีมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พระโสทรณะพี่ชายใหญ่ของเจ้าไปไหน?

ปลา. ปรีนิพพานแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. กีนางสาธนีมารดาของเจ้าเล่า ไปไหน?

ปลา. เกิดในนรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางตาปนาน้องสาวของเจ้า ไปไหน?

ปลา. เกิดในมหานรก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. บัดนี้เจ้าจักไปที่ไหน?

ปลาช็อกปิลละกราบทูลว่า “จักไปสู่อเวจีมหานรกดังเดิม พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว อันความเดือดร้อนครอบงำแล้ว
เอาศีรษะฟาดเรือ ทำกาลละในทันทีนั่นเอง เกิดในนรกแล้ว.

มหาชน ได้สลดใจ มีโลมชาติชูชัน^๑แล้ว.

[พระศาสดาตรัสกปิลสูตร]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูวาระจิตของบริษัผู้ประชุมกันในขณะนั้น เพื่อจะทรงแสดงธรรมให้สมควร
แก่ขณะนั้น จึงตรัสกปิลสูตรในสุดตนิบาต^๒ ว่า

“นักปราชญ์ทั้งหลาย ได้กล่าวการประพฤติธรรม ๑ การประพฤติพรหมจรรย์ ๑ นั้น ว่าเป็นแก้วอันสูงสุด” ดังนี้เป็นต้นแล้ว
ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ตัณหา ดุจเกลาย่านทราย ย่อมเจริญแก่คนผู้มีปกติประพฤติประมาท.

เขาย่อมเร่ร้อนไปสู่ภพน้อยใหญ่ ดังวานรตัวปรารถนาผลไม้อยู่ โลดไปในป่า
ฉะนั้น.

ตัณหานั้นเป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก

ย่อมครอบงำ บุคคลใดได้, ความโศกทั้งหลายย่อมเจริญแก่ บุคคลนั้น,

ดุจหย้าคมบาง อันฝนตกรดแล้วเจริญอยู่ ฉะนั้น,

๑ ขนลุก

๒ ขุ. สุ. ๒๕/๒๗๙. ตตถ ฐมมจริยสุตตนิติ ทิสสตี. ญ.ว.

แต่ผู้ใด ย่อมย้ายยึดมั่นนั้น ซึ่งเป็นธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลกจะล่วงไป
ได้, ความโศกทั้งหลาย ย่อมตกไปจากผู้นั้น เหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัว
ฉะนั้น.

เพราะฉะนั้น เราบอกกะท่านทั้งหลายว่า ความเจริญ จะมีแก่ท่านทั้งหลาย
บรรดาที่ประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลายจงชุกครากตัณหาเสียเถิด,
ประหนึ่งผู้ต้องการแฝก ชุดหญ้าคุมบางเสีย ฉะนั้น^๑,
มารอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อยๆ จุกกระแสน้ำระรานไม้้อ ฉะนั้น.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปมตตจาริโน** ความว่า ฆานไม่เจริญเที่ยว วิปัสสนา มรรค และผล ก็ไม่เจริญ
แก่บุคคลผู้มีปกติประพฤติประมาท ด้วยความประมาท มีการปล่อยสติเป็นลักษณะ.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า เครือเถายานทรายร้อยรัด รังรัดต้นไม้อยู่ ย่อมเจริญเพื่อความพินาศแห่งต้นไม้ที่มัน **ฉนโต**,
ตัณหาก็คงนั้น^๑ ชื่อว่าเจริญแก่บุคคลนั้น เพราะอาศัยทวารทั้ง ๖ เกิดขึ้นบ่อยๆ.

บาทพระคาถาว่า **โส ปริปลวติ หุราหุริ** ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เป็นไปในคติแห่งตัณหา ย่อมเร่ร่อน
คือเล่นไปในภพน้อยใหญ่.

ถามว่า “เขาย่อมเร่ร่อนไปเหมือนอะไร?” แก้วว่า “เหมือนวานรตัวปรารถนาผลไม้ โลดไปในป่าฉะนั้น.”

อธิบายว่า วานรเมื่อปรารถนาผลไม้ ย่อมโลดไปในป่า, มันจับกิ่งไม้นั้นๆ ปล่อยกิ่งนั้นแล้ว จับกิ่งอื่น,
ปล่อยกิ่งนั้นแล้ว จับกิ่งอื่น ย่อมไม่ถึงความเป็นสัตว์ที่บุคคลควรกล่าวได้ว่า “มันไม่ได้กิ่งไม้จึงนั่งเจ้าแล้ว” **ฉนโต**;
บุคคลผู้เป็นไปในคติแห่งตัณหา ก็ **ฉนโต** เหมือนกัน เร่ร่อนไปสู่ภพน้อยภพใหญ่ ย่อมไม่ถึงความเป็นผู้ที่ใครๆ ควรพูดได้ว่า
“เขาไม่ได้อารมณ์แล้ว จึงถึงความไม่เป็นไปตามความทะเยอทะยาน.”

บทว่า **ยิ** เป็นต้น ความว่า ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ชื่อว่า ลามก เพราะความเป็นของชั่ว ถึงซึ่งอันนับว่า ‘วิสตติกา’
เพราะความที่ตัณหานั้น เป็นธรรมชาติชานไป คือว่า ช้องอยู่ในอารมณ์มีรูป เป็นต้น

โดยความเป็นดุจอาหารเจือด้วยพิษ โดยความเป็นดุจดอกไม้เจือด้วยพิษ โดยความเป็นดุจผลไม้เจือด้วยพิษ

โดยความเป็นดุจเครื่องบริโภคเจือด้วยพิษ ย่อมครอบงำบุคคลใด,

ความโศกทั้งหลายมีวิภูฏะเป็นมูล ย่อมเจริญยิ่งในภายในของบุคคลนั้น เหมือนหญ้าคุมบางที่ฝนตรครดอยู่บ่อยๆ

ย่อมงอกงามในป่าฉะนั้น.

บทว่า **หุราหุริ** เป็นต้น ความว่า ก็บุคคลใด ย่อมข่ม คือ ย่อมครอบงำตัณหานั้น คือมีประการที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว

ชื่อว่ายากที่ใครจะล่วงได้ เพราะเป็นของยากจะก้าวล่วงคือละได้,

ความโศกทั้งหลายมีวิภูฏะเป็นมูล ย่อมตกไปจากบุคคลนั้น

คือไม่ตั้งอยู่ได้ เหมือนหยาดน้ำตกไปบนใบบัว คือบนใบดอกปทุม ไม่ติดอยู่ได้ฉะนั้น.

๑ แปลกันมาอย่างนี้ แต่น่าจะแปลว่า ประหนึ่งผู้ต้องการรากลึก ชุดต้นแฝกฉะนั้น เพราะศัพท์ว่า วิธณ หมายถึงเอาต้น
ส่วน อุสิริ เป็นชื่อของราก โดยนัยอภิธานปิทีปิกา คาถา ๖๐๑.

หลายบทว่า **ตัม โว วทามิ** คือ เพราะเหตุนี้ เราขอกล่าวะท่านทั้งหลาย.

สองบทว่า **ภทฺทํ โว** ความว่า ความเจริญจะมีแก่ท่านทั้งหลาย,
อธิบายว่า ท่านทั้งหลาย อย่าได้ถึงความพินาศ ดุจกปีลภิกษุรูปนี้.

บทว่า **มฺลํ** เป็นต้น ความว่า ท่านทั้งหลายจงชุกรากแห่งตัณหา อันเป็นไปในทวาร ๖ นี้
ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยพระอรหัตตมรรค.

ถามว่า “ชุกรากแห่งตัณหา นั้น เหมือนอะไร? แก้วว่า “เหมือนผู้ต้องการแฝก ชุดหญ้าคามบางฉะนั้น.”

อธิบายว่าบุรุษผู้ต้องการแฝก ย่อมชุดหญ้าคามบางด้วยจอบใหญ่**ฉันไค**; ท่านทั้งหลาย จงชุกรากแห่งตัณหา นั้นเสีย **ฉันนั้น**.

สองบาทคาถา^๑ ว่า **มา โว นหฺวํ โสโตว มาโร ภณฺชิ ปุณฺปุณฺนี** ความว่า
กิเลสมาร มรณมาร และเทวบุตรมาร จงอย่าระรานท่านทั้งหลายบ่อยๆ
เหมือนกระแสน้ำพัดมาโดยกำลังแรง ระรานไม้้อ ซึ่งเกิดอยู่ริมกระแสน้ำ ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา บุตรของชาวประมงทั้ง ๕๐๐ ถึงความสังเวช ปรรณการทำให้สุดแห่งทุกข์ บวชในสำนักพระศาสดา
ทำให้สุดแห่งทุกข์ ต่อกาลไม่นานเท่าไร ได้เป็นผู้มีการบริโศคเป็นอันเดียว โดยธรรมเป็นเครื่องบริโศคคืออเนญชาวิหารธรรม
และสมาบัติธรรมร่วมกับพระศาสดา ดังนี้แล.

เรื่องปลาช็อกปีละ จบ.

๑ กิ่งพระคาถาสุดท้าย.

๒. เรื่องนางลูกสุกร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางลูกสุกรกีนคูดัวหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถาปิ มูเล” เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของนางลูกสุกร]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ทรงเห็นนางลูกสุกรตัวหนึ่ง จึงได้ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) ให้ปรากฏ.

เมื่อพระองค์ทรงทำการแย้ม (พระโอษฐ์) อยู่ พระอานนทเถระ ได้เห็นมณฑลแห่งรัศมีที่ปรากฏ ซึ่งเปล่งออกจากช่องพระโอษฐ์ จึงทูลถามเหตุแห่งการแย้ม (พระโอษฐ์) ว่า “พระเจ้าข้า อะไรหนอแล เป็นเหตุ? อะไรเป็นปัจจัย? แห่งการทำการแย้มให้ปรากฏ.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า “อานนท เธอเห็นนางลูกสุกรนั้นไหม?”

พระอานนท. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางลูกสุกรนั้น ได้เกิดเป็นแม่ไก่ อยู่ในที่ใกล้โรงฉันแห่งหนึ่ง ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กุสันธะ, นางไก่อ้นั้น ฟังเสียงประกาศธรรมของภิกษุผู้เป็นโยคาวจรรูปหนึ่ง สาธยายวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่ จุตติจากอรรถภาพนั้นแล้ว ได้เกิดในราชตระกูล เป็นราชธิดาพระนามว่า อุพพรี, ในกาลต่อมา พระนางเสด็จเข้าไปยังสถานเป็นที่ถ่ายอุจจาระ ทรงเห็นหมู่หมอนอนแล้ว ยังปุพพกัญญาให้เกิดขึ้นในที่นั้น ได้ปฐมฌานแล้ว, พระนางดำรงอยู่ในอรรถภาพนั้นจนสิ้นอายุ จุตติจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในพรหมโลก, ก็แลพระนางครั้นจุตติจากอรรถภาพนั้นแล้ว สัมสมอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงเกิดแล้วในกำเนิดสุกรในบัดนี้, เราเห็นเหตุนี้ จึงได้ทำการแย้มให้ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนทเถระเป็นประมุข สดับเรื่องนั้นแล้ว ได้ความสังเวชเป็นอันมาก.

[ราคตัณหาให้โทษมาก]

พระศาสดา ทรงยังความสังเวชให้เกิดแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศโทษแห่งราคตัณหา ทรงยืนอยู่ระหว่างถนนนั่นเอง ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ต้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึงบุคคลตัดแล้ว ย่อมงอกขึ้นได้อีกที
เดียว แม้อันใจ,

ทุกขนี้ เมื่อต้นหนูลัย อันบุคคลยังขจัดไม่ได้แล้ว ย่อมเกิดขึ้นร่าไป แม้อันนั้น.

กระแสด (แห่งตัณหา) ๓๖ อันไหลไปในอารมณ์เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติกล้า
ย่อมมีแก่บุคคลใด,

ความดำริทั้งหลายอันใหญ่ อาศัยรากะย่อมนำบุคคลนั้น ผู้มีทิฐิชั่วไป.

กระแสด (แห่งตัณหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง
 ตัณหาดุจเกววัลย์แตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่,
 ก็ท่านทั้งหลายเห็นตัณหานั้น เป็นดังเกววัลย์เกิดแล้ว
 จงตัดรากเสียด้วยปัญญาเถิด.

โสมนัสทั้งหลายที่ชานไป และเปื้อนตัณหาดุจยางเหนียว^๑ ย่อมมีแก่สัตว์,
 สัตว์ทั้งหลายนั้น อาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข,
 นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติชรา.

หมู่สัตว์อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรนลุ่มไว้แล้วย่อมกระเสือกกระสน
 เหมือนกระต่าย อันนายพรานดักได้แล้ว ฉะนั้น,
 หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และกิเลสเครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อยๆ
 อยู่ช้านาน.

หมู่สัตว์ อันตัณหาผู้ทำความดิ้นรน ลุ่มไว้แล้ว ย่อมกระเสือกกระสน
 เหมือนกระต่ายที่นายพรานดักได้แล้ว ฉะนั้น.

เพราะเหตุนี้ภิกษุหวังธรรมเป็นที่สํารอกกิเลสแก่ตน
 พึงบรรเทาตัณหาผู้ทำความดิ้นรนเสีย.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุเล** เป็นต้น ความว่า เมื่อรากทั้ง ๕ (ของต้นไม้อื่น) ซึ่งทอดตรงแนวไปใน ๔ ทิศ และในภายใต้
 ชื่อว่าไม่มีอันตราย เพราะอันตรายชนิดใดชนิดหนึ่ง บรรดาอันตรายมีการตัด การผ่า และการเจาะ เป็นต้น
 ชื่อว่ามั่นคง เพราะถึงความเป็นของมั่นคง ต้นไม้ (นั้น) แม้ถูกบุคคลรานแล้ว ณ เบื้องบน ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว
 ด้วยอำนาจกิ่งใหญ่น้อย **ฉนฺโต**,

ทุกข์นี้ ที่ต่างด้วยทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น เมื่ออนุสัยคือความนอนเนื่องแห่งตัณหาอันเป็นไปทางทวาร ๖
 อันพระอรหันตมรรคญาณยังไม่จัดคือยังตัดไม่ขาดแล้วย่อมเกิดรำไป ในภพนั้นๆ จนได้ **ฉนฺนํ** นั้นแล.

บทว่า **ยสฺส** เป็นต้น ความว่า ตัณหาประกอบด้วยกระแสด ๓๖ ด้วยสามารถแห่งตัณหาวิจริตเหล่านี้ คือ
 ตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายใน ๑๘^๒ ตัณหาวิจริตอิงอายตนะภายนอก ๑๘^๒ ด้วยประการฉะนี้
 ชื่อว่า ไหลไปในอารมณ์เป็นที่ชอบใจ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไหลไปคือเป็นไป ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น อันเป็นที่ชอบใจ
 เป็นธรรมชาติกล้า คือมีกำลัง ย่อมมีแก่บุคคลใด,
 ความดำริทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นธรรมชาติใหญ่ เพราะความเป็นของใหญ่ โดยอันเกิดขึ้นบ่อยๆ ไม่อาศัยมานหรือวิปัสสนา
 อาศัยราคา ย่อมนำบุคคลนั้นผู้ชื่อว่ามีทิฏฐิชั่ว เพราะความเป็นผู้มีญาณวิบัติไป.

๑ โดยพยัญชนะแปลว่า เป็นไปแล้วกับด้วยตัณหาดุจยางเหนียว.

๒ ดูความพิสดารใน อภิ. วิ. ๓๕/๔๓๐.

บาทพระคาถาว่า **สวนติ สพุทธิ โสตา** ความว่า กระแสต้นหาเหล่านี้ ชื่อว่าย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง เพราะไหลไปในอารมณ์ทั้งปวงมีรูปเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งทวารมิจักขุทวารเป็นต้น หรือเพราะต้นหาทั้งหมด คือรูปต้นหา สัททต้นหา คันธต้นหา รสต้นหา โสณัฐัพพต้นหา ธรรมต้นหา ไหลไปในภพทั้งปวง.

บทว่า **ลตา** ความว่า ต้นหาได้ชื่อว่า ลตา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเหมือนเรือเถา โดยอรรถว่า เป็นเครื่องพัวพัน และโดยอรรถว่า เป็นเครื่องรั้งไว้.

สองบทว่า **อุพพิช ตัญฐติ** ความว่า ต้นหาจุลเกล้าวัลย์เกิดขึ้นโดยทวาร ๖ แล้ว ย่อมตั้งอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น.

สองบทว่า **ตณจ ทิสวา** ความว่า ก็ท่านเห็นต้นหาดังเรือเถานั้น ด้วยอำนาจแห่งที่มันเกิดแล้วว่า “ต้นหานี้ เมื่อจะเกิด ย่อมเกิดขึ้นในปิยรูปและสาตรูปนี้.”

บทว่า **ปณญา** ความว่า ท่านทั้งหลายจงตัดที่ราก ด้วยมรรคปัญญา จุจบุคคลตัดซึ่งเรือเถาที่เกิดในป่าด้วยมีด ฉะนั้น.

บทว่า **สริทานิ** คือแผ่ชานไป ได้แก่ซึมซาบไป.

บทว่า **สินิทานิ** ความว่า และเปื้อนต้นหาเพียงดั่งยางเหนียว ด้วยอำนาจต้นหาเพียงดั่งยางเหนียว อันเป็นไปในบริขารมีจิวรเป็นต้น, อธิบายว่า อันยางเหนียวคือต้นหาอาบทาแล้ว.

บทว่า **โสมนสฺสานิ** ความว่า โสมนัสทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมมีแก่สัตว์ผู้เป็นไปในอำนาจต้นหา.

สองบทว่า **เต สาสิตา** ความว่า บุคคลเหล่านั้น คือผู้เป็นไปในอำนาจแห่งต้นหา เป็นผู้อาศัยความสำราญ คืออาศัยความสุขนั่นเอง จึงเป็นผู้แสวงหาความสุข คือเป็นผู้เสาะหาความสุข.

บทว่า **เต เว** เป็นต้น ความว่า เหล่านี้ผู้เห็นปานนี้ย่อมเข้าถึงความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายแท้ ฉะนั้นจึงเป็นผู้ชื่อว่าเข้าถึงชาติและชรา.

บทว่า **ปขา** เป็นต้น ความว่า สัตว์เหล่านี้เป็นผู้อันต้นหาที่ถึงซึ่งอันนั้นว่า “ตสิณา” (ความดันรน) เพราะทำซึ่งความสะดุ้งแหวดล้อม คือห้อมล้อมแล้ว.

บทว่า **พาธิต** ความว่า (สัตว์เหล่านั้น) ย่อมกระเสือกกระสน คือ หวาดกลัว จุจกระต่ายตัวที่นายพรานดักได้ในป่าฉะนั้น.

บทว่า **สโยชนสงคฺสฺตตา** ความว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้อันสังโยชน์ ๑๐ อย่าง และกิเลสเครื่องข้องคือราคะเป็นต้นผูกไว้แล้ว หรือเป็นผู้ติดแล้วในสังโยชน์เป็นต้นนั้น.

บทว่า **จิราย** ความว่า สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงทุกขมีชาติเป็นต้นรำไปสิ้นกาลนาน คือตลอดระยะเวลาที่ยาว.

บทว่า **ตลฺมา** เป็นต้น ความว่า เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้อันต้นหาซึ่งทำความสะดุ้งล้อมไว้ คือ รั้งไว้แล้ว, ฉะนั้น เมื่อภิกษุปรารถนาหวังอยู่ซึ่งธรรมที่สิ้นกำหนด คือพระนิพพานอันเป็นที่ไปปราศกิเลสมีราคะเป็นต้นเพื่อตณพิงบรรเทา คือพิงขับไล่ นำออกทั้งเสียซึ่งต้นหาผู้ทำความสะดุ้งนั้น ด้วยพระอหัตตมรรคนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

นางลูกสุกรเมื่อนั้นแล จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในราชตระกูลในสุวรรณภูมิ,

จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในกรุงพาราณสี เหมือนอย่างนั้นแหละ,

จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนพ่อค้าม้าที่ท่าสุปปรากะ,

จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของนายเรือที่ท่าคาริระ,
 จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว เกิดในเรือนของอิสรชน ในเมืองอนูราชบุรี,
 จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว เกิดเป็นธิดาในเรือนของกุกุมพีชื่อสุนนะ ในเมกกกันตคาม ในทิศทักษิณของเมืองนั้นแล้ว
 ชื่อสุนนา ตามชื่อ (ของกุกุมพีนั้น).

ต่อมา บิดาของนาง เมื่อชนทั้งหลายทิ้งบ้านนั้นแล้ว ได้ไปสู่แคว้นที่ชวาปี อยู่ในบ้านช้อมหามุณีคาม.

อมาตย์ของพระเจ้าทูลฐคามณี นามว่าลกุณฐกอดิมพระ ไปที่บ้านนั้นด้วยกรณียกิจบางอย่าง
 เห็นนางแล้ว ทำการมงคลอย่างใหญ่ พานางไปสู่บ้านมหาปุณณคามแล้ว.

ครั้งนั้น พระมหาอตุลเถระผู้อยู่ในมหาวิหารชื่อโกฏิบรรพต เทียวไปในบ้านนั้น เพื่อบิณฑบาต ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนาง
 เห็นนางแล้ว จึงกล่าวกับภิกษุทั้งหลายว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อว่านางลูกสุกร ถึงความเป็นภรรยาของมหาอมาตย์ชื่อลกุณฐกอดิมพระแล้ว, โอ! น้าอัครรรยจริง.”

นางฟังคำนั้นแล้วเพิกภพในอดีตขึ้นได้ กลับได้ญาณอันเป็นเหตุระลึกชาติ.

ในขณะนั้นนั่นเอง นางมีความสังเวชเกิดขึ้นแล้ว อ้อนวอนสามีบวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ ๕
 ด้วยอิสริยศอย่างใหญ่ ได้ฟังกถาพรรณนามหาสติปัญญาสูตร ในตีสสมหาวิหารแล้ว ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล,
 ภายหลัง เมื่อพระเจ้าทูลฐคามณีทรงปราบมพิพได้แล้ว พระสุนนาเถรี ไปสู่บ้านเมกกกันตคาม
 ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดานั้นเทียว อยู่ในบ้านนั้น ฟังอาสิวิสุปมสูตรในกัลลคมหาวิหาร บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ในวันปริณิพพาน นางถูกพวกภิกษุณีซักถามแล้ว ได้เล่าประวัติทั้งหมดนี้อย่างละเอียด^๑ แก่ภิกษุณีสงฆ์
 แล้วสนทนากับพระมหาตีสเถระผู้กล่าวบทแห่งธรรม ผู้มีปกติอยู่ในมณฑลาราม ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ผู้ประชุมกันแล้ว
 กล่าวว่า

“ในกาลก่อน ข้าพเจ้าจติจากกำเนิดมนุษย์แล้ว เป็นแม่ไก่ ถึงการตัดศีรษะจากสำนักเหยี่ยวในอดีตภาพนั้นแล้ว

(ไป) เกิดในกรุงราชคฤห์ แล้วบวชในสำนักนางปริพาชิกาทั้งหลาย แล้วเกิดในภูมิปฐมฌาน

จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว เกิดในตระกูลเศรษฐี

ต่อกาลไม่นานนัก จติแล้ว ไปสู่กำเนิดสุกร จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่สุวรรณภูมิ

จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่เมืองพาราณสี จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่ท่าสุปารกะ

จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่ท่าคาริระ จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่เมืองอนูราชบุรี

จติจากอดีตภาพนั้นแล้ว ไปสู่บ้านเมกกกันตคาม,

ได้ถึงอดีตภาพ ๑๓ อันสูงๆ ต่ำๆ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้

บัดนี้ เกิดในอดีตภาพอันอุกฤษฏ์แล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายแม่ทั้งหมด จงยังธรรมเป็นกุศลทั้งหลายให้ถึงพร้อม
 ด้วยความไม่ประมาทเถิด.” ดังนี้แล้ว ยังบริษัท ๔ ให้สังเวชแล้ว ปริณิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องนางลูกสุกร จบ.

๑ นිරนตรี แปล ทาระหว่างมิได้ ถือความแปลตามนั้น.

๓. เรื่องวิพจน์ตกภิกษุ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภวิพจน์ตกภิกษุ^๑ รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย นิพพณฺณโฐ” เป็นต้น.

[เธอสึกออกไป ทำโจรกรรมเลี้ยงชีพ]

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นสัทธวิพจน์ของพระมหากัสสปเถระ แม้อย่างนั้น ๔ ให้เกิดขึ้นแล้ว เห็นรูปารมณอันเป็นวิสกาค (ข้าศึก) ในเรือนของนายช่างทองผู้เป็นลุงของตน มีจิตปฏิพัทธ์ในรูปารมณนั้น สึกแล้ว.

ต่อมา เพราะความเป็นผู้เกียจคร้าน พวกมนุษย์จึงไล่เขาผู้ไม่ปรารถนาจะทำการงาน ออกเสียจากเรือน.

เขาเที่ยวเลี้ยงชีพอยู่ด้วยโจรกรรม เพราะการคลุกคลีด้วยมิตรชั่ว.

ต่อมา ในวันหนึ่ง พวกราชบุรุษจับเขาได้แล้ว มัดแขนไพล่หลัง ผูกอย่างมั่นคง เขียนด้วยหวายทุกๆ ทาง ๔ แพร่ง แล้วนำไปสู่ตะแลงแกง.

พระเถระ เข้าไปเพื่อเที่ยวบิณฑบาต เห็นเขาถูกพวกราชบุรุษนำไปโดยประตูด้านทักษิณ

จึงขอให้พวกราชบุรุษผ่อนเครื่องจองจำให้หย่อนแล้ว พู่ว่า “เธอจงระลึกถึงกัมมฐานที่เธอเคยสั่งสมแล้วในก่อนอีก.”

เขาได้ความเกิดขึ้นแห่งสติเพราะโอวาทนั้นแล้ว ได้ยังจตุตถฌานให้เกิดขึ้นอีก.

ลำดับนั้น พวกราชบุรุษนำเขาไปสู่ตะแลงแกง ให้เขานอนหงายบนหลาว ด้วยคิดว่า “พวกเราจักฆ่าเสีย.”

เขาไม่กลัว ไม่สะดุ้ง.

[พวกมนุษย์ประหลาดใจ เพราะเห็นเขาไม่กลัว]

ลำดับนั้น มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ในทิศภาคนั้นๆ แม้เงียดเงื่อเครื่องประหารทั้งหลายมีดาบ หอก และโตมร^๒ เป็นต้น แก่เขา เห็นเขามีได้สะดุ้งเลย ต่างพูดว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงดูบุรุษคนนี้เถิด, เขาไม่หวั่นไหว ไม่สะทกสะท้าน ในท่ามกลางแห่งบุรุษผู้มีอาวุธในมือ แม้หลายร้อยคน, โอ! น่าอัศจรรย์จริง” ดังนี้แล้ว เกิดมีความอัศจรรย์และประหลาดใจ^๓ บันลือลั่นสนั่น (ไป) กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระราชา.

พระราชา ทรงสดับเหตุนี้แล้ว ตรัสว่า “พวกท่านจงปล่อยเขาเสียเถิด” ดังนี้แล้ว เสด็จไปแม้อยังสำนักพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว.

พระศาสดา ทรงเปล่งพระโอภาสไปแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลใด มีอวลัยดุจหมูไม่อันตั้งอยู่ในป่า ออกแล้ว น้อมไปในป่า (คือตบธรรม)
พ้นจากป่าแล้ว ยังเล่นไปสู่อำนาจตามเดิม,

๑ ภิกษุผู้หม่นไปผิด (สึก).

๒ โตมร หอกขัด

๓ Full of wonder and surprise เต็มไปด้วยความอัศจรรย์และประหลาดใจ.

ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้นนั่นแล;
เขาพ้นแล้ว (จากเครื่องผูก) ยังเล่นไปสู่เครื่องผูกตามเดิม.”

[แก้อรธ]

เนื้อความแห่งพระคานานี้ว่า

“บุคคลใด ชื่อว่ามีอภัยจุมุไม่อันตั้งอยู่ในป่าออกแล้ว เพราะความที่ตนละทิ้งจุมุไม่อันตั้งอยู่ในป่า

กล่าวคืออภัยในความเป็นคฤหัสถ์แล้วบวช

น้อมไปในป่าคือ ตปะ กล่าวคือวิหารธรรม

เป็นผู้พ้นจากป่าคือตัณหา ซึ่งจัดเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว

ยังเล่นไปหาป่าคือตัณหานั่นแหละ อันเป็นเครื่องผูกคือการครองเรือนนั้นอีก,

ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้น อย่างนั้น;

บุคคลนั้น พ้นจากเครื่องผูกคือการครองเรือนแล้ว ยังเล่นไปสู่เครื่องผูกคือการครองเรือนอีกทีเดียว.

เขานั่งฟังธรรมเทศนา นี้ อยู่บนปลายหลาว ในระหว่างพวงราชบุรุษนั้นแล เริ่มตั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว

ยก (จิต) ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เสวยสุขเกิดแต่สมาบัติอยู่ เหาะขึ้นสู่เวหาส

มาสู่สำนักพระศาสดาโดยอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วบวช ได้บรรลุพระอรหัต ฌ ท่วมกลางบริษัท

พร้อมด้วยพระราชาตนเอง ดังนี้แล.

เรื่องวิภันตภิกษุ จบ.

๔. เรื่องเรือนจำ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเรือนจำ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น ตฺ ทพฺหํ” เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นโจรถูกจองจำนึกแปลกใจ]

ดังได้สดับมา ในกาลครั้งหนึ่ง พวกราชบุรุษ นำพวกโจร ผู้ตัดช่อง ผู้ปล้นในหนทางเปลี่ยว และผู้ข่มขืนเป็นอันมากมา ทูลเสนอแก่พระเจ้าโกศลแล้ว.

พระราชารับสั่งให้จองจำโจรเหล่านั้นไว้ ด้วยเครื่องจองจำคือข้อ เครื่องจองจำคือเชือก และเครื่องจองจำคือตรวนทั้งหลาย.

พวกภิกษุชาวชนบท แม้มีประมาณ ๓๐ รูปแล ใครจะเฝ้าพระศาสดา มาเฝ้าถวายบังคมแล้ว

ในวันรุ่งขึ้น เทียวไปในกรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต ไปถึงเรือนจำเห็นโจรเหล่านั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว

เข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้าในเวลาเย็น

กราบทูลถามว่า “พระเจ้าข้า วันนี้ พวกข้าพระองค์ กำลังเทียวไปบิณฑบาต เห็นโจรเป็นอันมาก ในเรือนจำ ถูกจองจำด้วย เครื่องจองจำคือข้อ เป็นต้น เสวยทุกข์มาก, พวกเขา ย่อมไม่อาจที่จะตัดเครื่องจองจำเหล่านั้นหนีไปได้; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าเครื่องจองจำชนิดอื่น ที่มันคงกว่าเครื่องจองจำเหล่านั้น มีอยู่หรือหนอ?”

[เครื่องจองจำคือกิเลสตัดได้ยากยิ่งนัก]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เครื่องจองจำเหล่านั้น จะชื่อว่าเครื่องจองจำอะไร;

ส่วนเครื่องจองจำคือกิเลส กล่าวคือ ตัณหา ในสวัญญาณกทรัพย์และอวิญญาณกทรัพย์ทั้งหลาย

มีทรัพย์คือ ข้าวเปลือก บุตร และภรรยา เป็นต้น เป็นเครื่องจองจำที่มันคงกว่าเครื่องจองจำคือข้อ เป็นต้นเหล่านั้น

ด้วยอันคุณด้วยร้อย คุณด้วยพันคุณด้วยแสน,

แต่โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ตัดเครื่องจองจำนั้นแม้ชนิดใหญ่ ที่ตัดได้ยาก ด้วยประการดังนี้แล้ว เข้าสู่ป่าหิมพานต์บวช.”

ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

“ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดแล้วในตระกูลคฤหบดีกษัตริย์ตระกูลหนึ่ง.

เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัย บิดาได้ทำกาลแล้ว.

พระโพธิสัตว์นั้นทำการรับจ้าง เลี้ยงมารดา.

ต่อมา มารดา ทำนางกุลธิดาคนหนึ่งไว้ในเรือน เพื่อพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ไม่ปรารถนาเลยในกาลต่อมา ก็ได้ทำกาลแล้ว.

ฝ่ายภรรยาของพระโพธิสัตว์นั้นตั้งครรภ์แล้ว.

พระโพธิสัตว์นั้น ไม่ทราบว่าการตั้งขึ้นเลย จึงกล่าวว่า “นางผู้เจริญ หล่อนจงทำการรับจ้างเลี้ยงชีพเถิด, ฉันทจักบวช.”

นางกล่าวว่า “นาย ครรภ์ตั้งขึ้นแล้วแกดิฉันมิใช่หรือ? เมื่อดิฉันคลอดแล้ว ท่านจักเห็นทารกแล้ว จึงบวช.”

พระโพธิสัตว์นั้น รับว่า “ดีละ” ในกาลแห่งนางคลอดแล้ว จึงอำลาว่า

“นางผู้เจริญ หล่อนคลอดโดยสวัสดิ์แล้ว, บัดนี้ ฉันทจักบวชละ.”

ที่นั่น นางกล่าวกะพระโพธิสัตว์นั้นว่า “ท่านจงรอ เวลาที่ลูกน้อยของท่าน หย่านมก่อน” แล้วก็ตั้งครรรภ์อีก.

พระโพธิสัตว์นั้น ดำริว่า “เราไม่สามารถจะให้นางคนนี้นียินยอมแล้วไปได้, เราจักไม่บอกแก่นางละ จักหนีไปบวช.”

ท่านไม่บอกแก่นางเลย ลูกขึ้นแล้วในส่วนราตรี หนีไปแล้ว.

ครั้งนั้น คนรักษาพระนคร ได้จับท่านไว้แล้ว.

ท่านกล่าวว่า “นาย ข้าพเจ้าชื่อว่าเป็นผู้เลี้ยงมารดา, ขอท่านทั้งหลายจงปล่อยข้าพเจ้าเสียเถิด” ให้เขาปล่อยตนแล้ว พักอยู่ในที่แห่งหนึ่งแล้ว เข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ บวชเป็นฤๅษี ยังอภิถุญญาและสมาบัติให้เกิดแล้ว เล่นฌานอยู่.

ท่านอยู่ในที่นั้นนั่นเอง เปล่งอุทานขึ้นว่า “เครื่องผูกคือบุตรและภรรยา เครื่องผูกคือกิเลส อันบุคคลตัดได้โดยยาก ชื่อแม่เห็นปานนั้น เราตัดได้แล้ว.”

[พระศาสดาทรงแสดงเครื่องจองจำ ๒ อย่าง]

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประกาศอุทานที่พระโพธิสัตว์นั้นแปลงแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เครื่องจองจำใด เกิดแต่เหล็ก เกิดแต่ไม้ และเกิดแต่หญ้าปล้อง
ผู้มีปัญญาทั้งหลาย หากกล่าวเครื่องจองจำนั้น ว่าเป็นของมันคงไม่.

ความกำหนัดใด ของชนทั้งหลายผู้กำหนดยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและตุ้มหู
ทั้งหลายและความเชื่อใยในบุตร^๑ แลในภรรยาทั้งหลายใด,
นักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวความกำหนัดและความเชื่อใยนั้นว่า
เป็นเครื่องจองจำอันมันคง มีปกติเหนียวลง อันหย่อน (แต่) เปลื้องได้โดยยาก.

นักปราชญ์ทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกมันนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่มียึด
ละกามสุขแล้วบวช^๒.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธิดา** เป็นต้น ความว่า

บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น หากกล่าวเครื่องจองจำที่เกิดแต่เหล็ก กล่าวคือตรวน ชื่อว่า เกิดแต่เหล็ก
ที่เกิดแต่ไม้ กล่าวคือ ชื่อ คา และเครื่องจองจำคือเชือก ที่เขาเอาหญ้าปล้องหรือวัตถุอย่างอื่นมีปอเป็นต้น พันทำเป็นเชือก ว่า
“เป็นของมันคง” ไม่,

เพราะความเป็นเครื่องจองจำ ที่บุคคลสามารถตัดด้วยศาสตราทั้งหลายมีดาบ เป็นต้นได้.

บทว่า **สารตตรตฺตา** ได้แก่ เป็นผู้กำหนดนักแล้ว, อธิบายว่า ผู้กำหนดด้วยราคะจัด.

บทว่า **มณิกุณฺฑลสุ** คือในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลาย, อีกอย่างหนึ่ง (คือ) ในตุ้มหูทั้งหลายอันวิจิตรด้วยแก้วมณี.

๑ แปลเติมอย่างอรุณกถา.

๒ ขุ. ธ. ๒๕/๖๐ ขา. พุท. ๒๗/๗๓ ตพฐฐกถา ๓/๑๘๕. พนธนาการชาตกนฺติ ขายติ.

บทว่า **ทพฺหิ** ความว่า ความกำหนดใจ ของชนทั้งหลาย ผู้กำหนดยินดียิ่งนัก ในแก้วมณีและตุ้มหูทั้งหลายนั้นแล และความเยื่อใย คือความทะยานอยากได้ในบุตรและภรรยาใด, บุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกล่าวความกำหนดและความเยื่อใยนั้น อันเป็นเครื่องผูกซึ่งสำเร็จด้วยกิเลสว่า “มัน.”

บทว่า **โหหารินิ** ความว่า ชื่อว่า มีปกติเหนียวลง เพราะยอมอุดลง คือ นำไปในเบื้องต่ำ เพราะคร่ำมาแล้วให้ตกไปในอบาย ๔.

บทว่า **ลิลลิ** ความว่า ชื่อว่า หย่อน เพราะยอมไม่บาดผิวหนังและเนื้อ คือ ย่อมไม่นำโลหิตออกในที่ที่ผูกได้แก่ ไม่ให้รู้สึกแม้ความเป็นเครื่องผูก ย่อมให้ทำการงานทั้งหลาย ในที่ทั้งหลายมีทางบกและทางน้ำเป็นต้นได้.

บทว่า **ทุบุปฺมณฺจํ** ความว่า ชื่อว่า เปลื้องได้โดยยาก ก็เพราะเครื่องผูกคือกิเลส อันเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งความโลภ แม้คราวเดียว ย่อมเป็นกิเลสชาติอันบุคคลเปลื้องได้โดยยาก เหมือนเต่าเปลื้องจากที่เป็นที่ผูกได้ยากฉะนั้น.

สองบทว่า **เอตปิ เจตวาน** ความว่า นักปราชญ์ทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกคือกิเลสนั้น แม้อันมันอย่างนั้น ด้วยพระขรรค์คือญาณ เป็นผู้หมดความเยื่อใย ละกามสุขแล้ว เว้นรอบ คือหลีกออก, อธิบายว่า ย่อมบวช.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเรือนจำ จบ.

๕. เรื่องพระนางเขมา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร พระนามว่าเขมา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เย รากครตตา” เป็นต้น.

[หนามบ่งหนาม]

ดังได้สดับมา พระนางเขมานั้น ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระปฐมุตตพทุธเจ้า ได้เป็นผู้มีพระรูปร่างงาม น่าเลื่อมใสอย่างเหลือเกิน.

ก็พระนางได้ทรงสดับว่า “ทราบว่ พระศาสดาตรัสดีโทษของรูป” จึงไม่ปรารถนาจะเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา.

พระราชาทรงทราบความที่พระอัครมเหสีนั้นมัวเมาอยู่ในรูป จึงตรัสให้พวคนักกวีแต่งเพลงขับเกี่ยวไปในทางพรรณนา พระเวฬุวัน แล้วก็รับสั่งให้พระราชทานแก่พวคนักพ้อน เป็นต้น.

เมื่อนักพ้อนเหล่านั้นขับเพลงเหล่านั้นอยู่ พระนางทรงสดับแล้ว พระเวฬุวัน ได้เป็นประหนึ่งไม่เคยทรงเห็น และทรงสดับแล้ว.

พระนางตรัสถามว่า “พวกท่านขับหมายถึงอุทยานแห่งไหน?” เมื่อพวคนักขับ ทูลว่า “หมายถึงอุทยานเวฬุวันของพระองค์ พระเทวี” ก็ได้ทรงปรารถนาจะเสด็จไปพระอุทยาน.

พระศาสดา ทรงทราบการเสด็จมาของพระนาง เมื่อประดับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัทแล จึงทรงนิรมิตหญิงรูปงาม ยืนถือพัดก้านตาลพัดอยู่ที่ข้างพระองค์.

ฝ่ายพระนางเขมาเทวี เสด็จเข้าไปอยู่แล ทรงเห็นหญิงนั้น จึงทรงดำริว่า “ชนทั้งหลาย ย่อมพูดกันว่า ‘พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสโทษของรูป,’ ก็หญิงนี้ ยืนพูดอยู่ในสำนักของพระองค์, เราไม่เข้าถึงแม้ส่วนแห่งเสี้ยวของหญิงนี้, รูปหญิงเช่นนี้ เราไม่เคยเห็น, ชนทั้งหลาย เห็นจะกล่าวต่อพระศาสดา ด้วยคำไม่จริง’ ดังนี้แล้ว ก็มีใฝ่ใจถึงเสียงพระดำรัสของพระตถาคต ได้ทรงยืนแลดูหญิงนั้นนั้นแล.

[ในร่างกายนี้อันไม่มีสาระ]

พระศาสดา ทรงทราบความที่พระนางมีมานะจัดเกิดขึ้นในรูปนั้น เมื่อจะทรงแสดงรูปนั้นด้วยอำนาจวิมปีฐมวีย์ เป็นต้น จึงทรงแสดงทำให้เหลือเพียงกระดูกในที่สุด โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

พระนางเขมา พอทรงเห็นรูปนั้น จึงทรงดำริว่า “รูปนั้น แม้เห็นปานนี้ ก็ถึงความสิ้นความเสื่อมไปโดยครู่เดียวเท่านั้น, สาระในรูปนี้ ไม่มีหนอ?”

พระศาสดา ทรงตรวจดูวาระจิตของพระนางเขมานั้นแล้ว จึงตรัสว่า “เขมา เธอคิดว่า ‘สาระมีอยู่ในรูปนี้หรือ?’ เธอจงดูความที่รูปนั้นหาสาระมิได้ ในบัดนี้” แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“เขมา เธอจงดูร่างกายอันอาดูร ไม่สะอาด เน่า
ไหลออกทั้งข้างบน ไหลออกทั้งข้างล่าง อันคนพาลทั้งหลาย ปรารถนายิ่งนัก.”

ในกาลจบพระคาถา พระนางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระนางว่า “เขมา สัตว์เหล่านี้ เยี่ยมอยู่ด้วยราคะ^๑ ร้อนอยู่ด้วยโทสะ^๒ งงวยอยู่ด้วยโมหะ จึงไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสตัณหาของตนไปได้ ต้องข้องอยู่ในกระแสตัณหาที่นั่นนั่นเอง” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“สัตว์ผู้กำหนดแล้วด้วยราคะ ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา
เหมือนแมลงมูม ตกไปยังใยที่ตัวทำไว้เองฉะนั้น.
ธีรชนทั้งหลาย ตัดกระแสตัณหาเมื่อนั้นแล้ว
เป็นผู้หมดห่วงใย ละเว้นทุกข์ทั้งปวงไป.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า มกกฎโกว ชาล ความว่า

เหมือนอย่างว่า แมลงมูม ทำข่ายคือใยแล้ว ก็นอนอยู่ในศูนย์ใส่ในที่ท่ามกลาง แล้วก็รีบวิ่งไปฆ่าตัวที่แดน หรือตัวแมลง
ที่ตกไปในริมสายใย สุกกินรสของมันแล้ว ก็กลับมาอนอยู่ในที่นั้นอย่างเดิม ฉนใด;

สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ผู้กำหนดแล้วด้วยราคะ โภคะแล้ว ด้วยโทสะ หลงแล้วด้วยโมหะ,

สัตว์เหล่านั้น ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหาที่ตัวทำไว้เอง คือ เขาไม่อาจเพื่อก้าวล่วงกระแสตัณหาที่นั่นไปได้ ฉนนั้นเหมือนกัน;
กระแสตัณหา บุคคลล่วงได้ยากอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า เอตมปิ เฉตวาน วชนติ ธีรา ความว่า

บัณฑิตทั้งหลาย ตัดเครื่องผูกนั้นแล้ว เป็นผู้หมดห่วงใย คือไม่มีอาลัย ละทุกข์ทั้งปวงด้วยอรหัตตมรรคแล้ว ก็เว้น คือไป.

ในกาลจบเทศนา พระนางเขมาทรงดำรงอยู่ในพระอรหัต.

เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

พระศาสดา ตรัสกะพระราชาว่า “มหาบพิตร พระนางเขมาจะบวชหรือจะปริณิพพาน จึงควร?”

พระราชา. โปรดให้พระนางบวชเถิด พระเจ้าข้า, อย่าเลย ด้วยการปริณิพพาน.

พระนางบรรพชาแล้ว ก็ได้เป็นสาวิกาผู้เลิศ ดังนี้แล.

เรื่องพระนางเขมา จบ.

๑ ผู้อันราคะย่อมแล้ว

๒ อันโทสะประทุษร้ายแล้ว.

๖. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอุคคเสน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มุลัจ ปุเร” เป็นต้น.

[อุคคเสนรักใคร่หญิงนักฟ้อน]

ได้ยินว่า เมื่อครบปีหรือ ๖ เดือนแล้ว พวกนักฟ้อนประมาณ ๕๐๐ ไปยังกรุงราชคฤห์
ทำมหรสพ (ถวาย) แต่พระราชา ตลอด ๗ วัน ได้เงินและทองเป็นอันมาก, การตรกรางวัลในระหว่างๆ ไม่มีสิ้นสุด.

มหาชน ต่างก็ยินบนเตียงเป็นต้น คู่มหรสพ.

ลำดับนั้น อดิษณิกหคคะเมนคนหนึ่ง ขึ้นไปสู่มั้แป้น หคคะเมนเบื้องบนของมั้แป้นนั้น เดินฟ้อนและขับร้องบนอากาศ
ณ ที่สุดแห่งมั้แป้นนั้น.

สมัยนั้น บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ยืนอยู่บนเตียงที่ (ตั้ง) ซ้อนๆ กันกับด้วยสหาย

แลดูหญิงนั้น มีความรักเกิดขึ้นในอาการทั้งหลายมีการแกว่งมือและทำเป็นต้นของนาง ไปสู่เรือนแล้ว คิดว่า

“เราเมื่อไต้หวัน จึงจักเป็นอยู่, เมื่อเราไม่ได้ ก็ตายเสียในที่นี้แหละ” ดังนี้แล้ว ก็ทำการตัดอาหาร นอนอยู่บนเตียง;

แม้ถูกมารดาบิดาถามว่า “พ่อ เจ้าเป็นโรคอะไร?” ก็บอกว่า

“เมื่อฉันได้ลูกสาวของนักฟ้อนคนนั้น ก็จะมีชีวิตอยู่, เมื่อฉันไม่ได้ ก็ตายเสียในที่นี้แหละ,”

แม้เมื่อมารดา ปลอดภัยว่า

“พ่อ เจ้าอย่าทำอย่างนี้เลย, พวกเราจัดนำนางกุมาริกาคนอื่น ซึ่งสมควรแก่ตระกูลและโภคะของพวกเรา มาให้แก่เจ้า”

ก็ยังนอนกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

[อุคคเสนไต้หวันนักฟ้อนสมประสงค์]

ลำดับนั้นบิดาของเขา แม้อ่อนนวยเป็นอันมาก เมื่อไม่สามารถจะให้เขายินยอมได้ จึงเรียกสหายของนักฟ้อนมา

ให้ทรัพย์พันกหาปณะแล้ว ส่งไปด้วยสิ่งว่า “ท่านจงรับเอาภรรยาคนนั้นแล้ว ให้ลูกสาวของท่าน แก่บุตรชายของฉันเถิด.”

นักฟ้อนนั้น กล่าวว่า “ข้าพเจ้ารับเอาภรรยาคนนั้นแล้วก็ไม่ไหว;

ก็ถ้าว่าบุตรชาย (ของท่าน) นั้น ไม่ได้ลูกสาว (ของข้าพเจ้า) นี้แล้วไม่อาจจะเป็นอยู่ไซ้,

ถ้ากระนั้น บุตรของท่าน จงเที่ยวไปกับด้วยพวกข้าพเจ้าเถิด, ข้าพเจ้าจักให้ลูกสาวแก่เขา.”

มารดาบิดาบอกความนั้นแก่บุตรแล้ว.

เขาพูดว่า “ฉันจักเที่ยวไปกับพวกนักฟ้อนนั้น” ไม่เอื้อเพื่อถ้อยคำของมารดาบิดาเหล่านั้น แม้อ่อนนวยอยู่

ได้ออกไปยังสำนักของนักฟ้อนแล้ว.

นักฟ้อนนั้น ให้ลูกสาวแก่เขาแล้ว เที่ยวแสดงศิลปะในบ้าน นิคมและราชธานี กับด้วยเขานั้นแหละ

ฝ่ายนางนั้น อาศัยการอยู่ร่วมกับบุตรเศรษฐีนั้น ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บุตร เมื่อจะเข้าบุตรนั้น จึงพูดว่า

“ลูก ของคนเฝ้าเกวียน, ลูก ของคนหาบของ, ลูก ของคนไม่รู้อะไร.”

ฝ่ายบุตรเศรษฐีนั้น ขนหล้ามาให้โคทั้งหลาย ในที่แห่งชนเหล่านั้นทำการกลับเกวียนพักอยู่แล้ว,
(และ) ยกเอาสิ่งของที่ได้ในที่แสดงศิลปะแล้วนำไป,
นัยว่า หล้าเหล่านั้นหมายเอาบุตรเศรษฐีนั้นนั่นเอง เมื่อจะเข้าบุตร จึงกล่าวอย่างนั้นนั่นแล.

บุตรเศรษฐีนั้น ทราบความที่นางชัฏร้องปรารภตน จึงถามว่า “หล่อนพูดหมายถึงฉันหรือ?”

ภรรยา. จะ ฉันพูดหมายถึงท่าน.

บุตรเศรษฐี. เมื่อเช่นนั้นฉันจักหนีละ.

นางกล่าวว่า “ก็จะประโยชน์อะไรของฉัน ด้วยท่านผู้หนีไปหรือมาแล้ว ดังนี้แล้ว ก็ขับเพลงบทนั้นนั่นแลเรื่อยไป.

ได้ยินว่า นางอาศัยรูปสมบัติของตน และทรัพย์ซึ่งเป็นรายได้ จึงมิได้เกรงใจบุตรเศรษฐีนั้น ในเรื่องอะไรๆ.

บุตรเศรษฐีนั้น คิดอยู่ว่า “นางนี้ มีการถือตัวเช่นนี้ เพราะอาศัยอะไรเล่าหนอ?” ทราบว่า “เพราะอาศัยศิลปะ” จึงคิดว่า
“ช่างเถิด, เราก็จักเรียนศิลปะ” แล้วก็เข้าไปหาพ่อตา เรียนศิลปะอันเป็นความรู้ของพ่อตานั้น แสดงศิลปะ ในบ้านนิคมเป็นต้นอยู่
มาถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ ให้ป่าวร้องว่า

“ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน จักแสดงศิลปะแก่ชาวพระนคร.”

[อุคคเสนแสดงศิลปะ]

ชาวพระนคร ให้ผู้กตัญญูซื้องาน กันเป็นต้นแล้ว ประชุมกันในวันที่ ๗.

ฝ่ายอุคคเสนนั้น ได้ขึ้นไปสู่ไม้แป้น (สูง) ๖๐ ศอก ยืนอยู่บนปลายไม้แป้นนั้น.

ในวันนั้น พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุคคเสนนั้น เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์
จึงทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “เหตุอะไรหนอ? จักมี” ได้ทราบว่

“พรุ่งนี้ บุตรเศรษฐีจักยืนบนปลายไม้แป้น ด้วยหวังว่า ‘จักแสดงศิลปะ’ มหาชนจักประชุมกันเพื่อดูเขา,
เราจักแสดงคาถาประกอบด้วย ๔ บท ในสมาคมนั้น;

การบรรลุลุทธิ จักมีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน เพราะฟังธรรมนั้น, แม้อุคคเสน ก็จักตั้งอยู่ในพระอรหัต.”

ในวันรุ่งขึ้น พระองค์ทรงกำหนดเวลาแล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต.

ฝ่ายอุคคเสน เมื่อพระศาสดายังไม่ทันเสด็จเข้าไปภายในพระนครนั้นแล จึงให้สัญญาด้วยนิ้วมือแก่มหาชน
เพื่อต้องการให้เอิกเกริก ยืนบนปลายไม้แป้น หกคะเมนในอากาศนั่นเองสิ้น ๗ ครั้ง ลงมาแล้วได้ยืนบนปลายไม้แป้นอีก.

[อุคคเสนแสดงศิลปะแก่พระมหาโมคคัลลานะ]

ขณะนั้น พระศาสดา กำลังเสด็จไปสู่พระนคร, ทรงทำโดยอาการที่บริษัทไม่แลดูเขา, ให้ดูเฉพาะพระองค์เท่านั้น.

อุคคเสนแลดูบริษัทแล้ว ถึงความเสียใจว่า “บริษัทไม่แลดูเรา” จึงคิดว่า

“ศิลปะนี้เราเพิ่งแสดง (ประจำ) ปี, ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปยังพระนคร บริษัทไม่แลดูเรา แลดูแต่พระศาสดาเท่านั้น;
การแสดงศิลปะของเรา เปล่า (ประโยชน์) แล้วหนอ.”

พระศาสดา ทรงทราบความคิดของเขา จึงตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาแล้ว ตรัสว่า
“โมคคัลลานะ เธอจงไป, พุดกะบุตรเศรษฐีว่า ‘นัยว่า ท่าน^๑จงแสดงศิลปะ.’”

พระเถระ ไปยืนอยู่ ณ ภายใต้อไม้แป้นนั้นแล เรียกบุตรเศรษฐีมาแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“เชิญเถิด อุคคเสน บุตรคนพ็อน ผู้มีกำลังมาก เชิญท่านดูเถิด,
เชิญท่านทำความยินดีแก่บริษัทเถิด, เชิญท่านทำให้มหาชนร่าเริงเถิด.”

เขาได้ยินถ้อยคำของพระเถระแล้ว เป็นผู้มิมีใจยินดี หวังว่า “พระศาสดามีพระประสงค์จะดูศิลปะของเรา”
จึงยืนบนปลายไม้แป้นแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“เชิญเถิด ท่านโมคคัลลานะ ผู้มีปัญญามาก มีฤทธิ์มาก เชิญท่านจงดู,
กระผมจะทำความยินดีแก่บริษัท, จะยังมหาชนให้ร่าเริง.”

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็กระโดดจากปลายไม้แป้น ขึ้นสู่อากาศ หกคะเมน ๑๔ ครั้งในอากาศแล้ว
ลงมายืนอยู่บนปลายไม้แป้น (ตามเดิม).

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะเขาว่า “อุคคเสน ธรรมดา บัณฑิต ต้องละความอาลัยรักใคร่ในชั้นทั้งหลาย
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันเสียแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้นจึงควร” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จงเปลื้อง (อาลัย) ข้างหลังเสีย,
จงเปลื้อง (อาลัย) ในท่ามกลางเสีย, จึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ
มีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวง จะไม่เข้าถึงชาติและชราอีก.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **มุจจ ปุเร** ความว่า จงเปลื้องอาลัย คือ ความยินดี หมกมุ่น พราธณา หลุกหลุย
ความถือ การลูบคลำ ความอยาก ในชั้นทั้งหลายที่เป็นอดีตเสีย.

บทว่า **ปจจโต** ความว่า จงเปลื้องอาลัยเป็นต้น ในชั้นทั้งหลายที่เป็นอนาคตเสีย.

บทว่า **มขณเม** ความว่า จงเปลื้องอาลัยเหล่านั้น ในชั้นทั้งหลายแม้ในที่ที่เป็นปัจจุบันเสีย.

สองบทว่า **ภวสฺส ปารคฺค** ความว่า เมื่อปฏิบัติได้อย่างนั้น จักเป็นผู้ถึงฝั่ง คือไปแล้วสู่ฝั่งแห่งภพแม้ทั้ง ๓ อย่างได้
ด้วยอำนาจแห่งอันกำหนดรู้ ละ เจริญ และทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง มีใจพ้นแล้วในสังขตธรรมทั้งปวง
ต่างด้วยชั้น ธาตุ อายตนะ เป็นต้นอยู่ ต่อไปไม่ต้องเข้าถึงชาติ ชรา และมรณะ.

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก้สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน แล้ว.

[อุคคเสนทูลขอบรรพชาอุปสมบท]

ฝ่ายบุตรเศรษฐี กำลังยืนอยู่บนปลายไม้แป้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาแล้ว ลงจากไม้แป้นมาสู่ที่ใกล้พระศาสดา
ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ทูลขอบรรพชาจะพระศาสดา.

๑ คำว่า ‘ท่าน’ ในที่นี้ เป็นปฐมบุรุษ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาตรัสกะนายอุคคเสนนั้นว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด.”

อุคคเสนนั้นได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริวาร ๘ ประหนึ่งพระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ ในขณะนั้นนั่นเอง.

ต่อมา พวกภิกษุ ถามท่านว่า “คุณอุคคเสน เมื่อคุณลงจากปลายไม้แป้น (สูง) ตั้ง ๖๐ ศอก ขึ้นชื่อว่าความกลัว ไม่ได้มีหรือ?”
เมื่อท่านตอบว่า “คุณ ความกลัวย่อมไม่มีแก่ผมเลย,”

จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระอุคคเสนพูดอยู่ว่า ‘ผมไม่กลัว’ เธอพูดไม่จริง ย่อมอวดคุณพิเศษ.”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุผู้มีสังโยชนอันตัดได้แล้ว เช่นกับอุคคเสนผู้บุตรของเรา หากกลัว หาพรั่นพริ้งไม่”
ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ ในพราหมณวรรคว่า

“เรากล่าวผู้ที่ตัดสังโยชนทั้งหมดได้ ไม่สะดุ้ง ผู้ล่วงกิเลสเป็นเครื่องข้อง
ไม่ประกอบด้วยโยคะกิเลสแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา การบรรลुरुธรรมพิเศษ ได้มีแล้ว แก่ชนเป็นอันมาก.

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย เหตุคือการอาศัยลูกสาวนักพื่อน เทียวไปกับด้วยนักพื่อน
ของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตตอย่างนี้ เป็นอย่างไรหนอแล? เหตุแห่งอุปนิสัยพระอรหัตตเป็นอย่างไร?”

[พระศาสดาตรัสบอกอุปนิสัยของพระอุคคเสน]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เหตุแม้ทั้ง ๒ นั้น อันอุคคเสนนี้ผู้เดียวทำไว้แล้ว” เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงชักอดีตนิทานมา
(ตรัส) ว่า

“...ตั้งได้สดับมา ในอดีตกาล เมื่อสุวรรณเจดีย์สำหรับพระกัสสปทศพล อันเขาทำอยู่ พวกกุลบุตรชาวพระนครพาราณสี
บรรทุกของเคี้ยวของบริโภคเป็นอันมากในยานทั้งหลาย กำลังไปสู่เจดีย์สถาน ด้วยตั้งใจว่า “พวกเราจักทำหัตถกรรม”
พบพระเถระองค์หนึ่ง กำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาตในระหว่างทางแล้ว.

ลำดับนั้น นางกุลธิดาคนหนึ่ง และเห็นพระเถระแล้ว จึงกล่าวกะสามีว่า “นาย พระผู้เป็นเจ้าของเราเข้ามาอยู่ เพื่อบิณฑบาต,
อนึ่ง ของเคี้ยวของบริโภคของเรา ในยาน มีเป็นอันมาก, นายจงนำบาตรของท่านมา, เราทั้ง ๒ จักถวายภิกษา.”

สามีนำบาตรมาแล้ว.

ภรรยายังบาตรนั้นให้เต็มด้วยของควรเคี้ยวของควรบริโภคแล้ว ให้สามีวางลงในมือของพระเถระ
แม้ทั้ง ๒ คน ทำความปรารถนาว่า “ท่านเจ้าข้า ดิฉันทั้ง ๒ คนพึงมีส่วนแห่งธรรมอันท่านเห็นแล้วนั้นเทียว.”

พระเถระแม้นั้น เป็นพระชีนาสพ, เพราะฉะนั้น เมื่อท่านเล็งดู

ทราบภาวะคือ อันจะสำเร็จความปรารถนาของเขาทั้ง ๒ นั้นแล้ว ได้ทำการยิ้ม.

หญิงนั้นเห็นอาการนั้นเข้า จึงพูดกะสามีว่า “นาย พระคุณเจ้าของเรา ย่อมทำอาการยิ้ม, ท่านจักเป็นเด็กนักพื่อน.”

ฝ่ายสามีของนางตอบว่า “นางผู้เจริญ ก็จักเป็นอย่างนั้น” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

นี่เป็นบุรพกรรมของเขาทั้ง ๒ นั้น.

สามีภรรยา นั้น ดำรงอยู่ในอัตตภาพนั้นชั่วอายุแล้ว ก็เกิดในเทวโลก *เคลื่อนจากที่นั่นแล้ว*,
หญิงนั้น เกิดในเรือนของคนนักพื่อน, ชายเกิดในเรือนของเศรษฐี.

พระอุคคเสนนั้น เพราะความที่ให้คำตอบแก่ภรรยา นั้นว่า “จักเป็นอย่างนั้น นางผู้เจริญ” จึงต้องเที่ยวไปกับพวกนักพื่อน,
อาศัยบิณฑบาตที่ถวายแล้วแก่พระเถระชีณาสพ จึงบรรลुพระอรหัตแล้ว.

ฝ่ายธิดาของนักพื่อนนั้น คิดว่า “อันใดเป็นคติของสามีของเรา, อันนั่นเอง ก็เป็นคติแม่ของเรา” ดังนี้แล้ว
บรรพชาในสำนักของภิกษุณีทั้งหลายแล้ว ดำรงอยู่ในพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน จบ.

๗. เรื่องจุฬารณคดีบทที่ ๗

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “วิตกกมลิตสฺส” เป็นต้น

[ภิกษุหนุ่มรักใคร่หญิงรุ่นสาว]

ดังได้สดับมา ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง จับสลากของตนในโรงสลาก ถือเอาข้าวต้มตามสลาก ไปสู่โรงฉัน ที่มอยู่.

ภิกษุนั้น ไม่ได้น้ำในโรงฉันนั้น ได้ไปยืนยังเรือนหลังหนึ่ง เพื่อต้องการน้ำ.

หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งยืนในเรือนนั้น พอเห็นภิกษุนั้น ก็เกิดความเสียดาย กล่าวว่า
“ท่านผู้เจริญ เมื่อมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม ท่านพึงมาในเรือนนี้แหละ แม้อีก”

ตั้งแต่นั้น ภิกษุนั้น ไม่ได้น้ำดื่มในกาลใด, ก็ไปในเรือนนั้นนั้นแล ในกาลนั้น.

ฝ่ายหญิงนั้น รับบาตรของเธอแล้ว ถวายน้ำดื่ม.

เมื่อกาลล่วงไปด้วยอาการอย่างนั้น รุ่งขึ้นวันหนึ่ง นางถวายน้ำดื่มแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือนนั้นแล ได้ถวายข้าวสวยแล้ว.

นางนั่ง ณ ที่ใกล้ภิกษุนั้นแล้ว เอ่ยถ้อยคำขึ้นว่า

“ท่านผู้เจริญ ในเรือนนี้ อะไรๆ ชื่อว่า ย่อมไม่มี หามิได้, ดิฉันยังไม่ได้แต่คนจัดการเท่านั้น.

ภิกษุนั้น สดับถ้อยคำของหญิงนั้นแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็กระสันแล้ว.

[ภิกษุหนุ่มถูกนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา]

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะพบภิกษุนั้น จึงถามว่า “ผู้มีอายุ เหตุไร? ท่านจึงเป็นผู้ผอมเหลืองหนักขึ้น,”

เมื่อภิกษุนั้น ตอบว่า “ผู้มีอายุ ผมเป็นผู้กระสัน,” จึงนำไปสู่สำนักพระอาจารย์และอุปัชฌายะ.

อาจารย์และอุปัชฌายะแม่เหล็กนั้น ก็นำภิกษุนั้นไปสู่นักพระศาสดา กราบทูลความนั้นแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุหนุ่มนั้น]

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุ นัยว่า เธอเป็นผู้กระสันจริงหรือ?” เมื่อภิกษุนั้นทูลว่า “จริง,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุ เหตุไร เธอบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ปรารถนาความเพียรเช่นดังเรา จึงไม่ให้เขาเรียกตนว่า

‘พระโสดาบัน’ หรือ ‘พระสกทาคามี’ กลับให้เขาเรียกว่า ‘เป็นผู้กระสัน’ ได้, เธอทำกรรมหนักเสียแล้ว”,

จึงทรงซักถามว่า “เพราะเหตุไร เธอจึงเป็นผู้กระสัน?”

เมื่อภิกษุนั้น ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงคนหนึ่ง พุดกะข้าพระองค์อย่างนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุ กิริยาของนางนั้น ไม่น่าอัศจรรย์. เพราะในกาลก่อน นางละบัตติผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว

ยังความเสียดายในบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นให้เกิดขึ้น ทำบัตติผู้เลิศนั้น ให้ถึงความสิ้นชีวิต”

อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้น จึงทรงทำให้แจ้งซึ่ง (๑) ความที่จุฬารณคดีบทที่ ๗

เรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในกรุงตักกสิลา พาดิศาผู้อนาจารย์นั้นยินดีให้แล้ว ไปสู่กรุงพาราณสี

เมื่อตนฆ่าโจรตาย ๔๙ คน ด้วยลูกศร ๔๙ ลูก ที่ปากดงแห่งหนึ่ง, เมื่อลูกศรหมดแล้ว จึงจับโจรผู้หัวหน้าพาตให้ล้มลงที่พื้นดิน, กล่าวว่

“นางผู้เจริญ หล่อนจงนำดาบมา,” นาง (กลับ) ทำความเสีนาในโจร ซึ่งตนเห็นในขณะนั้นแล้ว วางด้ามดาบไว้ในมือโจร ให้โจรฆ่าแล้ว ในกาลเป็นจุฬาราชมนตรีในอดีตกาล และ (๒) ภาวะคือโจรพาหญิงนั้นไป พลังคิดว่า

“หญิงนี้เห็นชายอื่นแล้ว จักให้เขาฆ่าเราบ้าง เช่นเดียวกับสามีของตน, เราจักต้องการอะไรด้วยหญิงนี้” เห็นแม่น้ำสายหนึ่ง จึงพักนางไว้ที่ฝั่งนี้ ถือเอาห่อภัณฑะของนางไป สั่งว่า หล่อนจงรออยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าฉันจะนำห่อภัณฑะข้ามไป” ละนางไว้ ณ ที่นั้นนั่นเอง (หนี) ไปเสีย แล้วตรัสจุฬาราชมนตรี^๑ นี้ ในปัญจกนิบาต ให้พิสดารว่

“พราหมณ์ ท่านถือเอาภัณฑะทั้งหมด ข้ามฝั่งได้แล้ว,
จงรีบกลับมา รับฉันให้ข้ามไปในบัดนี้โดยเร็วบ้างนะ ผู้เจริญ.”

“แม่นางงาม ยอมแลกฉัน ผู้ไม่ใช่ผิว ไม่ได้เซยชิด ด้วยผิวผู้เซยชิดมานาน,
แม่นางงาม พึงแลกชายอื่นแม่ด้วยฉัน,
ฉันจักไปจากที่นี่ให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้.”

“ใครนี้ ทำการหัวเราะอยู่ที่กอดตะไคร่น้ำ,
ในที่นี้ การพอนกัตี การชบักัตี การประโคมกัตี ที่บุคคลจัดตั้งขึ้น มิได้มี,
แม่นางงาม ผู้มีตะโพกอันผิงผาย ทำไมเล่าแม่จึงชิกชี่^๒ในกาลเป็นที่ร้องให้?”

“สุนัขจิ้งจอก ขาดิซิมพูกะ ผู้โง่เขลา ทรมานปัญญา เจ้ามีปัญญาน้อย,
เจ้าเสื่อมจากปลาและขึ้น (เนื้อ) แล้วก็ชบเขาอยู่ ดุจสัตว์กำพรว้า.”

“โทษของคนเหล่าอื่น เห็นได้ง่าย, ส่วนโทษของตน เห็นได้ยาก;
หล่อนนั่นเอง เสื่อมทั้งผิวทั้งซู้ ชบเขาอยู่ แม่ (ยิ่ง) กว่าเรา.”

“พญาเนื้อ ขาดิซิมพูกะ เรื่องนั้น เป็นเหมือนเจ้ากล่าว.
ฉันนั้น ไปจากที่นี่แล้ว จักเป็นผู้ไปตามอำนาจของภัสดาแม่แท้.”

“ผู้ใดพึงนำภษณะดินไปได้, แม่ภษณะสำริดผู้นั้นก็พึงนำไปได้;
หล่อนทำชั่วจนชั่ว, ก็จักทำชั่วอย่างนั้นแม่อีก.”

แล้วตรัสว่ “ในกาลนั้น จุฬาราชมนตรี ได้เป็นเธอ, หญิงนั้นได้เป็นหญิงรุษสาวนี้ ในบัดนี้,

ท้าวสักกเทวราช ผู้มาโดยรูปสุนัขจิ้งจอก ทำการข่มขืนนางนั้น เป็นเรานี้แหละ” แล้วทรงโอวาทภิกษุนี้ว่

“หญิงนั้น ปลงบัณฑิตผู้เลิศ ในชมพูทวีปทั้งสิ้น จากชีวิต เพราะความเสีนาในชายคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นอย่างนี้;
ภิกษุ เธอจงตัดตัณหาของเธอ อันปรารถนาหญิงนั้นเกิดขึ้นเสีย” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่

๑ ชุ. ชา. ๒๗/๑๘๔ ตพฐฎกถา ๔/๕๐๖.

๒ ชิกชี่ กระชิกกระชี่ หัวเราะเข้าหยอกกัน

๓ โดยพยัญชนะ แปลว่ ในกาลใช้กาลเป็นที่หัวเราะ.

“ตัณหา ย่อมเจริญยิ่งแก่ชนผู้ถูกวิตกยำอี้ มีราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างาม,
บุคคลนั้นแล ย่อมทำเครื่องผูกให้มัน.

ส่วนภิกษุใด ยินดีในธรรมเป็นที่เข้าไปประจันต์วิตก เจริญอุสภมานอยู่ มีสติทุกเมื่อ,
ภิกษุนั้นแล จักทำตัณหาให้สูญสิ้นได้ ภิกษุนั้น จะตัดเครื่องผูกแห่งมารได้.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิตกกมถิตสฺส** ได้แก่ ผู้ถูกวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้นยำอี้.

บทว่า **ติพฺพราคะสุสฺส** คือ ผู้มีราคะหนาแน่น.

บทว่า **สุภานุปสฺสิโน** ความว่า ชื่อว่า ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า “งาม” เพราะความเป็นผู้มีใจอันตนปล่อยไปในอารมณ์
อันน่าปรารถนาทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการยึดถือมีการยึดถือโดยสุภานิमितเป็นต้น.

บทว่า **ตณฺหา** เป็นต้น ความว่า บรรดาธรรมเป็นต้น แม้นานหนึ่ง ย่อมได้เจริญแก่บุคคลผู้เห็นปานนั้น,
โดยที่แท้ ตัณหาเกิดทางทวาร ๖ ย่อมเจริญยิ่ง.

บทว่า **เอส โข** ความว่า บุคคลนั้นแล ย่อมทำเครื่องผูกคือตัณหา ชื่อว่า ให้มัน.

บทว่า **วิตกฺกุปสฺเม** ความว่า บรรดาอุสภะ ๑๐ ในปฐมฌาน กล่าวคือธรรมเป็นที่ระงับมิจฉาวิตกทั้งหลาย.

สองบทว่า **สทา สโต** ความว่า ภิกษุใด เป็นผู้ยินดียิ่งในปฐมฌานนี้ ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นเป็นนิตย์
เจริญอุสภมานั้นอยู่.

บทว่า **พยนฺติกาหติ** ความว่า ภิกษุนั้น จักทำตัณหาอันจะให้เกิดในภพ ๓ ให้ไปปราศได้.

บทว่า **มารพฺนุณฺโ** ความว่า ภิกษุนั้น จักตัดแม้เครื่องผูกแห่งมาร กล่าวคือวิภวัญจะอันเป็นไปในภุมิ ๓ เสียได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องจุฬารุคคหบัณฑิต จบ.

๘. เรื่องมาร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “นิมิต্ত์ คโต” เป็นต้น.

[มารแปลงเป็นช่าง รัตกระหม่อมพระราหุล]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง เวลาวิกาล พระเถระเป็นอันมาก เข้าไปสู่พระเชตวันมหาวิหาร ไปถึงที่เป็นที่อยู่ของพระราหุลเถระแล้ว ก็ไล่ท่านให้ลุกขึ้น.

ท่านเมื่อไม่เห็นที่เป็นที่อยู่ในที่อื่น จึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีของพระตถาคต.

ครานั้น ท่านผู้มีอายุนั้นบรรลุประอรหัตแล้ว ได้เป็นผู้ยังไม่มีพรชลาเลย.

มารชิวสวัตตี ดำรงอยู่ในภพนั้นแหละ เห็นท่านผู้มีอายุนั้น นอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี จึงคิดว่า “พระหน่อผู้น้อยผู้ตั้งใจของพระสมณโคดมนอนข้างนอก, ส่วนพระองค์บรรทมในภายในพระคันธกุฎี; เมื่อเราบีบคั้นพระหน่อผู้น้อย พระองค์เอง ก็จัก (เป็นเหมือน) ถูกบีบคั้น (ด้วย).”

มารนั้น นิรมิตเพศเป็นพญาช่างใหญ่ มาเอางวงรัตกระหม่อมพระเถระ แล้วร้องดูจนกะเรียนด้วยเสียงดัง.

[พระศาสดาทรงแสดงเหตุที่พระราหุลไม่กลัว]

พระศาสดาบรรทมในพระคันธกุฎี ทรงทราบว่าเป็นช่างนั้นเป็นมาร จึงตรัสว่า

“มาร คนเช่นท่านแม้ตั้งแสน ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้ความกลัวเกิดแก่บุตรของเราได้, เพราะว่า บุตรของเรามีปกติไม่สะดุ้ง มีค้นหาไปปราศแล้ว มีความเพียรใหญ่ มีปัญญามาก” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาซิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“(ผู้ใด) ถึงความสำเร็จ มีปกติไม่สะดุ้ง มีค้นหาไปปราศแล้ว
ไม่มีกิเลสเครื่องยั่ววนใจ ได้ตัดลูกศรอันให้ไปสู่ภพทั้งหลายเสียแล้ว,
กายนี้^๑ (ของผู้นั้น) ชื่อว่ามีในที่สุด.

(ผู้ใด) มีค้นหาไปปราศแล้ว ไม่มีความถือมั่น ฉลาดในบทแห่งนิรุตติ
รู้ที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย และรู้เบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอักษรทั้งหลาย,

ผู้นั้นแล มีสรีระมีในที่สุด เราขอมเรียกว่าผู้มีปัญญามาก (เป็นมหาบุรุษ).

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า นิมิต্ত์ คโต ความว่า พระอรหัต ชื่อว่า ความสำเร็จ ของบรรพชิตทั้งหลาย ในพระศาสนานี้, ถึง คือบรรลุป ระอรหัตนั้น.

บทว่า อสนตสิ คือ ผู้ชื่อว่าไม่สะดุ้ง เพราะไม่มีกิเลสเครื่องสะดุ้งคือรากะเป็นต้น ในภายใน.

บาทพระคาถาว่า อจฉินทิ ภาวสกลานิ คือ ได้ตัดลูกศรอันมีปกติให้ไปสู่ภพทั้งสิ้น.

๑ สมุสสุโย กายอันกระตุกก่อขึ้น. ส. อุ. บทหน้า สิ ธาตุ ในความก่อ. ความประชุม อ. ปัจจัย. อภ. หน้า ๘๑๐

บทว่า **สมุสสโย** คือ ร่างกาย^๑ นี้ ของผู้นั้น มีในที่สุด.

บทว่า **อนาทาโน** คือ ผู้ไม่มีการยึดถือในชั้นนี้เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **นิรุติปทโกวิโท** ความว่า ผู้ฉลาดในปฏิสัมพันธ์แม่ทั้ง ๔ คือ ในนิรุติ และบทที่เหลือ.

สองบาทพระคาถาว่า **อกุขรานิ สนิปาคี ชลญา ปุพพาปราณี จ** ความว่า ย่อมรู้หมวดหมู่แห่งอักษร กล่าวคือ ที่ประชุมแห่งอักษรทั้งหลาย และรู้จักอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องต้น และอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องต้น. ชื่อว่า รู้จักอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องต้น คือ เมื่อเบื้องต้นปรากฏอยู่ในท่ามกลางและที่สุด แม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า “นี่เป็นท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็นที่สุด,”

ชื่อว่า ย่อมรู้จักอักษรเบื้องต้นด้วยอักษรเบื้องต้น คือเมื่อที่สุดปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและท่ามกลางแม้ไม่ปรากฏ, ก็ย่อมรู้ได้ว่า “นี่เป็นท่ามกลางแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็นเบื้องต้น”

เมื่อท่ามกลางปรากฏอยู่ เมื่อเบื้องต้นและที่สุดแม้ไม่ปรากฏ, ย่อมทราบได้เหมือนกันว่า “นี่เป็นเบื้องต้นแห่งอักษรเหล่านี้, นี่เป็นที่สุด.”

บทว่า **มหาปญโญ** ความว่า ท่านผู้มีสรีระตั้งอยู่ในที่สุคนธ์นั้น พระศาสดา

ตรัสเรียกว่า ผู้มีปัญญามาก เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา อันกำหนดถือเอาซึ่งอรรถ ธรรม นิรุติ และปฏิภาณ และศีลชั้นเป็นต้น อันใหญ่ และ

ตรัสเรียกว่า เป็นมหาบุรุษ เพราะความเป็นผู้มีจิตพ้นแล้ว โดยพระบาลีว่า “สารีบุตร เราเรียกผู้มีจิตพ้นแล้วแล ว่า “มหาบุรุษ.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

ฝ่ายมารผู้มีบาป คิดว่า “พระสมณโคดม ย่อมทรงรู้จักเรา” แล้วอันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๑ เทโท ภายที่สังสมชั้นแห่งกุสลากุสล ทิท ธาตุ ในความสังสม ณ ปัจจัย. อภ. หน้า ๕๒๕.

๙. เรื่องอุปกาสึก

พระศาสดา ทรงปรารภอุปกาสึกชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า สัพพาทิภู เป็นต้น.

[อุปกาสึกทูลถามพระศาสดา]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระศาสดา ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว ทรงยังกาลให้ล่วงไปทีคังไม้โพธิ์ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงถือบาตรและจีวรของพระองค์ เสด็จดำเนินไปเส้นทางประมาณ ๑๘ โยชน์มุ่งกรุงพาราณสี เพื่อทรงยังพระธรรมจักรให้เป็นไป ได้ทรงเห็นอุปกาสึกชื่ออุปกะ ในระหว่างทาง.

ฝ่ายอุปกาสึกนั้น เห็นพระศาสดาแล้ว ทูลถามว่า

“ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสแล, ผิวพรรณก็บริสุทธิ์ผุดผ่อง;

ผู้มีอายุ ท่านบวชเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร?”

[พระศาสดาตรัสตอบอุปกาสึก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า “เราไม่มีอุปชฌาย์หรืออาจารย์” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้แก่อุปกาสึกนั้น ว่า

“เราเป็นผู้ครอบงำธรรมได้ทั้งหมด รู้ธรรมทุกอย่าง ไม่ติดอยู่ในธรรมทั้งปวง
ละธรรมได้ทุกอย่าง พ้นแล้ว ในเพราะธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา
รู้เองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า? (ว่าเป็นอุปชฌาย์อาจารย์).”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัพพาทิภู คือ ครอบงำธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ได้ทั้งหมด.

บทว่า สัพพาทิ คือ ผู้มีธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๔ ทั้งปวงอันรู้แล้ว.

สองบทว่า สัพพเสฐ ธรรมเสฐ ความว่า ผู้อันตัณหาและทิฏฐิทั้งหลายฉาบทาไม่ได้ ในธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ แม้ทั้งสิ้น.

บทว่า สัพพทชโ คือ ผู้ละธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งหมด ดำรงอยู่.

สองบทว่า ตณฺหขเย วิมุตโต คือ ผู้พ้นแล้วในเพราะพระอรหัต กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา
ที่ตนให้เกิดขึ้นแล้ว ในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหา ด้วยวิมุตติอันเป็นของพระอเสชชะ.

สองบทว่า สยํ อภิญญา คือ รู้ธรรมต่างด้วยอภิญญาธรรมเป็นต้นได้เองทีเดียว.

บทว่า กมฺพทิสเยยํ ความว่า เราจะพึงอ้างใครเล่าว่า “นี้เป็นอุปชฌาย์หรืออาจารย์ของเรา.”

ในกาลจบเทศนา อุปกาสึก ไม่นินดี ไม่คัดค้านพระดำรัสของพระศาสดาเลย,
แต่เขาสันตึระชะ แลปลิ้น ยึดเอาทางที่เดินไปคนเดียว ได้ไปยังที่เป็นที่อาศัยอยู่ของนายพรานแห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุปกาสึก จบ.

๑๐. เรื่องท้าวสักกเทวราช

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท้าวสักกเทวราช ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “สพพทาน” เป็นต้น.

[ปัญหา ๔ ข้อของเทวดา]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เทพดาในดาวดึงส์เทวโลกประชุมกันแล้ว ตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า

“บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหนหนอแล? บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม,
บรรดารสทั้งหลาย รสชนิดไหน? บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม,
บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน? บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ,
ความสิ้นไปแห่งตัณหาแล บัณฑิตกล่าวว่า ประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร?
แม้เทพดาองค์หนึ่ง ก็มีสามารถจะวินิจฉัยปัญหาเหล่านั้นได้.

ก็เทพดาองค์หนึ่ง ถามกะเทพดาองค์หนึ่ง, แม้เทพดาองค์นั้น ก็ถามกะเทพดาองค์อื่นอีก,
ก็เทพดาทั้งหลาย ถามกันและกันอย่างนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ ได้ท่องเที่ยวไปในหมื่นจักรวาลถึง ๑๒ ปี.

[เทวดาพากันไปถามปัญหาท้าวมหาหาราชทั้ง ๔]

เทพดาในหมื่นจักรวาล ไม่เห็นเนื้อความแห่งปัญหาโดยกาลแม้มีประมาณเท่านี้ ประชุมกันแล้ว

ไปยังสำนักของท้าวมหาหาราชทั้ง ๔, เมื่อท้าวมหาหาราชกล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย ทำไม จึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่?” จึงกล่าวว่า

“พวกผมตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อแล้ว เมื่อไม่สามารถจะวินิจฉัยได้ จึงมายังสำนักของท่าน,”

เมื่อท้าวมหาหาราชกล่าวว่า “ชื่อปัญหาอะไรกัน? พ่อ” (จึงบอกเนื้อความนั้น) ว่า

“พวกผมไม่สามารถจะวินิจฉัยปัญหาเหล่านี้ได้ คือ

‘บรรดาทาน รส และความยินดี ทาน รส และความยินดีชนิดไหนหนอแลประเสริฐที่สุด?

ความสิ้นไปแห่งตัณหาเที่ยว ประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร?’ จึงมาหา.”

ท้าวมหาหาราชทั้ง ๔ กล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย แม้พวกเราที่รู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ไม่;

แต่พระราชอาของพวกเรา ทรงดำริอรรถที่ขึ้นตั้งพันคิดแล้ว ย่อมทรงทราบโดยขณะเดียวเท่านั้น,

พระองค์ประเสริฐวิเศษกว่าพวกเราทั้งหลาย ทั้งทางปัญญาและทางบุญ, พวกเราจึงไปยังสำนักของพระองค์เกิด”

แล้วพาหมู่เทพดานั้นไปยังสำนักของท้าวสักกเทวราช,

แม้เมื่อท้าวสักกเทวราชนั้นตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย ทำไม จึงมีเทพสันนิบาตกันใหญ่?” ก็กราบทูลเนื้อความนั้น.

[ท้าวสักกเทวราชทรงพาพวกเทวดาไปเฝ้าพระศาสดา]

ท้าวสักกเทวราช ตรัสว่า

“พ่อทั้งหลาย คนอื่น ย่อมไม่สามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้, ปัญหาเหล่านั้น เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า”,

แล้วตรัสถามว่า “ก็เดี๋ยวนี้ พระศาสดา ประทับอยู่ ณ ที่ไหน?” ทรงสดับว่า “ในพระเชตวันวิหาร” จึงตรัสว่า

“พวกเธอมาเถิด, พวกเราจักไปยังสำนักของพระองค์”

ทรงพร้อมด้วยหมู่เทพดา ให้พระเชตวันทั้งสิ้นสว่างไสวในส่วนแห่งราตรี เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว

ทรงยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง,

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร ทำไม พระองค์จึงเสด็จมาพร้อมกับหมู่เทพตามากมาย?” จึงกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า หมู่เทพดาพากันตั้งปัญหาชื่อเหล่านี้, คนอื่นที่ชื่อว่าสามารถรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ได้ หามิได้, ขอพระองค์ได้ทรงประกาศเนื้อความแห่งปัญหาเหล่านี้ แก่พวกข้าพระองค์เถิด.”

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหา]

พระศาสดา ตรัสว่า “ดีละ มหาบพิตร

อาตมภาพบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ บริจาคมหาบริจาค^๑ แวงตลอดพระสัพพัญญุตญาณแล้ว

ก็เพื่อตัดความสงสัยของชนผู้เช่นพระองค์นี้แหละ, ขอพระองค์จงทรงสดับปัญหาที่พระองค์ถามแล้วเถิด;

บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม, บรรดาสถูปทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอด,

บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ,

ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหาประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลุพระอรหัต^๒ ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ธรรมทาน ย่อมชนะทานทั้งปวง, รสแห่งธรรม ย่อมชนะรสทั้งปวง,
ความยินดีในธรรม ย่อมชนะความยินดีทั้งปวง,
ความสิ้นไปแห่งตัณหา ย่อมชนะทุกข์ทั้งปวง.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัพพทาน^๓ เป็นต้น ความว่า ก็ถ้าบุคคลพึงถวายไตรจีวรเช่นกับใบตองอ่อน^๔

แต่พระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระชินาสพทั้งหลาย ผู้นั่งติดๆ กัน^๕ ในห้องจักรวาลตลอดถึงพรหมโลก.

การอนุโมทนาเทียว ที่พระพุทธเจ้า เป็นต้น ทรงทำด้วยพระคาถา ๔ บาทในสมาคมนั้นประเสริฐ;

ก็ทานนั้น หามีค่าถึงเสียที่ ๑๖ แห่งพะคาถานั้นไม่;

การแสดงก็ดี การกล่าวสอนก็ดี การสดับก็ดี ซึ่งธรรม เป็นของใหญ่ ด้วยประการฉะนี้.

อนึ่ง บุคคลใด ให้ทำการฟังธรรม, อาณิสส^๖เป็นอันมากก็ย่อมมีแก่บุคคลนั้นแท้.

ธรรมทานนั้นแหละ ที่พระพุทธเจ้า เป็นต้น ให้เป็นไปแล้ว แม้ด้วยอำนาจอนุโมทนา โดยที่สุดด้วยพระคาถา ๔ บาท
ประเสริฐที่สุด

กว่าทานที่ทายกบรรจูปาตให้เต็มด้วยปิณฑบาตอันประณีต แล้วถวายแก่บริษัทเห็นปานนั้นนั้นแหละบ้าง

กว่าเภสัชทานที่ทายกบรรจูปาตให้เต็มด้วยเนยใสและน้ำมัน เป็นต้น แล้วถวายบ้าง

กว่าเสนาสนทานที่ทายกให้สร้างวิหารเช่นกับมหาวิหาร และปราสาทเช่นกับโลหปราสาทตั้งหลายแสน แล้วถวายบ้าง

กว่าการบริจาคที่อนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ประราภวิหารทั้งหลาย แล้วทำบ้าง.

๑ หมายถึงบริจาค ๕ คือ ๑. องค์บริจาค บริจาคอวัยวะ. ๒. ธนบริจาค บริจาคทรัพย์. ๓. ปุตุตบริจาค บริจาคบุตร.

๔. ทารบริจาค บริจาคเมีย. ๕. ชีวิตบริจาค บริจาคชีวิต.

๖ โดยพยัญชนะแปลว่า เช่นกับด้วยใบตองมีในครมภ์แห่งกล้วย.

๓ นิรันตร กตวา ทำให้มีระหว่างไม่มี.

เพราะเหตุไร? เพราะว่า คนทั้งหลาย เมื่อจะทำบุญเห็นปานนั้น ต่อฟังธรรมแล้วเท่านั้น จึงทำได้, ไม่ได้ฟัง ก็หาทำได้ไม่; ก็ถ้าว่าสัตว์เหล่านี้ไม่ฟังฟังธรรมไซ้, เขาก็ไม่ฟังถวายข้าวยากุประมาณกระบวยหนึ่งบ้าง ภัตประมาณทัพพีหนึ่งบ้าง; เพราะเหตุนี้ ธรรมทานนั้นแหละ จึงประเสริฐที่สุด กว่าทานทุกชนิด.

อีกอย่างหนึ่ง เว้นพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเสีย

แม้พระสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ผู้ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งสามารถนบหยาดน้ำได้ ในเมื่อฝนตกตลอดกับทั้งสิ้น ก็ยังไม่สามารถจะบรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยธรรมดาของตนได้;

ต่อฟังธรรมที่พระอัสสชิเถระเป็นต้นแสดงแล้ว จึงทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล, และทำให้แจ้งซึ่งสาวกบารมีญาณ

ด้วยพระธรรมเทศนาของพระศาสดา; เพราะเหตุนี้ มหาบพิตร^๑ ธรรมทานนั้นแหละจึงประเสริฐที่สุด.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงตรัสว่า “**สพพทานํ ธรรมทานํ ชินาติ.**”

อนึ่ง รสมีสเกิดแต่ลำต้นเป็นต้นทุกชนิด โดยส่วนสูงแมรสแห่งสุธา^๒ โภชนะของเทพดาทั้งหลาย

ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยังสัตว์ให้ตกไปในสังสารวัฏ แล้วเสวยทุกข์โดยแท้.

ส่วนพระธรรมรสกล่าวคือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และกล่าวคือโลกุตตรธรรม ๔ ประการ นี้แหละ

ประเสริฐกว่ารสทั้งปวง.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า “**สพพรสํ ธรรมโร ชินาติ.**”

อนึ่ง แม้ความยินดีในบุตร ความยินดีในธิดา ความยินดีในทรัพย์ ความยินดีในสตรี และความยินดีมีประเภทมีใช้อย่างเดียว

อันต่างด้วยความยินดีในการพ้อนการช้การประโคมเป็นต้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งการยังสัตว์ให้ตกไปในสังสารวัฏ

แล้วเสวยทุกข์โดยแท้;

ส่วนความอิจฉา ซึ่งเกิดขึ้น ณ ภายในของผู้แสดงกิติ ผู้ฟังกิติ ผู้กล่าวสอนกิติ ซึ่งธรรม ย่อมให้เกิดความเบิกบานใจ

ให้น้ำตาไหล ให้เกิดขนชูชัน

ความอิจฉานั้น ย่อมทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ มีพระอรหัตเป็นปรีโยสาน;

ความยินดีในธรรม เห็นปานนี้แหละ ประเสริฐกว่าความยินดีทั้งปวง.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงตรัสว่า “**สพพรติ ธรรมรติ ชินาติ.**”

ส่วนความสิ้นไปแห่งตัณหา คือพระอรหัตซึ่งเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหา,

พระอรหัตนั้น ประเสริฐกว่าทุกอย่างแท้ เพราะครอบงำวัฏฏ์ทุกข์แม้ทั้งสิ้น.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า “**ตณฺหขโย สพพทุกฺโข ชินาติ.**”

เมื่อพระศาสดา ตรัสเนื้อความแห่งพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้ผู้นั้นแล ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

แม้ท้าวสักกะ ทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลว่า

“พระเจ้าข้า เพื่อประโยชน์อะไร พระองค์จึงไม่รับสั่งให้ๆ ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์ ในธรรมทานอันชื่อว่าเยี่ยมอย่างนี้?

จำเดิมแต่นี้ไป ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกแก่ภิกษุสงฆ์แล้วรับสั่งให้ๆ ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า.”

๑ น่าจะเป็นบทกวี, เพราะใคร่ไม่สามารถทำเนื้อความเช่นนี้ ให้เป็นพระดำรัสของพระศาสดาได้

๒ Celestial food ambrosia อาหารทิพย์ (อาหารของเทพดาในเรื่องนิยาย ถือกันว่าทำให้ผู้บริโภคไม่ตาย ให้ความงามและความหนุ่มสาวอยู่ชั่วนิรันดร) ของกินเครื่องต้มอันโอชารส.

พระศาสดา ทรงสดับคำของท้าวเธอแล้ว รับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกเธอทำการฟังธรรมใหญ่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดี กล่าวอุปนิสันทนาก็ดี โดยที่สุตมหารอนุโมทนา แล้วพึงให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง.”

เรื่องท้าวสักกเทวราช จบ.

๑๑. เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีผู้ชื่อว่าอุปตกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หนนตี โภคา ทุมเมธ” เป็นต้น.

[ประวัติครั้งยังมีชีวิต ของอุปตกเศรษฐี]

ดังได้สดับมา พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสดับการทำกาละของเศรษฐีนั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า

“ทรัพย์สมบัติที่ไร้บุตร จะถึงแก่ใคร?” ทรงสดับว่า “ถึงแก่พระราชา”

จึงให้นำทรัพย์จากเรือนของเศรษฐีนั้น มาสู่ราชตระกูล (กินเวลาถึง) ๗ วัน แล้วจึงเสด็จเข้าไปสู่สำนักพระศาสดา

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “ขอเชิญมาพบพิตร พระองค์เสด็จมาจากไหนหนอ? แต่ยงวัน” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า คฤหบดีผู้เป็นเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีนี้ ทำกาละเสียแล้ว,

ข้าพระองค์นำทรัพย์สมบัติซึ่งไร้บุตรนั้น ไปภายในราชสำนักแล้วจึงมา.”

เรื่องทั้งปวง พึงทราบตามนัยที่มาในพระสูตรนั้นแหละ.

เมื่อพระราชา กราบทูลข้อความอย่างนี้ว่า “ได้ยงวัน เศรษฐีนั้น

เมื่อเขานำโภชนะมีรสเลิศต่างๆ เข้าไปให้ด้วยถาดทอง ก็กล่าวว่า ‘พวกมนุษย์ ย่อมกินโภชนะชื่อว่าเห็นปานนี้ (เทียวหรือ?),

พวกเจ้าจะทำการเยาะเย้ยกับเราในเรือนนี้หรือ?’

เมื่อเขาเข้าไปตั้งโภชนะไว้ให้ ก็ประหาร (มนุษย์เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว

บริโภคน้ำขุ่นปนเลือด มีน้ำฝักทองเป็นที่ ๒ ด้วยกล่าวว่า ‘นี่จึงเป็นโภชนะของพวกมนุษย์,’

แม้เมื่อเขาเข้าไปตั้งผ้า ยาน และร่มที่นำพอใจไว้ให้ ก็ประหารมนุษย์ (เหล่านั้น) ด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ให้หนีไปแล้ว

ทรงผ้าปาน, มีร่มใบไม้อันทรงไว้ (ถือไว้) อยู่ ย่อมไปด้วยรถเกาๆ”

พระศาสดาจึงตรัสเล่าบุรพกรรมของอุปตกเศรษฐีนั้นว่า

[บุรพกรรมของอุปตกเศรษฐี]

“มหาบพิตร เรื่องเคยมีมาแล้ว คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิขี ด้วยบิณฑบาต,

กล่าวว่า ‘ท่านทั้งหลายจงให้บิณฑบาตแก่สมณะ’ ดังนี้แล้ว ก็ลุกจากอาสนะหลีกไป.

ได้ยงวัน เมื่อเศรษฐีนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา ผู้เียงเผลอ กล่าวอย่างนั้นแล้วหลีกไป ภรรยาของเขาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส คิดว่า

“นานเทียวหนอ เราจึงได้ยงคำว่า ‘จงให้’ จากปากของเศรษฐีนี้, มโนรถของเรา จะเต็มในวันนี้, เราจักถวายบิณฑบาต”

แล้วรับบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ให้เต็มด้วยโภชนะอันประณีตแล้วถวาย.

ฝ่ายเศรษฐีนั้น กลับมา เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น จึงถามว่า “สมณะท่านได้อะไรๆ แล้วหรือ?”

แล้วจับบาตร เห็นบิณฑบาตอันประณีต ก็มีความเดือดร้อน จึงคิดอย่างนี้ว่า

“พวกทาสหรือพวกกรรมกร พึงกินบิณฑบาตนี้ ยิ่งดีกว่า, เพราะว่า พวกเขา ครั้นกินบิณฑบาตนี้แล้ว จักทำการงานให้เรา;

ส่วนสมณะนี้ ครั้นไปกินแล้ว ก็จักนอนหลับ; บิณฑบาตของเราฉิบหายเสียแล้ว”

อนึ่ง เศรษฐีนั้น ปลงแล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งซึ่งพี่ชายจากชีวิต เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ.

ได้ยืนยันว่า เด็กนั้น จับนิ้วมือของเศรษฐีนั้น เทียวไปอยู่กล่าวว่า “ยานนี้เป็นของบิดาฉัน, โคนี่ก็ของท่าน.”

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า

“ในบัดนี้ เด็กนี้ยังกล่าวอย่างนี้ก่อน, ก็ในเวลาที่เด็กนี้ถึงความเจริญแล้ว ใครจักรักษาโภคทรัพย์ทั้งหลายในเรื่องนี้ได้”

จึงนำเด็กนั้นไปสู่น้ำ จับที่คอแล้วบีบคอเหมือนบีบหัวมัน ให้ตายแล้วที่โคนกอไม้แห่งหนึ่ง แล้วทิ้งเด็กนั้นไว้ในที่นั้นนั่นแหละ...”

นี่เป็นบุรพกรรมของเศรษฐีนั้น.

[สรุปกรรมและผลแห่งกรรมของเศรษฐี]

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำนี้ว่า

“มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐี ต้อนรับพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิขีด้วยบิณฑบาตนั้นแล เศรษฐีนั้น จึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ถึง ๗ ครั้ง;

ด้วยผลที่เหลืออยู่แห่งกรรมนั้นนั่นแล เศรษฐีจึงครองความเป็นเศรษฐีอยู่ในกรุงสาวัตถีนี้แล ถึง ๗ ครั้ง.

มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นให้ทานแล้ว มีความเดือดร้อนในภายหลังว่า

‘พวกทาสหรือกรรมกร พึงบริโภคบิณฑบาตนี้ยังดีกว่า,’

จิตของเศรษฐีนั้น จึงไม่น้อมไปเพื่อการบริโภคภัตตรอย่างฟุ่มเฟือย, ไม่น้อมไปเพื่อการใช้สอยผ้าอย่างฟุ่มเฟือย,

ไม่น้อมไปเพื่อการใช้สอยยานอย่างฟุ่มเฟือย ไม่น้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ ๕ อันดียิ่ง.

มหาบพิตร ด้วยผลแห่งกรรมที่คฤหบดีผู้เศรษฐีนั้น ปลงแล้วซึ่งบุตรน้อยคนหนึ่งซึ่งชายจากชีวิต

เพราะเหตุแห่งทรัพย์สมบัติ;

เศรษฐีนั้นจึงใหม่แล้วในนรกสิ้นปีเป็นอันมาก สิ้น ๑๐๐ ปีเป็นอันมาก สิ้นพันปีเป็นอันมาก สิ้นแสนปีเป็นอันมาก.

ชนทั้งหลาย ยังทรัพย์สมบัติที่ไร้บุตร ครั้งที่ ๗ นี้ ให้เข้าสู่พระคลังหลวง ด้วยผลอันเหลืออยู่แห่งกรรมนั้นแล.

มหาบพิตร อนึ่งเล่า บุญเก่าของคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นแล หหมดสิ้นแล้ว และบุญใหม่อันคฤหบดีผู้เศรษฐีนั้นไม่สั่งสมแล้ว,

มหาบพิตร ก็ในวันนี้ คฤหบดีผู้เศรษฐีใหม่อยู่ในมหาโรฐานรก.”

[โภคะยอมฆ่าคนผู้ทรมานปัญญา]

พระราชา ทรงสดับพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า น่าอัศจรรย์ นี่เป็นกรรมอันหนัก, เศรษฐีนั้น เมื่อโภคะเชื่อว่ามิประมาณเท่านี้ มีอยู่ ไม่ใช่สอยด้วยตนเองเลย, เมื่อพระพุทธเจ้าเช่นกับพระองค์ ประทับอยู่ในวิหารใกล้ๆ ก็ได้ทำบุญกรรม.”

พระศาสดา ตรัสว่า “จริงเช่นนั้น มหาบพิตร ชื่อว่าบุคคล ผู้มีปัญญาทรมาน ได้โภคะทั้งหลายแล้วย่อมไม่แสวงหานิพพาน,

อนึ่ง ตัณหาซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโภคะทั้งหลาย ย่อมฆ่าคนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“โภคะทั้งหลาย ย่อมฆ่าคนทรมานปัญญา, แต่ไม่ฆ่าคนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ;
คนทรมานปัญญา ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยากในโภคะ.”

[แก้กรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า โน จ ปารควลีนो ความว่า

แต่โภคะทั้งหลาย ย่อมไม่ฆ่าบุคคลผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานโดยปกติ.

บาทพระคาถาว่า **หนติ อญญว อตตนิ** ความว่า

บุคคลผู้มีปัญญาทราม ย่อมฆ่าตนเองดูหมิ่นผู้อื่น เพราะความทะยานอยากซึ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยโอกาสทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร จบ

๑๒. เรื่องอังกูรเทพบุตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่บนแท่นบัณชุกัมพลศิลา ทรงปรารภอังกูรเทพบุตร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“ติณโฑธานี เขตตานี” เป็นต้น.

[ทานที่เลือกให้พระพุทธรูปเจ้าตัสสรเสริญ]

ข้าพเจ้า ทำเรื่องให้พิสดารแล้วแล ในพระคาถาว่า “เย ฌานบุปสุตา ธีรา” เป็นต้น.

สมจริงดังคำที่ข้าพเจ้าปรารภอินทเทพบุตรกล่าวไว้ในเรื่องนั้นดังนี้ว่า:

“ได้ยินว่า อินทเทพบุตรนั้น ยังรักษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน ให้ถึง^๑แล้วแก่พระอนุรุทธเถระ
ผู้เข้าไปสู่ภายในหมู่บ้าน เพื่อบิณฑบาต.

บุญนั้นของอินทเทพบุตรนั้น มีผลมากกว่าทานที่อังกูรเทพบุตร ทำระียบแห่งเตาประมาณ ๑๒ โยชน์ ถวายแล้วสิ้นหมื่นปี;
เพราะเหตุนี้ อินทเทพบุตร จึงกล่าวอย่างนั้น^๒.

เมื่ออินทเทพบุตรกล่าวอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า “อังกูระ ชื่อว่าการเลือกให้ทาน ย่อมควร,
ทาน (ของอินทกะ) นั้น เป็นของมีผลมาก ดังพืชที่หวานดีแล้วในนาดี อย่างนี้, แต่ท่านไม่ได้ทำอย่างนั้น,
เพราะฉะนั้น ทานของท่านจึงไม่มีผลมาก” เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ จึงตรัสว่า

“บุคคลควรเลือกให้ทาน ในเขตที่ตนให้แล้ว จะมีผลมาก.
เพราะการเลือกให้ พระสุตตรองสรรเสริญแล้ว;
ทานที่ให้ในท่านผู้เป็นทักษิณบุคคลในชีวิโลกนี้ เป็นของมีผลมาก
เหมือนพืชที่หวานในนาดี ฉะนั้น.”

เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีราคะเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก.
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีโทสะเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโทสะ จึงเป็นของมีผลมาก.
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีโมหะเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากโมหะ จึงเป็นของมีผลมาก.
นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้ก็มีความอยากเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากความอยากจึงเป็นของมีผลมาก.”

๑ ได้ถวายรักษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน แก่พระ.

๒ คือกล่าวคาถาว่า อุชชงเคล ยถา เขตเต เป็นต้น. รัชมปปัทธูฎฐกา ภาค ๖/๒๑๗-๒๑๘.

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติณโทธานี** ความว่า
ความจริง หญ้าทั้งหลายมีข้าวฟ่างเป็นต้น เมื่องอกขึ้น ย่อมประทุษร้ายนาแห่งบุพพัตถชาติ^๑ และอปรัตถชาติ^๒,
เพราะเหตุนี้ นานเหล่านั้น จึงไม่งอกงามมากได้;
ราคะ เมื่อเกิดขึ้นในภายในแม่แห่งสัตว์ทั้งหลาย ย่อมประทุษร้ายสัตว์ทั้งหลาย,
เพราะเหตุนี้ ทานที่ให้ในคนที่ถูกราคะประทุษร้ายเหล่านั้น จึงเป็นของไม่มีผลมาก;
ส่วนทานที่ให้ในพระชินาสพทั้งหลาย เป็นของมีผลมาก;
เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นโทษ, หมูสัตว์นี้มีราคะเป็นโทษ;
ฉะนั้นแล ทานที่ให้ในท่านผู้ปราศจากราคะ จึงเป็นของมีผลมาก.”
แม้ในอากาศที่เหลือ ก็ย่นนี้แหละ.

ในกาลจบเทศนา อังกฤษรเทศบุตร และอินทกเทศบุตร ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่เหล่าเทพบุตรผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอังกฤษรเทศบุตร จบ.

ตัณหาพรรค พรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๔ จบ.

๑ บุพพัตถชาติ = พืชที่จะพึงกินก่อน ได้แก่ข้าวทุกชนิด.

๒ อปรัตถชาติ = พืชที่จะพึงกินทีหลัง หรืออาหาร คือถั่วและผักอื่นๆ.

๒๕. กิกขุวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕ รูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จกขุณา สัโร สาธู” เป็นต้น,

[ภิกษุ ๕ รูป รักษาทวารต่างกัน]

ดังได้สดับมา บรรดาภิกษุ ๕ รูปนั้น รูปหนึ่งๆ ย่อมรักษาทวารทั้ง ๕ มีจักขุทวาร เป็นต้น รูปละทวารเท่านั้น.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกเธอประชุมกันแล้ว เลียงกันว่า “ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาได้ยาก, ผมย่อมรักษาทวารที่รักษาได้ยาก” แล้ว กล่าวว่ “พวกเราทูลถามพระศาสดาแล้ว จักรู้เนื้อความนี้” จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลถามว่า ‘พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์รักษาทวารมีจักขุทวาร เป็นต้นอยู่ ย่อมสำคัญว่า ‘ทวารที่ตนๆ รักษาแน่นแล เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยาก’, บรรดาพวกข้าพระองค์ ใครหนอแล? ย่อมรักษาทวารที่รักษาได้โดยยาก?’

[พระศาสดาทรงแก้ความเข้าใจผิดของภิกษุ ๕ รูป]

พระศาสดา ไม่ทรงยังภิกษุแม้รูปหนึ่งให้น้อยใจแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทวารเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยากแท้;

อีกอย่างหนึ่งแล พวกเธอไม่สำรวมแล้วในทวารทั้ง ๕ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ไม่สำรวมแล้ว;

ก็ พวกเธอไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต

ก็เพราะความที่ทวารเหล่านั้น อันตนไม่สำรวมแล้วนั้นแล”

อันภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอนว่า “เมื่อไร พระเจ้าข้า” จึงทรงยังเรื่องตักกสิลาตก^๑ ให้พิสดาร แล้วตรัสแสดงพระคาถานี้ว่า

“เราทั้งหลาย ไม่ได้ถึงอำนาจแห่งรากษสทั้งหลายเลย เพราะความเป็นผู้ตั้งมั่น
ด้วยความเพียรอันมั่น ในอุบายเครื่องแนะนำของท่านผู้ฉลาด
และเพราะความเป็นผู้ฉลาดต่อกภัย,
ความสวัสดี จากภัยใหญ่นั้น ได้มีแล้วแก่เรา.”

อันพระมหาสัตว์ผู้ได้รับอภิเษกแล้ว ในเมื่อราชตระกูลถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต เพราะอำนาจแห่งรากษสทั้งหลาย

ทรงนั่งเหนือราชาอาสน์ ณ ใต้เสวตฉัตร ทรงแลดูสิริสมบัติของพระองค์แล้ว

ตรัสว่า “ชื่อว่าความเพียรนี้ สัตว์ทั้งหลายควรทำแท้” แล้วทรงเปล่ง ด้วยอำนาจแห่งความเบิกบาน^๒

ทรงประชุมชาดกว่า

“แมื่กาลนั้น เธอทั้งหลายเป็นชน ๕ คน มีอาวุธในมือ แวดล้อมพระมหาสัตว์ซึ่งเสด็จออกไป เพื่อประโยชน์จะยึดเอาราชสมบัติ

ในเมืองตักกสิลา เดินทางไป ไม่สำรวมแล้ว ในอารมณ์มีรูปารมณเป็นต้น ที่รากษสทั้งหลายนำเข้ามา

ด้วยอำนาจแห่งทวารมีจักขุทวาร เป็นต้น ในระหว่างทาง ไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิต แลดูอยู่

ถูกรากษสทั้งหลายเคี้ยวกิน ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต,

ส่วนพระราชาผู้ทรงสำรวมในอารมณ์เหล่านั้น ไม่เอื้อเพื่อถึงนางยักษิณี ผู้มีเพศดุจเทพดา แม้ติดตามไปอยู่ข้างหลังๆ

เสด็จถึงเมืองตักกสิลาโดยสวัสดิภาพ แล้วถึงความเป็นพระราชา คือเราแล” แล้วตรัสว่า

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๔๘ ตกสิลาตก ๒/๓๕๓.

๒ อุทานวเสน อุทานิ

“ธรรมดาภิกษุ ควรสำรวมทวารแม้มทั้งหมด, เพราะว่า ภิกษุสำรวมทวารเหล่านั้นนั่นแหละ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ความสำรวมทางตา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางหู เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางจมูก เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางลิ้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางกาย เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางวาจา เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมทางใจ เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ความสำรวมในทวารทั้งปวงเป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ,
 ภิกษุผู้สำรวมแล้วในทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.”

[แก้อรรถ]

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า **จกขุณา** เป็นต้น ในพระคาถานั้นดังต่อไปนี้

ก็ในกาลใด รูปารมณฺมาสุคฺลองในจักขุทวารของภิกษุ,

ในกาลนั้น เมื่อภิกษุไม่ยินดีในอารมณ์ที่น่าปรารถนา ไม่ยินร้ายในอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่ยังความหลงให้เกิดขึ้น ในเพราะความเพ่งเล็งอันไม่สม่าเสมอ,

ความสำรวม คือ ความกั้น ได้แก่ความปิด หมายถึงความคุ้มครอง ชื่อว่า เป็นกิริยาอันภิกษุทำแล้วในทวารนั้น;

ความสำรวมทางจักขุ นั้นเห็นปานนั้น ของภิกษุนั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ.

นัยแม้อันในทวารอื่นมีโสทวาร เป็นต้น ก็เหมือนกับนัยนี้.

ก็ความสำรวมหรือความไม่สำรวม ย่อมไม่เกิดในทวารทั้งหลายมีจักขุทวาร เป็นต้นเลย,

แต่ความสำรวมหรือความไม่สำรวมนี้ ย่อมได้ในวิถีแห่งขวนจิตข้างหน้า;

จริงอยู่ในคราวนั้น ความไม่สำรวม เมื่อเกิดขึ้นเป็นอกุศลธรรม ๕ อย่างนี้ คือ “ความไม่เชื่อ ความไม่อดทน ความเกียจคร้าน

ความหลงลืมสติ ความไม่รู้” ย่อมได้ในอกุศลวิถี.

ความสำรวม เมื่อเกิดขึ้นเป็นกุศลธรรม ๕ อย่างนี้ คือ ‘ความเชื่อ ความอดทน ความเพียร ความระลึกได้ ความรู้’

ย่อมได้ในกุศลวิถี.

ก็ปสาทกายก็ดี โจปนกายก็ดี ย่อมได้ใน ๒ บทนี้ว่า “**กาเยน สิวโร**”

ก็คำว่าปสาทกายและโจปนกาย แม้มทั้ง ๒ นั้น คือกายทวารนั่นเอง.

ในทวารทั้ง ๒ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสความสำรวมและความไม่สำรวม ไว้ในปสาททวารเดียว.

ตรัสปาดทิบาต อทินนาทาน และมีฉาจารซึ่งมีปสาททวารนั้นเป็นที่ตั้งไว้ แม้อันโจปนทวาร.

ทวารนั้น ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะอกุศลธรรมเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในอกุศลวิถี พร้อมด้วยปสาททวารและ โจปนทวารเหล่านั้น,

ทวารนั้น ชื่อว่าเป็นอันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะวิริตทั้งหลาย มีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในกุศลวิถี.

โจปนวาจา ตรัสไว้แม่ใน ๒ บทนี้ว่า “**สาธุ วาจา**” ทวารนั้น

ชื่อว่า อันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะวิจิตริตทั้งหลายมีมุสาวาทเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ พร้อมด้วยโจปนวาจานั้น, ชื่อว่า อันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะวิริตทั้งหลายมีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น.

มโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น กับด้วยใจอื่นจากใจที่เล่นไป ย่อมไม่มีแม่ใน ๒ บทนี้ว่า “**มนสา ส่วโร:**” แต่ทวารนั้น

ชื่อว่าอันภิกษุไม่สำรวมแล้ว เพราะมโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ในขณะแห่งชวนจิต ในมโนทวาร,

ชื่อว่า อันภิกษุสำรวมแล้ว เพราะมโนสุจริตทั้งหลายมีอภิชฌาเป็นต้น (ซึ่งเกิดขึ้นในขณะแห่งชวนจิตในมโนทวาร)

สองบทว่า **สาธุ สัพพตถ** ความว่า ความสำรวมแม่ในทวารทั้งปวงมีจักขุทวารเป็นต้นเหล่านั้น เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ.

ก็ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทวารที่ภิกษุสำรวม ๘ อย่าง และทวารที่ภิกษุไม่สำรวม ๘ อย่าง ด้วยพระพุทพจน์เพียงเท่านี้.

ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวารที่ไม่สำรวม ๘ อย่างนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ซึ่งมีวิภูฏะเป็นมูลทั้งสิ้น,

ส่วนภิกษุผู้ตั้งอยู่ในทวารที่สำรวม ย่อมพ้นจากทุกข์ซึ่งมีวิภูฏะเป็นมูล แม่ทั้งสิ้น;

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “**สัพพตถ ส่วโต ภิกขุ สัพพทุกขา ปมุจจติ**”

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕ รูป ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, เทศนาได้มีประโยชน์แม่แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าหงส์รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หตุลสญญโต” เป็นต้น

[สองสหายออกบวช]

ดั่งได้สดับมา สหาย ๒ คน ชาวกรุงสาวัตถี ได้บรรพชาอุปสมบทใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลายแล้ว โดยมากเที่ยวไปด้วยกัน.

ในวันหนึ่ง ภิกษุ ๒ รูปนั้น ไปสู่ม้วนน้ำจืด สรงน้ำแล้ว ผิงแดดอยู่ ได้ยินพูดกันถึงสาราณียกถา.

ในขณะนั้น หงส์ ๒ ตัว บินมาโดยอากาศ.

[ภิกษุรูปหนึ่งติดตามหงส์ด้วยก้อนกรวด]

ขณะนั้น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง หยิบก้อนกรวดแล้วพูดว่า “ผมจักติดตามของหงส์ตัวหนึ่ง,”
ภิกษุนอกนี้ กล่าวว่า “ท่านจักไม่สามารถ.”

ภิกษุรูปที่ ๑. ดาข้างนี้ จงยกไว้, ผมจักติดตามข้างโน้น.

ภิกษุรูปที่ ๒. แม้ดาข้างนี้ ท่านก็จักไม่สามารถ (ติดตาม) เหมือนกัน.

ภิกษุรูปที่ ๑. พูดว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงคอยดู” แล้วหยิบกรวดก้อนที่ ๒ ติดตามไปทางข้างหลังของหงส์.

หงส์ได้ยินเสียงก้อนกรวด จึงหนีวุด.

ขณะนั้น เธอหยิบก้อนกรวดกลมอีกก้อนหนึ่ง แล้วติดตามหงส์ตัวนั้นที่ดาข้างโน้น ให้ทะลุออกดาข้างนี้.

หงส์ร้อง ม้วนตกลงแทบเท้าของภิกษุเหล่านั้นนั่นแล.

[ภิกษุทั้งหลายติเตียนแล้วทูลแต่พระศาสดา]

ภิกษุทั้งหลาย ยืนอยู่ในที่นั้นๆ เห็นแล้ว จึงกล่าวว่า

“ผู้มีอายุ เธอบวชในพระพุทธศาสนา ทำปาณาติบาต (นับว่า) ทำกรรมไม่สมควร”

แล้วพาภิกษุทั้ง ๒ รูปนั้นไปเฝ้าพระตถาคต.

[พระศาสดาประทานโอวาท]

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุ ได้ยินว่า เธอทำปาณาติบาตจริงหรือ?” เมื่อเธอกราบทูลว่า “จริง พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า

“ภิกษุเธอบวช ในพระศาสนาที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ได้ทำแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร?

บัณฑิตในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ อยู่ในท่ามกลางเรือน ทำความรังเกียจในฐานะแม้มีประมาณน้อย,

ส่วนเธอ บวชในพระพุทธศาสนาเห็นปานนี้ หาได้ทำแม้มาตราความรังเกียจไม่”

อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ่อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

[ศีล ๕ ชื่อกฐรธรรม]

“ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าธัญชัย เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครชื่ออินทปัตต์ ในแคว้นกฐร, พระโพธิสัตว์ ถู้อปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชานั้น ถึงความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้วโดยลำดับ ทรงเรียนศิลปะทั้งหลายในเมืองตักกสิลาแล้ว อันพระบิดาทรงให้ดำรงในตำแหน่งอุปราช ในกาลต่อมา โดยกาลเป็นที่ล่วงไปแห่งพระบิดา ได้รับราชสมบัติแล้ว ไม่ทรงละเมิดราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ^๑ ทรงประพฤติอยู่ในกฐรธรรมแล้ว.

ศีล ๕ ชื่อว่า กฐรธรรม.

พระโพธิสัตว์ทรงรักษาศีล ๕ นั้น ทำให้บริสุทธิ์.

พระชนนี พระอัครมเหสี พระอนุชา อุปราช พราหมณ์ปุโรหิต อมาตย์ผู้ถือเชือก^๒ นายสารถี เศรษฐี มหาอมาตย์ผู้เป็นขุนคลัง^๓ คนรักษาประตู นางวรรณทาสี^๔ ผู้เป็นหญิงงามเมือง ของพระโพธิสัตว์นั้น ย่อมรักษาศีล ๕ เหมือนพระโพธิสัตว์ ด้วยประการฉะนี้.

[แคว้นกาลิงค์เกิดฝนแล้ง]

เมื่อชนทั้ง ๑๑ คนนี้ รักษากฐรธรรมอยู่อย่างนั้น,

เมื่อพระราชานามว่ากาลิงค์ เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครทันตบุรี ในแคว้นกาลิงค์ ฝนมิได้ตกในแคว้นของพระองค์แล้ว.

ก็ช่างมงคล ชื่อว่าอัญจนาสกะของพระมหาสัตว์ เป็นสัตว์มีบุญมาก.

ชาวแคว้นพากันกราบทูล ด้วยสำคัญว่า “เมื่อนำช่างนั้นมาแล้ว ฝนจักตก.”

พระราชาน ทรงส่งพวกพราหมณ์ไป เพื่อต้องการนำช่างนั้นมา.

พราหมณ์เหล่านั้น ไปแล้ว ทูลขอช่างกะพระมหาสัตว์แล้ว.

เพื่อจะทรงแสดงอาการข้อนี้อของพราหมณ์เหล่านั้น พระศาสดา จึงตรัสชาดก^๕ ในตักนิบาตนี้เป็นต้นว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งชน

ข้าพระองค์ทั้งหลาย ทราบศรัทธาและศีลของพระองค์แล้ว

ขอพระราชทานแลกทองด้วยช่างซึ่งมีสีดุดอกอัญชัญ ไปในแคว้นกาลิงค์.”

ก็เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายเมื่อนำช่างมาแล้ว, เมื่อฝนไม่ตก, ด้วยทรงสำคัญว่า

“พระราชานั้นทรงรักษากฐรธรรม; เพราะฉะนั้น ฝนจึงตกในแคว้นของพระองค์”

๑ ราชธรรม ๑๐ คือ ทาน ๑ การให้ ๑ สีส ๑ ปริจาค ๑ การบริจาค ๑ อาชว ๑ ความซื่อตรง ๑ มทพ ๑ ความอ่อนโยน ๑ ตบ ๑ ความเพียร ๑ อภิโศ ๑ ความไม่โกรธ ๑ อวิหิงสา ๑ ความไม่เบียดเบียน ๑ ขนติ ๑ ความอดทน ๑ อวิโรธ ๑ ความไม่พิโรธ ๑

๒ King's land surveyor พนักงานรังวัด.

๓ โทณมาปกิ ผู้ตรวจวัดด้วยทะน่าน. โทณะหนึ่งเท่ากับ ๔ อาศก.

๔ Slave of beauty หญิงคนใช้รูปงาม.

๕ ขุ. ชา. ๒๗/๑๑๒. ตพญฐกถา ๔/๑๑๘.

พระเจ้ากาลิงค์ จึงทรงส่งพวกพราหมณ์และอมาตย์ไปอีก ด้วยพระดำรัสว่า
“พวกท่านจงจาริกกุฎุธรรม ที่พระราชานักรักษา ลงในแผ่นทองคำแล้วนำมา.”

เมื่อพราหมณ์และอมาตย์เหล่านั้นไปทูลขออยู่, คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด นับแต่พระราชบิดาเป็นต้น
ทำอาการสักว่าความรังเกียจบางอย่างในศีลทั้งหลายของตนๆ แล้ว ห้ามว่า “ศีลของพวกเราไม่บริสุทธิ์”
ถูกพราหมณ์และอมาตย์เหล่านั้นอ่อนน้อมหนักเข้าว่า “ความทำลายแห่งศีล หาได้มีด้วยเหตุเพียงเท่านั้นไม่”
จึงได้บอกศีลทั้งหลายของตนๆ แล้ว.

[พระเจ้ากาลิงค์ทรงรักษากุฎุธรรม ฝนจึงตก]

พระเจ้ากาลิงค์ ได้ทรงเห็นกุฎุธรรมที่พวกพราหมณ์และอมาตย์จาริกลงในแผ่นทองคำนำมา
ทรงสมทานบำเพ็ญให้บริบูรณ์ด้วยดี.

ฝนจึงตกในแคว้นของพระองค์, แคว้นแคว้นได้เกษม มีภิกษาหาได้โดยง่ายแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า

“หญิงแพศยาในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณา,
คนรักษาประตูได้เป็นภิกษุชื่อว่าปุณณะ;
อมาตย์ผู้ถือเชือก ได้เป็นกัจจานภิกษุ,
และอมาตย์ผู้เป็นขุนคลัง ได้เป็นโกลิตะ,
เศรษฐีในครั้งนั้น ได้เป็นสาริปุตร,
นายสารถิ ได้เป็นอนุรุทธ,
พราหมณ์ ได้เป็นกัสสปเถระ,
อุปราชาได้เป็นนันทบัตถิต,
พระมเหสี ได้เป็นมารดาของราहुล,
พระชนนี ได้เป็นพระนางมายาเทวี,
พระเจ้ากुरु ได้เป็นพระโพธิสัตว์;
พวกเธอจงจำชาดกไว้ด้วยอาการอย่างนี้”

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุ บัณฑิตในครั้งก่อน เมื่อความรำคาญแม้มีประมาณน้อยเกิดขึ้นแล้ว, ทำสีลเภทของตนให้เป็นเครื่องรังเกียจแล้วอย่างนี้,
ส่วนเธอ บวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยเรา ยังทำปาณาติบาตอยู่ (นับว่า) ได้ทำกรรมอันหนักยิ่งนัก;
ธรรมดาภิกษุ ควรเป็นผู้สำรวมด้วยมือ เท้า และวาจา” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวบุคคลผู้มีมือสำรวมแล้ว มีเท้าสำรวมแล้ว
มีวาจาสำรวมแล้ว มีตนสำรวมแล้ว ยินดีในธรรมอันเป็นไปภายในมี
จิตตั้งมั่นแล้ว เป็นคนโดดเดี่ยว สันโดษว่า “เป็นภิกษุ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หตถสณฺญโต** ความว่า

ชื่อว่า ผู้มีมืออันสำรวมแล้ว เพราะความไม่มีการครองมือ^๑ เป็นต้น หรือการประหารสัตว์เหล่าอื่น เป็นต้นด้วยมือ. นัยแม่ในบทที่ ๒ ก็เหมือนนัยนี้.

ก็ ชื่อว่าผู้มีวาจาอันสำรวมแล้ว เพราะไม่ทำวจีทุจริต มีพูดเท็จทางวาจา เป็นต้น.

บทว่า **สณฺญตตโม** คือ ผู้มีอัตภาพอันสำรวมแล้ว, อธิบายว่า ผู้ไม่ทำอาการแปลก มีโคลงกาย สั่งศีระชะ และยกคิ้ว เป็นต้น.

บทว่า **อขมตฺตรโต** ความว่า ผู้ยินดีในการเจริญกัมมัฏฐาน กล่าวคือโคจรธรรมอันเป็นไป ณ ภายใน.

บทว่า **สมาหิตโต** คือ ผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีแล้ว.

สองบทว่า **เอโก สนฺตุลิตโต** ความว่า เป็นผู้มียกตัญญูผู้เดียว ยินดีแล้วด้วยดี คือ มีใจยินดีแล้วด้วยอริยมรรคแห่งตน จำเดิมแต่การประพุดตีในวิปัสสนา.

จริงอยู่ พระเสขบุคคลแม้ทุกจำพวก ตั้งต้นแต่กัลยาณปุถุชน ย่อมยินดีด้วยอริยมรรคแห่งตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้สันโดษ, ส่วนพระอรหันต์ เป็นผู้ยินดีแล้วโดยส่วนเดียวแล; พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาพระอรหันต์นั้น จึงตรัสค้ำนันทว่า “**เอโก สนฺตุลิตโต.**”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิรมลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฆ่าหงส์ จบ.

๑ การยังมือให้เล่น เป็นต้น.

๓. เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชื่อโกกาลิกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย มุขสณฺญโต” เป็นต้น.

[พระโกกาลิกะเกิดในนรก เพราะตำพระอัครสาวก]

เรื่องมาแล้วในพระสูตรว่า “ครั้งนั้นแล ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ได้เข้าไปเฝ้าโดยสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่” เป็นต้น.

แม้เนื้อความแห่งเรื่องนั้น บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่พระอรธกถาจารย์กล่าวไว้แล้วในอรธกถานั้นแล.

ก็เมื่อพระโกกาลิกะเกิดในปทุมนรก, ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “โอ! ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ถึงความพินาศแล้ว เพราะอาศัยปากของตน, ก็เมื่อเธอตำพระอัครสาวกทั้ง ๒ อยู่ไม่นาน, แผ่นดินได้ให้ช่องแล้ว.”^๑

พระศาสดา เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไร ในกาลบัดนี้?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ฉิบหายเพราะอาศัยปากของตนในบัดนี้เท่านั้น หามิได้,

แม้ในกาลก่อน โกกาลิกะก็ฉิบหายแล้วเพราะอาศัยปากของตนเหมือนกัน”

อันภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่จะดับเนื้อความนั้นทูลอ้อนวอนแล้ว เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ได้ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

[หงส์ ๒ ตัว พาเต่าผู้สหาย ไปถ้ำของตน]

ในอดีตกาล เต่าอาศัยอยู่ในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ.

ลูกหงส์ ๒ ตัว เทียวไปเพื่อหากินอยู่ ทำความคุ้นเคยกับเต่า นั้น เป็นผู้สนิทสนมอย่างแน่นแฟ้น ในวันหนึ่ง จึงถามเต่าว่า

“เพื่อนเอ๋ย ที่อยู่ของพวกเราในถ้ำทอง บนพื้นแห่งภูเขาชื่อจิตตภูฏ ในหิมวันตประเทศ เป็นประเทศที่น่ารื่นรมย์,

ท่านจักไปกับพวกเราไหม?”

เต่า. ฉันทจักไปได้อย่างไร?

หงส์. พวกเราจักนำท่านไป, ถ้าว่าท่านสามารถเพื่อจะรักษาปากไว้ได้.

เต่า. เพื่อนเอ๋ย ฉันทจักอาจ, ขอท่านทั้งหลายจงพาฉันทไปเถิด.

หงส์ทั้ง ๒ พูตว่า “ดีละ” แล้วให้เต่าคาบท่อนไม้ท่อนหนึ่ง ส่วนตนคาบปลายทั้ง ๒ แห่งท่อนไม้นั้น แล้วบินไปสู่อากาศ.

[เต่าหลุดจากท่อนไม้ที่คาบ ตกลงตาย]

พวกเด็กชาวบ้าน เห็นเต่าลูกหงส์นำไปอยู่อย่างนั้น จึงพูดกันว่า “หงส์ ๒ ตัวนำเต่าไปอยู่ด้วยท่อนไม้.”

เต่าใคร่จะพูตว่า “มิว่า สหายทั้ง ๒ นำเราไปอยู่, ประโยชน์อะไร ของพวกเรา ในเพราะข้อนี้ อ้ายพวกเด็กเปรตชั่วร้าย”

จึงปล่อยท่อนไม้จากที่ตนคาบไว้ ในเวลาถึงส่วนเบื้องบนพระราชานิเวศน์ ในพระนครพาราณสี

เพราะความที่หงส์ทั้ง ๒ เป็นสัตว์มีกำลังเร็ว จึงตกลงไปในพระลานหลวง ตกเป็น ๒ ภาค.

[การพูดมากไม่ถูกเวลา ให้โทษ]

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ทรงยังพหูภิกษุชื่อนี้ให้พิสดารว่า

“เต่า เปล่งวาจา ได้ฆ่าตนแล้วหนอ,
เมื่อท่อนไม้ที่ตนคาบไว้ดีแล้ว, ก็ฆ่า (ตน) ด้วยวาจาอันเป็นของๆ ตน.

ข้าแต่พระองค์ผู้แก้แล้วกล้า ประเสริฐในหมู่คน
บุคคลเห็นเหตุเช่นนั้นแล้ว ควรเปล่งวาจาที่ดี
ไม่ควรเปล่งวาจาที่ล่วงเลยเวลา.

พระองค์ย่อมทรงเห็นเต่า
ตัวถึงความฉิบหายเพราะพูดมาก (มีใช่หรือ)”

แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้สำรวมปาก ประพฤติสมาสมา ไม่ฟุ้งซ่าน^๒ มีจิตสงบ” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

ภิกษุใด สำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงอรรถและธรรม,
ภษิตของภิกษุนั้น ย่อมไพเราะ.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุขสณฺญโต** ความว่า ชื่อว่าผู้สำรวมแล้วด้วยปาก เพราะไม่พูดคำเป็นต้นว่า
“เจ้าเป็นคนชาติชั่ว เจ้าเป็นคนทุศีล” แม้กะคนทั้งหลายมีทาสและคนจัณฑาลเป็นต้น.

บทว่า **มนตภาณิ** ความว่า ปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า มันทา, ผู้มีปกติพูดด้วยปัญญานั้น.

บทว่า **อนุหฺรโต** ได้แก่ ผู้มีจิตสงบแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **อตุถิ ธมฺมญจ ทิเปติ** ความว่า ย่อมแสดงอรรถแห่งภษิตและธรรมคือเทศนา.

บทว่า **มธฺรึ** ความว่า ภษิตของภิกษุเห็นปานนั้น ชื่อว่าไพเราะ.

ส่วนภิกษุใด ให้อรรถอย่างเดียวถึงพร้อม, ไม่ให้พระบาลีถึงพร้อม; ให้พระบาลีอย่างเดียวถึงพร้อม, ไม่ให้อรรถถึงพร้อม;
ก็หรือไม่ให้ทั้ง ๒ อย่างถึงพร้อม, ภษิตของภิกษุนั้น หาชื่อว่าเป็นภษิตที่ไพเราะไม่.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ จบ

๑ ขุ. ขา. ๒๗/๗๑ ตทฎฐกถา ๓/๒๓๕ ตตถ ‘กจฺฉปชาตกนฺติ’ ขายติ.

๒ not proud ไม่เยอหยิ่ง, ไม่เห่อเหิมก็ได้.

๔. เรื่องพระธรรมมารามเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระธรรมมารามเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ธมมาราโม ธมมโรโต” เป็นต้น.

[พวกภิกษุปรึกษาเรื่องปริณิพพานของพระศาสดา]

ดังได้สดับมา เมื่อพระศาสดาตรัสบอกว่า “การปริณิพพานของเราก็จักมีโดยล่วงไป ๔ เดือน ตั้งแต่เดือนนี้,” ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชน ไม่อาจเพื่อจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้.

ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้ชิวินาสพแล้ว.

ภิกษุทั้งปวงปรึกษากันว่า “พวกเราจักทำอย่างไรหนอแล?” ดังนี้แล้ว ก็เที่ยวไปโดยรวมกันเป็นพวกๆ.

[พระธรรมมารามไม่เกี่ยวข้องด้วย]

ส่วนภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าธรรมมารามะ ไม่เข้าไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย, อันภิกษุทั้งหลายพูดว่า “อย่างไร? ผู้มีอายุ” ก็ไม่ให้แม้คำตอบ คิดว่า

“ข้าว่า พระศาสดาจักปริณิพพาน โดยล่วงไป ๔ เดือน, ส่วนเรา เป็นผู้มิราคะยังไม่ไปปราศแล้ว

เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ จักพยายามบรรลुพระอรหัต” ดังนี้แล้ว

ก็เป็นผู้ๆ เดียวเท่านั้นอยู่ นึก คิด ระลึก ถึงธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กราบพูล (เรื่องนั้น) แต่พระตถาคตว่า “พระเจ้าข้า พระธรรมมารามมิได้มีแม้สักว่าความเชื่อโยในพระองค์, ไม่ทำแม้สักว่าการปรึกษากับพวกข้าพระองค์ว่า “ข้าว่าพระศาสดาจักปริณิพพาน, พวกเราก็จักทำอย่างไรกันเล่า?”

[พระศาสดาทรงรับสั่งให้หาตัว]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้ว ตรัสถามว่า “ข้าว่า เธอทำอย่างนั้น จริงหรือ?”

พระธรรมมาราม. จริง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะเหตุอะไร?

พระธรรมมาราม. ข้าว่า พระองค์จักปริณิพพาน โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน, ส่วนข้าพระองค์ เป็นผู้มิราคะยังไม่ไปปราศ, เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี้แหละ, ข้าพระองค์จักพยายามบรรลुพระอรหัต เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์จึงนึก คิด ระลึก ถึงธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วอยู่.

[พระศาสดาทรงอนุโมทนาด้วย]

พระศาสดา ประทานสาธุการแก่เธอว่า “ดีละๆ” แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีความรักใคร่ในเราแม้รูปอื่น พึงเป็นเช่นภิกษุธรรมมารามนี้แหละ,

แท้จริง ภิกษุทั้งหลาย เมื่อทำการบูชาด้วยระเบียบและของหอมเป็นต้น หาชื่อว่าทำการบูชาแก่เราไม่, ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเท่านั้น จึงชื่อว่าบูชาเรา” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้มีธรรมเป็นที่มา ยินดีแล้วในธรรมใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม
ระลึกถึงธรรมอยู่ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม.”

[แก้อรรถ]

พึงทราบวิเคราะห์ในบทเหล่านั้นว่า

“ธรรมคือสมณะและวิปัสสนา เป็นที่มา ยินดีของภิกษุนั้น เพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นที่มา ยินดี, ผู้ยินดีแล้วในธรรมนั้นนั่นแล เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าผู้ยินดีแล้วในธรรม, ชื่อว่าผู้ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรม เพราะนึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละบ่อยๆ, อธิบายว่า ผู้นึกถึงธรรมนั้นอยู่.

บทว่า **อนุสฺสรํ** ได้แก่ ระลึกถึงธรรมนั้นนั่นแหละอยู่.

บทว่า **สทฺธมฺมา** ความว่า ภิกษุเห็นปานนั้น ย่อมไม่เสื่อมจากโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประเภท และจากโลกุตตรธรรม ๔.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น ตั้งอยู่แล้ว ในพระอรหัต, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมารามเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้คบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สลาภ นาทิมณเฑียร” เป็นต้น.

[ภิกษุคบภิกษุพวกพระเทวทัต เพราะเห็นแก่ลาภ]

ดังได้สดับมา ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัตรูปหนึ่ง ได้เป็นสหายของภิกษุรูปนั้น.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัตนั้น เห็นเธอเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย ทำภักติกแล้ว (กลับ) มา จึงถามว่า “ท่านไปไหน?”

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. ผมไปอยู่ที่ชื่อนั้นเพื่อเที่ยวบิณฑบาต.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ท่านได้บิณฑบาตแล้วหรือ?

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระศาสดา. เออ เราได้แล้ว.

ภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัต. ในที่นี้แหละ พวกผมมีลาภและสักการะเป็นอันมาก,
ขอท่านจงอยู่ในที่นี้แหละสัก ๒-๓ วันเถิด.

เธออยู่ในที่นั้น ๒-๓ วันตามคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็ได้ไปอยู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคตว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ บริโภคลาภและสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระเทวทัต, เธอเป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต.”

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “ได้ยินว่า เธอได้ทำอย่างนั้น จริงหรือ?”

ภิกษุ. จริง พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์อาศัยภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งอยู่ในที่นั้น ๒-๓ วัน;
ก็แต่ว่า ข้าพระองค์มิได้ชอบใจลัทธิของพระเทวทัต.

[ภิกษุควรวินดีในลาภของตนเท่านั้น]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสกะเธอว่า

“เธอไม่ชอบใจลัทธิ (ของพระเทวทัต) ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอเที่ยวไปประหนึ่งว่าชอบใจลัทธิของชนผู้ที่เราพบเห็นแล้วทีเดียว;

เธอทำอย่างนี้ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้เห็นปานนั้นเหมือนกัน,” อันภิกษุทั้งหลายทูลวิงวอนว่า

“พระเจ้าข้า ในบัดนี้ พวกข้าพระองค์เห็นภิกษุนี้ด้วยตนเองก่อน, แต่ในกาลก่อน ภิกษุนี้พอใจลัทธิของใครเที่ยวไป?

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกแก่พวกข้าพระองค์เถิด,”

จึงทรงนำอดีตนิทานมา ทรงยังมหิลามุขชาดก^๑ นี้ให้พิสดารว่า

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๘. ตพภูฏกถา. ๑/๒๗๘.

“ข้างซุ่มหิลา मुख ฟังคำของพวกโจรก่อนแล้ว เทียวฟาดบุคคลผู้ไปตามอยู่,
แต่พอฟังคำของสมณะผู้สำรวมดีแล้ว ก็เป็นข้างประเสริฐ
ตั้งอยู่แล้วในคุณทั้งปวง”

แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ ฟังเป็นผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น, การปรารณาลาภของผู้อื่น ไม่สมควร, เพราะบรรดาฆาน วิปัสสนา มรรค และผลทั้งหลาย แม้ธรรมสักอย่างหนึ่งย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ปรารณาลาภของผู้อื่น, แต่คุณชาติทั้งหลายมีฉานเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ยินดีด้วยลาภของตนเท่านั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน, ไม่ควรเทียวปรารณาลาภของผู้อื่น,
ภิกษุเมื่อปรารณาลาภของผู้อื่น ย่อมไม่ประสพสมาธิ;
ถ้าภิกษุแม้เป็นผู้มีลาภน้อย ก็ไม่ดูหมิ่นลาภของตน,
เทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญภิกษุนั้นแล (ว่า)
ผู้มีอาชีวะหมดจด ไม่เกียจคร้าน.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สลาภ** ได้แก่ ลาภที่เกิดขึ้นแก่ตน.

จริงอยู่ ภิกษุผู้เว้นการเทียวไปตามลำดับตรอก เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการแสวงหาอันไม่สมควร
ชื่อว่า ดูหมิ่น คือ ดูแคลน ได้แก่ รังเกียจลาภของตน; เพราะเหตุนี้ ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน ด้วยการไม่ทำอย่างนั้น.

สองบทว่า **อณฺเฐสึ ปิหย** ความว่า ไม่ควรเทียวปรารณาลาภของคนเหล่านี้.

บาทพระคาถาว่า **สมาธิ นาคัจจติ** ความว่า ก็ภิกษุ เมื่อปรารณาลาภของคนเหล่านี้อยู่
ถึงความขวนขวายในการทำบริขารมีจีวรเป็นต้น แก่คนเหล่านั้น ย่อมไม่บรรลุอุปนาสมาธิ หรืออุปัจารสมาธิ.

บาทพระคาถาว่า **สลาภ นาทิมณฺญติ** ความว่า
ภิกษุ แม้เป็นผู้มีลาภน้อย เมื่อเทียวไปตามลำดับตรอกโดยลำดับแห่งตระกูลสูงและต่ำ ชื่อว่า ไม่ดูแคลนลาภของตน.

บทว่า **ตี เว** เป็นต้น ความว่า เทพดาทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญคือชมเชย ภิกษุนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ผู้ชื่อว่ามีอาชีวะหมดจด
เพราะความเป็นผู้มีชีวิตเป็นสาระ ชื่อว่าผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้ไม่ย่อท้อด้วยอาศัยกำลังแข็งเลี้ยงชีพ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องปัญญาจักคทายกพราหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ชื่อปัญญาจักคทายก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพฺพโส นามรูปสมิ” เป็นต้น.

[เหตุที่พราหมณ์ได้ชื่อว่าปัญญาจักคทายก]

ดังได้สดับมา พราหมณ์นั้น ย่อมถวายทานชื่อเขตต์คคะ^๑ ในเวลาแห่งนาข้าวกล้าอันตนเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วนั้นแล, ในเวลาขนข้าวลาน ก็ถวายทานชื่อ ชลคคะ^๒, ในเวลานวด ก็ถวายทานชื่อ ชลภณทัคคะ^๓, ในเวลาเอาข้าวสารลงในหม้อ ก็ถวายทานชื่อ อุกชลิคคคะ^๔, ในเวลาที่ตนคดข้าวใส่ภาชนะ ก็ถวายทานชื่อ ปาฏิกคคะ^๕, พราหมณ์ย่อมถวายทานอันเลิศทั้ง ๕ อย่างนี้.

พราหมณ์นั้น ชื่อว่า ยังไม่ให้แก่ภิกษุคหาผู้ที่มาถึงแล้ว ย่อมไม่บริโภค. เพราะเหตุนี้ เขาจึงได้มีชื่อว่า “ปัญญาจักคทายก” นั้นแล.

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพราหมณ์และภรรยา]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์นั้น และนางพราหมณีของเขา จึงได้เสด็จไปในเวลาบริโภคของพราหมณ์ แล้วทรงยืนอยู่ที่ประตู.

แม้พราหมณ์นั้น บ่ายหน้าไปภายในเรือน นั่งบริโภคอยู่ที่หน้าประตู, เขาไม่เห็นพระศาสดาผู้ทรงยืนอยู่ที่ประตู.

ส่วนนางพราหมณีของเขา กำลังเลี้ยงดูเขาอยู่ เห็นพระศาสดา จึงคิดว่า

“พราหมณ์นี้ ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ (ก่อน) แล้วจึงบริโภค, ก็บัดนี้ พระสมณโคดมเสด็จมาทรงยืนอยู่ที่ประตู; ถ้าว่าพราหมณ์เห็นพระสมณโคดมนี้แล้ว จักนำภัตของตนไปถวาย, เราจักไม่อาจเพื่อจะหุงต้มเพื่อเขาได้อีก.”

นางคิดว่า “พราหมณ์นี้จักไม่เห็นพระสมณโคดมด้วยอาการอย่างนี้” จึงหันหลัง^๖ ให้พระศาสดา

ได้ยืนก้มลงบังพระศาสดานั้นไว้ข้างหลังของพราหมณ์นั้น ประคุดบังพระจันทร์เต็มดวงด้วยฝ่ามือฉะนั้น.

นางพราหมณียืนอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ แล้วก็ชำเลืองดูพระศาสดาด้วยหางตา^๗ ด้วยคิดว่า

“พระศาสดาเสด็จไปแล้วหรือยัง.”

๑ ทานอันเลิศในนา

๒ ทานอันเลิศในลาน.

๓ ทานอันเลิศในครานวด.

๔ ทานอันเลิศในคราเวท้าวสารลงในหม้อข้าว.

๕ ทานอันเลิศในคราคดข้าวใส่ภาชนะ

๖ สตฤ ปิฎฐิ ทตฺวา ใหฺซึ่งหลังแต่พระศาสดา.

๗ สตถารุ อทมฺกชิเกน โอลเเกสิ มอญดูพระศาสดาด้วยตาครั้งหนึ่ง.

[พราหมณ์เห็นพระศาสดา]

พระศาสดา ได้ทรงยืนอยู่ในที่เดิมนั่นเอง.

ส่วนนาง มิได้พูดว่า “นิมนต์พระองค์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด” ก็เพราะกลัวพราหมณ์จะได้ยิน, แต่นางถอยไป แล้วพูดค่อยๆ ว่า “นิมนต์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด.”

พระศาสดา ทรงสั่นพระเศียร^๑ เพื่อให้ด้วยอาการอันทรงแสดงว่า “เราจักไม่ไป”.

เมื่อพระพุทธรเจ้าผู้เป็นที่เคารพของชาวโลก ทรงสั่นพระเศียรด้วยอาการอันแสดงว่า “เราจักไม่ไป,” นางไม่อาจอดกลั้นไว้ได้ จึงหัวเราะดังลั่นขึ้น.

ขณะนั้น พระศาสดา ทรงเปล่งพระรัศมีไปตรงเรือน.

แม้พราหมณ์ นั่งหันหลังให้แล้วนั้นแล ได้ยินเสียงหัวเราะของนางพราหมณี และมองเห็นแสงสว่างแห่งพระรัศมี อันมีวรัณณะ ๖ ประการ จึงได้เห็นพระศาสดา.

[พราหมณ์ถวายภัตรแด่พระศาสดา]

ธรรมดาว่า พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ไม่ทรงแสดงพระองค์แก่ชนทั้งหลายผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยเหตุ ในบ้านหรือในป่าแล้ว ย่อมไม่เสด็จหลีกไป.

แม้พราหมณ์ เห็นพระศาสดาแล้ว จึงพูดว่า

“นางผู้เจริญ หล่อนไม่บอกพระราชาบุตรผู้เสด็จมาทรงยืนอยู่ที่ประตูแก่เรา ให้เราฉิบหายเสียแล้ว, หล่อนทำกรรมหนัก” ดังนี้ แล้ว ก็ถือเอาภาชนะแห่งโภชนะที่ตนบริโภคล้วนแล้วครั้งหนึ่ง ไปยังสำนักพระศาสดา แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายทานอันเลิศในฐานะทั้ง ๕ แล้ว จึงบริโภค; แต่ส่วนแห่งภัตรส่วนหนึ่งเท่านั้น อันข้าพระองค์แบ่งครึ่งจากส่วนนี้บริโภค, ส่วนแห่งภัตรส่วนหนึ่งยังเหลืออยู่; ขอพระองค์ได้โปรดรับภัตรส่วนนี้ของข้าพระองค์เถิด.”

[พราหมณ์เลื่อมใสพระดำรัสของพระศาสดา]

พระศาสดา ไม่ตรัสว่า “เราไม่มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นแดนของท่าน” ตรัสว่า

“พราหมณ์ ส่วนอันเลิศก็ดี ภัตรที่ท่านแบ่งครึ่งบริโภคแล้วก็ดี เป็นของสมควรแก่เราทั้งนั้น, แม้ก่อนภัตรที่เป็นแดน เป็นของสมควรแก่เราเหมือนกัน,

พราหมณ์ เพราะพวกเราเป็นผู้อาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้เลี้ยงชีพ เป็นเช่นกับพวกเปรต” แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้อาศัยอาหารที่บุคคลอื่นให้เลี้ยงชีพ ได้ก่อนภัตรอันใด

จากส่วนที่เลิศก็ตาม จากส่วนปานกลางก็ตาม จากส่วนที่เหลือก็ตาม.

ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อขมก่อนภัตรนั้น, และไม่ใช่ผู้ติเตียนแล้ว

ขบฉันทก่อนภัตรนั้น,

ธีรชนทั้งหลายย่อมสรรเสริญ แม้ซึ่งภิกษุนั้นว่า เป็นมุนี.”

๑ เฟ่งเพื่อจะพูดอย่างเดียว หาใส่ใจถึงเสขียวัตรไม่.

พราหมณ์ พอได้ฟังพระคานานัน ก็เป็นผู้มีจิตเลื่อมใส แล้วคิดว่า

“โอ! น้าอัครจริยจริง, พระราชบุตรผู้ชื่อว่าเจ้าแห่งดวงประทีป มิได้ตรัสว่า

‘เราไม่มีความต้องการด้วยภัตตรอันเป็นเดนของท่าน’ ยังตรัสอย่างนั้น” แล้วยืนอยู่ที่ประตูนั่นเอง ทูลถามปัญหาแก่พระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์ตรัสเรียกพวกสาวกของพระองค์ว่า ‘ภิกษุ’ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร? บุคคลชื่อว่า เป็นภิกษุ.”

[คนผู้ไม่กำหนดไม่ติดในนามรูปชื่อว่าภิกษุ]

พระศาสดา ทรงใคร่ครวญว่า “ธรรมเทศนาเช่นไรหนอ? จึงจะเป็นเครื่องสบายแก่พราหมณ์นี้” ทรงดำริว่า

“ชนทั้ง ๒ นี้ ในกาลของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้ฟังคำของภิกษุทั้งหลายผู้กล่าวอยู่ว่า ‘นามรูป,’

การที่เราไม่ละนามรูปแหละ แล้วแสดงธรรมแก่ชนทั้ง ๒ นั้น ย่อมควร” แล้วจึงตรัสว่า

“พราหมณ์ บุคคลผู้ไม่กำหนด ไม่ข้องอยู่ในนามรูป ชื่อว่า เป็นภิกษุ” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคานานันว่า

“ความยึดถือในนามรูปว่าเป็นของๆ เรา ไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง,
อนึ่ง ผู้ใด ไม่เศร้าโศก เพราะนามรูปนั้นไม่มีอยู่, ผู้นั้นแล เราเรียกว่า “ภิกษุ.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัพพโส คือ

ในนามรูปทั้งปวงที่เป็นไปแล้วด้วยอำนาจขันธ ๕ คือ นามขันธ ๔ มีเวทนาเป็นต้น และรูปขันธ.

บทว่า มมายิติ ความว่า ความยึดถือว่า ‘เรา’ หรือว่า ‘ของเรา’ ไม่มีแก่ผู้ใด.

บาทพระคานาว่า อस्ता จ น โสจติ ความว่า

เมื่อนามรูปนั้น ถึงความสิ้นและความเสื่อม

ผู้ใด ย่อมไม่เศร้าโศก คือ ไม่เดือดร้อนว่า “รูปของเราสิ้นไปแล้ว ฯลฯ วิญญาณของเรา สิ้นไปแล้ว

คือเห็น (ตามความเป็นจริง) ว่า “นามรูป ซึ่งมีความสิ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาแล้ว สิ้นไปแล้ว.”

บทว่า ส เว เป็นต้น ความว่า ผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น ได้แก่ ผู้เว้นจากความยึดถือในนามรูปซึ่งมีอยู่ว่าเป็นของเราก็คือ

ผู้ไม่เศร้าโศก เพราะนามรูปนั้น ซึ่งไม่มีอยู่ก็ดี พระศาสดาตรัสเรียกว่า ‘ภิกษุ’

ในกาลจบเทศนา เมียและผัวทั้ง ๒ ตั้งอยู่ในพระอนาคามีผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องปัญจักคทายกพราหมณ์ จบ.

๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมารูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เมตตาวีhari” เป็นต้น.

[ประวัติพระโสณุกฎิณณะ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อท่านพระมหากัจจายนะอาศัยกัณฐกนคร ในวันตีชนบท อยู่ที่ภูเขาชื่อปวัตตะ, อุบาสกชื่อโสณุกฎิณณะ เสื่อมใสในธรรมกถาของพระเถระ ใครจะบวชในสำนักของพระเถระ แม้ถูกพระเถระพูดห้ามถึง ๒ ครั้งว่า “โสณะ พรหมจรรย์มีภัตตหนเดียว นอนผู้เดียว ตลอดชีพ เป็นสิ่งที่บุคคลทำได้ด้วยยากแล” ก็เป็นผู้เกิดอุตสาหะอย่างแรงกล้าในการบรรพชา ในวาระที่ ๓ วิงวอนพระเถระ บรรพชาแล้ว โดยล่วงไป ๓ ปี จึงได้อุปสมบท เพราะทักขิณาปถชนบทมีภิกษุน้อย เป็นผู้ใคร่จะเฝ้าพระศาสดาเฉพาะพระพักตร์ จึงอำลาพระอุปัชฌายะ ถือเอาข่าวที่พระอุปัชฌายะให้แล้ว ไปสู่พระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา ได้รับการปฏิสันถารแล้ว ผู้อันพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะในพระคันธกุฎิเดียวกันทีเดียว ให้ราตรีส่วนมากล่วงไปอยู่ข้างนอก^๑ แล้วเข้าไปสู่พระคันธกุฎิ ในเวลากลางคืน ให้ส่วนแห่งกลางคืนนั้นล่วงไปแล้วที่เสนาสนะอันถึงแล้วแก่ตน ในเวลาใกล้รุ่ง อันพระศาสดาทรงเชื่อเชิญแล้ว ได้สวดพระสูตรหมัดด้วยกัน ๑๖ สูตร โดยทำนองสรภัญญะที่จัดเป็นอัฐกวัคคิยะ^๒. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงอนุโมทนาเป็นพิเศษ จึงได้ประทานสาธุการแก่ท่านในเวลาจบสรภัญญะว่า “ดีละๆ ภิกษุ.”

ภุมมัญญกเทพดา นาค และสุบรรณ ฟังสาธุการที่พระศาสดาประทานแล้ว ได้ให้สาธุการแล้ว; เสียงสาธุการเป็นอันเดียวกัน ได้มีแล้วตลอดพรหมโลกอย่างนี้ ด้วยประการดังนี้.

ในขณะนั้น แม้เทพดาผู้สิงอยู่ในเรือนของมหาอุบาสิกา ผู้เป็นมารดาของพระเถระ ในกัณฐกนคร ในที่สุด (ไกล) ประมาณ ๑๒๐ โยชน์ แต่พระเชตวันมหาวิหาร ก็ได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดังแล้ว.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา ถามเทพดานั้นว่า “นั่น ใครให้สาธุการ?”

เทพดา. เราเอง น้องหญิง.

มหาอุบาสิกา. ท่านเป็นใคร?

เทพดา. เราเป็นเทพดา สิงอยู่ในเรือนของท่าน.

มหาอุบาสิกา. ในกาลก่อนแต่นี้ ท่านมิได้ให้สาธุการแก่เรา เพราะเหตุไร วันนี้ จึงให้?

เทพดา. เรามีได้ให้สาธุการแก่ท่าน.

มหาอุบาสิกา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านให้สาธุการแก่ใคร?

เทพดา. เราให้แก่พระโสณุกฎิณณะเถระ ผู้เป็นบุตรของท่าน.

๑ อชโณกาส ในที่กลางแจ้ง.

๒ อัฐกวัคคิกานีติ : อัฐกวัคคิกานีติ กามสูตรกานีติ โสฬสสูตรกานีติ พระสูตร ๑๖ สูตร มีกามสูตรเป็นต้น ที่จัดเป็นอัฐกวัคคิยะ พระสูตรเหล่านี้มีอยู่ใน ขุ. ส. ๒๕/๔๘๕-๕๒๓

มหาอุบาสิกา. บุตรของเราทำอะไร?

เทพดา. ในวันนี้ บุตรของท่าน อยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วแสดงธรรมแก่พระศาสดา, พระศาสดา ทรงสดับธรรมแห่งบุตรของท่าน แล้วก็ทรงเลื่อมใส จึงได้ประทานสาธุการ, เพราะเหตุนั้น แม้เรา จึงให้สาธุการแก่พระเถระนั้น, ก็เพราะรับสาธุการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเกิดสาธุการเป็นเสียงเดียวกันไปหมด นับตั้งต้นแต่ภุมมัญญูเทพดาตลอดถึงพรหมโลก.

มหาอุบาสิกา. นาย ก็บุตรของเราแสดงธรรมแก่พระศาสดา หรือพระศาสดาแสดงแก่บุตรของเรา.

เทพดา. บุตรของท่านแสดงธรรมแก่พระศาสดา.

เมื่อเทพดากล่าวอยู่อย่างนั้น, ปิติมีวาระ ๕ ประการ เกิดขึ้นแก่อุบาสิกา แม้ไปทั่วสรีระทั้งสิ้น.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกานั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“หากว่า บุตรของเราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วยังสามารถแสดงธรรมแก่พระศาสดาได้, ก็จักสามารถให้แสดงธรรมแม้แก่เราได้เหมือนกัน, ในเวลาบุตรมาถึง เราจักให้ทำการฟังธรรมกัน แล้วฟังธรรมเถา.”

[พระโสณทะลุขอพร ๕ ประการกะพระศาสดา]

ฝ่ายพระโสณเถระแล เมื่อพระศาสดาประทานสาธุการแล้ว, คิดว่า

“เวลานี้ เป็นเวลาสมควรที่จะกราบทูลข่าวที่พระอุปชฌายะให้มา” ดังนี้แล้ว

จึงทูลขอพร ๕ ประการ^๑ กะพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งต้นแต่การอุปสมบทด้วยคณะสงฆ์ภิกษุผู้ทรงวินัยเป็นที่ ๕ ในชนบททั้งหลายซึ่งตั้งอยู่ปลายแดนแล้ว

อยู่ในสำนักของพระศาสดา ๒-๓ วัน เท่านั้น ทูลลาพระศาสดาว่า “ข้าพระองค์จักเยี่ยมพระอุปชฌายะ” ได้ออกจากพระเชตวันวิหาร ไปสู่สำนักพระอุปชฌายะโดยลำดับ.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระพาท่านเที่ยวไปบิณฑบาต ได้ไปถึงประตูเรือนของอุบาสิกาผู้เป็นมารดา.

ฝ่ายอุบาสิกานั้น เห็นบุตรแล้วก็ดีใจ ไหว้แล้ว อังคาสโดยเคารพ แล้วถามว่า

“พ่อ ได้ยินว่า คุณอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระศาสดา แล้วแสดงธรรมเถาแก่พระศาสดา จริงหรือ?”

พระโสณ. เรื่องนี้ ใครบอกแก่โยม? อุบาสิกา.

มหาอุบาสิกา. พ่อ เทพดาผู้สิงอยู่ในเรือนนี้ ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง,

เมื่อโยมถามว่า ‘นั่นใคร’ ก็กล่าวว่า ‘เราเอง’ แล้วบอกอย่างนั้นนั่นแหละ,

เพราะฟังเรื่องนั้น โยมจึงได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

‘ถ้าว่า บุตรของเราแสดงธรรมเถาแก่พระศาสดาได้ไซ้, ก็จักอาจแสดงธรรมแม้แก่เราได้.’

๑ ขอให้อุปสมบทด้วยคณะเพียง ๕ รูปได้ ๑ ขอให้ใช้รองเท้าหลายชั้นได้ ๑ ขอให้อาบน้ำได้เนื่องนิตย ๑ ขอให้ใช้เครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังได้

๑ (๔ ข้อนี้เฉพาะในปัจจุบันชนบท) มีมนุษย์สังฆวายจิวรแก่ภิกษุอยู่ภายนอกสีมา ภิกษุผู้รับสั่งจึงมาบอกให้เธอรับ แต่เธอรังเกียจไม่ยอมรับ ด้วยกลัวเป็นนิสัสคีย์ ขออย่างให้เป็นนิสัสคีย์ ๑. มหาวัตต์ ๕/๓๔.

ครั้งนั้น มหาอุบาสิกา กล่าวกะพระโสณะนั้นว่า

“พ่อ เพราะคุณแสดงธรรมเฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาได้แล้ว, คุณก็จักอาจแสดงแม่แก่โยมได้เหมือนกัน, ในวันชื่อนั้น โยมจักให้ทำการฟังธรรมกัน แล้วจักฟังธรรมของคุณ”

พระโสณรับนิมนต์แล้ว.

อุบาสิกา คิดว่า “เราถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ ทำการบูชาแล้วจักฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา”

จึงได้ตั้งให้หญิงทาสคนเดียวเท่านั้นให้เป็นคนเฝ้าเรือน

แล้วได้พาเอาบริวารชนทั้งสิ้นไป เพื่อฟังธรรมกถาของบุตรผู้จะก้าวขึ้นสู่ธรรมมาสน์ที่ประดับประดาไว้แล้ว
ในมณฑปที่ตนให้สร้างไว้ภายในพระนคร เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม แสดงธรรมอยู่.

[พวกโจรเข้าปล้นเรือนมหาอุบาสิกา]

ก็ในเวลานั้น พวกโจร ๘๐๐ เทียมมองหาช่องในเรือนของอุบาสิกานั้นอยู่.

ก็เรือนของอุบาสิกานั้น ล้อมด้วยกำแพง ๗ ชั้น ประกอบด้วยซุ้มประตู ๗ ซุ้ม.

เขาล่ามสุนัขที่ดูไว้ในที่นั้นๆ ทุกๆ ซุ้มประตู;

อนึ่ง เขาขุดคูไว้ในที่น้ำตกแห่งชายคาภายในเรือน แล้วก็ใส่ตึกจนเต็ม,

เวลากลางวัน ตึกนั้นก็ปรากฏเป็นประจักษ์ว่าละลายเดือดพล่านอยู่เพราะแสงแดด (เผา),

ในเวลากลางคืน ปรากฏเป็นก้อนแข็งกระด้าง,

เขาปักขวากเหล็กใหญ่ไว้ที่พื้นในระหว่างคูนั้นตึ๊งๆ กันไป.

พวกโจรเหล่านั้นไม่ได้โอกาส เพราะอาศัยการรักษา และเพราะอาศัยความที่อุบาสิกาอยู่ภายในเรือน

วันนั้น ทราบความที่อุบาสิกานั้นไปแล้ว จึงขุดอุโมงค์เข้าไปสู่เรือน โดยทางเบื้องล่างแห่งคูตึกและขวากเหล็กทีเดียว

แล้วส่งหัวหน้าโจรไปสู่สำนักของอุบาสิกานั้น ด้วยสั่งว่า

“ถ้าว่าอุบาสิกานั้น ได้ยินว่าพวกเราเข้าไปในที่นี้แล้ว กลับมุ่งหน้ามายังเรือน, ท่านจงฟันอุบาสิกานั้นให้ตายเสียด้วยดาบ.”

หัวหน้าโจรนั้น ได้ไปยืนอยู่ในสำนักของอุบาสิกานั้น.

ฝ่ายพวกโจร จุดไฟให้สว่างในภายในเรือน แล้วเปิดประตูห้องเก็บกหาปณะ.

นางทาสีนั้น เห็นพวกโจรแล้ว จึงไปสู่สำนักอุบาสิกา บอกว่า

“คุณนาย โจรเป็นอันมาก เข้าไปสู่เรือน จัดประตูห้องเก็บกหาปณะแล้ว.”

มหาอุบาสิกา. พวกโจร จงชนเอากหาปณะที่ตนค้นหาแล้วไปเกิด,

เราจะฟังธรรมกถาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่ธรรมของเราเลย, เจ้าจงไปเรือนเสียเถิด.

ฝ่ายพวกโจร ทำห้องเก็บกหาปณะไว้ว่างเปล่าแล้ว จึงจัดห้องเก็บเงิน.

นางทาสีนั้น ก็มาแจ้งเนื้อความนั้นแม่อีก.

อุบาสิกาพูดว่า “พวกโจร จงชนเอาทรัพย์ที่ตนปรารถนาไปเกิด, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย”

แล้วก็ส่งนางทาสีนั้นออกไปอีก.

พวกโจร ทำแม่ห้องเก็บเงินให้ว่างเปล่าแล้ว จึงจัดห้องเก็บทอง.

นางทาสีนั้นก็ไปแจ้งเนื้อความนั้นแก่อุบาสิกาแม่อีก.

ครั้งนั้น อุบาสิกา เรียกนางทาสีมา แล้วพูดว่า “ชะนางตัวดี เจ้ามาสำนักเราหลายครั้งแล้ว แม่เราสั่งว่า ‘พวกโจรจงขนเอาไปตามชอบใจเถิด, เราจะพึงธรรมกถาแห่งบุตรของเรา, เจ้าอย่าทำอันตรายแก่เราเลย’ ก็หาเอื้อเพื่อถ้อยคำของเราไม่ ยังขึ้นมาซ้ำๆ ซากๆ ร่ำไป, ทีนี้ ถ้าเจ้าจักมา, เราจักรู้สิ่งที่ควรทำแก่เจ้า, เจ้าจงกลับบ้านเสียเถิด” แล้วส่งให้กลับ.

[ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม]

นายโจรพึงถ้อยคำของอุบาสิกานั้นแล้ว คิดว่า “เมื่อพวกเรานำสิ่งของๆ หลึงเห็นปานนี้ไป, สายฟ้าพึงตกฟาดกระหม่อม” ดังนี้แล้ว จึงไปสำนักพวกโจร สั่งว่า “พวกท่านจงขนเองสิ่งของๆ อุบาสิกาไปไว้ตามเดิมโดยเร็ว.”

โจรเหล่านั้นให้ห้องเก็บกหาปณะเต็มด้วยกหาปณะ ให้ห้องเก็บเงินและทองเต็มด้วยเงินและทองแล้ว.

ได้ยินว่า ความที่ธรรมย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติธรรมเป็นธรรมดา, เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“ธรรมแล ย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติธรรม,
ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้,
นี้เป็นอนิสงสีในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว:
ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุกคติ.”

พวกโจร ได้ไปยืนอยู่ในที่เป็นที่พึงธรรม. ฝ่ายพระเถระ แสดงธรรมแล้ว เมื่อราตรีสว่าง จึงลงจากอาสนะ.

ในขณะนั้น หัวหน้าโจร หมอบลงแทบเท้าของอุบาสิกา พูดว่า “คุณนาย โปรดอดโทษแก่ผมเถิด.”

อุบาสิกา. นี่อะไรกัน? พ่อ.

หัวหน้าโจร. ผมผูกอาฆาตในคุณนาย ประสงค์จะฆ่าคุณนาย จึงได้ยิน (คุณ) อยู่.

อุบาสิกา. พ่อ ถ้าเช่นนั้น ฉันทอดโทษให้.

[พวกโจรเลื่อมใส ขอบวชกะพระโสณะ]

แม้พวกโจรที่เหลือ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน เมื่ออุบาสิกาพูดว่า “พ่อทั้งหลาย ฉันทอดโทษให้” จึงพูดว่า “คุณนาย ถ้าว่าคุณนายอดโทษแก่พวกผมไซ้, ขอคุณนายให้ๆ บรรพชาแก่พวกผมในสำนักแห่งบุตรของคุณนายเถิด.”

อุบาสิกานั้น ไหว้บุตรแล้ว พูดว่า

“พ่อ โจรพวกนี้เลื่อมใสในคุณของโยม และธรรมกถาของคุณแล้ว จึงพากันขอบรรพชา, ขอคุณจงให้โจรพวกนี้บวชเถิด.”

พระเถระ พูดว่า “ดีละ” แล้วให้ตัดชายผ้าที่โจรเหล่านั้นนุ่งแล้ว ให้ย้อมด้วยดินแดง ให้พวกเขาบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล.

แม้ในเวลาที่เขาอุปสมบทแล้ว พระเถระได้ให้พระกัมมัฏฐานต่างๆ แก่ภิกษุเหล่านั้นร้อยละอย่าง.

ภิกษุ ๙๐๐ รูปนั้นเรียนพระกัมมัฏฐาน ๙ อย่างต่างๆ กัน แล้วพากันขึ้นไปสู่ภูเขาภูหนึ่ง นั่งทำสมณธรรมได้ร่มไม้แน่นๆ แล้ว.

พระศาสดา ทรงนั่งอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารอันไกลกันได้ ๑๒๐ โยชน์นั้นแล ทรงเล็งดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงกำหนดพระธรรมเทศนาด้วยอำนาจแห่งความประพฤติของเธอเหล่านั้น ทรงเปล่งพระรัศมีไป ประหนึ่งว่าทรงนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้า ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ภิกษุใด มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา,
ภิกษุนั้น พึงบรรลุนั่นสงบ เป็นที่เข้าไประงับสังขาร อันเป็นสุข.

ภิกษุ เธอจงวิตเรื่อนี้, เรื่อที่เธอวิตแล้ว จักถึงเร็ว;
เธอตัดราคะและโทสะได้แล้ว แต่นั้นจักถึงพระนิพพาน.

ภิกษุพึงตัดธรรม ๕ อย่าง พึงละธรรม ๕ อย่าง
และพึงยังคุณธรรม ๕ ให้เจริญยิ่งขึ้น,

ภิกษุผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้แล้ว เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะ^๑ได้.

ภิกษุ เธอจงเพ่งและอย่าประมาท,
จิตของเธออย่าหมุนไปในกามคุณ,
เธออย่าเป็นผู้ประมาทกลืนกินก้อนแห่งโลหะ,
เธออย่าเป็นผู้อันกรรมแผดเผาอยู่ คร่ำครวญว่า ‘นี่ทุกข์.’

ฉนวนย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่มีปัญญา,
ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฉนวน,
ฉนวนและปัญญาย่อมมีในบุคคลใด,
บุคคลนั้นแล ตั้งอยู่แล้วในที่ไกลพระนิพพาน.

ความยินดีมิใช่ของมีอยู่แห่งมนุษย์ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปแล้วสู่เรือนว่าง
ผู้มีจิตสงบแล้ว ผู้เห็นแจ้งธรรมอยู่โดยชอบ.

ภิกษุพิจารณาอยู่ ซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งชั้นทั้งหลาย
โดยอาการใดๆ, เธอย่อมได้ปิติและปราโมทย์โดยอาการนั้นๆ,
การได้ปิติและปราโมทย์นั้น เป็นธรรมอันไม่ตายของผู้รู้แจ้งทั้งหลาย.

ธรรมนี้ คือความคุ้มครองซึ่งอินทรีย์ ๑ ความสันโดษ ๑
ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ เป็นเบื้องต้นในธรรมอันไม่ตายนั้น
มีอยู่แก่ภิกษุผู้มีปัญญาในพระศาสนา.

เธอจงคบมิตรที่ติงาม มีอาชีพะอันหมดจด ไม่เกียจคร้าน.
ภิกษุพึงเป็นผู้ประพฤติในปฏิสันถาร พึงเป็นผู้ฉลาดในอาจารย์;
เพราะเหตุานั้น เธอจักเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.”

๑ โอฆะ (flood) น้ำท่วมพัดพาคนสัตว์ไป มีกามโอฆะเป็นต้น

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เมตตาวิหาริ** ความว่า บุคคลผู้ทำการในพระกัมมัฏฐานอันประกอบด้วยเมตตาอยู่ก็ดี ผู้ยังมานหมวด ๓ และหมวด ๔ ให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งเมตตาแล้วดำรงอยู่ก็ดี ชื่อว่า ผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตาโดยแท้.

คำว่า **ปสนโน** ความว่า ก็ภิกษุใด เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว, อธิบายว่า ย่อมปลุกฝังความเลื่อมใสลงในพระพุทธศาสนานั้นแล. สองบทว่า **ปทํ สนตํ** นั้น เป็นชื่อแห่งพระนิพพาน.

จริงอยู่ ภิกษุผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลु, อธิบายว่า ย่อมประสบโดยแท้ ซึ่งพระนิพพาน อันเป็นส่วนแห่งความสงบ ชื่อว่า เป็นที่เข้าไปประจักษ์สังขาร เพราะความที่สังขารทั้งปวงเป็นสภาพระงับแล้ว ซึ่งมีชื่ออันได้แล้วว่า ‘สุข’ เพราะความเป็นสุขอย่างยิ่ง.

บาทพระคาถาว่า **สลิจ ภิกขุ อิมํ นาวิ** ความว่า ภิกษุเธอจงวิตเรื่อ กล่าวคืออัตภาพนี้ ซึ่งมีน้ำคือมิจฉาวิตกทั้งเสีย.

บาทพระคาถาว่า **ลิตตา เต ลหุเมสสติ** ความว่า

เหมือนอย่างว่า เรือที่เปียกแล้วด้วยน้ำในมหาสมุทรนั้นแล ชื่อว่า อันเขาวิตแล้ว เพราะความที่น้ำอันเขาปิดช่องทั้งหลาย วิตแล้ว เป็นเรือที่เบา ไม่อับปางในมหาสมุทร ย่อมแล่นไปถึงท่าได้เร็ว **ฉนโต;**

เรือคืออัตภาพแม้ของท่านนี้ ที่เต็มแล้วด้วยน้ำคือมิจฉาวิตกก็ **ฉนโต** ชื่อว่าอันเธอวิตแล้ว เพราะความที่น้ำคือมิจฉาวิตก ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว อันเธอปิดช่องทั้งหลายมีจักขุทวารเป็นต้น ด้วยความสำรวม วิตออกแล้ว จึงเบา ไม่จมลงในสังสารวัฏ จักปล้นถึงพระนิพพาน.

บทว่า **เจตวา** เป็นต้น ความว่า เธอจงตัดเครื่องผูกคือราคะและโทสะ, ครั้นตัดเครื่องผูกเหล่านั้นแล้ว จักบรรลุพระอรหัต, อธิบายว่า แต่นั้น คือในกาลต่อมา จักบรรลุนุภาทิเสสนิพพาน.

สองบทว่า **ปณจ ฉินฺเต** คือ ฟังตัดสังโยชนอันมีในส่วนเบื้องต่ำ ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงอบายชั้นต่ำ ด้วยหมวด ๓ แห่งมรรคชั้นต่ำ ดุจบุรุษตัดเชือกอันผูกแล้วที่เท้าด้วยศัสตราฉะนั้น.

สองบทว่า **ปณจ ขเห** ความว่า ฟังละ คือฟัง, อธิบายว่า ฟังตัด สังโยชนอันมีในส่วนเบื้องบน ๕ อย่าง อันยังสัตว์ให้ถึงเทวโลกชั้นสูง ด้วยพระอรหัตมรรค ดุจบุรุษตัดเชือกอันรัดไว้ที่คอฉะนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ปณจ จุตฺตริ ภาวเย** คือ ฟังยังอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นให้เจริญยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่การละสังโยชนอันมีในส่วนเบื้องบน.

บทว่า **ปณจสงคาคิโต** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุชื่อว่า ผู้ล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕ อย่างได้ เพราะก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ๕ อย่าง พระศาสดาตรัสเรียกว่า “ผู้ข้ามโอฆะได้;” อธิบายว่า ภิกษุนั้น พระศาสดา ตรัสเรียกว่า “ผู้ข้ามโอฆะ ๔ ได้แท้จริง.”

สองบทว่า **ณาย ภิกขุ** ความว่า ภิกษุ เธอจงฟังด้วยอำนาจแห่งมาน ๒ และชื่อว่า อย่าประมาทแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปกติไม่ประมาทในกายกรรมเป็นต้นอยู่.

บทว่า **ภมสสุ** คือ จิตของเธอ จงอย่าหมუნไปในกามคุณ ๕ อย่าง.

บทว่า **มา โลหคหิ** ความว่า

ก็ชนทั้งหลายผู้ประมาทแล้วด้วยความเลินเล่อมีปล่อยสติเป็นลักษณะ ย่อมกลืนกินก้อนโลหะที่ร้อนแล้วในนรก, เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวกะเธอ: เธออย่าเป็นผู้ประมาท กลืนกินก้อนโลหะ, อย่าถูกไฟเผาเผาในนรก คร่ำครวญว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์.”

สองบทว่า **นตฺถิ ฌานํ** ความว่า ชื่อว่าฌาน ย่อมไม่มีแก่ผู้หาปัญญาไม่ได้ ด้วยปัญญาเป็นเหตุพยายามอันยังฌานให้เกิดขึ้น.

สองบทว่า **นตฺถิ ปญญา** ความว่า ก็ปัญญาซึ่งมีลักษณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง” ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่เพง.

บาทพระคาถาว่า **ยมฺหิ ฌานนฺจ ปญญา จ** ความว่า ฌานและปัญญาแม้ทั้ง ๒ นี้ มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้น ชื่อว่า ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระนิพพานโดยแท้ทีเดียว.

บาทพระคาถาว่า **สุญญาคารํ ปวิญฺฐสฺส** คือ

ผู้ไม่ละพระกัมมัฏฐานนั้นอยู่ ด้วยการทำให้พระกัมมัฏฐานไว้ในใจในโอกาสที่สงัด บางแห่งนั้นแล.

บทว่า **สนฺตจิตฺตสฺส** คือผู้มีจิตอันสงบแล้ว.

บทว่า **สมฺมา** เป็นต้น ความว่า ความยินดีมิใช่เป็นของมีอยู่แห่งมนุษย์ กล่าวคือวิปัสสนาก็ดี ความยินดีอันเป็นทิพย์ กล่าวคือสมาบัติ ๘ ก็ดี ย่อมมี, อธิบายว่า ย่อมเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้เห็นแจ้งซึ่งธรรมโดยเหตุโดยการณ.

บาทพระคาถาว่า **ยโต ยโต สมฺมสฺติ** ความว่า ทำกรรมในอารมณ์ ๓๘ ประการ โดยอาการใดๆ, คือทำกรรมในกาลทั้งหลายมีกาลก่อนภัตตร เป็นต้น ในกาลใดๆ ที่ตนชอบใจแล้ว, หรือทำกรรมในพระกัมมัฏฐานที่ตนชอบใจแล้ว ชื่อว่า ย่อมพิจารณาเห็น.

บทว่า **อุทฺทพฺพํ** คือ

ซึ่งความเกิดขึ้นแห่งขันธ ๕ โดยลักษณะ ๒๕^๑ และความเสื่อมแห่งขันธ ๕ โดยลักษณะ ๒๕^๒ เหมือนกัน.

บทว่า **ปิตฺติปาโมทฺซํ** คือ เมื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลายอย่างนี้อยู่ ชื่อว่า ย่อมได้ปิตติในธรรมและปราโมทย์ในธรรม.

บทว่า **อมตํ** ความว่า เมื่อนามรูปพร้อมทั้งปัจจัย เป็นสภาพปรากฏตั้งขึ้นอยู่ ปิตติและปราโมทย์ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น ชื่อว่า เป็นอมตะ ของท่านผู้รู้ทั้งหลาย คือ ของผู้เป็นบัณฑิตโดยแท้ เพราะความที่ปิตติและปราโมทย์เป็นธรรมที่ให้สัตว์ถึงอมตมหานิพพาน.

บาทพระคาถาว่า **ตตฺตฺรายมาทึ ภวตี** คือ นี้เป็นเบื้องต้น คือปิตติและปราโมทย์นี้ เป็นฐานะมีในเบื้องต้นในอมตธรรมนั้น.

สองบทว่า **อิธ ปญฺญสฺส** คือ แก่ภิกษุผู้ฉลาดในพระศาสนา.

บัดนี้ พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงฐานะอันมีในเบื้องต้นที่พระองค์ตรัสว่า “อาทึ” นั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า “อินฺทฺริยคฺคฺติ.”

๑ รูปเกิดขึ้นเพราะอวิชชา. ๒... เพราะตัณหา. ๓... เพราะกรรม ๔... เพราะอาหาร.๕. ความเกิดขึ้นของรูปอย่างเดียว ไม่อาศัยเหตุปัจจัย. ส่วน เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน ต่างแต่ข้อ ๔ ให้เปลี่ยนว่า เกิดขึ้นเพราะผัสสะ วิญญาณเกิดขึ้นเพราะนามรูป ๕ x ๕ จึงเป็น ๒๕.

๒ ในลักษณะความเสื่อม พึงทราบโดยนัยตรงกันข้าม.

จริงอยู่ ปาริสุทธศีล ๔ ชื่อว่า เป็นฐานะมีในเบื้องต้น.

ความสำรวมอินทรีย์ ชื่อว่า **อินทรียคฤติ** ในพระคากานัน.

ความสันโดษด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า **สนตุฎฐิ**.

อาชีวนปาริสุทธศีลและปัจจัยสันนิสิตศีล พระศาสดาตรัสไว้ด้วยบทว่า สนตุฎฐิ นั้น.

ความเป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีลที่ประเสริฐสุด กล่าวคือพระปาฏิโมกข์ พระศาสดาตรัสไว้ ด้วยบทว่า **ปาฏิโมกเข**.

บาทพระคากาว่า **मितเต ภาสสุ กยาณ** ความว่า ท่านละสหายผู้ไม่สมควร มีภาระงานอันสละแล้ว

จงคบ คือ จงเสพ มิตรที่ดีงาม ผู้ชื่อว่า มีอาชีพอันบริสุทธิ์ เพราะมีชีวิตประกอบด้วยสภาระ และชื่อว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน เพราะอาศัยกำลังแข็งเลี้ยงชีพ.

บาทพระคากาว่า **ปฏิสนธารวุตยส** คือ พึงเป็นผู้ชื่อว่า ประพฤติในปฏิสนธาร

เพราะความเป็นผู้ประพฤติเต็มที่แล้วด้วยอามิสปฏิสนธารและธรรมปฏิสนธาร, อธิบายว่า พึงเป็นผู้ทำปฏิสนธาร.

บทว่า **อาจารย์กุล** ความว่า แมศีล ก็ชื่อว่า มรรยาท แม้วัตรปฏิวัตร ก็ชื่อว่า มารยาท,

พึงเป็นผู้ฉลาด, อธิบายว่า พึงเป็นผู้เฉียบแหลม ในมรรยาทนั้น.

บาทพระคากาว่า **ตโต ปาโมชชพหุโล** ความว่า

เธอชื่อว่าเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์ เพราะความเป็นผู้บันเทิงในธรรมอันเกิดขึ้นแล้วจากการประพฤติปฏิสนธาร และจากความเป็นผู้ฉลาดในมรรยาทนั้น จักทำที่สุดแห่งวิญญูทุกข์แม้ทั้งสิ้นได้.

บรรดาพระคากาเหล่านี้ ที่พระศาสดาทรงแสดงด้วยอย่างนี้ ในกาลจบพระคากาหนึ่งๆ

ภิกษุร้อยหนึ่งๆ บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย ในที่แห่งตนนั่งแล้วๆ นั้นแล เหาะขึ้นไปสู่เวหาสแล้ว

ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ก้าวล่วงทางกันดาร ๑๒๐ โยชน์ทางอากาศนั้นแล ชมเชยพระสรีระซึ่งมีสีดุจทอง ของพระตถาคตเจ้า

ถวายบังคมพระบาทแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกษุ จบ.

๘. เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“วสสิกา วีย ปุณฺณานิ” เป็นต้น.

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดา บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่า
เห็นดอกมะลิที่บ้านแล้วแต่เช้าตรู่ หลุดออกจากขั้วในเวลาเย็น จึงพากันพยายาม
ด้วยหวังว่า “พวกเราจักหลุดพ้นจากกิเลสมีรากะเป็นต้น ก่อนกว่าดอกไม้ทั้งหลายหลุดออกจากขั้ว.”

[ภิกษุควรพยายามให้หลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์]

พระศาสดา ทรงตรวจดูภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงพยายามเพื่อหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์ให้ได้ ดูกุศลดอกไม้ที่หลุดออกจากขั้วฉะนั้น”
ทรงนั่งที่พระคันธกุฏินั้นเอง ทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงปลดเปลื้องรากะและโทสะเสีย
เหมือนมะลิเครื่องปลอยดอกทั้งหลายที่เหี่ยวเสีย ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

มะลิ ชื่อว่า **วสสิกา** ในพระคาถานั้น.

บทว่า **มชฺชวานิ**^๑ แปลว่า เหี่ยวแล้ว.

ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า

“มะลิเครื่อง ย่อมปลอยคือย่อมสลัด ซึ่งดอกที่บ้านแล้วในวันวาน ในวันรุ่งขึ้น เป็นดอกไม้แก่ เสียจากขั้ว **ฉนฺโต**;
แม้ท่านทั้งหลายก็จงปลดเปลื้องโทษทั้งหลายมีรากะเป็นต้น **ฉนฺนํ**เกิด.”

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ทั้งหมด ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จบ.

๙. เรื่องพระสันตกายเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสันตกายเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สนตกาโย” เป็นต้น.

[พระเถระเคยเกิดเป็นราชสีห์]

ดังได้สดับมา ชื่อว่าการค่นองมือและเท้าของพระเถระนั้น มิได้มีแล้ว, ท่านได้เป็นผู้เว้นจากการบิณฑกัย เป็นผู้มื่อตภาพสงบ.

ได้ยินว่า พระเถระนั้น มาจากกำเนิดแห่งราชสีห์.

นัยว่า ราชสีห์ทั้งหลาย ถือเอาอาหารในวันหนึ่งแล้ว เข้าไปสู่ถ้ำเงิน ถ้ำทอง ถ้ำแก้วมณี และถ้ำแก้วประพาฬ ถ้ำใดถ้ำหนึ่งนอนที่จุ่มแห่งมโนศิลาและหรรดาสดุด ๗ วัน

ในวันที่ ๗ ลุกขึ้นแล้ว ตรวจดูที่แห่งตนนอนแล้ว, ถ้าเห็นว่าจุ่มแห่งมโนศิลาและหรรดาลกระจัดกระจายแล้ว

เพราะความที่หาง หู หรือเท้าอันตัวกระดิกแล้ว จึงคิดว่า “การทำเช่นนี้ ไม่สมควรแก่ชาติหรือโคตรของเจ้า”

แล้วก็นอนอดอาหารไปอีกตลอด ๗ วัน;

แต่เมื่อไม่มีความที่จุ่มทั้งหลายกระจัดกระจายไป จึงคิดว่า “การทำเช่นนี้ สมควรแก่ชาติและโคตรของเจ้า” ดังนี้แล้ว

ก็ออกจากที่อาศัย บิณฑกัย ขำเลียงดูทิศทั้งหลาย บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วก็หลีกไปหากิน:

ภิกษุนี้มาแล้วโดยกำเนิดแห่งราชสีห์เห็นปานนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นความประพฤติเรียบริ้อยทางกายของท่าน จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุผู้เช่นกับพระสันตกายเถระ พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็นแล้ว,

ก็การค่นองมือ ค่นองเท้า หรือการบิณฑกัยของภิกษุนี้ ในที่แห่งภิกษุนี้นั่งแล้ว มิได้มี.”

[ภิกษุควรเป็นผู้สงบ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้สงบทางทวารทั้งหลาย มีกายทวารเป็นต้นโดยแท้ เหมือนสันตกายเถระฉะนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว
มีอาภิสในโลกอันคายเสียแล้ว เราเรียกว่า “ผู้สงบระงับ.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนตกาโย** เป็นต้น ความว่า

ชื่อว่า ผู้มีกายสงบแล้ว เพราะความไม่มีกายทุจริตทั้งหลายมีปาณาติบาต เป็นต้น,

ชื่อว่า ผู้มีวาจาสงบแล้ว เพราะความไม่มีวจีทุจริตทั้งหลาย มีมุสาวาท เป็นต้น,

ชื่อว่า มีใจสงบแล้ว เพราะความไม่มีมโนทุจริตทั้งหลายมีอภิชฌา เป็นต้น,

ชื่อว่า ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว เพราะความที่ทวารทั้ง ๓ มีกายเป็นต้นตั้งมั่นแล้วด้วยดี,

ชื่อว่า มีอาภิสในโลกอันคายแล้ว เพราะความที่อาภิสในโลกเป็นของอันตนสำรองเสียแล้วด้วยมรรค ๔,

พระศาสดาตรัสเรียกว่า ‘ชื่อว่าผู้สงบ’ เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้นในภายในสงบระงับแล้ว.

ในกาลจบเทศนา พระเถระตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม่แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระสันตกายเถระ จบ.

๑๐. เรื่องพระนังคฤกษณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนังคฤกษณ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตนา โจทยตตนา” เป็นต้น.

[คนเชื้อใจบวชในพระพุทธศาสนา]

ดังได้สดับมา มนุษย์เชื้อใจผู้หนึ่ง ทำการรับจ้างของชนเหล่าอื่นเลี้ยงชีพ.

ภิกษุรูปหนึ่ง เห็นเขานุ่งผ้าทอนเก่า แยกไถ เดินไปอยู่จึงพูดอย่างนี้ว่า “ก็เธอบวช จะไม่ประเสริฐว่าการเป็นอยู่อย่างนี้หรือ.”

มนุษย์เชื้อใจ. ใครจักให้กระผมผู้เป็นอยู่อย่างนี้บวชเล่าครับ.

ภิกษุ. หากเธอจักบวช, ฉันก็จักให้เธอบวช.

มนุษย์เชื้อใจ. ดีละ ครับ, ถ้าท่านจักให้กระผมบวช กระผมก็จักบวช.”

ครั้งนั้น พระเถระ นำเขาไปสู่พระเชตวัน แล้วให้อาบน้ำด้วยมือของตน พักไว้ในโรงแล้วให้บวช

ให้เขาเก็บไถ พร้อมกับผ้าทอนเก่าที่เขาบวชไว้ที่กิ่งไม้ใกล้เขตแดนแห่งโรงนั้นแล.

แม้ในเวลาอุปสมบท เธอได้ปรากฏชื่อว่า “นังคฤกษณ์” นั้นแล.

[ภิกษุมิอุบายสอนตนเอง ย่อมระงับความกระสัน]

พระนังคฤกษณ์นั้น อาศัยลาภสักการะซึ่งเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายเลี้ยงชีพอยู่ กระสัน^๑แล้ว

เมื่อไม่สามารถเพื่อจะบรรเทาได้ จึงตกลงใจว่า

“บัดนี้ เราจักไม่นุ่งห่มผ้ากาสาเยทั้งหลายที่เขาให้ด้วยศรัทธาไปละ” ดังนี้แล้ว ก็ไปยังโคนต้นไม้ ให้โอวาทตนด้วยตนเองว่า

“เจ้าผู้ไม่มีศิริ หมดยางอาย เจ้าอยากจะนุ่งห่มผ้าชีวีวณินี้ สึกไปทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ (หรือ)”.

เมื่อท่านโอวาทตนอยู่อย่างนั้นแล จิตถึงความเป็นธรรมชาติเบา (คลายความกระสัน) แล้ว.

ท่านกลับมาแล้ว โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็กระสันขึ้นอีก จึงสอนตนเหมือนอย่างนั้นนั้นแล, ท่านกลับใจได้อีก.

ในเวลากระสันขึ้นมา ท่านไปในที่นั้นแล้ว โอวาทตนโดยทำนองนี้แล.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านไปอยู่ในที่นั้นเนื่องๆ จึงถามว่า “ท่านนังคฤกษณ์ เหตุไร ท่านจึงไปในที่นั้น.”

ท่านตอบว่า “ผมไปยังสำนักอาจารย์ ครับ” ดังนี้แล้วต่อมา ๒-๓ วันท่านนั้น (ก็) บรรลุพระอรหัตตผล.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะทำการล้อเล่นกับท่าน จึงกล่าวว่า

“ท่านนังคฤกษณ์ ผู้หลักผู้ใหญ่ ทางที่เที่ยวไปของท่าน เป็นประหนึ่งหารอยมิได้แล้ว,

ชะรอยท่านจะไม่ไปยังสำนักของอาจารย์อีกกระมัง”

พระเถระ. อย่างนั้น ครับ: เมื่อกิเลสเครื่องเกี่ยวข้องยังมีอยู่ ผมได้ไปแล้ว,

แต่บัดนี้ กิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง ผมตัดเสียได้แล้ว เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไป.

๑ อุ-กณฐ พุชชชณเฑาะฐาทนันทนัง เปื่อหนาย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำตอบนั้นแล้ว เข้าใจว่า “ภิกษุนี้ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหันต์ผล” ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลเนื้อความนั้นแต่พระศาสดา.

[ภิกษุควรเป็นผู้เตือนตน]

พระศาสดา ตรัสว่า “เออ ภิกษุทั้งหลาย นังคณภูเถระบุตรของเรา เตือนตนด้วยตนเองแล แล้วจึงถึงที่สุดแห่งกิจของบรรพชิต” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“เธอจงตักเตือนตนด้วยตน, จงพิจารณาคูตนั้นด้วยตน,
ภิกษุ เธอนั้น มีสติ ปกครองตนได้แล้ว จักอยู่สบาย.
ตนแหละ เป็นที่พึ่งของตน, ตนแหละ เป็นคตของตน;
เพราะฉะนั้น เธอจงสงวนตน
ให้เหมือนอย่างพ้อค้ำม้า สงวนม้าตัวเจริญ ฉะนั้น.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โงทยตตานิ** ความว่า จงตักเตือนตนด้วยตนเอง คือ จงยังตนให้รู้สึกด้วยตนเอง.

บทว่า **ปฏิมิเส** คือตรวจตราดูตนด้วยตนเอง.

บทว่า **โส** เป็นต้น ความว่า ภิกษุ เธอนั้น เมื่อตักเตือน พิจารณาคูตอย่างนั้นอยู่, เป็นผู้ชื่อว่า ปกครองตนได้ เพราะความเป็นผู้มีตนปกครองแล้วด้วยตนเอง เป็นผู้ชื่อว่า มีสติ เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว จักอยู่สบายทุกสรรพอิริยาบถ.

บทว่า **นาโถ** ความว่า เป็นที่อาศัย คือ เป็นที่พำนัก (คนอื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้) เพราะบุคคลอาศัยในอิตถภาพของผู้อื่น ไม่อาจเพื่อเป็นผู้ทำกุศลแล้ว มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือเป็นผู้ยังมรรคให้เจริญแล้ว ทำผลให้แจ้งได้; เพราะเหตุนี้ จึงมีอธิบายว่า “คนอื่นชื่อว่าใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งได้.”

บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า เหตุที่ตนแลเป็นคต คือเป็นที่พำนัก ได้แก่ เป็นสรณะของตน.

พ้อค้ำม้าอาศัยม้าตัวเจริญ คือม้าอาชาไนยนั้น ปรรณาลาภอยู่ จึงเกียดกันการเที่ยวไปในวิสมสถาน (ที่ไม่สมควร) แห่งม้านั้น ให้อาบน้ำ ให้บริโภคน้ำอยู่ ตั้ง ๓ ครั้งต่อวัน ชื่อว่า ย่อมสงวนคือประคับประคอง **ฉนฺโต**, แม้ตัวเธอ เมื่อป้องกันความเกิดขึ้นแห่งอกุศลซึ่งยังไม่เกิด ขจัดที่เกิดขึ้นแล้วเพราะการหลงลืมสติเสีย (ก็) ชื่อว่า สงวนคือปกครองตน **ฉนฺตึ**;

เมื่อเธอสงวนตนได้อย่างนี้อยู่ เธอจักบรรลุคุณพิเศษทั้งที่เป็นโลกียะทั้งที่เป็นโลกุตตระ เริ่มแต่ปฐมฌานเป็นต้นไป.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนังคณภูเถระ จบ.

๑๑. เรื่องพระวักกิลิเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระวักกิลิเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปามุชชพหุโล ภิกขุ” เป็นต้น.

[ผู้เห็นธรรมชื่อว่าเห็นพระตถาคต]

ดังได้สดับมา ท่านวักกิลิเถระนั้น เกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้ว, เห็นพระตถาคตเสด็จเข้าไปเพื่อบิณฑบาต แลดูพระสรีรสมบัติของพระศาสดาแล้ว ไม่อิมด้วยการเห็นพระสรีรสมบัติ, จึงบรรพชาในสำนักพระศาสดา ด้วยเข้าใจว่า “เราจักได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นนิตยกาล ด้วยอุบายนี้” ดังนี้แล้ว, ก็ยืนอยู่ในที่อันตนยืนอยู่แล้ว สามารถเพื่อจะแลเห็นพระทศพลได้, ละกิจวัตรทั้งหลายมีการสาธยายและมนสิการในพระกัมมัฏฐานเป็นต้น เทียมมองดูพระศาสดาอยู่.

พระศาสดา ทรงรอความแก่กล้าแห่งญาณของท่านอยู่ จึงไม่ตรัสอะไร (ต่อ) ทรงทราบว่

“บัดนี้ ญาณของเธอถึงความแก่กล้าแล้ว” จึงตรัสโอวาทว่า

“วักกิลิ ประโยชน์อะไรของเธอ ด้วยการเฝ้าดูกายเน่านี,

วักกิลิ คนใดแล เห็นธรรม, คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นเรา (ผู้ตถาคต);

คนใดเห็นเรา (ผู้ตถาคต), คนนั้น (ชื่อว่า) เห็นธรรม.”

พระวักกิลินั้น แม้อันพระศาสดาสอนแล้วอย่างนั้น ก็ไม่อาจเพื่อละการดูพระศาสดาไปในที่อื่นได้เลย.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ ไม่ได้ความสังเวชแล้ว จักไม่ได้ตรัสรู้” เมื่อวัสสุปนายิกสมัยใกล้เข้ามาแล้ว จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ในวันเช้าพรรษา ทรงขับไล่ท่านด้วยพระดำรัสว่า “วักกิลิ เธอจงหลีกไป.”

ท่านคิดว่า “พระศาสดา ไม่ทรงรับสั่งกะเรา” ไม่อาจเพื่อดำรงอยู่ ณ ที่ตรงพระพักตร์ของพระศาสดาได้ ตลอดไตรมาส จึงคิดว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิต, เราจักให้ตนตกจากภูเขาเสีย” ดังนี้แล้ว จึงขึ้นภูเขาคิฆณภู.

พระศาสดาทรงทราบความเมื่อยล้าของท่านแล้ว ทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ เมื่อไม่ได้ความปลอบโยนจากสำนักของเรา, พึงยังอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้งหลายให้ฉิบหาย” จึงทรงเปล่งพระรัศมีไปแล้ว เพื่อจะทรงแสดงพระองค์ (ให้ปรากฏ).

ลำดับนั้น จำเดิมแต่เวลาท่านเห็นพระศาสดาแล้ว ความเศร้าโศกแม้มากถึงเพียงนั้น หายไปแล้ว.

พระศาสดา เป็นประจักษ์ว่ายังสระที่แห้งให้เต็มด้วยน้ำ เพื่อทรงยังปิติและปราโมทย์อันมีกำลังให้เกิดแก่พระเถระ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธศาสนา

พึงบรรลุล้นตบท เป็นที่เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข.”

๑ น พุทธนิสสตี แปลว่า จักไม่รู้สึกตัวก็ได้ อธิบายว่า มัวแต่พะวงอยู่ด้วยการดูพระรูปพระศาสดา ความรู้สึกตัว เพื่อจะทำความเพียร บรรลุล้นตบท พิเศษ ย่อมไม่มี.

[แก้ธรรม]

ฟังทราบเนื้อความแห่งพระคานานี้ว่า ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ แม้โดยปกติ ย่อมปลุกความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา, ภิกษุนั้น เลื่อมใส (ในพระพุทธศาสนา) แล้วอย่างนั้น ฟังบรรลุพระนิพพานในพระพุทธศาสนา อันได้ชื่อว่า “สันตบพ เป็นที่เข้าไปสงบสังขาร เป็นสุข.”

ก็แลพระศาสดา ครั้นตรัสพระคานีแล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ ได้ตรัสพระคานาเหล่านี้แก่พระวักกलिเถระว่า

“มาเถิด วักกलि เธออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต,
เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคลพยุ่งข้างตัวจมในเปือกตมขึ้น ฉะนั้น.

มาเถิด วักกलि เธออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต,
เราจักยกเธอขึ้น เหมือนบุคคลที่ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราหูจับ ฉะนั้น.”

ท่านยังปัดอย่างแรงกล้าให้เกิดขึ้นแล้วว่า “เราได้เห็นพระตถาคตแล้ว และได้คำร้องเรียกว่า ‘มาเถิด’ จึงคิดว่า “เราพึงไปโดยทางไหนหนอ?” เมื่อไม่เห็นทางเป็นที่ไป จึงเหาะขึ้นไปในอากาศในที่เฉพาะพระพักตร์พระตถาคต เมื่อเท้าที่แรกตั้งอยู่ที่ภูเขานั้นแล, นึกถึงพระคานาที่พระศาสดาตรัสแล้ว ข่มปัดได้ในอากาศนั้นแล บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระตถาคตอยู่นั้นแล ได้ลงมายืนอยู่สำนักพระศาสดาแล้ว. ครั้นในกาลต่อมา พระศาสดา ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสัทธาธิมุต ดังนี้แล.

เรื่องพระวักกलिเถระจบ.

๑๒. เรื่องสุมนสามเณร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภสุมนสามเณร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย หเว” เป็นต้น.

[บุรพกรรมของพระอนุรุทธ]

อนุรุทธพิกขาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ

กุลบุตรผู้หนึ่ง เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ ในท่ามกลางบริษัท ๔
ปรารภนาสมบัตินั้น จึงนิมนต์พระศาสดา ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน แล้วตั้งความปรารภว่า
“พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์พึงเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ
ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต.”

พระศาสดา ทรงตรวจดูสิ้นแสนกัป ทรงทราบความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขาแล้ว จึงทรงพยากรณ์ว่า
“ในที่สุดแห่งแสนกัปแต่ภัททกัปนี้ เธอจักเป็นผู้ชื่อว่าอนุรุทธเถระ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ได้ทิพยจักขุ
ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม.”

เขาฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว สำคัญสมบัตินั้นดูว่าอันตนบรรลุในวันพรุ่งนี้,
เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว, จึงถามการบริกรรมเพื่ออันได้ทิพยจักขุกะพวกภิกษุ
ให้ทำโคมตันหลายพันต้น ล้อมพระสถูปทองอัน (สูงใหญ่ได้) ๗ โยชน์ แล้วให้ทำการบูชาด้วยประทีป
จุดจากอัตตภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกสิ้นแสนกัป
ในกัปนี้เกิดในตระกูลของคณเชษฐา ในกรุงพาราณสี อาศัยสุมนเศรษฐี เป็นคนขนหญ้าของเศรษฐีนั้นเลี้ยงชีพแล้ว.
เขาได้มีชื่อว่า “อन्नการะ.”

แม้สุมนเศรษฐีก็ถวายมหาทาน ในพระนครนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์.

ภายหลังวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธะนามว่าอุปฏฺฐะ ออกจากนิโรธสมาบัติที่เขาคันธมาพน์แล้ว คิดว่า
“วันนี้ เราจักทำความอนุเคราะห์แก่ใครหนอแล?” ทราบว่า
“วันนี้ การที่เราทำความอนุเคราะห์แก่บุรุษชื่ออन्नการะ ควร, กับัดนี้ เขาขนหญ้าจากดงแล้วจักมาเรือน” ดังนี้แล้ว
จึงถือบาตรและจีวรไปด้วยฤทธิ ปรากฏเฉพาะหน้าของอन्नการะ.

อन्नการะ เห็นท่านมีบาตรเปล่าในมือแล้ว ถามว่า “ท่านครับ ท่านได้ภิกษาบ้างแล้วหรือ?” เมื่อท่านตอบว่า
“เราจักได้ละ ท่านผู้มีบุญมาก” จึงเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดร่อนน้อยเถิด” ดังนี้แล้ว
ก็ทิ้งบาตรหญ้าไว้ ไปสู่เรือนโดยเร็ว ถามภรรยาว่า “นางผู้เจริญ ภตรส่นที่หล่อนเก็บไว้เพื่อฉันมีหรือไม?”
เมื่อนางตอบว่า “มีอยู่ นาย,” จึงกลับมาโดยเร็ว รับบาตรของพระปัจเจกพุทธะ ไปสู่เรือน ด้วยคิดว่า
“เมื่อความที่เราเป็นผู้ปรารถนาเพื่อจะให้ มีอยู่ ไทยธรรมไม่มี, เมื่อไทยธรรมมี เราไม่ได้ปฏิเสธ,
แต่วันนี้ ปฏิภาทเราก็พบแล้ว และไทยธรรมของเราก็มีอยู่, เป็นลาภของเราหนอ”
ให้ภตรลงบาตร แล้วนำกลับมา ตั้งไว้ในมือพระปัจเจกพุทธะแล้วตั้งความปรารถนาว่า

“ก็ด้วยท่านอันนี้ ความเป็นผู้ขัดสนอย่าได้มีแล้วแก่ข้าพเจ้า,
ชื่อว่าคำว่า ไม่มี อย่ามีแล้วในภพน้อยภพใหญ่.
ท่านเจ้าข้า ขอข้าพเจ้าพึงพ้นจากการเลี้ยงชีพอันฝืดเคืองเห็นปานนี้,
ไม่พึงได้ฟังบทว่า ‘ไม่มี’ เลย.”

พระปัจเจกพุทธะ ทำอนุโมทนาว่า “ขอความปรารถนาของท่านจงเป็นอย่างนั้นเถิด ท่านผู้มีบุญมาก” ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป.
เทพดาผู้สิงอยู่ในฉัตรแม่ของสุมนเศรษฐี กล่าวว่า

“นำขึ้นใจจริง
ทานเป็นทานเยี่ยม อันนภาระตั้งไว้ดีแล้วในพระอุปฏิภนปัจเจกพุทธะ”

ดังนี้แล้วก็ได้ให้สาธุการ ๓ ครั้ง.

ครั้งนั้น เศรษฐี กล่าวกะเทพดานั้นว่า “ท่านไม่เห็นเราผู้ถวายทานอยู่สิ้นกาลประมาณเท่านี้หรือ?”

เทพดา. ข้าพเจ้าจะปรารถนาของท่านแล้วให้สาธุการก็หาไม่,
แต่สาธุการนี้ ข้าพเจ้าให้เป็นไปแล้ว ก็เพราะความเลื่อมใสในบิณฑบาตที่อันนภาระถวายแล้ว
แก่พระอุปฏิภนปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐีนั้น คิดว่า “นำอัศจรรย์จริง ท่านผู้เจริญ: เราถวายทานสิ้นกาลเท่านี้ ก็ไม่สามารถเพื่อจะให้เทพดาให้สาธุการได้,
อันนภาระอาศัยเราเป็นอยู่ ยังให้เทพดาให้สาธุการด้วยบิณฑบาตคนเดียวเท่านั้นได้,
เราจักทำสิ่งอันสมควรกันในทานของเรา แล้วทำบิณฑบาตนั้นให้เป็นของๆ เราเสีย” ดังนี้แล้ว
จึงให้เรียกเขามาถามว่า “วันนี้ เจ้าได้ให้อะไรแก่ใครบ้าง?”

อันนภาระ. นาย ครับ, วันนี้ กระทบถวายภัตตาหารแก่พระอุปฏิภนปัจเจกพุทธะ.

เศรษฐี. เอาเถอะ พ่อ เจ้าจงถือเอาหาปณะ แล้วให้บิณฑบาตนั้นแก่ฉันเถิด.

อันนภาระ. ให้ไม่ได้หรอก นาย.

เศรษฐีนั้น ขึ้นราคาให้จนถึงพัน ฝ่ายอันนภาระนี้ ก็มีได้ให้แม่ด้วยทรัพย์ตั้งพัน.

ลำดับนั้น เศรษฐี กล่าวกะเขาว่า

“ผู้เจริญ ชื่อนั้น จงยกไว้เถิด, ถ้าเจ้าไม่ให้บิณฑบาต, จงถือเอาทรัพย์พันหนึ่งแล้วให้ส่วนบุญแก่ฉันเถิด.”

เขากล่าวว่า “กระทบปรึกษากับพระผู้เป็นเจ้าดูแล้ว จักรู้ได้” รีบไปทันทพระปัจเจกพุทธะ แล้วเรียนถามว่า
“ท่านผู้เจริญ สุมนเศรษฐีให้ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วขอส่วนบุญในบิณฑบาตของท่าน, กระทบจะทำอย่างไร?”

ที่นั่น ท่านนำข้อความมาเปรียบเทียบแก่เขาว่า

“แม่ฉันใด ท่านผู้เป็นบัณฑิต ประทีปในเรือนหลังหนึ่งในบ้าน ๑๐๐ ตระกูล พิงลูกโพล่งขึ้น,
พวกชนที่เหลือ เอน้ำมันของตนซุบใส่แล้วพียงไปจุดไฟดวงอื่นแล้วถือเอา;
แสงสว่างของประทีปดวงเดิม อันบุคคลจะพียงกล่าวว่า ‘มี’ หรือว่า ‘ไม่มี’

อันนภาระ. แสงสว่างย่อมมีมากกว่า ครับ.

พระปัจเจกพุทธะ. ฉะนั้นนั่นแล ท่านผู้เป็นบัณฑิต จะเป็นข้าวยาคูกระบายหนึ่ง หรือภิกษุทัฬหีหนึ่งก็ตาม, เมื่อบุคคลให้ส่วนบุญในบิณฑบาตของตนแก่ผู้อื่นอยู่, ให้แก่คนไปเท่าใด, บุญเท่านั้นย่อมเจริญ; ก็ท่านได้ให้บิณฑบาตส่วนหนึ่งเท่านั้น, แต่เมื่อท่านให้ส่วนบุญแก่เศรษฐี, บิณฑบาตชื่อว่าเป็น ๒ ส่วน : ส่วนหนึ่งเป็นของท่าน ส่วนหนึ่งเป็นของเศรษฐี.

เขารับว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ” แล้ว ไหว้พระปัจเจกพุทธะนั้น แล้วในสำนักของเศรษฐี กล่าวว่า “นาย ขอท่านจงรับเอาส่วนบุญเถิด.”

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น พ่อจงรับเอาหาบณะเหล่านี้ไป.

อन्नการะ. กระผมไม่ได้ขายบิณฑบาต, กระผมให้ส่วนบุญแก่ท่านด้วยศรัทธา.

เศรษฐี กล่าวว่า “เจ้าให้ด้วยศรัทธา, ถึงเราก็บูชาคุณของเจ้า ด้วยศรัทธา จงรับเอาไปเถิด พ่อ, อนึ่ง จำเดิมแต่นี้ไป เจ้าอย่าได้ทำการงานด้วยมือของตน, จงปลูกเรือนอยู่ริมถนนเถิด, และจงถือเอาวัตถุทุกอย่างที่เจ้าต้องการจากสำนักของฉัน.”

ก็บิณฑบาต ที่บุคคลถวายแก่ท่านผู้ออกจากนิโรธ ย่อมให้ผลในวันนั้นนั่นเอง; เพราะฉะนั้น แม้พระราชทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้เรียกอन्नการะมาแล้ว ทรงรับส่วนบุญ พระราชทานโกศะมากมาย แล้วรับสั่งให้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เขา.

[ประวัติพระอนรุทธะ]

อन्नการะนั้น เป็นสหายของสุมนเศรษฐี ทำบุญทั้งหลายตลอดชีวิต จุติจากอรรถภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก, ในพุทธุปปาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในตำหนักของเจ้าสากยะพระนามว่าอมิตทนะ ในพระนครกบิลพัสดุ์.

พระประยูรญาติทั้งหลายทรงขนานพระนามแก่พระกุมารนั้นว่า “อนรุทธะ.”

พระกุมารนั้น เป็นพระกนิษฐภคินิของเจ้ามหายานามสากยะ เป็นโอรสของพระเจ้าอาของพระศาสดา ได้เป็นผู้สุขุมลชาติอย่างยิ่ง มีบุญมาก.

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง เมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์เล่นขลุบเอาขนมทำคะแนนกัน, เจ้าอนรุทธะแพ้, จึงส่งข่าวไปยังสำนักของพระมารดาเพื่อต้องการขนม.

พระมารดานั้น เอาภาชนะทองคำใบใหญ่บรรจุให้เต็มแล้วส่งขนม (ให้).

เจ้าอนรุทธะเสวยขนมแล้ว ทรงเล่นแพ้อีก ก็ส่งข่าวไปอย่างนั้นเหมือนกัน.

เมื่อคนนำขนมมาอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง, ในครั้งที่ ๔ พระมารดาส่งข่าวไปว่า “บัดนี้ ขนมไม่มี.”

เจ้าอนรุทธะ ทรงสดับคำของพระมารดานั้นแล้ว ทำความสำคัญว่า “ขนมที่ชื่อว่าไม่มี จักมีในบัดนี้”

เพราะความที่ขบถว่า “ไม่มี” เป็นบทที่ตนไม่เคยสดับแล้ว จึงทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า “เจ้าจงไป, จงนำขนมไม่มีมา.”

ครั้งนั้น พระมารดาของพระกุมารนั้น, เมื่อคนรับใช้ ทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า นัยว่า ขอพระแม่เจ้าจงให้ขนมไม่มี,” จึงทรงดำริว่า “บพว่า ‘ไม่มี’ อันบุตรของเราไม่เคยฟังมาแล้ว, เราพึงให้เขารู้ความที่ขนมไม่มีนั้นอย่างไรได้หนอแล?, จึงทรงล้างภาตทองคำ ปิดด้วยภาตทองคำใบอื่น ส่งไปว่า “เอาเถิด พ่อ เจ้าจงให้ภาตทองคำนี้แก่บุตรของเรา.”

ขณะนั้น เทพดาทั้งหลายผู้รักษาพระนคร คิดว่า

“เจ้าอนุรุธะ ผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ถวายภัตอันเป็นส่วน (ของตน) แก่พระปัจเจกพุทธะนามว่าอุปริภูฐะ แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า ‘เราไม่พึงได้ฟังบพว่า ‘ไม่มี’ ในกาลแห่งตนเป็นคนชนหญาชื่ออันนการะ.

หากว่า เราทราบความนั้นแล้ว พึงเฉยเสียไซ้, แม้ศิระะของเราพึงแตกออก ๗ เสีย.”

จึงบรรจุกาตให้เต็มด้วยขนมทิพย์ทั้งหลายแล้ว.

บุรุษนั้น นำภาตมาวางไว้ในสำนักของเจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วเปิดออก.

กลิ่นของขนมทิพย์เหล่านั้นแผ่ซ่านไปทั่วพระนคร.

ก็เมื่อขนม พกสักว่าอันเจ้าศากยะเหล่านั้น ทรงวางไว้ในพระโอษฐ์ กลิ่นนั้น ได้แผ่ไปสู่เส้นสำหรับบริบรตตั้ง ๗ พันตั้งอยู่แล้ว.

เจ้าอนุรุธะ ทรงดำริว่า

“ในกาลก่อนแต่นี้ พระมารดาเห็นจะไม่ทรงรักเรา, เพราะในกาลอื่น พระองค์ท่านไม่เคยทอดขนมไม่มีแก่เรา.”

พระกุมารนั้นไปแล้ว ทูลกะพระมารดาอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระมารดา หม่อมฉันไม่เป็นที่รักของพระองค์หรือ?”

มารดา. พ่อ พุดอะไร? เจ้าเป็นที่รักยิ่งของแม่ แมกว่านัยน์ตาทั้ง ๒ แมกว่าเนื้อในหทัย.

อนุรุธะ. ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าหม่อมฉันเป็นที่รักของพระองค์ไซ้,

เพราะเหตุอะไร ในกาลก่อน พระองค์จึงไม่ได้ประทานขนมไม่มีเห็นปานนี้แก่หม่อมฉัน?

พระนางตรัสถามบุรุษนั้นว่า “พ่อ อะไรได้มีในภาตหรือ?”

บุรุษนั้น ทูลว่า “มี พระแม่เจ้า, ภาตเต็มเปี่ยมด้วยขนมทั้งหลาย, ขนมเห็นปานนี้ ข้าพระองค์ไม่เคยเห็น.”

พระนาง ดำริว่า “บุตรของเราได้ทำบุญไว้แล้ว, ขนมทิพย์จักเป็นของอันเทพดาทั้งหลายส่งไปให้แก่บุตรของเรา.”

แม้เจ้าอนุรุธะ ก็ทูลกะมารดาว่า

“ข้าแต่พระแม่เจ้า ขนมเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยกินเลย, จำเดิมแต่นี้ พระองค์พึงทอดเฉพาะขนมไม่มีเท่านั้นแก่หม่อมฉัน.”

จำเดิมแต่นั้น พระนางทรงล้างภาตทองคำแล้ว ปิดด้วยภาตใบอื่นส่งไป (ให้)

ในเวลาเจ้าอนุรุธะทูลว่า “หม่อมฉันมีประสงค์จะบริโภคขนม.”

เทพดาทั้งหลาย ย่อมยังภาตให้เต็ม (ด้วยขนม).

พระกุมารนั้น เมื่ออยู่ในท่ามกลางวัง มิได้ทราบเนื้อความแห่งบพว่า “ไม่มี” ด้วยอาการอย่างนี้ เสวยแต่ขนมทิพย์ทั้งนั้น.

ก็เมื่อโอรสของเจ้าศากยะผนวชตามลำดับตระกูล เพื่อเป็นบริวารของพระศาสดา,

เมื่อเจ้ามทานามศากยะ ตรัสว่า “พ่อ ในตระกูลของพวกเรา ใครๆ ซึ่งบวชแล้วไม่มี, เธอหรือฉันควรจะบวช,”

เจ้าอนุรุธะ ตรัสว่า “หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาตอย่างยิ่ง ไม่สามารถจะบวชได้.”

เจ้ามทานาม. ถ้ากระนั้น เธอจงเรียนการงานเสีย, ฉันจักบวช.

เจ้าอนุรุธะ. ชื่อว่าการทำงานนี้ เป็นอย่างไร?

จริงอยู่ เจ้าอนุรุธะย่อมไม่ทราบแม่ที่เกดขึ้นแห่งภตฺร, จักทราบการงานได้อย่างไร? เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

ก็วันหนึ่ง เจ้าศากยะ ๓ พระองค์ คือ อนุรุธะ ภัททิยะ กิมพิละ ประจักษ์กันว่า “ชื่อว่าภตฺร เกิดในที่ไหน?”

บรรดาเจ้าศากยะทั้ง ๓ พระองค์นั้น เจ้ากิมพิละ ตรัสว่า “ภตฺรเกิดขึ้นในฉาง.”

ได้ยินว่าวันหนึ่ง เจ้ากิมพิละนั้น ได้เห็นข้าวเปลือกที่เขาขนใส่ในฉาง;

เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนี้ ด้วยสำคัญว่า “ภตฺร ย่อมเกิดขึ้นในฉาง.”

ครั้งนั้น เจ้าภัททิยะ กล่าวกะเจ้ากิมพิละนั้นว่า “ท่านยังไม่ทราบ” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ธรรมดาภตฺร ย่อมเกิดขึ้นในหม้อข้าว.”

ได้ยินว่า วันหนึ่ง เจ้าภัททิยะนั้น เห็นชนทั้งหลายคดภตฺรออกจากหม้อข้าวแล้ว ได้ทำความสำคัญว่า

“ภตฺรนั้นเกิดขึ้นในหม้อนี้เอง,” เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

เจ้าอนุรุธะ กล่าวกะเจ้าทั้ง ๒ นั้นว่า “แม่ท่านทั้ง ๒ ก็ยังไม่ทราบ” แล้วตรัสว่า

“ภตฺรเกิดขึ้นในธาตุทองคำใบใหญ่^๑ ซึ่งสูงได้ศอกกำมา.”

ได้ยินว่า ท่านไม่เคยเห็นเขาตำข้าวเปลือก ไม่เคยเห็นเขาหุงภตฺร,

ท่านเห็นแต่ภตฺรที่เขาคดออกไปในธาตุทองคำแล้ว ตั้งไว้ข้างหน้าเท่านั้น;

เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ทำความสำคัญว่า “ภตฺรนั้น ย่อมเกิดขึ้นในธาตุนั้นเอง; เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

กุลบุตรผู้มีบุญมาก เมื่อไม่รู้แม่ที่เกดขึ้นแห่งภตฺรอย่างนั้น จักรู้จักการงานทั้งหลายอย่างไรได้.

เจ้าอนุรุธะนั้น ได้สดับความที่การงานทั้งหลายที่เจ้าพีตฺรสบอกโดยนัยเป็นต้นว่า

“อนุรุธะ จงมาเถิด, ฉันทจักสอนเพื่อการอยู่ครองเรือนแก่เธอ: อันผู้อยู่ครองเรือน จำต้องไถนาก่อน” ดังนี้ เป็นของไม่มีที่สุด จึงทูลลาพระมารดาว่า “ความต้องการด้วยการอยู่ครองเรือนของหม่อมฉัน ไม่มี” แล้ว เสด็จออกไป

พร้อมกับพระโอรสของเจ้าศากยะ ๕ พระองค์มีเจ้าภัททิยะเป็นประมุข เข้าไปเฝ้าพระศาสดาที่อนุปิยัมพวัน ทรงผนวชแล้ว.

ก็แลครั้นผนวชแล้ว พระอนุรุธะเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา ๓ โดยลำดับ เป็นผู้นั่งบนอาสนะเดียว

สามารถเล็งดูโลกธาตุพันหนึ่งได้ด้วยทิพยจักขุ ดุจผลมะขามป้อมที่บุคคลวางไว้บนฝ่ามือฉะนั้น จึงเปล่งอุทานขึ้นว่า

“เราย่อมระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส^๒, ทิพยจักขุเราก็ชำระแล้ว,
เราเป็นผู้ได้วิชชา ๓ เป็นผู้ถึงฤทธิ์, คำสอนของพระพุทธเจ้า อันเราทำแล้ว”

พิจารณาว่า “เราทำกรรมอะไรหนอ? จึงได้สมบัตินี้” ทราบได้ว่า

“เราได้ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ” ทราบ (ต่อไป) อีกว่า

“เราท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในกาลชื่อนั้น ได้อาศัยสุมนเศรษฐี ในกรุงพาราณสีเลี้ยงชีพ เป็นผู้ชื่อว่า อन्नภาวะ” ดังนี้แล้ว
กล่าวว่

๑ โตก.

๒ ชั้นอันอาศัยอยู่ในกาลก่อน.

“ในกาลก่อน เราเป็นผู้ชื่อว่าอันนภาวะ เป็นคนเชื่องใจ ขนหญ้า,
เราถวายบิณฑบาตแก่พระอุปัฏฐกปัจเจกพุทธะ ผู้มียศ.”

[พระเถระระลึกถึงสหายเก่า]

ครั้งนั้น ท่านได้มีความปริวิตกฉะนี้ว่า “สุมนเศรษฐีผู้เป็นสหายของเรา ได้ให้กหาปณะ
แล้วรับเอาส่วนบุญจากบิณฑบาต ซึ่งเราถวายแก่พระอุปัฏฐกปัจเจกพุทธะ ในกาลนั้น, บัดนี้ เกิดในที่ไหนหนอแล?”

ที่นั่น ท่านได้เล็งเห็นเศรษฐีนั้นว่า “บ้านชื่อว่ามณฑนิคม มีอยู่ที่เชิงเขาใกล้ดงไฟไหม้, อุบาสกชื่อมหาสมณะ ในมณฑนิคมนั้น
มีบุตร ๒ คน คือ มหาสมณะ จุฬสมณะ, ในบุตร ๒ คนนั้น สุมนเศรษฐี เกิดเป็นจุฬสมณะ;”

ก็แล ครั้นเห็นแล้ว คิดว่า “เมื่อเราไปในที่นั้น, อุปการะจะมีหรือไม่มีหนอ?” ท่านใคร่ครวญอยู่ ได้เห็นเหตุนี้ว่า
“เมื่อเราไปในที่นั้น, จุฬสมณะนั้นมีอายุ ๗ ขวบเท่านั้นจักออกบวช, และจักบรรลुพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง.”

ก็แลท่านครั้นเห็นแล้ว เมื่อภายในกาลฝนใกล้เข้ามา จึงไปทางอากาศ ลงที่ประตูบ้าน.

ส่วนมหาสมณฑอุบาสก เป็นผู้คุ้นเคยของพระเถระแม้ในกาลก่อนเหมือนกัน.

เขาเห็นพระเถระครองจีวรในเวลาบิณฑบาต จึงกล่าวกะมหาสมณะผู้บุตรว่า “พ่อ พระผู้เป็นเจ้าของเราอรุโหระเหระของเรามาแล้ว;
เจ้าจงไปรับบาตรของท่านให้ทันเวลาที่ใครๆ คนอื่นยังไม่รับบาตรของท่านไป; พ่อจักให้เขาปุอาสนะไว้.”

มหาสมณะได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

อุบาสก อังคาสพระเถระภายในเรือนโดยเคารพแล้ว รับปฏิญญาเพื่อต้องการแก่การอยู่ (จำพรรษา) ตลอดไตรมาส.

พระเถระรับนิมนต์แล้ว.

ครั้งนั้น อุบาสก ปฏิบัติพระเถระนั้นตลอดไตรมาส เป็นเหมือนปฏิบัติอยู่วันเดียว

ในวันมหาปวารณา จึงนำไตรจีวรและอาหารวัตถุ มีน้ำอ้อย น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว วางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ
เรียนว่า “ขอพระผู้เป็นเจ้าของรับเกิด ครับ.”

[ไม่รับวัตถุ กลับได้สามเณร]

พระเถระ. อย่าเลย อุบาสก ความต้องการด้วยวัตถุนี้ของฉันทัน ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ นี้ชื่อว่า วัสสาวาสิกลาภ (คือลาภอันเกิดแก่ผู้อยู่จำพรรษา),
ขอพระผู้เป็นเจ้าของรับวัตถุนี้ไว้เกิด.

พระเถระ. ช่างเกิด อุบาสก.

อุบาสก. ท่านยอมไม่รับเพื่ออะไร? ครับ.

พระเถระ. แม้สามเณรผู้เป็นกับปียการก ในสำนักของฉันทันก็ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น มหาสมณะผู้เป็นบุตรของกระผม จักเป็นสามเณร.

พระเถระ. อุบาสก ความต้องการด้วยมหาสมณะ ของฉันทัน ก็ไม่มี.

อุบาสก. ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าของให้จุฬสมณะบวชเกิด.

พระเถระรับว่า “ดีละ” แล้วให้จุฬสมณะบวช.

จุฬสุมนนั้น บรรลุพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง.

พระเถระ อยู่ในที่นั้นกับจุฬสุมนสามเณรนั้นประมาณถึงเดือน แล้วลาพวกญาติของเธอว่า “พวกฉันจักเฝ้าพระศาสดา” ดังนี้ แล้วไปทางอากาศ ลงที่กระท่อมอันตั้งอยู่ในป่า ในหิมวันตประเทศ.

[พระเถระปรารภความเพียรเสมอ]

ก็พระเถระ แม้มตามปกติเป็นผู้ปรารภความเพียร,

เมื่อท่านกำลังจงกรมอยู่ในที่นั้น ในคืนแรกและในคืนต่อมา ลมในท้องตั้งขึ้นแล้ว.

ครั้งนั้น สามเณร เห็นท่านลำบาก จึงเรียนถามว่า “ท่านครับ โรคอะไร ย่อมเสียดแทงท่าน?”

พระเถระ. ลมเสียดท้องเกิดขึ้นแก่ฉันแล้ว.

สามเณร. แม้ในกาลอื่น ลมเสียดท้องเคยเกิดขึ้นหรือ ครับ.

พระเถระ. เออ ผู้มีอายุ.

สามเณร. ความสบาย ย่อมมีด้วยอะไรเล่า? ครับ.

พระเถระ. เมื่อฉันได้น้ำดื่มจากสระอนโธดาต, ความสบายย่อมมี ผู้มีอายุ.

สามเณร. ท่านครับ ถ้ากระนั้น กระทบจะนำมา (ถวาย).

พระเถระ. เธอจักอาจ (นำมา) หรือ? สามเณร.

สามเณร. อาจอยู่ ครับ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น นาคราชชื่อปนนกะ ในสระอนโธดาต ย่อมรู้จักฉัน, เธอจงบอกแก่นาคราชนั้น แล้วนำขวดน้ำดื่มขวดหนึ่ง มาเพื่อประโยชน์แก่การประกอบยาเถิด.

เธอรับว่า “ดีละ” แล้วไหว้พระอุปัชฌายะ เหาะขึ้นสู่เวหาส ได้ไปตลอดที่ ๕๐๐ โยชน์แล้ว.

[สามเณรต่อสู้กับพญานาค]

ก็ในวันนั้น นาคราชมีนาคนักฟ้อนแวดล้อมแล้ว ปรารภนาจะเล่นน้ำ.

นาคราชนั้น พอได้เห็นสามเณรผู้ไปอยู่เท่านั้น ก็โกรธ คิดเห็นว่า

“สมณะโง่งนี้ เทียวไปรยฝุ่นที่เท้าของตนลงบนกระท่อมของเรา,

สมณะโง่งนี้ จักเป็นผู้มาแล้วเพื่อต้องการน้ำดื่มในสระอนโธดาต, บัดนี้ เราจะไม่ให้ น้ำดื่มแก่เธอ” ดังนี้แล้ว

นอนปิดสระอนโธดาตซึ่งมีประมาณถึง ๕๐ โยชน์ด้วยพังพาน คุจบุคคลปิดหม้อข้าวด้วยเถาใหญ่ฉะนั้น.

สามเณร พอแลดูอาการของนาคราชแล้ว ก็ทราบว่ “นาคราชนี้โกรธแล้ว” จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟัง (คำ) ของข้าพเจ้าเถิด,

จงให้หม้อน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า,

ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วเพื่อประโยชน์แก่น้ำสำหรับประกอบยา.”

นาคราชฟังคาถานั้นแล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“แม่น้ำใหญ่ชื่อคงคา ณ เบื้องทิศบูรพา ย่อมไหลไปสู่มหาสมุทร,
ท่านจงนำเอาน้ำดื่มจากแม่น้ำคงคานั้นไปเถิด.”

สามเณร ฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า

“พญานาคนี้จักไม่ทำตามความปรารถนาของตน, เราจักทำผลการให้มันรู้อำนาจใหญ่ ช่มพญานาคนี้แล้ว จักนำน้ำดื่มไป”
แล้วกล่าวว่า “มหาราช พระอุปชฌายะให้ข้าพเจ้านำน้ำดื่มมาจากสระอนาคตเท่านั้น,
เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงจักนำน้ำดื่มนี้ไปอย่างเดียวไป, ท่านจงหลีกเลี่ยง อย่าห้ามข้าพเจ้าเลย” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าพเจ้าจักนำน้ำดื่มไปจากสระอนาคตนี้เท่านั้น,
ข้าพเจ้าเป็นผู้มีความต้องการด้วยน้ำดื่มนี้เท่านั้น,
ถ้าเรียวแรงและกำลังมีอยู่ไซ้, นาคราช ท่านจงขัดขวางไว้เถิด.”

ครั้งนั้น พญานาคกล่าวกะเธอว่า สามเณร

“ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชายไซ้,
ข้าพเจ้าขอใจคำพูดของท่าน,
เชิญท่าน นำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด.”

ลำดับนั้น สามเณร ตอบกะพญานาคนี้ว่า “มหาราช ข้าพเจ้าจักนำไปอย่างนั้น”,
เมื่อพญานาคพูดว่า “เมื่อท่านสามารถ ก็จงนำไปเถิด” รัับปฏิญญาถึง ๓ ครั้งว่า “ถ้ากระนั้น ท่านจงรู้ด้วยดีเถิด”
แล้วคิดว่า “การที่เราแสดงอำนาจแห่งพระพุทธศาสนาแล้วจึงนำน้ำไป สมควรอยู่”
ได้ไปสู่สำนักของพวกอากาสัญญิกเทพดา ก่อน.

เทพดาเหล่านั้นมาไหว้แล้ว กล่าวว่า “อะไรกัน? ครับ” แล้วพากันยืนอยู่.

สามเณร กล่าวว่า “สงครามของข้าพเจ้ากับป็นนกนาคราช จักมี ที่หลังสระอนาคตนี้,
พวกท่านจงไปในที่นั้นแล้ว ดูความชนะและความแพ้.”

สามเณรนั้น เข้าไปหาท้าวโลกบาลทั้ง ๔ แล้วท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตดุสิต ท้าวสุนิมมิต และท้าวสวัตติ
แล้วบอกเนื้อความนั้นโดยทำนองนั้นแล.

ต่อแต่นั้น สามเณรไปโดยลำดับจนถึงพรหมโลก อันพรหมทั้งหลายในที่นั้นๆ ผู้มาไหว้แล้วยืนอยู่ ถามว่า “อะไรกัน? ครับ”
จึงแจ้งเนื้อความนั้น.

สามเณรนั้น เทียวไปบอกในที่ทุกแห่งๆ โดยครู่เดียวเท่านั้น เว้นเสียแต่อสัญญีสัตว์และอรุปรหม ด้วยอาการอย่างนี้.

ถึงเทพดาทุกๆ จำพวก ฟังคำของเธอแล้ว ประชุมกันเต็มอากาศ ไม่มีที่ว่าง ที่หลังสระอนาคต
ดุจจุดแห่งขนมที่บุคคลใส่ไว้ในทะนาน ฉะนั้น.

[สามเณรเชิญเทพดามาดูการรบ]

เมื่อหมู่เทพดาประชุมกันแล้ว, สามเณรยืนในอากาศ กล่าวกะพญานาคว่า

“นาคราช ผู้มีเดชกล้า มีกำลังมาก ท่านจงฟังคำของข้าพเจ้า
ท่านจงให้หมอน้ำดื่มแก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าเป็นผู้มาเพื่อต้องการน้ำประกอบยา.”

ที่นั่น นาคกล่าวกะเธอว่า

“สามเณร ถ้าท่านมีความกล้าหาญอย่างลูกผู้ชายไซ้,
ข้าพเจ้าชอบใจคำพูดของท่าน,
ท่านจงนำน้ำดื่มของข้าพเจ้าไปเถิด.”

สามเณรนั้น รับคำปฏิญาณของนาคราชถึง ๓ ครั้งแล้ว ยืน ณ อากาศนั่นเอง นิรมิตอัฐภาพเป็นพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์
แล้วลงจากอากาศ เหยียบที่พังพานของพญานาค กดให้หน้าคว่ำลงแล้ว.

ในทันทีนั่นเอง เมื่อสามเณร พอสักว่าเหยียบพังพานของพญานาคเท่านั้น แผ่นพังพานได้หดเข้าประมาณเท่าทัพพี
ดุจดั่งสตอับบุรุษผู้มีกำลังเหยียบแล้วฉะนั้น.

ในที่ซึ่งพ้นจากพังพานของพญานาคออกมา สายน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้นแล้ว.

สามเณรยังขวิดน้ำดื่มให้เต็ม ในอากาศนั่นเอง.

หมู่เทพได้ให้สาธุการแล้ว

[พญานาคแพ้อสามเณร]

นาคราชละอาย โกรธต่อสามเณรแล้ว.

นัยน์ตาทั้ง ๒ ของนาคราชนั้นได้มีสีดุจดอกชะบา.

พญานาคนั้น คิดว่า

“สมณะโง่เขลา ให้หมู่เทพประชุมกันแล้ว ถือเอาน้ำดื่ม ยังเราให้ละอายแล้ว,
เราจะจับเธอ สอดมือเข้าไปในปากแล้ว ขยี้เนื้อในหทัยของเธอเสีย,
หรือจะจับเธอที่เท้า แล้วข้างไปฟากแม่น้ำข้างโน้น” ดังนี้แล้วติดตามไปโดยเร็ว.

แม้ติดตามไปอยู่ ก็ไม่สามารถจะทันสามเณรได้เลย.

สามเณรมาแล้ว วางน้ำดื่มไว้ในมือพระอุปัชฌายะ เรียกว่า “ขอท่านจงดื่มเถิด ครับ”

[พญานาคพูดเท็จ แต่สามเณรไม่พูดเท็จ]

แม้พญานาค ก็มาข้างหลัง กล่าวว่ “ท่านอนุรุทธะผู้เจริญ สามเณรถือเอาน้ำซึ่งข้าพเจ้ายังไม่ได้ให้เลยมา, ขอท่านจงอย่าดื่ม”

พระเถระถามว่า “นัยว่า อย่างไรนั้นหรือ? สามเณร.

สามเณร. ขอนิมนต์ท่านดื่มเถิด ครับ, น้ำดื่มอันพญานาคนี้ให้แล้ว กระผมจึงนำมา.

พระเถระ ทราบว่า “ขึ้นชื่อว่ากล่าวคำเท็จของสามเณรผู้เป็นศิษยาสาสน์ ย่อมไม่มี” จึงดื่มแล้ว.

อาหารของท่านสงบลง ในขณะนั้นเอง.

นาคกล่าวกะพระเถระอีกว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นผู้อันสามเณรให้หมู่เทพทั้งหมดประชุมกันให้ละอายแล้ว ข้าพเจ้าจักฝ่าหทัยของเธอ, หรือจักจับเธอที่เท้า และขว้างไปที่ฝั่งแม่น้ำข้างโน้น.”

พระเถระ กล่าวว่า “มหาราช สามเณรมีอานุภาพมาก, ท่านจักไม่สามารถเพื่อสู้อรับสามเณรได้; ท่านจงให้สามเณรนั้น อดโทษแล้วกลับไปเสียเถิด.”

[พญานาคของขมาสามเณร]

พญานาคนั้น ย่อมรู้อานุภาพของสามเณรแม้เอง, แต่ติดตามมาเพราะความละอาย.

ลำดับนั้น พญานาค ให้สามเณรนั้นอดโทษตามคำของพระเถระ ทำความชอบพอกันฉันมิตรกับเธอ จึงกล่าวว่า “จำเดิมแต่กาลนี้ เมื่อความต้องการด้วยน้ำในสระอนาคตมีอยู่, ก็ด้วยการมาแห่งพระผู้เป็นเจ้า ย่อมไม่มี พระผู้เป็นเจ้าพึงส่ง (ข่าว) ไปถึงข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าเอง จักนำมาถวาย” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

แม้พระเถระก็พาสามเณรไปแล้ว.

พระศาสดา ทรงทราบความมาแห่งพระเถระแล้ว ทรงนั่งแลดูการมาแห่งพระเถระบนปราสาทของมิกคารมารดา.

ถึงพวกภิกษุก็เห็นพระเถระซึ่งกำลังมา ลูกขึ้นต้อนรับ รับบาตรและจีวร.

[พวกภิกษุล้อเลียนสามเณร]

ครั้งนั้น ภิกษุบางพวก จับสามเณรที่ศีรษะบ้าง ที่หูทั้ง ๒ บ้าง ที่แขนบ้าง พลาญเข่า กล่าวว่า “ไม่กระสันหรือ? สามเณร.”

พระศาสดา ทรงเห็นกิริยาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า

“กรรมของภิกษุเหล่านี้หยาบจริง, ภิกษุเหล่านี้ จับสามเณรเป็นดุจจับอสรพิษที่ค่อ, พวกเธอหาอานุภาพของสามเณรไม่; วันนี้ การที่เราทำคุณของสุนทรสามเณรให้ปรากฏ สมควรอยู่.”

แม้พระเถระก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

[พระศาสดาทรงทำคุณของสามเณรให้ปรากฏ]

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับด้วยท่านแล้ว ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาว่า

“อานนท เราเป็นผู้มีความประสงค์เพื่อจะล้างเท้าทั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอนาคต เธอจงให้หม้อแก่พวกสามเณรแล้ว ให้นำน้ำมาเถิด.”

พระเถระ ให้สามเณรประมาณ ๕๐๐ ในวิหารประชุมกันแล้ว.

บรรดาสามเณรเหล่านั้น สุนทรสามเณรได้เป็นผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด.

พระเถระ กล่าวกะสามเณรผู้แก่กว่าสามเณรทั้งหมดว่า

“สามเณร พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอนาคต, เธอจงถือหม้อน้ำไปนำน้ำมาเถิด.”

สามเณรนั้นไม่ปรารถนา ด้วยกล่าวว่า “กระผมไม่สามารถ ครับ.”

พระเถระถามสามเณรทั้งหลายแม่ที่เหลือโดยลำดับ.

แม้สามเณรเหล่านั้น ก็พูดปลึกตัว อย่างนั้นแล.

มีคำถามว่า “ก็บรรดาสามเณรเหล่านี้ สามเณรผู้เป็นชีนาสพไม่มีหรือ?”

แก้ว่า “มีอยู่, แต่สามเณรเหล่านั้น ไม่ปรารถนา ด้วยคิดเห็นว่า

‘พวกดอกไม้นี้ พระศาสดาไม่ทรงผูกไว้เพื่อพวกเรา พระองค์ทรงผูกไว้เพื่อสุมนสามเณรองค์เดียว.’

แต่พวกสามเณรผู้เป็นปุถุชนไม่ปรารถนา ก็เพราะความที่ตนเป็นผู้ไม่สามารถนั่นเอง.”

ก็ในที่สุด เมื่อวาระถึงแก่สุมนสามเณรเข้า, พระเถระ กล่าวว่า

“สามเณร พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงล้างพระบาททั้ง ๒ ด้วยน้ำในสระอนินดาต,
ได้ยินว่า เธอจงถือเอาหม้อไปตักน้ำมา”

สุมนสามเณรนั้น เรียนว่า “เมื่อพระศาสดาทรงให้นำมา, กระผมจักนำมา” ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบพูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า “พระองค์ให้ข้าพระองค์นำน้ำมาจากสระอนินดาตหรือ? พระเจ้าข้า”

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น สุมนะ.”

สุมนสามเณรนั้น เอามือจับหม้อใหญ่ใบหนึ่ง ซึ่งจุน้ำได้ตั้ง ๖๐ หม้อ ในบรรดาหม้อสำหรับเสนาสนะ ซึ่งเลี่ยมตาดด้วยทองแห่ง
อันทางวิสาขาให้สร้างไว้ หิ้วไป ด้วยคิดว่า “ความต้องการของเราด้วยหม้ออันเรายกขึ้นตั้งไว้บนจะงอยบ่านี้ ย่อมไม่มี”
เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อหิมวันตประเทศ รีบไปแล้ว.

นาคราช เห็นสามเณรซึ่งกำลังมาจากไกลเทียว จึงต้อนรับ แยกหม้อด้วยจะงอยบ่า กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า เมื่อผู้รับใช้เช่นข้าพเจ้ามีอยู่ เพราะอะไร พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจึงมาเสียเอง;

เมื่อความต้องการน้ำมีอยู่, เหตุไร? พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจึงไม่ส่งเพียงชาวสาสนมา” ดังนี้แล้ว เอามือตักน้ำแยกเอง กล่าวว่า

“นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าล่วงหน้าไปก่อนเถิด ครับ, ข้าพเจ้าเอง จักนำไป.”

สามเณร กล่าวว่า “มหาราช ท่านจงหยุด, ข้าพเจ้าเอง เป็นผู้อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้มา” ดังนี้

ให้พญานาคกลับแล้ว เอามือจับที่ขอบปากหม้อ เหาะมาทางอากาศ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงแลดูเธอซึ่งกำลังมา ตรัสเรียกพวกภิกษุมาแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูการเอื้องกรายของสามเณร, เธอย่อมงดามดุจพญาหงส์ในอากาศฉะนั้น.”

แม้สามเณรนั้น วางหม้อน้ำแล้ว ได้ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืนอยู่.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า “สุมนะ เธอมีอายุได้เท่าไร?

สามเณร กราบพูลว่า “มีอายุ ๗ ขวบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า “สุมนะ ถ้ากระนั้น ตั้งแต่วันนี้ เธอจงเป็นภิกษุเถิด” ดังนี้แล้ว ได้ประทานทนายชอุปสมบท.

ได้ยินว่า สามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ๒ รูปเท่านั้น ได้อุปสมบท คือ สุมนสามเณรรูป ๑ โสปากสามเณรรูป ๑.

เมื่อสุมนสามเณรนั้นอุปสมบทแล้วอย่างนั้น พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมนี้ น่าอัศจรรย์:

อานุภาพของสามเณรน้อย แม้เห็นปานนี้ก็มิได้, อานุภาพเห็นปานนี้ พวกเราไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่กาลนี้.”

[สมบัติยอมสำเร็จแก่เด็กๆ ได้]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อพวกเขากราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในศาสนาของเรา บุคคลแม้เป็นเด็ก ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้เหมือนกัน”

เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุใดแล ยังหนุ่ม พากเพียรอยู่ในพระพุทธศาสนา,
ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง
ดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากหมอก (เมฆ) สว่างอยู่ฉะนั้น.”

[แก้orro]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยฺยุชติ** ได้แก่ พากเพียร คือ พยายามอยู่.

บทว่า **ปภาเสติ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกต่างโดยขันธโลก เป็นต้น ให้สว่างได้

คือ ย่อมทำให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยอรหัตมรรคของตน

ดุจพระจันทร์ที่พ้นแล้วจากเครื่องกำบังมีหมอก เป็นต้นฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล

เรื่องสุมนสามเณร จบ.

ภิกขุวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๕ จบ.

๒๖. พราหมณวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“ฉินฺท โสโต ปรกมฺม” เป็นต้น.

[พวกภิกษุรังเกียจวาตะของพราหมณ์]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว มีจิตเลื่อมใส เริ่มตั้งนิตยภัตรเพื่อภิกษุมีประมาณ ๑๖ รูป
ไว้ในเรือนของตน รับประทานอาหารในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว กล่าวว่

“ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงมา, ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เจริญ จงนั่ง”

เมื่อจะกล่าวคำอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็กล่าวคำประกอบเฉพาะด้วยวาตะว่าพระอรหันต์เท่านั้น.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกที่เป็นปุถุชน คิดกันว่า “พราหมณ์นี้ มีความสำคัญในพวกเราว่าเป็นพระอรหันต์”

พวกที่เป็นพระชีนาสพ ก็คิดว่า “พราหมณ์นี้ ย่อมรู้ความที่พวกเราเป็นพระชีนาสพ,”

ภิกษุแม่ทั้งหมดนั้น ประพฤติรังเกียจอยู่อย่างนี้ จึงไม่ไปสู่เรือนของพราหมณ์นั้น.

เขาเป็นผู้มีทุกข์เสียใจ คิดว่า “ทำไมหนอแล พระผู้เป็นเจ้าจึงไม่มา” จึงไปยังวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา
กราบทูลเนื้อความนั้น.

[ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่ยินดีต่อวาตะนั้น]

พระศาสดา ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อนั้นอย่างไร”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอยังยินดีวาตะว่า เป็นพระอรหันต์อยู่หรือ.”

พวกภิกษุ. พวกข้าพระองค์ไม่ยินดี พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น, คำนั้น เป็นคำกล่าวด้วยความเลื่อมใสของมนุษย์ทั้งหลาย,

ภิกษุทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติในเพราะการกล่าวด้วยความเลื่อมใส;

ก็แลอีกอย่างหนึ่ง ความรักใคร่ในพระอรหันต์ทั้งหลายของพราหมณ์ มีประมาณยิ่ง;

เหตุนี้ แม้พวกเธอตัดกระแสตัณหาแล้วบรรลุพระอรหันต์นั้นแล ควร” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“พราหมณ์ ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา,
จงบรรเทาทุกขทั้งหลายเสีย,
ท่านรู้ความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลายแล้ว
เป็นผู้รู้พระนิพพานอันอะไรๆ ทำไม่ได้ละ พราหมณ์.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปรกมฺม เป็นต้น ความว่า

ขึ้นชื่อว่ากระแสตัณหา ใครๆ ไม่อาจเพื่อจะตัดได้ด้วยความพยายามมีประมาณน้อย;

เหตุนี้ท่านจึงพยายามตัดกระแสนั้น ด้วยความบากบั่นอย่างใหญ่ซึ่งสัมปยุตด้วยญาณ คือ จงบรรเทา ได้แก่ จงขับไล่กามแม่ทั้ง ๒ เสียเถิด.

คำว่า **พราหมณ์** นั้น เป็นคำร้องเรียกพระชีนาสทั้งหลาย.

บทว่า **สงฆารานิ** ความว่า รู้ความสิ้นไปแห่งชั้น ๕.

บทว่า **อกตถณฺ** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะเป็นผู้ชื่อว่าอกตัญญู เพราะรู้พระนิพพาน อันอะไรๆ บรรดาโลกธาตุทั้งหลายมีทองคำเป็นต้น ทำไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสมาก จบ.

๒. เรื่องภิกษุมารูป

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมารูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยथा ทวเยสุ ธมฺเมสุ” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรทูลถามปัญหาเพื่อพวกภิกษุ]

ในวันหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ในทิศประมาณ ๓๐ รูป มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

พระสารีบุตรเถระ เล็งเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ยืนอยู่เทียว ทูลถามปัญหานี้ว่า “พระเจ้าข้า ธรรมทั้งหลายที่พระองค์ตรัสเรียกว่า ‘ธรรม ๒ ประการๆ ดังนี้; ธรรม ๒ ประการนี้เป็นไฉนหนอแล?’”

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า “สารีบุตร สมณะและวิปัสสนา เรียกว่าธรรม ๒ แล” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ในกาลใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรม ๒,
ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงของพราหมณ์ ผู้รู้
ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा เป็นต้น ความว่า

ในกาลใด พระชินาสพนี้ เป็นผู้ถึงฝั่ง ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา อันตั้งอยู่โดยส่วน ๒ ด้วยอำนาจแห่งการถึงฝั่งคือ อภิญญา เป็นต้น,

ในกาลนั้น กิเลสเครื่องประกอบทั้งหลาย มีกิเลสเครื่องประกอบคือกามเป็นต้นทั้งปวง

ซึ่งสามารถเพื่อประกอบไว้ในวิภวฐานะของพระชินาสพนั้น ผู้รู้อยู่อย่างนี้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความสิ้นไป.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น แม้ทั้งหมด ตั้งอยู่ในพระอรหันต์แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมารูป จบ.

๓. เรื่องมาร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสส ปารี อปารี วา” เป็นต้น.

[มารปลอมตัวทูลถามเรื่องผิง]

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง มารนั้น ปลอมเป็นบุรุษคนใดคนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามว่า “พระเจ้าข้า สถานที่อันพระองค์ตรัสว่า ‘ผิงๆ;’ อะไรหนอแล? ที่ชื่อว่าผิงนั้น.”

พระศาสดาทรงทราบว่ “นี่เป็นมาร” จึงตรัสว่า

“มารผู้มีบาป ประโยชน์อะไรของท่านด้วยผิง, ผิงนั้น อันผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย ฟิงถึง” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผิงก็ดี ที่มีไซ่ผิงก็ดี ผิงและที่มีไซ่ผิงก็ดี ไม่มีแก่ผู้ใด,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีความกระวนกระวายไปปราศแล้ว
ผู้พราก (จากกิเลส) ได้แล้วว่าเป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

อายตนะอันเป็นไปในภายใน ๖ ชื่อว่า ปารี ในพระคาถานั้น.

อายตนะอันมี ณ ภายนอก ๖ ชื่อว่า อปารี.

อายตนะทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่า ปาราปารี.

บทว่า น วิชชติ ความว่า ผิงและที่มีไซ่ผิงทั้งหมดนั้น ไม่มีแก่ผู้ใด เพราะความไม่มีการยึดถือว่า ‘เรา’ หรือว่า “ของเรา,” เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า มีความกระวนกระวายไปปราศแล้ว เพราะความไปปราศ แห่งความกระวนกระวายคือกิเลสทั้งหลาย ผู้พรากจากกิเลสทั้งปวงได้แล้วว่ เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๔. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ณายี” เป็นต้น.

[พราหมณ์ทูลถามเรื่องพราหมณ์กะพระศาสดา]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น คิดว่า “พระศาสดา ตรัสเรียกสาวกของพระองค์ว่า ‘พราหมณ์,’ ส่วนเรา เป็นพราหมณ์โดยชาติและโคตร, การที่พระองค์จะตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ควร.”

เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้นแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า “เรามิได้เรียกบุคคลว่า ‘พราหมณ์ด้วยเหตุสักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกบุคคลผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุดนั้นเท่านั้น (ว่าเป็นพราหมณ์)” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากจูลี อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันทำแล้ว หา
อาสวะมิได้ บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ณายี** เป็นต้น ความว่า

เราเรียกบุคคลผู้เพ่งอยู่ด้วยฉาน ๒ อย่าง ผู้ปราศจากจูลี ด้วยจูลีคืออกาม อยู่แต่ผู้เดียวในป่า

ชื่อว่าผู้มีกิจอันทำแล้ว เพราะกิจ ๑๖ อย่าง* อันตนทำด้วยมรรค ๔ แล้ว

ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะไม่มีอาสวะทั้งหลาย บรรลุประโยชน์อันสูงสุด คือพระอรหัตแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว,

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑. ทุกข์ มีกิจ ๔ ปีหนตล ในอรรถว่าเบียดเบียน ๑. สงขตตล ในอรรถว่า ปัจจัยประชุมแต่ง ๑.

สนตปนตล ในอรรถว่าเร้าร้อน ๑. วิปริณามตล ในอรรถว่า แปรปรวน ๑.

สมุทัย มีกิจ ๔ อายุหนตล ในอรรถว่าทำให้เกิดกองทุกข์ ๑. นิทานตล ในอรรถว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ ๑.

สงโยคตล ในอรรถว่าประกอบไว้ด้วยสังสารทุกข์ ๑. ปลิโพชนตล ในอรรถว่าซึ่งอยู่ในเรือนจำคือสังสารทุกข์ ๑.

นิโรธ มีกิจ ๔ นิสุสมตล ในอรรถว่าออกจากอุปปี ๑. วิเวกตล ในอรรถว่าสกัดจากหมูคือกิเลส ๑.

อสงขตตล ในอรรถว่าปัจจัยประชุมแต่งไม่ได้ ๑. อมตตล ในอรรถว่าเป็นอมตรส (ไม่รู้จักตาย) ๑.

มรรค มีกิจ ๔ นิยานตล ในอรรถว่าออกจากสังสาร ๑. เหตุตล ในอรรถว่าเป็นเหตุแห่งพระนิพพาน ๑.

ทสสนตล ในอรรถว่าเห็นพระนิพพาน ๑. อธิปเตยตล ในอรรถว่าเป็นอธิปัตินอันเห็นพระนิพพาน ๑.

๕. เรื่องพระอานนทเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในปราสาทของอุบาสิกาชื่อนิมิตตมารดา ทรงปรารภพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ทิวา ตปติ อาทิจโจ” เป็นต้น.

[รัศมีของวัตถุ ๕ อย่าง ต่างกัน]

ได้ยินว่า ในวันมหาปวารณา พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ครบถ้วน ทรงถือเอาวัตถุทั้งหลายมีของหอม เป็นต้น ได้เสด็จไปยังวิหารแล้ว.

ในขณะนั้น พระกาฬทายีเถระ นั่งเข้าฌานอยู่ที่ท้ายบริษัท.

ก็คำว่า ‘กาฬทายีเถระ’ นั้น เป็นชื่อของท่านเอง.

สรีระ (ของท่าน) มีสีเพียงดั่งทองคำ.

ก็ในขณะนั้น พระจันทร์กำลังขึ้น, พระอาทิตย์กำลังอัสดงคต.

พระอานนทเถระ แลดูรัศมีของพระอาทิตย์ซึ่งกำลังอัสดงคตและของพระจันทร์ซึ่งกำลังขึ้น แล้วมองดูพระสรีโรภาสของพระราชา สรีโรภาสของพระเถระ และพระสรีโรภาสของพระตถาคต.

ในท่านเหล่านั้น พระศาสดา ย่อมไพโรจน์ลวงรัศมีทั้งปวง.

พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ในวันนี้ เมื่อข้าพระองค์แลดูรัศมีเหล่านี้อยู่, พระรัศมีของพระองค์เท่านั้นข้าพระองค์ชอบใจ, เพราะว่า พระสรีระของพระองค์ ย่อมไพโรจน์ลวงรัศมีทั้งปวง.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า

“อานนท ธรรมดา พระอาทิตย์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางวัน,

พระจันทร์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน,

พระราชา ย่อมรุ่งเรืองในเวลาประทับแล้วเท่านั้น,

พระชีนาสพ ละความระคนด้วยหมู่แล้ว ย่อมรุ่งเรืองในภายในสมบัติเท่านั้น,

ส่วนพระพุทธรเจ้า ย่อมรุ่งเรืองด้วยเดช ๕ อย่าง ทั้งในกลางคืน ทั้งในกลางวัน” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคานี้ว่า

“พระอาทิตย์ ย่อมส่องแสงในกลางวัน,

พระจันทร์ ย่อมรุ่งเรืองในกลางคืน,

กษัตริย์ ทรงเครื่องรบแล้ว ย่อมรุ่งเรือง,

พราหมณ์ผู้มีความเพ่ง ย่อมรุ่งเรือง,

ส่วนพระพุทธรเจ้า ย่อมรุ่งเรืองด้วยเดช ตลอดกลางวันและกลางคืน.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ทิวา ตปติ ความว่า พระอาทิตย์ ย่อมรุ่งเรืองเฉพาะในกลางวัน, แต่แม้ทางที่พระอาทิตย์นั้นไปในกลางคืน หาปรากฏไม่.

บทว่า **จนทิม** ความว่า แม้พระจันทร์ ที่พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ก็รุ่งเรืองเฉพาะในกลางคืน, หารุ่งเรืองในกลางวันไม่.

บทว่า **สนนทโร** ความว่า พระราชาผู้ทรงประดับด้วยเครื่องอิสริยาภรณ์ทั้งปวงอันวิจิตรด้วยทองและแก้วมณี
อันเสนาเมืองค^๑ แวดล้อมแล้วเท่านั้น ย่อมรุ่งเรือง, ท้าวเธอประทับอยู่ด้วยเพศอันบุคคลไม่รู้ (ปลอมเพศ) หารุ่งเรืองไม่.

บทว่า **ณายี** ความว่า ฝ่ายพระชีนาสพ เปลื้องหมู่แล้ว พงอยู่เที่ยว ชื่อว่าย่อมรุ่งเรือง.

บทว่า **เดชสา** ความว่า ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงครอบงำเดชแห่งการทูลด้วยเดชแห่งศีล

เดชแห่งคุณอันชั่ว ด้วยเดชแห่งคุณ เดชแห่งปัญญาทรมด้วยเดชแห่งปัญญา

เดชแห่งสิ่งมิใช่บุญด้วยเดชแห่งบุญ เดชแห่งอธรรมด้วยเดชแห่งธรรม

ย่อมรุ่งเรืองด้วยเดช ๕ อย่างนี้ตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอานนทเถระ จบ.

๑ พลข้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า.

๖. เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “พาหิตปาโป” เป็นต้น.

[พราหมณ์บวชนอกพระพุทธศาสนา]

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่ง บวชแล้ว ด้วยการบวชในภายนอก (พระศาสนา) คิดว่า “พระสมณโคดม เรียกสาวกของพระองค์ว่า ‘บรรพชิต’, ส่วนเราก็เป็นบรรพชิต, การที่พระองค์เรียกเราอย่างนั้นบ้าง ก็ควร” แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

พระศาสดา ตรัสว่า “เราหาเรียกว่า ‘บรรพชิต’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ไม่, ส่วนบุคคลผู้ถือว่าเป็นบรรพชิต เพราะความที่มลทินคือกิเลสทั้งหลายอันตนเว้นได้ขาด” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลมีบาปอันลอยแล้วแล เราเรียกว่า ‘พราหมณ์,’
บุคคลที่เราเรียกว่า ‘สมณะ’ เพราะความประพฤติเรียบร้อย,
บุคคลขบไข่มลทินของตนอยู่ เพราะเหตุนี้ เราเรียกว่า ‘บรรพชิต.’”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมจริยาย** คือ เพราะความประพฤติระงับซึ่งอกุศลธรรมทั้งปวง.

บทว่า **ตสุมา** ความว่า บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า ‘พราหมณ์’ เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว, บุคคลที่พระศาสดาตรัสเรียกว่า ‘สมณะ’ เพราะความประพฤติสงบซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลาย; เหตุนี้ ผู้ใด ประพฤติขบไข่มลทิน คือ ขจัดมลทินมีรากะเป็นต้นของตนอยู่, แม้ผู้นั้น พระศาสดาก็ตรัสเรียกว่า ‘บรรพชิต’ เพราะการขบไข่มลทิน.

ในกาลจบเทศนา บรรพชิตนั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น พราหมณสุส” เป็นต้น.

[พระเถระถูกพราหมณ์ตี]

ได้ยินว่า มนุษย์เป็นอันมาก ในที่แห่งหนึ่ง กล่าวคุณถาของพระเถระว่า

“น่าชม พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ประกอบแล้วด้วยกำลังคือขันติ,

เมื่อชนเหล่าอื่น ต้าอยู่ก็ตาม ประหารอยู่ก็ตาม แม้เหตุสักว่าความโกรธ ย่อมไม่มี.”

ครั้งนั้น พราหมณ์มีจิตาภิภูคนหนึ่ง ถามว่า “ใครนั่น ไม่โกรธ”

พวกมนุษย์. พระเถระของพวกฉัน.

พราหมณ์. บุคคลผู้ยั่วให้ท่านโกรธ จักไม่มีกรรมง?

พวกมนุษย์. พราหมณ์ ข้อนั้น ห้ามไม่.

พราหมณ์. ถ้าเช่นนั้น เราจักยั่วให้ท่านโกรธ.

พวกมนุษย์. ถ้าท่านสามารถไซ้, ก็จงยั่วให้พระเถระโกรธเถิด.

พราหมณ์นั้นคิดว่า “เอาละ, เราจักรู้จักที่ควรทำ” ดังนี้แล้ว เห็นพระเถระเข้าไปเพื่อภิกษา จึงเดินไปโดยส่วนข้างหลัง ได้ให้การประหารด้วยฝ่ามืออย่างแรงที่กลางหลัง.

พระเถระ มิได้คำนึงถึงเลยวว่า “นี่ชื่ออะไรกัน” เดินไปแล้ว.

ความเร่าร้อน เกิดขึ้นทั่วสรีระของพราหมณ์.

เขาดกลงใจว่า “แหม! พระผู้เป็นเจ้าของสมบุรณ์ด้วยคุณ” ดังนี้แล้ว หมอบลงแทบเท้าของพระเถระ เรียนว่า

“ขอท่านจงอดโทษแก่กรรมเกิด ครบ” เมื่อพระเถระ กล่าววว่า “นี่อะไรกัน?” จึงเรียนว่า

“กรรมผมประหารท่านเพื่อประสงค์จะทดลองดู.”

พระเถระ กล่าววว่า “ช่างเถิด, เราอดโทษให้ท่าน.”

พราหมณ์จึงเรียนวว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านอดโทษให้กรรมผมไซ้, ก็ขอจงนั่งรับภิกษุในเรือนของกรรมเกิด” ดังนี้แล้ว ได้รับบาตรของพระเถระ.

ฝ่ายพระเถระ ได้ให้บาตรแล้ว.

พราหมณ์ นำพระเถระไปเรือน อังคาสแล้ว.

พวกมนุษย์ โกรธแล้ว ต่างก็คิดว่า

“พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ผู้หาโทษมิได้ ถูกพราหมณ์นี้ประหารแล้ว, ความพินแม้จากท่อนไม้ ไม่มีแก่พราหมณ์นั้น, พวกเราจักข้ามันเสียในที่นี้แหละ” ดังนี้แล้ว มีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นในมือ ได้ยื่นช่มอยู่ที่ประตูเรือนของพราหมณ์.

พระเถระ ลุกขึ้นเดินไปอยู่ ได้ให้บาตรในมือของพราหมณ์.

พวกมนุษย์ เห็นพราหมณ์นั้นเดินไปกับพระเถระ จึงเรียนว่า “ท่านครับ ขอท่านจงรับบาตรของท่านแล้วให้พราหมณ์กลับเสีย”
พระเถระ กล่าวว่า “นี่เรื่องอะไรกัน? อุบาสก.”

พวกมนุษย์. พราหมณ์ประหารท่าน, พวกกระผมจักรู้จักใจที่ควรทำแก่เขา.

พระเถระ. ก็ท่านถูกพราหมณ์นี้ประหารหรือ, หรือเราถูก?

พวกมนุษย์. ท่านถูก ครับ.

พระเถระกล่าวว่า “พราหมณ์นั้นประหารเราแล้ว (แต่) ได้ขอขมาแล้ว, พวกท่านจงไปกันเถิด”
ส่งพวกมนุษย์ไปแล้ว ให้พราหมณ์กลับ ได้ไปสู่วิหารนั้นเทียว.

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า “นี่ชื่ออย่างไร?”

พระสารีบุตรเถระถูกพราหมณ์นี้ประหารแล้ว ยังนั่งรับภิกษาในเรือนของพราหมณ์นั้นนั้นแหละ มาแล้ว;
จำเดิมแต่กาลที่พระเถระถูกพราหมณ์นั้นประหารแล้ว ต่อไปนี้ เขาจักไม่ละอายต่อใครๆ, จักเที่ยวติภิกษุทั้งหลายที่เหลือ.”

[พราหมณ์ไม่ควรประหารพราหมณ์]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำชื่อนี้” แล้ว, ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อว่าประหารพราหมณ์ ย่อมไม่มี, แต่พราหมณ์ผู้สมณะจักเป็นผู้ถูกพราหมณ์คฤหัสถ์ประหารได้;
ขึ้นชื่อว่าความโกรธนั้นย่อมถึงความถอนขึ้นได้ ด้วยอนาคามิมรรค” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“พราหมณ์ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์, ไม่ควรจง (เวร) แก่เขา,
นำติเตียนพราหมณ์ผู้ประหารพราหมณ์,
นำติเตียนพราหมณ์ผู้จง (เวร) ยิ่งกว่าพราหมณ์ผู้ประหารนั้น.
ความเกียดกันใจ จากอารมณ์อันเป็นที่รักทั้งหลายใด,
ความเกียดกันนั้น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อยแก่พราหมณ์,
ใจอันสัมปยุตด้วยความเบียดเบียน ย่อมกลับได้จาวัตถุใดๆ,
ความทุกข์ ย่อมสงบได้เพราะวัตถุนั้นๆ นั้นแล.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปหเรย** ความว่า

พราหมณ์ผู้ชีณาสพ รู้ชื่อว่า “เราเป็น (พระชีณาสพ)” ไม่ควรประหารแก่พราหมณ์ชีณาสพ หรือพราหมณ์อื่น.

สองบทว่า **นาสส มุญเจ** ความว่า

พราหมณ์ชีณาสพเมื่อนั้นถูกเขาประหารแล้ว ไม่ควรจงเวรแก่เขาผู้ประหารแล้วยืนอยู่, คือไม่ควรทำความโกรธในพราหมณ์นั้น.

บทว่า **อิ พราหมณส** ความว่า เราข่อมติเตียนพราหมณ์ผู้ประหารพราหมณ์ชีณาสพ.

บทว่า **ตโต ธิ** ความว่า ก็ผู้ใด ประหารตอบซึ่งเขาผู้ประหารอยู่ ชื่อว่า ย่อมจงเฝ้าในเบื้องบนของเขา, เราติเตียนผู้จงเฝ้านั้น แม้มากว่าผู้ประหารนั้นทีเดียวน.

สองบทว่า **เอตทกิลฺลิจิ เสยโย** ความว่า

การไม่ด่าตอบซึ่งบุคคลผู้ด่าอยู่ หรือการไม่ประหารตอบซึ่งบุคคลผู้ประหารอยู่ ของพระชีนาสพโต, การไม่ด่าตอบหรือการไม่ประหารตอบนั้น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่ใช่น้อย คือ ไม่เป็นความประเสริฐที่มีประมาณน้อย แก่พราหมณ์ผู้เป็นชีนาสนั้น, ที่แท้ ย่อมเป็นความประเสริฐอันมีประมาณยิ่งทีเดียวน.

บาทพระคาถาว่า **ยทานิสฺสโร มนฺโส มนฺโส ปิเยหิ** ความว่า

ก็ความเกิดขึ้นแห่งความโกรธ ชื่อว่า อารมณ์เป็นที่รักแห่งใจ ของบุคคลผู้มักโกรธ, ก็บุคคลผู้มักโกรธนั้น จะผิดในมารดาบิดาก็ดี ในพระพุทธรูปเจ้าเป็นต้นก็ดี ก็เพราะอารมณ์เป็นที่รักเหล่านั้น, เหตุนั้น ความเกียดกันใจจากอารมณ์อันเป็นที่รักเหล่านั้น คือ ความขมขี้จืดอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยอำนาจความโกรธ ของบุคคลผู้มักโกรธนั้นใด, ความเกียดกันนั้น ย่อมเป็นความประเสริฐไม่น้อย.

ใจอันสัมปยุตด้วยความโกรธ ชื่อว่า **ทิสฺสมโน**,

ใจอันสัมปยุตด้วยความโกรธของเขานั้น เมื่อถึงความถอนขึ้นด้วยอนาคามิมรรค ชื่อว่าย่อมกลับได้จากวัตถุใดๆ.

สองบทว่า **ตโต ตโต** ความว่า วัฏฏ์ทุกข์แม้ทั้งสิ้น ย่อมกลับได้เพราะวัตถุนั้นๆ นั้นแหละ.

๑ ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑ มติของข้าพเจ้าทั้งหลายว่า ‘บาทพระคาถาว่า น พราหมณฺสเสตทกิลฺลิจิ เสยโย ความว่า ธรรมอันเกิดขึ้นในจิตทั้งหลาย เป็นฝ่ายปฏิฆะ ชื่อว่า ธรรมเป็นที่รักแห่งใจ ในพระคาถานี้ ก็พราหมณ์ ย่อมปรารถนาเพื่อจะจงเฝ้าตอบ ด้วยสามารถแห่งธรรมอันเป็นที่รักเหล่านั้น. การไม่เกียดกัน ไม่ข่มใจจากธรรมอันเป็นที่รักเหล่านั้น. เป็นความประเสริฐนิดหน่อยหาไม่ได้ คือ ไม่ประเสริฐมีประมาณยิ่ง, แต่กลับส่งเสริมสมรรถภาพเพื่อจะจงเฝ้าตอบแก่พวกคนพาล. บทว่า ยํ เป็นกริยาปรามาส.’

๘. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมหาปชาบดีโคตมี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสฺส กาเยน” เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงบัญญัติกรรม ๘]

ความพิสดารว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี พร้อมกับบริวาร รับกรรม ๘ ประการ^๑ อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้ว ในเมื่อเรื่องยังไม่เกิดขึ้น เหมือนบุรุษผู้มีชาติมกประดับ รับพวงดอกสุรกีด้วยเศียรเกล้า ได้อุปสมบทแล้ว.

อุปชฌายะหรืออาจารย์อื่นของพระนาง ไม่มี.

ภิกษุณีทั้งหลาย ปรารภพระเถรีผู้มีอุปสมบทอันได้แล้วอย่างนั้น โดยสมัยอื่น สนทนากันว่า

“อาจารย์และอุปชฌายะของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ย่อมไม่ปรากฏ,
พระนางถือเอาผ้ากาสาเยทั้งหลาย ด้วยมือของตนเอง.”

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุณีทั้งหลาย ประพฤติรังเกียจอยู่ ย่อมไม่ทำอุโบสถ ไม่ทำปวารณาร่วมกับพระนางเลย.

ภิกษุณีทั้งหลายนั้น ไปกราบทูลเนื้อความนั้นแม้แต่พระตถาคตแล้ว.

[คนที่ควรเรียกว่าพราหมณ์]

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุณีเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“กรรม ๘ ประการ เราให้แล้วแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี, เราเองเป็นอาจารย์ เราเองเป็นอุปชฌายะของพระนาง, ชื่อว่าความจริงเกียจในพระชินาสพทั้งหลาย ผู้เว้นแล้วจากทุจริตทั้งหลายมีกายทุจริตเป็นต้น อันเธอทั้งหลายไม่ควรทำ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความชั่วทางกาย วาจา และใจ ของบุคคลใด ไม่มี,
เราเรียกบุคคลนั้น ผู้สำรวมแล้วโดยฐานะ ๓ ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

กรรมมีโทษ คือมีทุกข์เป็นกำไร อันยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย ชื่อว่า **ทุกกฏ** ในพระคาถานั้น.

สองบทว่า **ตีทิ ฐาเนติ** ความว่า เราเรียกบุคคลผู้มีทวารอันปิดแล้ว เพื่อต้องการห้ามความเข้าไปแห่งทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น โดยเหตุ ๓ มีกายเป็นต้นเหล่านั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

๑ (๑) ภิกษุณีถึงมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ต้องกราบไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทในวันนั้น (๒) ต้องอยู่จำพรรษาในอาวาสมีภิกษุ

(๓) ต้องหวังต่อธรรมทั้ง ๒ คือ ฌามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน (๔) ออกพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย

(๕) ต้องกรรมแล้ว ฟังประพฤติปักษิมนัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (๖) ต้องแสวงหาอุปสมบทแก่นางสิกขมานาผู้ศึกษาในธรรม ๖ สิ้น ๒ ปีแล้วใน

สงฆ์ ๒ ฝ่าย (๗) ค่าแข่งภิกษุไม่ได้ (๘) ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุกล่าวสอนอย่างเดียว ๑. วิ. จุลล. ๗/๓๓๒.

เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี จบ.

๙. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยมหา ธมม วิชานเวย” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรเคารพในพระอัสสชิผู้อาจารย์]

ได้ยินว่า ท่านพระสารีบุตรนั้น จำเดิมแต่กาลที่ท่านฟังธรรมในสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล สดับว่า “พระเถระย่อมอยู่ในทิศใด” ก็ประคองอัญชลีไปทางทิศนั้น นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นแล.

ภิกษุทั้งหลาย กล่าววว่า “พระสารีบุตรเป็นมัจฉาทิฎฐิ ถึงวันนี้ก็เที่ยวบอมน้อมทิศทั้งหลายอยู่” ดังนี้แล้ว กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระตถาคต.

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสถามว่า “สารีบุตร นัยว่า เธอเที่ยวบอมน้อมทิศทั้งหลายอยู่ จริงหรือ?” เมื่อพระเถระกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พระองค์เท่านั้นย่อมทรงทราบ ความเป็นอันนอบน้อมหรือไม่บอมน้อมทิศทั้งหลาย ของข้าพระองค์” ดังนี้, ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตร ย่อมไม่บอมน้อมทิศทั้งหลาย, แต่เพราะความที่เธอฟังธรรมจากสำนักของพระอัสสชิเถระแล้วบรรลุโสดาปัตติผล จึงบอมน้อมอาจารย์ของตน; เพราะภิกษุอาศัยอาจารย์ใด ย่อมรู้ธรรม, ภิกษุนั้น ฟังนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมไฟอยู่ ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว จากอาจารย์ใด,
ฟังนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงอยู่
ฉะนั้น.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อคคิหุตตี** ว ความว่า

บุคคลพึงรู้แจ้งธรรมอันพระตถาคตประกาศแล้ว จากอาจารย์ใด, ฟังนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ

เหมือนพราหมณ์นอบน้อมการบูชาเพลิงโดยเคารพ ด้วยการบำเรอด้วยดี และด้วยกิจทั้งหลายมีอัญชลีกรรมเป็นต้น ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๐. เรื่องชฎิลพราหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชฎิลพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น ชฎาหิ” เป็นต้น.

[ชฎิลต้องการให้ตรัสเรียกตนว่าพราหมณ์]

ได้ยินว่า ชฎิลพราหมณ์นั้น คิดว่า “เราเกิดดีแล้วทั้งฝ่ายมารดาทั้งฝ่ายบิดา เกิดในตระกูลพราหมณ์, ถ้าพระสมณโคดมตรัสเรียกพระสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า ‘พราหมณ์,’ การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ก็ควร” ดังนี้แล้ว จึงไปยังสำนักพระศาสดาทูลถามเนื้อความนั้น.

[ลักษณะแห่งพราหมณ์]

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า “พราหมณ์ เราไม่เรียกว่า ‘พราหมณ์’ ด้วยเหตุสักว่าชฎา ไม่เรียกด้วยเหตุสักว่าชาติและโคตร, แต่เราเรียกผู้มีสัจจะอันแทงตลอดแล้วเท่านั้นว่า “เป็นพราหมณ์” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ ด้วยชฎา ด้วยโคตร ด้วยชาติ หามีได้,
สัจจะและธรรมมีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้น เป็นผู้สะอาด และผู้นั้นเป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สจฺจํ เป็นต้น ความว่า

สัจจะญาณ อันแทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ อย่าง ด้วยอาการ ๑๖ แล้วตั้งอยู่ และโลกุตตรธรรม ๘ มีอยู่ในบุคคลใด, บุคคลนั้นเป็นผู้สะอาด และเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องชฎิลพราหมณ์ จบ.

๑๑. เรื่องกุ๊กกพรหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ทรงปรารภกุ๊กกพรหมณ์ ผู้มีวัตรตั้งค้ำคาว คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กินเต” เป็นต้น.

[พราหมณ์ลวงเอาสิ่งของๆ ชาวเมือง]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น ขึ้นต้นกุ่มต้นหนึ่ง ใกล้ประตูพระนครเวสาลี เอาเท้าทั้ง ๒ เหนี่ยวกิ่งไม้ ห้อยหัวลงอยู่ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงให้โคแดง ๑๐๐ แก่เรา จงให้กหาปณะทั้งหลายแก่เรา จงให้หญิงบำเรอแก่เรา, ถ้าท่านทั้งหลายจักไม่ให้, เราตจจากต้นกุ่มนี้ตาย จักทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร.”

ในกาลเป็นที่เสด็จเข้าไปยังพระนครแม่ของพระตถาคต ผู้อันหมุ่กษุแวดล้อมแล้ว กษุทั้งหลายเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว แม้ในกาลเป็นที่เสด็จออกไป ก็เห็นเขาห้อยอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายชาวพระนคร ต่างก็คิดว่า “พราหมณ์นี้ ห้อยอยู่อย่างนี้ตั้งแต่เช้า ฟังตกลง (ตาย) ทำพระนครไม่ให้เป็นพระนคร” กลัวความล่มจมแห่งพระนคร จึงยอมรับว่า “พวกเราจะให้ของทุกอย่างที่พราหมณ์นั้นขอ” แล้วได้ให้.

เขาได้ลงรับเอาสิ่งของทั้งปวงไป.

กษุทั้งหลาย เห็นเขาเที่ยวไปจุดแม่โค ใกล้อุปัฏฐากแห่งวิหาร จำได้ จึงถามว่า “พราหมณ์ ท่านได้สิ่งตามปรารถนาแล้วหรือ?” ได้ฟังว่า “ครับ กระผมได้แล้ว” จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต ณ ภายในวิหาร.

[พระศาสดาตรัสบุรพกรรมของพราหมณ์]

พระศาสดา ตรัสว่า

“กษุทั้งหลาย พราหมณ์นั้น เป็นโจรลอกหลวงในกาลนี้เท่านั้น หามิได้, ถึงในกาลก่อน ก็เป็นโจรลอกหลวงแล้วเหมือนกัน; ก็บัดนี้ พราหมณ์นั้นยอมลอกหลวงพาลชนได้, แต่ในกาลนั้น ไม่อาจเพื่อลอกหลวงบัณฑิตทั้งหลายได้” ดังนี้แล้ว อันกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

“ในอดีตกาล ดาบสลอกหลวงรูปหนึ่ง อาศัยกาสิกคามตำบลหนึ่ง ย่อมสำเร็จการอยู่.

ตระกูลหนึ่งบำรุงเธอ คือ: ย่อมถวายส่วนหนึ่งแม่แก่เธอ จากของควรเคี้ยวและของควรบรีโภคอันเกิดขึ้นแล้วในกลางวัน เหมือนให้แก่บุตรของตน, เก็บส่วนอันเกิดขึ้นในตอนเย็นไว้ถวายในวันที่ ๒.

ต่อมาวันหนึ่ง ตระกูลนั้นได้เนื้อเหี้ย (มา) ในเวลาเย็น แกงไว้เรียบร้อยแล้ว เก็บส่วนหนึ่งจากส่วนที่แกงนั้นไว้ถวายแก่เธอ ในวันที่ ๒.

ดาบสพอกินเนื้อแล้ว ถูกความอยากในรสผูกพันแล้ว ถามว่า “นั่นชื่อเนื้ออะไร?” ได้ฟังว่า “เนื้อเหี้ย” ดังนี้แล้ว เที่ยวไปเพื่อภิกษา รับเอาเนยใส นมส้ม และเครื่องเผ็ดร้อนเป็นต้น ไปยังบรรณศาลา แล้วเก็บไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ก็พญาเหี้ย อยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ณ ที่ไม่ไกลแห่งบรรณศาลา.

พญาเหี้ยมาเพื่อไหว้พระดาบสตามกาลสมควร

ก็ในวันนั้น ดาบสนั้น คิดว่า “เราจักฆ่าเหี้ยนั้น” ดังนั้นแล้ว ซ่อนซ่อนไม่ไว้ นั่งทำที่เหมือนหลับอยู่ ณ ที่ใกล้จอมปลวกนั้น.

พญาเหี้ย ออกจากจอมปลวกแล้ว มาถึงสำนักของเธอ กำหนดอาการได้แล้ว จึงกลับจากที่นั่น ด้วยคิดว่า “วันนี้ เราไม่ชอบใจอาการของอาจารย์.”

ดาบสรู้ความกลับของเหี้ยนั้นแล้ว ขว้างท่อนไม้ไปเพื่อประสงค์จะฆ่าเหี้ยนั้น.

ท่อนไม้พลาดไป.

พญาเหี้ยเข้าไปสู่จอมปลวกแล้ว โผล่ศีรษะออกมาจากจอมปลวกนั้นแล้ว แลดูทางที่มา กล่าวกะดาบสว่า

“ข้าพเจ้า สำคัญท่านผู้ไม่สำรวมว่าเป็นสมณะจึงเข้าไปหาแล้ว,
ท่านนั้น ย่อมไม่เป็นสมณะโดยประการที่ท่านเอาไม้ประหารข้าพเจ้า;
ท่านผู้มีปัญญาทรม ประโยชน์อะไรด้วยด้วยชฎาทิ้งหลายของท่าน,
ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วยหนังเนื้อชื้อชินะ^๑ ของท่าน,
ภายในของท่านรกรุงรัง ท่านย่อมเกลียดเกลียดแต่ภายนอก.”

ครั้งนั้น ดาบส เพื่อจะล่อพญาเหี้ยนั้น ด้วยของมีอยู่ของตน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“เหี้ย ท่านจงกลับมา
จงบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาสีทั้งหลาย,
น้ำมันและเกลือของข้าพเจ้ามีอยู่,
ติปลิของข้าพเจ้าก็มีเพียงพอ.”

พญาเหี้ยฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า “ท่านกล่าวโดยประการใดๆ;

ความที่ข้าพเจ้าประสงค์เพื่อหนีไปอย่างเดียว ย่อมมีโดยประการนั้นๆ” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าพเจ้านั้น ยิ่งจักเข้าไปสู่จอมปลวกลึกตั้ง ๑๐๐ ชั่วบุรุษ,
น้ำมันและเกลือของท่านจะเป็นประโยชน์อะไร?
ติปลิก็ไม่ใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า.”

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว กล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้ทำความสำคัญในท่านว่าเป็นสมณะสิ้นกาลประมาณเท่านี้,

บัดนี้ ท่านขว้างท่อนไม้ไปเพราะความเป็นผู้ประสงค์จะประหารข้าพเจ้า,

ท่านไม่เป็นสมณะแต่กาลที่ท่านขว้างท่อนไม้ไปแล้วทีเดียว,

ประโยชน์อะไรด้วยชฎาทิ้งหลายของบุคคลผู้ทรมปัญญาเช่นท่าน,

ประโยชน์อะไรด้วยหนังเนื้อชื้อชินะพร้อมทั้งกิบ,

เพราะภายในของท่านรกรุงรัง, ท่านย่อมเกลียดเกลียดแต่ภายนอกอย่างเดียวเท่านั้น.”

พระศาสดา ครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า

“พราหมณ์นี้ได้เป็นดาบสผู้หลอกลวงในกาลนั้น, ส่วนพญาเหี้ย ได้เป็นเรานี้เอง” ดังนี้ แล้วทรงประมวลาชาดก

เมื่อจะทรงแสดงเหตุแห่งดาบสนั้นถูกเหี้ยตัวฉลาดข่มในกาลนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ แปลกันมาอย่างนี้ แต่ชื้อชินะ คือหนังสัตว์ โดยเฉพาะหมายเอาหนังสัตว์จำพวกเนื้อกวาง ใช้เป็นบริวารของดาบส.

“ผู้มีปัญญาทรม ประโยชน์อะไรด้วยชฎาทั้งหลายของเธอ,
ประโยชน์อะไรด้วยผ้าที่ทำด้วยหนังเนื้อชื้อจีนของเธอ;
ภายในของเธอกรูกรัง, เธอย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **กินต ชฎา** ความว่า

ดูก่อนผู้ทรมปัญญา ประโยชน์อะไรด้วยชฎาเหล่านี้ แม้อันเธอเกล้าไว้ดีแล้ว และด้วยผ้าสาฎกที่ทำด้วยหนังเนื้อชื้อจีนนี้
พร้อมทั้งก็บั่นเธอनुแล้ว ของเธอ.

บทว่า **อพกนตรี** ความว่า ในภายในของเธอกรูกรังด้วยกิเลสมีรากะเป็นต้น, เธอย่อมเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอก
เหมือนคุณช้างคุณม้า เกลี้ยงเกลาแต่ภายนอกอย่างเดียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุ๊กพราหมณ์ จบ.

๑๒. เรื่องนางกิสาคอติ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภนางกิสาคอติ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปัสุกุลธรี” เป็นต้น.

[นางคอติเห็นท้าวสักกะ]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น ท้าวสักกะเข้าไปเฝ้าพระศาสดา พร้อมกับเทวบริษัท ในที่สุดแห่งปฐมยาม ถวายบังคมแล้วทรงนั่ง ทรงสดับธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ในขณะนั้น นางกิสาคอติ คิดว่า “เราจักเฝ้าพระศาสดา” เหาะมาทางอากาศแล้ว เห็นท้าวสักกะ จึงกลับไปเสีย^๑.

ท้าวเธอทรงเห็นนางผู้ถวายบังคมแล้ว กลับไปอยู่ ทูลถามพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่อไร? พอมาเห็นพระองค์แล้วก็กลับ.”

[นางกิสาคอติเลศทางทรงผ้าบังสุกุล]

พระศาสดา ตรัสว่า

“มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น ชื่อกิสาคอติ เป็นธิดาของอาตมภาพ เป็นยอดแห่งพระเถรีผู้ทรงผ้าบังสุกุลทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกชนผู้ทรงผ้าบังสุกุล ผู้หอม สะพรั่งด้วยเอ็น ผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในป่านั้น
ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิสิ ความว่า ก็ชนทั้งหลายผู้ทรงผ้าบังสุกุล บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันสมควรแก่ตน ย่อมเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตน้อย และเป็นผู้มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น; เหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสอย่างนั้น.

สองบทว่า เอกิ วณสมิ ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลผู้เพ่งอยู่ผู้เดียวในที่สงัดนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาคอติ จบ.

๑ การเที่ยวไปกลางคืนเสมอๆ ภิกษุณีมิได้ประพฤติ.

๑๓. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น จาหิ” เป็นต้น.

[พราหมณ์เข้าเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น คิดว่า “พระสมณโคดม ตรัสเรียกสาวกทั้งหลายของพระองค์ว่า ‘พราหมณ์,’ ส่วนเราก็เป็นผู้เกิดในกำเนิดพราหมณ์, การที่พระองค์ตรัสเรียกเราอย่างนั้นบ้าง ย่อมควร” ดังนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามเนื้อความนั้น.

[ลักษณะแห่งพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา จึงตรัสกะเขาว่า

“พราหมณ์ เราอย่าไม่เรียกว่า ‘พราหมณ์’ ด้วยเหตุสักว่าเกิดในกำเนิดพราหมณ์เท่านั้น, ส่วนผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ถือมั่น, เราเรียกผู้ชื่อว่า ‘เป็นพราหมณ์’ ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด ผู้มีมารดาเป็นแดนเกิดว่า เป็นพราหมณ์,
เขาย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โกวาทิ, เขาย่อมเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล,
เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ถือมั่น นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้orro]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยนิช ได้แก่ ผู้เกิดแล้วแต่กำเนิด.

บทว่า มตติสมภว ความว่า ผู้เกิดแล้วในท้องอันเป็นของมีอยู่แห่งมารดาผู้เป็นพราหมณี.

บทว่า โกวาทิ ความว่า ก็เขาเที่ยวกล่าวอยู่ว่า “ผู้เจริญ ผู้เจริญ” ในคำที่ร้องเรียกกันเป็นต้น ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โกวาทิ, เขาแล ยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสเครื่องกังวลทั้งหลายมีราคะเป็นต้น;

แต่เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ด้วยกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นอาทิ ผู้ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๑๔. เรื่องอุคคเสน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเศรษฐีบุตร ชื่ออุคคเสน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพฺพสญฺโญชนํ” เป็นต้น.

[พระอรหันต์ย่อมไม่กลัว]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถแห่งพระคาถาว่า “มฺยจ ปุเร มฺยจ ปจฺจโต” เป็นต้นนั้นแล.

ก็ในกาลนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พระอุคคเสน ย่อมกล่าวว่า ‘เราไม่กลัว’ ชะรอยว่าจะพยากรณ์พระอรหันต์ตผล ด้วยคำไม่จริง,” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เช่นกับบุตรของเรา มีสังโยชนอันตัดได้แล้ว ย่อมไม่กลัวเลย” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใดแล ตัดสังโยชนทั้งปวงได้แล้ว ย่อมไม่สะดุ้ง,
เราเรียกผู้นั้น ผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องได้ ผู้หลุดพ้นแล้วว่า เป็นพราหมณ์.”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพสญฺโญชนํ** ได้แก่ สังโยชน ๑๐ อย่าง.

บทว่า **น ปริตฺสสฺติ** ได้แก่ ย่อมไม่กลัวเพราะตันทา.

บทว่า **ตมฺหิ** ตัดบทเป็น **ตํ อหิ** ความว่า เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่าก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง เพราะความที่กิเลสเครื่องข้องทั้งหลายความมีรากะเป็นต้น อันล่วงได้แล้ว ผู้ชื่อว่าพราหมณ์ได้แล้ว เพราะไม่มีแห่งโยคะแม้ ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุคคเสน จบ.

๑๕. เรื่องพราหมณ์ ๒ คน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ ๒ คน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เจตวา นที” เป็นต้น.

[พราหมณ์ ๒ คนเอาโคแข่งกัน]

ได้ยินว่า ในพราหมณ์ ๒ คนนั้น พราหมณ์คนหนึ่งมีโคชื่อว่า จูฬโรหิต, คนหนึ่งมีโคชื่อว่า มหาโรหิต.

ในวันหนึ่ง เขาทั้ง ๒ เลียงกันว่า “โคของท่านแข็งแรง หรือโคของเราแข็งแรง” ดังนี้แล้ว ต่างกล่าวกันว่า “ประโยชน์อะไรของเราทั้งหลาย ด้วยการเลียงกัน, เราแข่งกันแล้ว จักรู้” ยังเกวียนให้เต็มด้วยทรายที่ฝั่งแม่น้ำจิวตี แล้วเทียมโค.

ในขณะนั้น แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็ได้ไปแล้วในที่นั้น เพื่อสร้งน้ำ.

พราหมณ์ทั้งหลาย แข่งโคกันแล้ว.

เกวียนได้หยุดนิ่งอยู่.

ส่วนชนะและเชือกทั้งหลาย ขาดแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ไปยังวิหาร กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระศาสดา.

[ควรตัดชนะและเชือกภายใน]

พระศาสดา ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชนะและเชือกนั้น เป็นแต่ภายนอก, คนใดคนหนึ่งก็ตัดชนะและเชือกเหล่านั้นได้ทั้งนั้น, ฝ่ายภิกษุตัดชนะคือความโกรธ และเชือกคือตัณหาอันเป็นไปภายใน ควร” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกบุคคลผู้ตัดชนะ เชือก และเครื่องต่อพร้อมทั้งสาย
ผู้มีลิมสลักอันถอนขึ้นแล้ว ผู้รู้แล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นที ได้แก่ ความโกรธอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูกมัด.

บทว่า วรรตได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปโดยความเป็นเครื่องผูก.

บาทพระคาถาว่า สหฺนํ สหฺนุกมฺ เป็นต้น ความว่า

เราเรียกบุคคลผู้ตัดเครื่องต่อคือทิวฐิ ๖๒^๑ อันประกอบด้วยสายคืออนุสัยแม้ทั้งปวงนี้ตั้งอยู่แล้ว

ผู้ชื่อว่า มีลิมสลักอันถอนขึ้นแล้ว เพราะความที่ลิมสลักคืออริชชาเป็นของอันตนถอนขึ้นแล้ว

ผู้ชื่อว่า รู้แล้วเพราะรู้สัจจะ ๔ นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตผลแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ ๒ คน จบ.

๑๖. เรื่องอภิปุทธการทวาทะพรหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภิปุทธการทวาทะพรหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อภิปุทธ” เป็นต้น.

[นางธัญญานีกุฎา]

ความพิสดารว่า นางพรหมณีชื่อธัญญานีกุฎา ของการทวาทะพรหมณ์ ผู้พี่ชายของอภิปุทธการทวาทะพรหมณ์ ได้เป็นโสดาบันแล้ว.

นางจามที ไก่ที พลาดที เปลี่ยนอุทานนี้ว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส (ความนอบน้อม ขอจงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ พระองค์นั้น)”

วันหนึ่ง ในเวลาที่อังคาสพรหมณ์ นางพลาดแล้ว เปลี่ยนอุทานขึ้นอย่างนั้นนั่นแล ด้วยเสียงอันดัง.

พรหมณ์โกรธแล้ว กล่าวว่า “หญิงถ้อยนี้ พลาดแล้วในทีใดทีหนึ่ง ย่อมกล่าวสรรเสริญพระสมณะหัวโล้นน้อยอย่างนี้ทุกที” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า “หญิงถ้อย บัดนี้ ข้าจักไปยกวาทะต่อศาสนานั่นของเจ้า.”

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะพรหมณ์นั้นว่า “จงไปเถิด พรหมณ์, ดิฉันไม่เห็นบุคคลผู้จะยกวาทะต่อพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้: เออ ก็ ครั้นไปแล้ว จงทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า.”

เขาไปสู่สำนักพระศาสดา ไม่ถวายบังคมเลย ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว, เมื่อจะทูลถามปัญหา จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“บุคคลฆ่าอะไรได้ลิ จังอยู่เป็นสุข, ฆ่าอะไรได้ลิ จังไม่เศร้าโศก,
ข้าแต่พระโคตม พระองค์ย่อมชอบใจซึ่งการฆ่าธรรมอะไรลิ
ซึ่งเป็นธรรมอันเอก.”

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงพยากรณ์ปัญหาแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลฆ่าความโกรธได้แล้ว จังอยู่เป็นสุข, ฆ่าความโกรธได้แล้ว จังไม่เศร้าโศก,
พรหมณ์ พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญการฆ่าความโกรธ
อันมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน,
เพราะบุคคลนั้นฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก.”

[พรหมณ์ ๔ คนบรรลุพระอรหัตตผล]

เขาเลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

ครั้งนั้น อภิปุทธการทวาทะพรหมณ์ผู้น้องชายของเขา ได้ฟังว่า “ได้ยินว่า พี่ชายของเรา บวชแล้ว” ก็โกรธ จึงมาด่าพระศาสดาด้วยวาจาหยาบคาย ซึ่งมีใจว่าจาสดบุรุษ.

แม้เขาก็ถูกพระศาสดาให้รู้สำนักแล้ว ด้วยข้ออุปมาด้วยการให้ของควรเคี้ยวเป็นต้นแก่แขกทั้งหลาย เลื่อมใสในพระศาสดา บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

น้องชายทั้ง ๒ ของเธอแม้อีก คือ สุนทรภการทวาชะ พิลังคภการทวาชะ (พากัน) ต่ำพระศาสดาเหมือนกัน อันพระศาสดาทรงแนะนำ บวชแล้วบรรลุพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณของพระพุทธานำอัสจรรย์หนอ: เมื่อพราหมณ์พี่น้องชายทั้ง ๔ ต่ำอยู่, พระศาสดา ไม่ตรัสอะไรๆ กลับเป็นที่ฟังของพราหมณ์เหล่านั้นอีก.”

[พระศาสดาเป็นที่ฟังของมหาชน]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยกลาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยกลาชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ประทุษร้าย ในชนทั้งหลายผู้ประทุษร้าย เพราะความที่เราประกอบด้วยกำลังคือขันติ ย่อมเป็นที่ฟังของมหาชนโดยแท้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นซึ่งคำต่ำและการตีและการจำจองได้,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีกำลังคือขันติ มีหมุ่พล ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อหฺมฺโร** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มีใจไม่โกรธ อดกลั้นคำต่ำและคำบริภาษ ด้วยอภิกโกสวัตถุ ๑๐ และการตีด้วยฝ่ามือ เป็นต้น และการจำด้วยเครื่องจำคือชื่อ เป็นต้น,

เราเรียกผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น ซึ่งชื่อว่ามีกำลังคือขันติ เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยกำลังคือขันติ

ผู้ชื่อว่ามีหมุ่พล เพราะความเป็นผู้ประกอบ ด้วยกำลังคือขันติ อันเป็นหมุ่ เพราะเกิดขึ้นบ่อยๆ นั่นแล ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรหิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอภิกโกสภการทวาชพราหมณ์ จบ.

๑๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อกโกธน์” เป็นต้น.

[พระเถระสละทรัพย์ออกบวช]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระเถระ เทียวไปบิณฑบาตกับด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้ไปยังประตูเรือนของมารดา ในบ้านนาลกะ.

ครั้งนั้น นางนิมนต์ให้ท่านนั่งแล้ว อังคาสอยู่ ตาว่า

“ผู้เจริญ ท่านไม่ได้ของเคี้ยวที่เป็นเดน และน้ำข้าวที่เป็นเดน ก็สมควรจะกินน้ำข้าวที่ติดอยู่ทางหลังกระบาย ในเรือนของคนอื่น, ท่านสละทรัพย์ ๘๐ โกฎิ บวชเสียได้, ท่านให้เราฉิบหายแล้ว, บัดนี้ท่านจงบริโภคนะ.”

นางพลางถวายภัตรแม่แก่ภิกษุทั้งหลาย กล่าวว่า

“บุตรของเรา ถูกท่านทั้งหลายทำให้เป็นคนรับใช้ของตนแล้ว, บัดนี้ พวกท่านจงบริโภคนะ.”

พระเถระ รับภิกษาแล้ว ได้ตรงไปยังวิหารที่เดียว.

ครั้งนั้น ท่านพระราหุล เอื้อเพื่อพระศาสดาด้วยบิณฑบาตแล้ว.

ที่นั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า “ราหุล พวกเธอ ไป ณ ที่ไหน.”

พระราหุล. พวกข้าพระองค์ไปยังบ้านของย่า พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็อุปัชฌายะของเธอ ถูกยกกล่าวอย่างไร?

พระราหุล. พระเจ้าข้า พระอุปัชฌายะของข้าพระองค์ ถูกยกตำแล้ว.

พระศาสดา. อุปัชฌายะของเธอถูกยกตำอย่างไร?

พระราหุล. ว่ากล่าวถ้อยคำขึ้นนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ส่วนอุปัชฌายะของเธอ ว่าเป็นอย่างไร?

พระราหุล. ไม่ว่าจะอะไรๆ เลย พระเจ้าข้า.

[ภิกษุทั้งหลายสรรเสริญพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว สนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย คุณทั้งหลาย ของพระสารีบุตรเถระนำอัสจรรย์หนอ: เมื่อมารดาของท่านตำอยู่ชื่อนั้น แม้เหตุสักว่าความโกรธ มิได้มีเลย.”

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำขึ้นนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดา พระชินาสพทั้งหลาย เป็นผู้ไม่โกรธเลย” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกผู้ไม่โกรธ มีวัตร มีศีล ไม่มีตมหาเครื่องพูน ผู้ฝึกแล้ว มีสรีระในที่สุด
นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วตฺตวณฺตํ** เป็นต้น ความว่า

เราเรียกผู้ประกอบด้วยวัตรคือธุดงค์ ผู้มีศีลด้วยปาริสุทธิศีล ๔

ผู้ชื่อว่า ไม่มีตัณหาเครื่องพัวพัน เพราะไม่มีเครื่องพัวพันคือตัณหา

ผู้ชื่อว่าฝีกแล้ว เพราะฝีกอินทรีย์ ๖ ผู้ชื่อว่า มีสรีระมีในที่สุด เพราะอรรถภาพอันตั้งอยู่ในที่สุดนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๑๘. เรื่องพระอุบลวณณาเถรี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุบลวณณาเถรี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “วาริ โปกฺขรปตฺเตว” เป็นต้น.

[มหาชนเข้าใจว่าพระชีนาสพยินติกามสุข]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วแล ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า “มรฺฐวา มณฺญตี พาโล”^๑ เป็นต้น.

จริงอยู่ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวว่ “โดยสมัยอื่นอีก มหาชนสนทนากันในโรงธรรมว่า

“ถึงพระชีนาสพทั้งหลาย ชะรอยจะยังเสพกาม, ทำไม่จักไม่เสพ?

เพราะท่านเหล่านั้น ไม่ใช่ไม้ผู้ ไม่ใช่จอมปลวก ยังมีเนื้อและสรีระสดชื่นอยู่เทียว;

เหตุนี้ แม้พระชีนาสพเหล่านั้น จึงยังยินติกามสุขอยู่.”

[พระชีนาสพไม่ติดอยู่ในกาม]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยกถาข้อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระชีนาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ยินดีซึ่งกามสุข ไม่เสพกาม,

เหมือนอย่างว่า หยาดน้ำที่ตกลงบนใบบัว ย่อมไม่ติด ไม่ค้างอยู่, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียว **ฉนฺได;**

อนึ่ง เหมือนเมล็ดพรรณผักกาด ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ บนปลายเหล็กแหลม, ย่อมกลิ้งตกไปทีเดียว **ฉนฺได;**

แม้กามทั้ง ๒ อย่าง ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ ในจิตของพระชีนาสพ **ฉนฺนํ**” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม

จึงตรัสพระคาถาในพราหมณวรรคนี้ว่า

“ผู้ใด ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว
เหมือนเมล็ดพรรณผักกาด ไม่ตั้งอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น,
เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **โย น ลิปฺปติ** เป็นต้น ความว่า

ผู้ใด ย่อมไม่ติดแม้ในกามทั้ง ๒ อย่าง ในภายใน คือ ไม่ตั้งอยู่ในกามนั้นอย่างนี้นั้นแล, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุบลวณณาเถรี จบ.

๑ มาใน ธรรมปทฎกถา ภาค ๒ พาลวรรค เรื่องพระอุบลวณณาเถรี.

๑๙. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย ทุกขสส” เป็นต้น.

[ทาสของพราหมณ์หนีไปบวช]

ได้ยินว่า ทาสคนหนึ่งของพราหมณ์ นั้น เมื่อสืบทอดพระศาสดายังไม่ทรงบัญญัติ หนีไปบวชบรรลุพระอรหันต์แล้ว.

พราหมณ์ค้นหาอยู่ก็ไม่พบ ในวันหนึ่งพบท่านเข้าไปบิณฑบาตกับพระศาสดา ที่ระหว่างประตู ได้ยึดจีวรไว้อย่างมั่น.

พระศาสดา เสด็จกลับ ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน? พราหมณ์.”

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ (ภิกษุนี้) เป็นทาสของข้าพระองค์.

พระศาสดา. พราหมณ์ ภิกษุนี้ เป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “เป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว,” พราหมณ์กำหนดได้ว่า “เป็นพระอรหันต์.”

เหตุนี้ เมื่อพราหมณ์กราบทูลแม่อีกว่า “อย่างนั้นหรือ? พระโคตมผู้เจริญ.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ถูกแล้ว พราหมณ์ ภิกษุนี้ เป็นผู้มีการะอันปลงแล้ว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ในศาสนานี้แล รู้ชัดความสิ้นไปแห่งทุกข์ของตน,
เราเรียกผู้นั้นซึ่งมีการะอันปลงแล้ว ผู้พรากได้แล้วว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกขสส** ได้แก่ ชั้นทุกข์.

บทว่า **ปุนนาริ** เป็นต้น ความว่า

เราเรียกผู้มีการะคือชั้นอันปลงแล้ว ผู้พรากได้แล้วจากโยคะ ๔ หรือสรวกพิเลส นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๒๐. เรื่องพระเขมาภิกษุณี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภพระเขมาภิกษุณี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “คมภีรปณฺญํ” เป็นต้น.

[พระเขมาภิกษุณีพบท้าวสักกะ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ท้าวสักกเทวราช เสด็จมากับเทวบริษัท ในระหว่างแห่งปฐมยาม ทรงนั่งสวดธรรมกถอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงอยู่ ในสำนักพระศาสดา.

ในขณะนั้น พระเขมาภิกษุณี มาด้วยดำริว่า “จักเฝ้าพระศาสดา”

เห็นท้าวสักกะแล้ว ยืนอยู่ในอากาศนั่นเอง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็กลับไป.

ท้าวสักกะ ทรงเห็นพระเขมานั้นแล้ว ทูลถามว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุณีนั่นชื่ออะไร? มายืนอยู่ในอากาศนั่นเอง ถวายบังคมแล้ว กลับไป.”

[ลักษณะแห่งพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา]

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร ภิกษุณีนั่น เป็นธิดาของอาตมภาพ ชื่อเขมา เป็นผู้ที่มีปัญญามาก ฉลาดในทางและมีใจทาง”
ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์ ฉลาดในทางและมีใจทาง
บรรลुประโยชน์สูงสุด นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คมภีรปณฺญํ** เป็นต้น ความว่า

เราเรียกบุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นไปในธรรมทั้งหลายมีขันธเป็นต้นอันลึกซึ้ง

ผู้เป็นปราชญ์ ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม

ผู้ชื่อว่าฉลาด ในทางและมีใจทาง เพราะความเป็นผู้ฉลาดในทางและมีใจทางอย่างนี้ คือ

นี้เป็นทางแห่งทุกคติ, นี้เป็นทางแห่งสุคติ, นี้เป็นทางแห่งพระนิพพาน, นี้มีใจทาง,

ผู้บรรลุประโยชน์อันสูงสุดกล่าวคือพระอรหัตตนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเขมาภิกษุณี จบ.

๒๑. เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื่อมเขา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภ พระติสสเถระผู้อยู่ในเงื่อมเขา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อัสสัมภัญ” เป็นต้น.”

[เทพดาแก้วผู้มีศิลปะวิเศษ]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พลองตรวจดูเสนาสนะเป็นที่สบาย ถึงเงื่อมถ้ำแห่งหนึ่ง.

ในขณะที่ท่านถึงนั่นเอง จิตของท่านได้ (ถึง) ความเป็นธรรมชาติแน่นอนแล้ว.

ท่านคิดว่า “เราเมื่ออยู่ในที่นี่ จักสามารถเพื่อให้กิจแห่งบรรพชิตสำเร็จได้.”

เทพดาผู้สิงอยู่แม่ที่ถ้ำ คิดว่า “ภิกษุผู้มีศีลมาแล้ว, การที่เราอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับภิกษุนี้ ลำบาก; ก็ภิกษุนี้จักอยู่ในที่นี้สิ้นราตรีหนึ่งเท่านั้นแล้ว ก็จักหนีไป” จึงพาบุตรทั้งหลายออกไป.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระเข้าไปสู่โคจรคามแต่เช้าตรู่ เพื่อบิณฑบาต.

ครั้งนั้น อุบาสิกาคนหนึ่ง เห็นท่านแล้ว กลับได้ความรักเพียงดังบุตรแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือน ให้ฉันแล้ว อ้อนวอนเพื่อต้องการให้อาศัยตนอยู่ตลอด ๓ เดือน.

ฝ่ายท่านก็รับ ด้วยคิดว่า “เราอาศัยอุบาสิกา นี้สามารถเพื่อทำการสลัดออกจากภพได้” ดังนี้แล้ว ได้ไปยังถ้ำนั้นแล.

เทพดา เห็นท่านกำลังเดินมา คิดว่า “พระเถระนี้ จักเป็นผู้อันใครๆ นิมนต์ไว้แน่แท้, ท่านคงจักไปในวันพรุ่งนี้หรือมะรืนนี้.”

[เทพดาคิดอุบายให้ภิกษุไปจากที่นั้น]

เมื่อเวลาประมาณถึงเดือนล่วงไปแล้วอย่างนี้, เทพดา ก็คิดว่า

“ภิกษุนี้ เห็นจักอยู่ในที่นี้จริงๆ สิ้นภายในฤดูฝน,

ก็การที่เรากับบุตรน้อยทั้งหลายอยู่ในที่อันเดียวกันกับผู้มีศีล เป็นการทำได้ยาก;

อนึ่ง เราไม่อาจจะกล่าวกะภิกษุนี้ว่า ‘ท่านจงออกไปเสีย’ ดังนี้ได้, ความพลั้งพลาดในศีลของภิกษุนี้มีอยู่ไหมหนอ?” ดังนี้แล้ว

ตรวจดูอยู่ด้วยทิพยจักขุ ก็ยังไม่เห็นความพลั้งพลาดในศีลของท่าน ตั้งแต่เวลาอุปสมบท จึงคิดว่า

“ศีลของท่านบริสุทธิ์, เราจักทำเหตุบางอย่างนั้นเทียว ให้ความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว

จึง (เข้าไป) สิ่งในสระของบุตรคนใหญ่ของอุบาสิกา ในตระกูลอุปัฏฐาก บิดคอแล้ว.

นัยน์ตาทั้ง ๒ ของบุตรนั้นเหลือกแล้ว, น้ำลายไหลออกจากปาก.

อุบาสิกา เห็นบุตรนั้นแล้ว ร้องว่า “นี่อะไรกัน?”

ครั้งนั้น เทพดามีรูปไม่ปรากฏ กล่าวกะอุบาสิกาอย่างนี้ว่า “บุตรนั้นเราจับไว้แล้ว, เราไม่มีความต้องการแม้ด้วยพิธีกรรม, แต่ท่านจงขอชะเอมเครื่องพระเถระผู้เข้าถึงตระกูลของท่านแล้ว เอาชะเอมเครื่องนั้นทอดน้ำมันแล้ว

จงให้แก่บุตรนี้โดยวิธีนี้เถิด, เมื่อทำอย่างนี้ เราจึงจักปล่อยบุตรนี้.”

อุบาสิกา. บุตรนั้น จงฉิบหายหรือตายไปก็ตามเถิด, ฉันไม่อาจจะขอชะเอมเครื่องกะพระผู้เป็นเจ้าของได้.

เทพดา. ถ้าท่านไม่อาจจะขอชะเอมเครื่องไซ้, ท่านจงบอกเพื่อใส่ผงหิงคุลงในจมูกของบุตรนั้น.

อุบาสิกา. ฉันไม่อาจเพื่อกล่าวคำแม่อย่างนี้ได้.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเทน้ำล้างเท้าของพระเถระนั้น ลงบนศีรษะ (บุตร) เถิด.

อุบาสิกา กล่าวว่า “ฉันอาจทำข้อนี้ได้,” นิมนต์ให้พระเถระผู้มาตามเวลานั่งแล้ว ถวายข้าวยาคุและของเคี้ยว
ล้างเท้าของพระเถระผู้นั่งอยู่ในระหว่างภัต รong เอน้ำไว้แล้ว เรียนให้ทราบว่

“ท่านผู้เจริญ ฉันจะรดน้ำนี้ลงบนศีรษะของเด็ก,” เมื่อท่านอนุญาตว่า “จงรดเถิด,” ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

เทพดาปล่อยเด็กนั้นในขณะนั้นเอง แล้วได้ไปยืนอยู่ที่ประตูถ้า.

แม้พระเถระ ในเวลาเสร็จภัตตกิจ ลุกจากอาสนะ สาธยายอาการ ๓๒ อยู่เดียว เพราะความที่ท่านเป็นผู้ไม่ละเลยกัมมัญฐาน
หลีกไปแล้ว.

ครั้งในเวลาท่านถึงประตูถ้า เทพดานั้น กล่าวกะท่านว่า “พ่อหมอใหญ่ ท่านอย่าเข้ามาในที่นี้.”

ท่านยืนอยู่ ณ ที่นั้นเอง กล่าวว่า “ท่านเป็นใคร?”

เทพดา. ข้าพเจ้าเป็นเทพดาผู้สิงอยู่ในที่นี่.

พระเถระ คิดว่า “ที่อื่นเราทำเวชกรรมมีอยู่หรือหนอแล?” ดังนี้แล้ว

ตรวจดูจำเดิมแต่กาลอุปสมบท ก็ยังไม่เห็นความเศร้าหมองหรือต่างพร้อยในศีลของตน จึงกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าไม่เห็นที่ๆ ข้าพเจ้าทำเวชกรรมเลย, ท่านกล่าวอย่างนี้ เพราะเหตุไร?

เทพดา. ท่านไม่เห็นหรือ?”

พระเถระ. เออ เราไม่เห็น.

เทพดา. ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่าน.

พระเถระ. (เชิญ) ท่านจงบอก.

เทพดา. การพูดในสิ่งที่ไกลจยงไว้ก่อนเถิด,

ในวันนี้เอง ท่านรดน้ำล้างเท้าแก่บุตรของอุปัฏฐาก ซึ่งถูกอมมนุษย์สิ่งแล้ว บนศีรษะ หรือไม่ได้รด.

พระเถระ. เออ เราได้รด.

เทพดา. นั้นเป็นไรเล่า? ท่านไม่เห็นหรือ?

พระเถระ. ท่านกล่าวประสงค์เหตุนั้นหรือ?

เทพดา. จั้ ข้าพเจ้ากล่าวประสงค์เหตุนั้น.

[ผู้มีศีลบริสุทธิ์ไม่ต้องร้อนใจ]

พระเถระ คิดว่า “โอหนอ ตนเราตั้งไว้ชอบแล้ว, เราประพาศติสมควรแก่ศาสนาแล้วจริง,

แม้เทพดาได้เห็นความเศร้าหมองหรือต่างพร้อยในจตุปาริสุทธิศีลของเรา

ได้เห็นแต่เพียงน้ำล้างเท้าอันเรารดแล้วบนศีรษะของทารก.”

ปีติมีกำลังเพราะปรารภศีลเกิดขึ้นแล้วแก่ท่าน.

ท่านข่มปีติอันมีกำลังนั้นไว้แล้ว ไม่ทำแม้การยกเท้าขึ้น บรรลุพระอรหัตในที่นั้นนั่นเอง แล้วกล่าวว่า
“ท่านประทุษร้ายสมณะผู้บริสุทธิ์เช่นเรา, ท่านอย่าอยู่ในชฎแห่งปานี้, ท่านนั้นแล จงออกไปเสีย”
เมื่อจะสอนเทพดา จึงเปล่งอุทานนี้ว่า

“การอยู่ของเราบริสุทธิ์แล้วหนอ, ท่านอย่าประทุษร้ายเรา
ผู้ไม่มีมลทิน ผู้มีตบะ ผู้บริสุทธิ์แล้ว, ท่านจงออกจากป่าใหญ่เสียเถิด.”

ท่านอยู่ในที่นั้นนั้นแล ตลอดไตรมาส ออกพรรษาแล้ว ไปยังสำนักพระศาสดา ถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า
“ผู้มีอายุ กิจแห่งบรรพชิตท่านให้ถึงที่สุดแล้วหรือ?” จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิมแต่กาลเช้าจำพรรษาในถ้ำนั้น
แก่ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า
“ผู้มีอายุ ท่านถูกเทพดาว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น ไหมโกรธหรือ?” กล่าวว่า “ผมไม่โกรธ.”
ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระตถาคตว่า
“พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ยอมพยากรณ์พระอรหัตตผล, แม้ถูกเทพดาว่ากล่าวคำชื่อนี้อยู่ ย่อมกล่าวได้ว่า ‘เราไม่โกรธ.’”

[ลักษณะพราหมณ์ในพระพุทธศาสนา]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพระภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรายอมไม่โกรธเลย,
เพราะขึ้นชื่อว่าความเกี่ยวข้องด้วยคฤหัสถ์หรือด้วยบรรพชิตทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรานั้น,
บุตรของเรานั้น ไม่เกี่ยวข้อง ปรารณาน้อย สันโดษ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกบุคคลผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชน ๒ จำพวก คือคฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑
ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป ผู้ปรารณาน้อยนั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อัสสุญฺญิ** ความว่า ชื่อว่า ผู้ไม่เกี่ยวข้อง เพราะความไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยการดู การฟัง
การสนทนาการบริโภคน้ำ และด้วยกาย.

บทว่า **อุภย** ได้แก่ ผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยชนแม่ ๒ จำพวก คือ คฤหัสถ์ ๑ บรรพชิต ๑.

บทว่า **อนอกสารี** ได้แก่ ผู้ไม่มีอาลัยเที่ยวไป. อธิบายว่า เราเรียกผู้นั้น คือเห็นปานนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในเงื่อมเขา จบ.

๒๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “นิธาย” เป็นต้น.

[ภิกษุเดินทางร่วมกับหญิง แม่ไม่รู้ก็มีโทษ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น เรียนก็มีภูมิจำลองในสำนักพระศาสดาแล้ว พยายามอยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า “เราจักกราบพูลคุณอันตนได้แล้ว แต่พระศาสดา” จึงออกจากป่านั้น.

ครั้งนั้น หญิงคนหนึ่ง ในบ้านตำบลหนึ่ง ทำการทะเลาะกับสามี, เมื่อสามีนั้นออกไปภายนอก, คิดว่า “เราจักไปสู่เรือนตระกูล” จึงเดินทางไป พบภิกษุนั้นในระหว่างทาง คิดว่า “เราจักอาศัยพระเถระนี้ไป” จึงติดตามไปข้างหลัง.

แต่พระเถระไม่เห็นนาง.

ครั้งนั้น สามีของนางมาสู่เรือน ไม่เห็นนาง คิดว่า “นางจักไปสู่อำนาจตระกูลแล้ว” ติดตามไป พบนางแล้ว คิดว่า “อันหญิงนี้คนเดียว ไม่อาจเดิมน้ำดื่มนี้ได้, มันอาศัยอะไรหนอ? จึงไปได้” ดังนี้แล้ว ตรวจสอบดูอยู่ เห็นพระเถระแล้ว คิดว่า “พระเถระนี้ จักเป็นผู้พาหญิงนี้ออกไปแล้ว” จึงขู่พระเถระ.

ครั้งนั้น หญิงนั้น จึงกล่าวกะสามีนั้นว่า

“ท่านผู้เจริญนั้น มิได้เห็น มิได้ร้องเรียกดิฉันเลย, คุณอย่าได้ว่ากล่าวอะไรๆ กะท่านเลย.”

[พระเถระถูกสามีของหญิงนั้นตี แต่ไม่โกรธ]

สามีนั้น มีความโกรธเกิดขึ้นว่า

“ก็เจ้าจักไม่บอกบุคคลผู้พาเจ้าไปแก่เราหรือ? เราจักทำกรรมอันสมควรแก่ภิกษุนี้ (แทน) ตัวเจ้าให้ได้.” ด้วยความอาฆาตในหญิง จึงตีพระเถระ แล้วพาหญิงนั้นกลับไป.

ทิวสรีระของพระเถระได้เป็นปมเกิดขึ้นแล้ว.

ครั้นในกาลแห่งพระเถระนั้นมาสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลายพากันนวดสรีระ เห็นปมแล้ว ถามว่า “นี่อะไร?”

ท่านบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุเหล่านั้น.

ลำดับนั้น พวกภิกษุ ถามท่านว่า

“ผู้มีอายุ ก็เมื่อบุรุษนั้นประหารอยู่อย่างนั้น, ท่านได้กล่าวอะไร? หรือความโกรธเกิดแก่ท่านไหม?”

พระเถระ กล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา.”

ภิกษุเหล่านั้น ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบพูลเนื้อความนั้นแล้ว กราบพูลว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุนั้น อันข้าพระองค์ทั้งหลายกล่าวอยู่ว่า ‘ความโกรธย่อมเกิดแก่ท่านไหม?’ ยังกล่าวได้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ความโกรธย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา,’ ภิกษุนั้นกล่าวคำไม่จริง พยากรณ์หรือหัตถผล.”

[พระชีนาสพแม่ลูกตีก็ไม่โกรธ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลาย มีอาชญาอันวางแล้ว,

พระชีนาสพเหล่านั้น ย่อมไม่ทำความโกรธ ในชนทั้งหลายแม้ผู้ประหารอยู่” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ผู้สะดุ้งและผู้มั่นคง
ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า, เราเรียกผู้นั้น ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิธาย ได้แก่ วางแล้ว คือ ปลงลงแล้ว.

สองบทว่า ตเสสุ ภาวเรสุ จ ความว่า ผู้ชื่อว่าสะดุ้ง เพราะความสะดุ้งด้วยสามารถแห่งตัณหา และผู้ชื่อว่า มั่นคง เพราะความเป็นผู้มั่นคง โดยความไม่มีแห่งตัณหา.

สองบทว่า โย น หนติ เป็นต้น ความว่า

ผู้ใด ชื่อว่ามีอาชญาอันวางแล้ว เพราะความเป็นผู้มีปฏิฆะไปปราศแล้วในสัตว์ทั้งปวงอย่างนี้ ย่อมไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า ซึ่งสัตว์อะไรๆ, เราเรียกผู้นั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุจริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๒๓. เรื่องสามเณร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรทั้งหลาย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อวิรุฑฺฐิ” เป็นต้น.

[พราหมณ์เสียใจเพราะได้สามเณรน้อย]

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่ง จัดแจงอุทิศทรัพย์ไว้เพื่อภิกษุ ๔ รูป กล่าวกะพราหมณ์ว่า “พราหมณ์ ท่านจงไปวิหารแล้ว เจาะจงนำพราหมณ์แก่ ๔ คนมา.”

พราหมณ์นั้น ไปสู่วิหารแล้วกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงเจาะจงให้พราหมณ์ ๔ คนแก่ผม.”

สามเณร ผู้เป็นศิษยานุศิษย์ ๔ รูป ซึ่งมีอายุ ๗ ปี คือ “สังกัจจสามเณร บัณฑิตสามเณร โสปากสามเณร เรวตสามเณร” ถึงแล้วแก่พราหมณ์นั้น.

พราหมณ์ แต่งตั้งอาสนะทั้งหลายครบแก่ค่ามากไว้ เห็นสามเณรแล้ว โกรธ บ่นพึมพำอยู่ เหมือนเกลืออันบุคคลใส่ลงในเตาไฟ กล่าวว่ “ท่านไปวิหารแล้ว พาเด็ก ๔ คนแม้ปูลานของตนซึ่งไม่สมควรมาแล้ว” จึงไม่ให้สามเณรเหล่านั้นนั่งบนอาสนะเหล่านั้น ลาดตั้งที่ต่ำๆ แล้วกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงนั่งบนที่ตั้งเหล่านั้น” กล่าวว่ “พราหมณ์ ท่านจงไป จงเลือกพราหมณ์แก่แล้ว นำมา.”

[แม่แอสวาททั้ง ๒ ก็ไม่เป็นที่พอใจของพราหมณ์]

พราหมณ์ไปสู่วิหาร พบพระสารีบุตรเถระแล้ว เรียนว่ “มาเถิดท่าน, เราจักไปสู่เรือนของเราทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว นำมา.

พระเถระ มาเห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ถามว่ “พราหมณ์เหล่านี้ได้ภักตร์แล้วหรือ?” เมื่อเขาตอบว่ “ยังไม่ได้,” จึงทราบความที่เขาจัดภักตร์ไว้เพื่อพราหมณ์ ๔ คนเท่านั้น กล่าวว่ “พวกท่านจงนำบาตรของเรามา” แล้วรับบาตรหลีกไป.

ฝ่ายพราหมณ์ ถามว่ “พราหมณ์นี้กล่าวอะไร?”

เมื่อพราหมณ์ตอบว่ “ท่านกล่าวว่ ‘การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านั้นได้ (ก่อน) จึงควร, จงนำบาตรของเรามา’, รับเอาบาตรของตนแล้วไป” จึงกล่าวว่

“พระเถระนั้น เห็นจะไม่ประสงค์เพื่อจะฉัน, ท่านจงรีบไปเลือกดูพราหมณ์อื่นแล้วนำมา.”

พราหมณ์ไปพบพระมหาโมคคัลลานเถระ ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน นำมาแล้ว.

แม้ท่าน เห็นสามเณรทั้งหลายแล้ว ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็รับบาตรหลีกไป.

ลำดับนั้น พราหมณ์ กล่าวกะพราหมณ์นั้นว่

“พราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ประสงค์เพื่อจะฉันกระมัง? ท่านจงไปสู่วิหารของพราหมณ์ นำพราหมณ์แก่คนหนึ่งมา.”

ฝ่ายสามเณรทั้งหลาย ไม่ได้อะไรๆ จำเดิมแต่เช้า ถูกความทิวปีบีบคั้น นั่งอยู่แล้ว.

[ท้าวสักกะปลอมเป็นพราหมณ์แก่ มาทรมานพราหมณ์]

ครั้งนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว เพราะเดชแห่งคุณของสามเณรเหล่านั้น.

ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบความที่สามเณรเหล่านั้นนั่งหิวโหยอยู่ตั้งแต่เช้า ทรงดำริว่า “การที่เราไปในที่นั้นควร” จึง (แปลง) เป็นพราหมณ์แก่คร่ำคร่าเพราะชรา ทรงนั่งอยู่บนอาสนะที่เลิศของพราหมณ์ทั้งหลาย ในโรงสวดของพราหมณ์นั้น.

พราหมณ์ พอเห็นท้าวสักกะนั้นแล้วคิดว่า “คราวนี้พราหมณ์ของเราจักพอใจ” กล่าวว่ “มาเถิดท่าน, พวกเราจักไปสู่เรือน” ได้พาท้าวเธอไปสู่เรือนแล้ว.

พราหมณ์ พอเห็นท้าวสักกะนั้นเท่านั้น มีจิตยินดีแล้ว ลาดเครื่องลาดบนอาสนะ ๒ (ซ้อน) ในที่เดียวกัน กล่าวว่ “พระเจ้าเป็นเจ้า เชิญท่านนั่งบนเครื่องลาดนี้เถิด.”

ท้าวสักกะ เสด็จเข้าไปสู่เรือน แล้วไหว้สามเณรทั้ง ๔ รูปด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วจึงทรงนั่งโดยบัลลังก์ ที่พื้นท้ายอาสนะของสามเณรเหล่านั้น.

ครั้งนั้น พราหมณ์ เห็นท้าวเธอแล้วกล่าวกะพราหมณ์ว่

“แย่จริง พราหมณ์ท่านนำมาแล้ว, ท่านพาพราหมณ์บำนาญนั้นมา (อีก), พราหมณ์นั้น เทียวไหว้สามเณรปูนหลานของตนได้; ประโยชน์อะไรด้วยพราหมณ์นี้, ท่านจงขับไล่พราหมณ์นี้ออกไปเสีย.”

พราหมณ์แปลงนั้น ถูกเขาจับที่คอข้าง ที่มือข้าง ที่รักแร้ข้าง อดคร่ำออกไปอยู่ ก็ยังไม่ปรารถนาแม้เพื่อจะลุกขึ้น.

ลำดับนั้น พราหมณ์ กล่าวกะพราหมณ์ผู้สามเณรนั้นว่ “พราหมณ์ มาเถิด, ท่านจงจับที่มือข้างหนึ่ง, ฉันจักจับที่มือข้างหนึ่ง.”

ทั้ง ๒ คนจับที่มือทั้ง ๒ แล้วโบยที่หลังอยู่ ได้ช่วยกันคร่ำไปไว้ในภายนอกแต่ประตูเรือนแล้ว.

ฝ่ายท้าวสักกะ ก็คงทรงนั่งในที่ตนนั่งนั้นแล กวักพระหัตถ์แล้ว.

ทั้ง ๒ ผัวเมียนั้น กลับมาเห็นท้าวสักกะนั้นทรงนั่งอยู่อย่างเดิม ร้องอยู่ด้วยความกลัว ปล่อยไปแล้ว.

ในขณะนั้น ท้าวสักกะให้เขาทราบความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะแล้ว.

ลำดับนั้น ผัวเมียทั้ง ๒ ได้ถวายอาหารแก่สามเณรเหล่านั้นแล้ว.

ชนแม่ทั้ง ๕ รับประทานอาหารแล้ว, รูปหนึ่งทำลายมณฑลช่อฟ้าไป, รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหน้าแห่งหลังคาไป, รูปหนึ่งทำลายส่วนเบื้องหลังแห่งหลังคาไป, รูปหนึ่งค้ำลงในแผ่นดินไป, ฝ่ายท้าวสักกะก็เสด็จออกไปโดยทางหนึ่ง.

ชนแม่ทั้ง ๕ ได้ไปสู่ที่ทั้ง ๕ ด้วยประการฉะนี้.

[พวกสามเณรเล่าเรื่องที่ถูกรบกวน]

ก็แล จำเดิมแต่นั้นมา ทราบว่ เรือนนั้น ชื่อว่ เป็นเรือนมีช่อง ๕.

ในกาลที่สามเณรไปสู่วิหาร ภิกษุทั้งหลาย ถามแม่ซึ่งสามเณรทั้งหลายว่ “ผู้มีอายุทั้งหลาย เรื่องนี้ เป็นเช่นไรกัน?”

พวกสามเณร. ท่านทั้งหลายจงอย่าถามพวกกระผม,

จำเดิมแต่กาลที่พราหมณ์เห็นพวกกระผมแล้ว พราหมณ์ถูกความโกรธครอบงำ

ไม่ให้พวกกระผมนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ แล้วยังกล่าวว่ ‘ท่านจงนำพราหมณ์แก่มาเร็ว,’

อุปชฌายะของพวกกระผมมาเห็นพวกกระผมแล้ว กล่าวว่
 ‘การที่พราหมณ์ผู้นั่งอยู่เหล่านี้ได้ (อาหารก่อน) ควร’ ให้นำบาตรมาแล้วออกไป,
 เมื่อนางพราหมณี กล่าวว่า ‘ท่านจงนำพราหมณ์แก่อื่นมา,’
 พราหมณ์นำพระมหาโมคคัลลานเถระมาแล้ว,
 ท่านเห็นพวกกระผม ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วหลีกไป,
 ที่นั้น พราหมณี กล่าวว่า ‘พราหมณ์เหล่านี้ เป็นผู้ไม่ประสงค์จะฉัน, ท่านจงไป, จงนำพราหมณ์แก่คนหนึ่ง
 จากโรงสวดของพราหมณ์มาเถิด’ แล้วส่งพราหมณ์ไป,
 พราหมณ์นั้น ไปที่โรงสวดนั้นแล้ว นำท้าวสักกะผู้เสด็จมาด้วยเพศแห่งพราหมณ์มา,
 ในกาลที่ท้าวสักกะนั้นเสด็จมาแล้ว ฝ่ามือทั้ง ๒ จึงได้ถวายอาหารแก่พวกกระผม.

ภิกษุทั้งหลาย. พวกเธอไม่โกรธแก่เขา ผู้ทำอยู่อย่างนั้นหรือ?

พวกสามเณร. พวกกระผมไม่โกรธ.

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลแต่พระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า สามเณรเหล่านี้ กล่าวคำไม่จริงว่า ‘พวกกระผมไม่โกรธ’ ย่อมพยากรณ์พระอรหัตตผล.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลาย ย่อมไม่เคียดแค้น ในชนทั้งหลาย แม้ผู้เคียดแค้นแล้วเลย”
 ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราย่อมเรียกบุคคลผู้ไม่เคียดแค้นในบุคคลผู้เคียดแค้น
 ผู้ดับเสียได้ในบุคคลผู้มีอาชญาในตน ผู้ไม่ถือมั่นในบุคคลผู้ถือมั่น นั้น
 ว่าเป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อวิรุทธิ** เป็นต้น ความว่า เราย่อมเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น
 ผู้ชื่อว่าไม่เคียดแค้น เพราะความไม่มีอาฆาตในพวกโลกิยมหาชน แม้ผู้เคียดแค้นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งความอาฆาต
 ผู้ชื่อว่าดับเสียได้ คือผู้มีอาชญาอันปลงแล้ว ในชนทั้งหลาย ผู้ชื่อว่าผู้มีอาชญาในตน
 เพราะความที่เขาเป็นผู้ไม่เว้นจากการให้ประหารชนเหล่าอื่น ในเมื่อท่อนไม้หรือศัสตราในมือ แม้ไม่มีอยู่
 ผู้ชื่อว่าไม่ถือมั่น เพราะความไม่มีการยึดถือมั่น ในชนทั้งหลาย ผู้ชื่อว่ามีความถือมั่น เพราะความที่ยึดถือขั้นทั้ง ๕
 ว่า “เรา” ว่า “ของเรา”
 ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสามเณร จบ.

๒๔. เรื่องพระมหาปันถกเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาปันถกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสฺส ราโค จ” เป็นต้น

[มหาปันถกจะขับไล่พระผู้น้องชายจากวิหาร]

ความพิสดารว่า ท่านมหาปันถกเถระนั้น ขับไล่พระจูฬปันถกเถระ ผู้ไม่อาจเพื่อทำ (ท่อง) คาถาหนึ่งให้คล่องแคล่วได้ โดย ๔ เดือน ออกจากวิหารด้วยคำว่า

“เธอเป็นผู้อภัยแม่ในพระศาสนา ทั้งเป็นผู้เสื่อมแล้วจากโศกะของคฤหัสถ์, ประโยชน์อะไรของเธอด้วยการอยู่ในวิหารนี้, เธอจงออกไปเสียจากวิหารนี้” แล้วปิดประตู.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมชื่อนี้ พระมหาปันถกเถระทำได้, ชะรอยความโกรธย่อมเกิดมีขึ้นแม้แก่พระชีماسพทั้งหลาย”

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น ย่อมไม่มีแก่พระชีماسพทั้งหลาย,

แต่บุตรของเราทำกรรมนั้น เพราะความที่ตนเป็นผู้มุงอรรถเป็นเบื้องหน้า และเพราะเป็นผู้มุงธรรมเป็นเบื้องหน้า”

ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ราคะ โทสะ มานะและมักขะ อันผู้ใดให้ตกไปแล้ว

เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลมฉะนั้น,

เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อารคฺคา เป็นต้น ความว่า

กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเหล่านั้น และมักขะมีอันลบลหู่คุณของผู้อื่นเป็นลักษณะนี้ อันผู้ใดให้ตกไปแล้ว

เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลมฉะนั้น,

กิเลสเหล่านั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ในจิต เหมือนเมล็ดพรรณผักกาดไม่ติดอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น,

เราเรียกผู้นั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาปันถกเถระ จบ.

๒๕. เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระปิลินทวัจฉเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อกกกุส” เป็นต้น.

[พระปิลินทวัจฉจะใช้วาทีว่าคนถ้อยจนติดปาก]

ได้ยินว่า ท่านพระปิลินทวัจฉนั้น กล่าวคำเป็นต้นว่า “คนถ้อย จงมา, คนถ้อย จงไป” ย่อมร้องเรียกทั้งคฤหัสถ์ทั้งบรรพชิต ด้วยวาทีว่าคนถ้อยทั้งนั้น.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุเป็นอันมาก กราบทูลแต่พระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า ท่านปิลินทวัจฉะ ย่อมร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาทีว่าคนถ้อย.”

พระศาสดา รับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า

“ปิลินทวัจฉะ ได้ยินว่า เธอร้องเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาทีว่าคนถ้อยจริงหรือ?”

เมื่อท่านกราบทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า” จึงทรงทำบุพเพนิวาสของท่านปิลินทวัจฉะนั้นไว้ในพระหทัย แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ายกโทษแก่ภิกษุชื่อวัจฉะเลย,

ภิกษุทั้งหลาย วัจฉะหาไม่มีโทษในภายในร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทีว่าคนถ้อยไม่,

ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ ชาติของภิกษุชื่อวัจฉะไม่สับสนกัน, ทั้งหมดนั้นเกิดแล้วในตระกูลพราหมณ์ ในภายหลัง,

วาทีว่าคนถ้อยนั้น เธอร้องเรียกมาแล้วตลอดกาลนาน,

ถ้อยคำกระทบกระทั่งชนเหล่าอื่น อันเป็นคำระคายหู คำหยาบคายนั้นเทียว ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่พระชีนาสพ,

เพราะว่า บุตรของเรากล่าวอย่างนั้น ด้วยอำนาจแห่งความเคยชิน” เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ฟังกล่าวถ้อยคำอันไม่ระคายหู อันให้รู้กันได้เป็นคำจริง

อันเป็นเหตุไม่ยังใครๆ ให้ขัดใจ, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกกกุส** ได้แก่ คำไม่หยาบ.

บทว่า **วิญญาปนี** ได้แก่ ให้รู้เนื้อความกันได้.

บทว่า **สจฺจ** ได้แก่ เป็นเนื้อความอันจริง.

บทว่า **นาภิสเซ** เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่พึงยังบุคคลอื่นให้ข้องใจด้วยอำนาจแห่งการให้เขาโกรธ ด้วยถ้อยคำอันใด, ธรรมดา พระชีนาสพ ฟังกล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้นนั่นแล; เหตุนี้ เราจึงเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ จบ.

๒๖. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โยธ ทีฆิ” เป็นต้น.

[พระชีนาสพลีเอาของคนอื่น ด้วยบังสุกุลสัญญา]

ได้ยินว่า พราหมณ์มีฉาภิภูจิกคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี เปลื้องผ้าสาฎกสำหรับห่ม วางไว้ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง เพราะกลัวถูกกลิ่นที่ตัวจับ นั่งผินหน้าออกมาข้างนอกประตูเรือน.

ลำดับนั้น พระชีนาสปुरुพหนึ่ง ทำภักตกิจแล้ว กำลังเดินไปสู่วิหาร เห็นผ้าสาฎกนั้นแล้ว เหลียวดูข้างโน้นและข้างนี้ เมื่อไม่เห็นใครๆ จึงคิดว่า “ผ้าสาฎกนี้หาเจ้าของมิได้” แล้วอธิษฐานเป็นผ้าบังสุกุล ถีเอาแล้ว.

ขณะนั้น พราหมณ์เห็นท่านแล้ว ต่าพลางเข้าไปหา กล่าวว่า “สมณะโธ ท่านถีเอาผ้าสาฎกของข้าพเจ้าทำไม?”

พระชีนาสพ. พราหมณ์ นั้นผ้าสาฎกของท่านหรือ?

พราหมณ์. เออ สมณะ.

พระชีนาสพ. กล่าวว่า “ฉันไม่เห็นใครๆ จึงถีเอาผ้าสาฎกนั้น ด้วยสัญญาว่าเป็นผ้าบังสุกุล, ท่านจงรับเอาผ้าที่นั้นเถิด” ให้ (ผ้าสาฎก) แก่พราหมณ์นั้นแล้ว ไปสู่วิหาร บอกเนื้อความนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำของท่านแล้ว เมื่อจะทำการเยาะเย้ยกับด้วยท่าน จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ผ้าสาฎกยาวหรือสั้น หยาบหรือละเอียด หนอแล?”

พระชีนาสพ. กล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ผ้าสาฎกยาวหรือสั้น หยาบหรือละเอียด ก็ช่างเถิด, ความอาลัยในผ้าสาฎกนั้นของผม ไม่มี ผมถีเอาด้วยความสำคัญว่าผ้าบังสุกุล.”

ภิกษุทั้งหลาย ฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลแต่พระตถาคตว่า “พระเจ้าข้า ภิกษุนั้น กล่าวคำไม่จริง พยากรณ์พระอรหันต์ตผล.”

[พระชีนาสพไม่ถีเอาของคนอื่นด้วยเจตนาขโมย]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น กล่าวคำจริง,

ธรรมตาพระชีนาสพทั้งหลาย ย่อมไม่ถีเอา สิ่งของๆ คนเหล่าอื่น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ไม่ถีเอาของยาวหรือสั้น น้อยหรือใหญ่ งามหรือไม่งาม อันเขาไม่ให้แล้ว
ในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้รรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้)^๑

ความว่า บุคคลใด ย่อมไม่ถีเอาสิ่งของยาวหรือสั้น บรรดาวัตถุทั้งหลาย มีผ้าสาฎกและเครื่องประดับ เป็นต้น น้อยหรือใหญ่ บรรดาวัตถุทั้งหลาย มีแก้วมณีและแก้วมุกดา เป็นต้น งามหรือไม่งาม ด้วยอำนาจแห่งวัตถุอันมีค่ามากและมีค่าน้อย อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้วในโลกนี้, เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

๑ ตสสโต ... อตโธ นี้อาจจะแปลได้อีกนัยหนึ่งว่า เนื้อความว่า ... ดังนี้ เป็นเนื้อความแห่งคำอันเป็นพระคาถานั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิรมลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๒๗. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อาสา ยสฺส” เป็นต้น.

[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระสารีบุตรยังมีตมหา]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร ไปสู่วิหารแห่งหนึ่ง ในชนบท แล้วเข้าจำพรรษา.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นพระเถระแล้ว ตระเตรียมผ้าจ่านำพรรษาไว้เป็นอันมาก.

พระเถระปวารณาแล้ว เมื่อผ้าจ่านำพรรษาทั้งปวงยังไม่ทันถึง (แก่ท่าน) นั้นเทียว,

เมื่อจะไปสู่อำเภอพระศาสดา สั่งภิกษุทั้งหลายไว้ว่า

“เมื่อผ้าจ่านำพรรษาอันภิกษุทั้งหลายนำมาแล้วเพื่อภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย พวกท่านรับไว้แล้วพึงส่งไป, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งช่าวไป.”

ก็แลพระเถระ ครั้นส่งอย่างนี้แล้ว ได้ไปสู่อำเภอพระศาสดา.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า

“ถึงทุกวันนี้ ตมหาของพระสารีบุตรเถระ ชะรอยจะยังมีอยู่แน่,

จริงอย่างนั้น พระเถระ สั่งไว้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ‘เมื่อพวกภิกษุถวายผ้าจ่านำพรรษาแล้ว,

พวกท่านพึงส่งผ้าจ่านำพรรษาไป แก่พวกสัทธิวิหาริกของตน, หรือเก็บไว้แล้วพึงส่งช่าวไป’ ดังนี้แล้ว จึงมา.”

[พระศาสดาเปลื้องความเข้าใจผิดของพวกภิกษุ]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขานั่งสนทนากันด้วยกลาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า ‘ด้วยกลาชื่อนี้,’ จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตมหา ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา,

แต่เธอกล่าวอย่างนั้น ก็ด้วยคิดว่า ‘ก็ความเสื่อมจากบุญของพวกภิกษุหนุ่ม และความเสื่อมจากลาภที่ขอบธรรมของภิกษุหนุ่ม

และสามเณรทั้งหลาย อย่าได้มี” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความหวังของผู้ใด ไม่มีในโลกนี้และโลกหน้า,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มี ความหวัง พราก (กิเลส) ได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

ตมหา ชื่อว่า อาสา ในพระคาถานั้น.

บทว่า นิราสาสฺ ได้แก่ ไม่มีตมหา.

บทว่า วิสยุดตี ความว่า เราเรียกผู้พรากได้แล้วจากกิเลสทั้งปวงนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๒๘. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสุสาละยา” เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงแสดงลักษณะแห่งพราหมณ์]

เรื่องก็เช่นกับเรื่องมีในก่อนนั่นเอง.

แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสความที่พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้ไม่มีต้นหาแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความอาลัยของบุคคลใดไม่มี, บุคคลใคร่รู้ชัดแล้ว
เป็นผู้ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่อย่างไร,
เราเรียกบุคคลนั้น ผู้หยั่งลงอมตะ ตามบรรลุลแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

ต้นหา ชื่อว่า **อาลัย** ในพระคาถานั้น.

บาทพระคาถาว่า **อณฺเวย อกถิถิ** ความว่า

ผู้รู้วัตถุ ๘ ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัย ด้วยความสงสัยซึ่งมีวัตถุ ๘.

บาทพระคาถาว่า **อมโตคธึ อนุปฺปตฺติ** ความว่า

เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งหยั่งลงสู่พระนิพพานชื่ออมตะ ตามบรรลุลแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๒๙. เรื่องพระเวทเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภพระเวทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โยธ ปุณฺณฺณจ” เป็นต้น.

[พระชีมาสพไม่มีบุญและบาป]

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า “คาเม วา ยทิ วารญญे” เป็นต้นแล้วนั้นแล.

จริงอยู่ ในเรื่องนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า “ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า

“น้าอัศจรรย์ สามเณรมีลาภ, น้าอัศจรรย์ สามเณรมีบุญ; รูปเดียว (แท้) สร้างเรือนยอด ๕๐๐ หลังเพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปได้.”

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรวะ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุญย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, บาปก็มีได้มี; บุญบาปทั้ง ๒ เธอละเสียแล้ว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใดล่วงบุญและบาปทั้ง ๒ และกิเลสเครื่องข้องเสียได้ ในโลกนี้,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความโศก มีธุลีไปปราศแล้ว ผู้บริสุทธิ์แล้ว
ว่าเป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุโ** ความว่า ละบุญและบาป แม้ทั้ง ๒.

บทว่า **สจฺ** ได้แก่ กิเลสเครื่องข้องอันต่างด้วยราคาเป็นต้น.

บทว่า **อุปจจฺ** ได้แก่ ก้าวล่วงแล้ว.

อธิบายว่า เราเรียกผู้ซึ่งชื่อว่าไม่มีความโศก เพราะไม่มีความโศกอันมีวิภูษะเป็นมูล

ผู้ซึ่งว่ามีธุลีไปปราศแล้ว เพราะไม่มีธุลีคือราคาเป็นต้นในภายใน

ผู้ซึ่งว่าบริสุทธิ์แล้ว เพราะความเป็นผู้ไม่มีอุปกิเลสนั้น

ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเวทเถระ จบ.

๓๐. เรื่องพระจันทาทกเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระจันทาทกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จันท” เป็นต้น.

[พระจันทาทกเถระเคยเป็นพ่อค้าไม้จันทน์แดง]

อนุพุทธิกถาในเรื่องของพระจันทาทกเถระ ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในอดีตกาล พ่อค้า ในกรุงพาราณสีคนหนึ่ง คิดว่า “เราจักไปสู่วิจัยตชนบทแล้ว นำไม้จันทน์แดงมา”
ขนเอาวัตถุเป็นอันมากมีผ้าและเครื่องอาภรณ์เป็นต้น ไปยังปัจฉิมตชนบท ด้วยเกวียน ๕๐๐ ยืดที่ปักใกล้ประตูบ้านแล้ว
ถามพวกเด็กเลี้ยงโคในดงว่า “มนุษย์ใดๆ ในบ้านนี้ ผู้ทำงานที่เชิงเขามีอยู่หรือ?”

พวกเด็กเลี้ยงโค. จะ มีอยู่.

พ่อค้า. มนุษย์นั้นชื่ออะไร?

พวกเด็กเลี้ยงโค. มนุษย์นั้นชื่อโน้น.

พ่อค้า. ก็ภรรยาหรือพวกบุตรของเขา มีชื่ออย่างไร?

พวกเด็กเลี้ยงโค. เขามีชื่ออย่างนี้ๆ.

พ่อค้า. ก็เรือนของเขาอยู่ที่ไหน?

พวกเด็กเลี้ยงโค. เรือนของเขาอยู่ที่ชื่อโน้น.

พ่อค้านั้น นั่งบนยานน้อยอันสบาย ไปสู่ประตูเรือนของเขา ตามสัญญาที่พวกเด็กเหล่านั้นให้แล้ว
ลงจากยาน เข้าไปสู่เรือนแล้ว เรียกหาหญิงนั้นว่า “ชื่อโน้น.”

หญิงนั้น คิดว่า “บุคคลนี้ จักเป็นญาติของพวกเราคนหนึ่ง” จึงมาโดยเร็ว ปูอาสนะไว้ (รับรอง).

พ่อค้านั้น นั่งบนอาสนะนั้นแล้ว ระบุชื่อ ถามว่า “สหายของฉันทไปไหน?”

หญิง. ไปสู่ป่า นาย.

พ่อค้าระบุชื่อของคนทั้งปวงเที่ยว ถามว่า “บุตรของฉันทชื่อโน้น ธิดาของฉันทชื่อโน้น ไปไหน?” ดังนี้แล้ว กล่าวว่
“ท่านพึงให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์เหล่านี้ แก่ชนเหล่านั้น, ในเวลาที่แม่สหายของฉันทกลับมาแล้วจากดง
หล่อนพึงให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์นี้” แล้ว ใต้ให้ (วัตถุเหล่านั้น).

นางทำสักการะอย่างยิ่งแก่เขาแล้ว ในเวลาที่สามีมา จึงกล่าวว่า

“นาย บุคคลนี้ จำเดิมแต่เขามาแล้ว ระบุชื่อของชนทั้งปวงแล้ว ให้สิ่งนี้และสิ่งนี้”

ฝ่ายสามีของหญิงนั้น ก็ทำกิจอันควรทำแก่เขา.

ครั้นในเวลาเย็น พ่อค้า นั่งบนที่นอน ถามเขาว่า “สหาย ท่านเที่ยวไปที่เชิงเขา เคยเห็นอะไรมา?”

ชายเจ้าถิ่น. ฉันทไม่เห็นอย่างอื่น, แต่ฉันทเห็นต้นไม้ชนิดที่มีกิ่งแดงมาก.

พ่อค้า. ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมากหรือ?

ชายเจ้าถิ่น. จะ ต้นไม้ (ชนิดนั้น) มีมาก.

พ่อค้า กล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงไม่เหล่านั้แก่ฉัน” ดังนี้แล้ว ไปกับเขา ตัดต้นจันทน์แดง บรรทุกให้เต็มเกวียน ๕๐๐ เล่มแล้ว เมื่อเดินมา กล่าวกะขายนั้ว่า

“สหาย เรือนของฉันมีอยู่ในที่ชื้อโน้น ในกรุงพาราณสี, ท่านพึงมายังสำนักของฉันตลอดกาลตามกาล, ฉันไม่มีความต้องการด้วยเครื่องบรรณาการอย่างอื่น, ท่านพึงนำมาเฉพาะแต่ต้นไม้ที่มีกิ่งแดงเท่านั้น.”

เขารับรองว่า “ดีละ” แล้วเมื่อมาสู่สำนักของพ่อค่านั้ตลอดกาลตามกาล ย่อมนำมาจากไม้จันทน์แดงเท่านั้น. แม้พ่อค่านั้ ก็ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่เขา.

โดยสมัยอื่นอีกแต่กาลนั้น เมื่อพระกัสสปทศพลปรินิพพานแล้ว เมื่อสลุปทองอันเขาประดิษฐานไว้แล้ว, บุรุษนั้น ได้บรรทุกไม้จันทน์แดงเป็นอันมาก ไปสู่กรุงพาราณสี.

ครั้งนั้น พ่อค่านั้ ผู้เป็นสหายของเขา ให้บดไม้จันทน์เป็นอันมากให้เต็มถาดแล้ว กล่าวว่า

“สหาย ท่านจงมา, พวกเราจักไปสู่ที่ก่อเจดีย์ จนกว่าจะหุงภัทร (สุก) แล้วจึงกลับ”

ได้พาเขาไปในที่นั้น ทำการบูชาด้วยไม้จันทน์แล้ว.

สหายชาวปัจจันตชนบทของเขาเมื่อนั้น ได้สร้างที่ตุจุมณฑลแห่งพระจันทน์ด้วยไม้จันทน์ ในท้องแห่งพระเจดีย์. บุรพกรรมของเขามีเพียงนี้เท่านั้น.

[อานิสงส์การบูชาด้วยไม้จันทน์แดง]

เขาจตุติจากอัทภานั้แล้ว เกิดในเทวโลก ยังพุทธรันดรหนึ่ง ให้สิ้นไปแล้วในเทวโลกนั้น ในพุทธรูปาทกาลนี้ เกิดในตระกูลพราหมณมหาศาล ในกรุงราชคฤห์.

รัศมีเช่นกับด้วยมณฑลพระจันท์ ตั้งขึ้นจากมณฑลแห่งนาภีของเขา.

เพราะเหตุนี้ พวกญาติจึงขนานนามของเขาว่า “จันทาทะ”.

นัยว่า นันเป็นผลแห่งการทำที่ตุจุมณฑลแห่งพระจันท์ ในพระเจดีย์ของเขา.

พราหมณทั้งหลาย คิดกันว่า “พวกเราอาจเพื่อพาเอาพราหมณนี้ไปหากินกะโลกเขาได้” ดังนี้แล้ว ให้เขานั่งบนยานน้อย เทียวกล่าวว่า “ผู้ใดเอามือลูกคล่าสิระระของจันทาทพราหมณนี้, ผู้นั้นจะได้อิสริยสมบัติชื้อเห็นปานนี้.”

ชนทั้งหลาย เมื่อให้ทรัพย์ร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าน แสนหนึ่งบ้างนั้นแล จึงจะได้เพื่อเอามือลูกต้องสิระระของพราหมณนั้น.

พราหมณเหล่านั้น เทียวไปเนืองๆ อยู่อย่างนี้ ก็ถึงกรุงสวตตีโดยลำดับ ยึดเอาที่พักในระหว่างแห่งพระนครและวิหารแล้ว.

อริยสาวกประมาณ ๕ โภกฺกัแม่ในกรุงสวตตี ถวายทานในกาลก่อนแห่งภัทรแล้ว ในกาลภายหลังภัทร มีมือถือของหอมระเบียบดอกไม้ผ้าและเภสัชเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรม.

พราหมณทั้งหลายเห็นอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว ถามว่า “ท่านทั้งหลายจะไปที่ไหนกัน?”

อริยสาวก. พวกเราจักไปสู่สำนักของพระศาสดา เพื่อฟังธรรม.

พวกพราหมณ. ท่านทั้งหลายจงมา, ท่านทั้งหลายไปในที่นั้นแล้ว จักทำอะไร?

อานุภาพ เช่นกับด้วยอานุภาพของจันทาทพราหมณ ของพวกข้าพเจ้าไม่มี,

เพราะว่าชนทั้งหลายถูกต้องสรีระของจันทาทกพราหมณ์นั้น ย่อมได้สมบัติชื่อนี้,
ท่านทั้งหลายจงมา, จงดุจันทาทกพราหมณ์นั้น.

อริยสาวกเหล่านั้น กล่าวว่

“ชื่อว่าอานูภาพ ของจันทาทกพราหมณ์ของท่านทั้งหลาย เป็นอย่างไร? พระศาสดาของพวกเราเท่านั้น มีอานูภาพมาก.”

อริยสาวกและพวกพราหมณ์เหล่านั้น ไม่อาจเพื่อยังกันและกันให้ยินยอมได้ จึงกล่าวว่า

“พวกเราไปสู่วิหารแล้ว จักรู้อานูภาพของจันทาทกพราหมณ์ หรือของพระศาสดาของพวกเรา” ดังนี้แล้ว
ได้พาจันทาทกพราหมณ์นั้นไปสู่วิหารแล้ว.

[จันทาทกพราหมณ์อับเฉาในสำนักพระศาสดา]

พระศาสดา เมื่อจันทาทกพราหมณ์นั้น พอเข้าไปสู่สำนักของพระองค์, ได้ทรงทำให้รัศมีเพียงดังพระจันทร์หายไปเสีย.

จันทาทกพราหมณ์นั้น ได้เป็นประหนึ่งกาในกระเช้าถ่าน ในสำนักพระศาสดา.

ครั้งนั้น พราหมณ์ทั้งหลาย จึงนำเขาไปไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. รัศมีได้กลับเป็นปกติอย่างเดิม.

พราหมณ์ก็นำมาสู่สำนักพระศาสดาอีก. รัศมีก็หายไปอย่างนั้นเหมือนกัน.

จันทาทกพราหมณ์ไปแล้วอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เห็นรัศมีหายไปอยู่ จึงคิดว่า “ผู้นี้ เห็นจะรู้มนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมี.”

เขาจึงทูลถามพระศาสดาว่า “พระองค์ทรงทราบมนต์เป็นเครื่องหายไปแห่งรัศมีหรือหนอแล?”

พระศาสดา. เออ เรารู้.

จันทาทก. ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงประทานแก่ข้าพระองค์บ้าง.

พระศาสดา. เราไม่อาจเพื่อให้แก่บุคคลผู้ไม่บวช.

จันทาทกนั้น กล่าวกะพวกพราหมณ์ว่า “เมื่อฉันเรียนมนต์นั้นแล้ว ฉันจักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น,
พวกท่านจงรออยู่ที่นี้ก่อน, ฉันจักบวชเรียนมนต์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น.”

เขาทูลขอการบรรพชากะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดา จึงตรัสบอกอาการ ๓๒ แก่จันทาทกภิกษุนี้.

เธอทูลถามว่า “นี่อะไร?”

พระศาสดา. นี่เป็นบริกรรมแห่งมนต์, เธอควรสาธยาย.

แม้พวกพราหมณ์มาในระหว่างๆ แล้ว ถามว่า “ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือ?”

จันทาทก. ยังก่อน, ฉันกำลังเรียน.

เขาบรรลุประอรหัตต์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ในเวลาที่พวกพราหมณ์มาถามแล้ว กล่าวว่

“ท่านทั้งหลายจงไปเถิด, เดียวนี้ ฉันเป็นผู้มีธรรมเครื่องไม่ไปเสียแล้ว.”

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลแต่พระตถาคตว่า “พระเจ้าข้า ภิกษุนี้ กล่าวคำไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหัตต์ผล.”

[พระชีนาสพกล่าวแต่คำจริง]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ จันทาทกบุตรของเรา มีอาสวะสิ้นแล้ว ย่อมกล่าวแต่คำจริงเท่านั้น” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกผู้บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว มีภพเครื่องเพิลิตเพลินสิ้นแล้ว
เหมือนพระจันทร์ที่ปราศจากมลทิน นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิมล** ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีหมอกเป็นต้น.

บทว่า **สุทธิ** ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า **วิปสนน** ได้แก่ มีจิตผ่องใสแล้ว.

บทว่า **อนาวิล** ได้แก่ เว้นแล้วจากมลทินมีกิเลสเป็นต้น.

บทว่า **นันทิกวปริกษิณ** ความว่า เราเรียกผู้มีตณหาในภพทั้ง ๓ สิ้นแล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระจันทาทกเถระ จบ.

๓๑. เรื่องพระสวีสีเถระ

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองกุณฑลโกฬิยะ ประทับอยู่ในป่าชื่อกุณฑลชาน ทรงปรารภพระสวีสีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “โย อิมิ” เป็นต้น.

[พระนางสุปวาสาทรงอดกลั้นทุกข์ได้ด้วยวิตก ๓ ข้อ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระธิดาของพระโกฬิยวงศ์ พระนามว่าสุปวาสา ทรงครรภ์สิ้น ๗ ปี มีครรภ์อันหลง (มาอีก) ๗ วัน ถูกทุกขเวทนาเกล้าเผ็ดร้อนถูกต้องแล้ว, ทรงอดกลั้นทุกข์นั้น ด้วยวิตก ๓ ข้อเหล่านี้คือ

- (๑) “พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้แน่ละ, พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบหนอ;
- (๒) พระสงฆ์สาวกในปฏิบัติเพื่อละทุกข์แห่งรูปนี้แน่ละ, พระสงฆ์สาวกนั้น ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วหนอ;
- (๓) ทุกข์เห็นปานนี้ ไม่มีในพระนิพพานใด, พระนิพพานนั้น เป็นสุขดีหนอ” ดังนี้แล้ว

ทรงส่งพระสวามีไปสู่สำนักของพระศาสดา, เมื่อพระสวามีนั้น กราบทูลการถวายบังคมแด่พระศาสดาตามคำของพระนางแล้ว, ในขณะที่พระศาสดา ตรัสว่า “พระธิดาโกฬิยวงศ์พระนามว่าสุปวาสา จงเป็นผู้มีสุข ไม่มีโรค, ประสูติพระโอรสซึ่งหาโรคมิได้เกิด” ดังนี้แน่ละ เป็นผู้สบาย หายพระโรค ประสูติพระโอรสผู้หาโรคมิได้แล้ว ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วได้ทรงถวายมหาทาน สิ้น ๗ วัน.

[พระโอรสได้บรรลुพระอรหัต]

แม้พระโอรสของพระนาง ถือเอาธรรมกรองน้ำถวายพระสงฆ์ได้ จำเดิมแต่วันที่ประสูติแล้ว.

ในกาลต่อมา พระโอรสนั้นเสด็จออกบรรพชาแล้วบรรลุพระอรหัต.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดู: ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตชื่อเห็นปานนี้ ยังเสวยทุกข์ในท้องของมารดาตลอดกาล ประมาณเท่านี้, จะป่วยกล่าวไปเฝ้าถึงชนเหล่าอื่น; ทุกข์เป็นอันมากหนอ อันภิกษุนี้ถอนแล้ว”

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยกถาเรื่องนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เออ บุตรของเราพ้นจากทุกข์ประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ ทำพระนิพพานให้แจ้งแล้วอยู่” ดังนี้แล้ว

ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ล่วงทางอ้อม หล่ม สงสาร และโมหะนี้ไปแล้ว
เป็นผู้ข้ามไปได้ ถึงฝั่ง มีปกติเพ่ง หากิเลสเครื่องหวนไหวมิได้
ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่อย่างไร ไม่ถือมั่น ดับแล้ว,
เราเรียกผู้นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

[แก้รรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้น (ดังนี้)

ความว่า ภิกษุใด ล่วงทางคือราคะ หล่มคือกิเลส สังสารวัฏ และโมหะอันไม่ให้แทงตลอดอริยสัจทั้ง ๔ นี้ไปแล้ว,
เป็นผู้ข้ามโอชะทั้ง ๔ ได้ ถึงฝั่งแล้วโดยลำดับ,

มีปกติเพ่งด้วยฌาน ๒ อย่าง,

ชื่อว่าหากิเลสเครื่องหวั่นไหวมิได้ เพราะไม่มีตัณหา,

ชื่อว่า ไม่มีความสงสัยเป็นเหตุกล่าวว่อย่างไร เพราะไม่มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวว่อย่างไร,

ชื่อว่าไม่ถือมั่นแล้ว เพราะไม่มีอุปาทาน,

ชื่อว่า ดับแล้วเพราะอันดับไปแห่งกิเลส;

เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสิวลีเถระ จบ.

๓๒. เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสุนทรสมุทรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โยธ กามะ” เป็นต้น.

[กุกบุตรออกบวช]

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี กุกบุตรคนหนึ่ง ชื่อสุนทรสมุทรกุมาร เกิดในตระกูลใหญ่ อ้นมีสมบัติ ๔๐ โภกวิ.

วันหนึ่ง เขาเห็นมหาชนมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ ไปสู่พระเชตวัน เพื่อต้องการฟังธรรม ในเวลาภายหลังภัต จึงถามว่า “พวกท่านจะไปไหนกัน”

เมื่อมหาชนนั้น บอกว่า “พวกฉันจะไปสู่สำนักพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การฟังธรรม” กล่าววว่า ‘ฉันก็จักไป’ แล้วไปกับมหาชนนั้น นั่ง ณ ที่สุดบริษัท.

พระศาสดา ทรงทราบอริยาศัยของเขา จึงทรงแสดงอนุพุทธานุภาพ.

เขาคิดว่า “บุคคลผู้อยู่ครองเรือน ไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์ให้เป็นคุณสังขที่ขัดแล้วได้”

อาศัยพระภิกษุของพระศาสดา มีความมอดสาเหตุเกิดแล้วในบรรพชา, เมื่อบริษัทเลิกไปแล้ว,

จึงทูลขอบรรพชากะพระศาสดา ได้สดับว่า

“พระตถาคตทั้งหลายไม่ยังกุกบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาตให้บรรพชา”

จึงไปสู่เรือนแล้ว ยังมารดาบิดาให้อนุญาตด้วยความพยายามมาก เหมือนกุกบุตรชื่อรัฐฐบาล เป็นต้น

ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว คิดว่า

“ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยการอยู่ในที่นี่” จึงออกจากกรุงสาวัตถีนั้น ไปสู่กรุงราชคฤห์ เทียวบิณฑบาตอยู่ ยังกาลให้ล่วงไปแล้ว.

[หญิงแพศยารับอาสาจะให้พระเถระสึกให้ได้]

ต่อมาวันหนึ่ง มารดาบิดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้น เห็นพวกกุมารที่เป็นสหายของท่าน กำลังเล่นอยู่สิริโสภาคย์อันใหญ่ ในวันมหรสพวันหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี คร่ำครวญว่า “การเล่นชนิดนี้ บุตรของเราได้โดยยาก.

ในขณะนั้น หญิงแพศยาคนหนึ่ง ไปสู่ตระกูลนั้น เห็นมารดาของพระสุนทรสมุทรเถระนั้นกำลังนั่งร้องไห้อยู่ จึงถามว่า “คุณแม่ เพราะเหตุไร คุณแม่จึงร้องไห้.”

มารดา. ฉันคิดถึงลูก จึงร้องไห้.

หญิงแพศยา. ก็บุตรนั้นไปที่ไหนเล่า? คุณแม่.

มารดา. บวชใน (สำนัก) ภิกษุทั้งหลาย.

หญิงแพศยา. การให้ท่านสึกเสีย ไม่ควรหรือ?

มารดา. ควร แต่เธอไม่ปรารถนา, เธอออกจากกรุงสาวัตถีนี้ ไปสู่กรุงราชคฤห์;

หญิงแพศยา. ถ้าดิฉันพึงให้ท่านสึกได้ไซ้, คุณแม่พึงทำอะไรแก่ดิฉัน.

มารดา. พวกฉันพึงทำเจ้าให้เป็นเจ้าของแห่งขุมทรัพย์ในตระกูลนี้.

หญิงแพศยา กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น คุณแม่จงให้สินจ้าง^๑ แก่ดิฉัน” ถือเอาสินจ้างแล้ว ไปสู่กรุงราชคฤห์ด้วยบริวารหมู่ใหญ่ กำหนดถนนที่เที่ยวบิณฑบาตของท่านได้แล้ว ยึดเอาเรือนเป็นที่พักหลังหนึ่งในที่นั้น ตกแต่งอาหารที่ประณีตไว้แต่เช้าตรู่ แล้วถวายภิกษุในเวลาพระเถระเข้าไปบิณฑบาต โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน นิมนต์ว่า “ท่านเจ้าข้า ขอบท่านจงนั่งในที่นี้แหละ ทำภัตตกิจ” แล้วรับเอาบาตร.

ท่านได้ให้บาตรแล้ว.

[หญิงแพศยาออกอุบายเกลี้ยกล่อมพระเถระ]

ครั้งนั้น หญิงแพศยานั้น เลี้ยงพระเถระนั้น ด้วยอาหารอันประณีต เรียนว่า

“ท่านเจ้าข้า การเที่ยวบิณฑบาตในที่นี้แหละสะดวกดี” นิมนต์ให้พระเถระนั่งฉันที่ระเปียง ๒-๓ วันแล้ว เอาขนมเกลี้ยกล่อมพวกเด็ก แล้วพูดว่า

“พวกเจ้าจงมา, ในเวลาพระเถระมาแล้ว แม่ฉันห้ามอยู่, พวกเจ้าฟังมาในที่นี้ แล้ว (คฺย) ฐฺลิตฺถิพุชฺชิตฺถิ.”

ในวันรุ่งขึ้น เวลาพระเถระฉัน พวกเด็กเหล่านั้น แม่ถูกหญิงแพศยานั้นห้ามอยู่ ก็ (คฺย) ฐฺลิตฺถิพุชฺชิตฺถิแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น หญิงแพศยานั้น เรียนว่า

“พวกเด็ก แม่ดิฉันห้ามอยู่ ก็ไม่ฟังคำของดิฉัน ยัง (คฺย) ฐฺลิตฺถิพุชฺชิตฺถิในที่นี้ได้, ขอบท่านจงนั่งภายในเรือนเถิด” ให้ท่านนั่งภายในแล้ว นิมนต์ให้ฉันสิ้น ๒-๓ วัน.

นางเกลี้ยกล่อมเด็กอีก พูดว่า “พวกเจ้า แม่ถูกฉันห้ามอยู่ ฟังทำเสียงอีกทีก ในเวลาพระเถระฉัน.”

เด็กเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น นางกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า ในที่นี้ มีเสียงอีกทีกเหลือเกิน, พวกเด็ก แม่ดิฉันห้ามอยู่ ก็ไม่เชื่อถ้อยคำของดิฉัน; นิมนต์ท่านนั่งเสียในปราสาทเบื้องบนเถิด,” เมื่อพระเถระรับนิมนต์แล้ว, ทำพระเถระไว้ข้างหน้า เมื่อจะขึ้นไปสู่ปราสาท ปิดประตูทั้งหลายเสีย จึงขึ้นไปสู่ปราสาท.

พระเถระ แม้เป็นผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตรอย่างอุกฤษฏ์ ถูกความอยากในรสพัวพันแล้ว จึงขึ้นไปสู่ปราสาท ๗ ชั้น ตามคำของนาง.

[หญิงแพศยาแสดงอาการ ๔๐ อย่าง เกี่ยวพระเถระ]

นางให้พระเถระนั่งแล้ว แสดงเงื่อนของหญิง ลีลาของหญิง ซึ่งมาแล้วอย่างนี้ว่า

“เพื่อนผู้มีหน้าเอบอิม ได้ยินว่า หญิงยอมเกี่ยวชายด้วยธวานะ ๔๐^๒ อย่าง คือ:

๑ บริพพยฺ Waeg สินจ้าง ค่าจ้าง

๒ มาในอรรถกถาชาดก ๘/๒๖๖ กุณฺดาชาดก.

สะบัดสะบั้ง ๑	ก้มลง ๑	กรี๊ดกราย ๑	ชมดชมม้อย ๑	เอาเล็บติดเล็บ ๑
เอาเท้าเหยียบเท้า ๑	เอาไม้ขีดแผ่นดิน ๑	ชูตึกขึ้น ๑	ลดเต็กลง ๑	เล่นเอง ๑
ให้เด็กเล่น ๑	จูบเอง ๑	ให้เด็กจูบ ๑	รับประทานเอง ๑	ให้เด็กรับประทาน ๑
ให้ของเด็ก ๑	ขอของคืน ๑	ล้อเลียนเด็ก ^๑ ๑	พูดตั้ง ๑	พูดค่อย ๑
พูดคำเปิดเผย ๑	พูดลับ ๑			
ทำนimit ^๒ ด้วยการพ้อน ด้วยการขับด้วยการประโคม ด้วยการร้องไห้ ด้วยการเยื้องกาย ด้วยการแต่งตัว ๑				
ชิกชี ๑	จ้องมองดู ๑	สั้นสะเอว ๑	ยังของลับให้ไหว ๑	ถ่างขา ๑
หุบขา ๑	แสดงถัน ๑	แสดงรักแร้ ๑	แสดงสะดือ ๑	ขยิบตา ๑
ยักคิ้ว ๑	เม้มริมฝีปาก ๑	แลบลิ้น ๑	เปลื้องผ้า ๑	นุ่งผ้า ๑
สยายผม ๑	เกล้าผม ๑”			

ดังนั้น ยืนข้างหน้าของพระเถระนั้นแล้วกล่าวคาถานี้ว่า

“หญิงแพศยาผู้มีเท้ายอมแล้วด้วยน้ำครึ่ง สวมเชิงเท้า (กล่าวแล้วว่า)
แม่ท่านก็เป็นชายหนุ่มสำหรับดิฉัน และแม่ดิฉันเป็นหญิงสาวสำหรับท่าน,
แม่เราทั้ง ๒ แก่แล้ว มีไม้เท้ากราน” ไปข้างหน้าจึงจักบวช.”

[พระเถระชนะหญิงแพศยา เพราะอาศัยพระศาสดา]

ครั้งนั้น ความสังเวชใหญ่ ได้เกิดขึ้นแก่พระเถระว่า “โอหนอ กรรมที่เราไม่ใคร่ครวญแล้วทำ หนัก.”

ในขณะนั้น พระศาสดาทรงนั่งอยู่ในพระเชตวัน ณ ที่ไกลประมาณ ๔๕ โยชน์นั้นแล ทรงเห็นเหตุนี้แล้ว ได้ทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ.

ลำดับนั้น พระอานนทเถระ ทูลถามพระองค์ว่า

“พระเจ้าข้า อะไรหนอแลเป็นเหตุ, อะไรเป็นปัจจัย แห่งการทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ.”

พระศาสดาตรัสว่า

“อานนท์ สงครามของภิกษุชื่อสุนทรสมุทรและของหญิงแพศยา กำลังเป็นไปอยู่ บนพื้นปราสาท ๗ ชั้น ในกรุงราชคฤห์”

พระอานนท์ ทูลถามว่า “พระเจ้าข้า ความชนะจักมีแก่ใครหนอแล? ความพราชัยจักมีแก่ใคร?”

พระศาสดา ตรัสว่า “อานนท์ ความชนะจักมีแก่สุนทรสมุทร, ความพราชัยจักมีแก่หญิงแพศยา” ดังนี้แล้ว

ทรงประกาศความชนะของพระเถระ ทรงนั่งในพระเชตวันนั้นนั่นเอง ทรงแผ่พระรัศมีไป ตรัสว่า

“ภิกษุ เธอจงหมดอาลัย ละกามแม่ทั้ง ๒ เสีย” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลใด ละกามทั้งหลายในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรื้อน งดเว้นเสียได้,
เราเรียกบุคคลนั้นผู้มีกามและภพสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

๑ กตมนุกโรติ ย่อมทำตามซึ่งกรรมอัน เด็กทำแล้ว

๒ เตมิ นimit^๒ กโรติ ตามนัยอรรถกถา.

๓ คำ ยัน

[แก้อรธ]

ฟังทราบเนื้อความแห่งพระคานานัน (ดังนี้)

ความว่า บุคคลใด ละกามแม่ทั้ง ๒ ในโลกนี้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรื่อน งดเว้นเสียได้,
เราเรียกผู้นั้น ผู้มีกามสิ้นแล้ว และผู้มีภสสิ้นแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา พระเถระ บรรลุพระอรหัตแล้ว เหาะขึ้นไปสู่เวหาส ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ทะลุมณฑลข้อฟ้าออกไปแล้ว
ชมเชยพระสรีระพระศาสดาอยู่นั้นเทียว มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว.

[พระศาสดาเป็นที่ฟังของพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันแม่ในโรงธรรมว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พระสุนทรเถระ อาศัยรสที่ฟังรู้ด้วยลิ้น เกือบเสียท่า.^๑ แต่พระศาสดา เป็นที่ฟังของเธอ.”

พระศาสดา ทรงสดับถกนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่ฟังของสุนทรสมุทรมัน ในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้,
แม่ในกาลก่อน เราเป็นที่ฟังของสุนทรสมุทรมัน ผู้ติดอยู่ในรสตถหาแล้วเหมือนกัน” อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว
ทรงนำอดีตนิทานมา เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ทรงยังวาทมิกชาดก^๒ นี้ให้พิสดารว่า

“ได้ยินว่า สภาพอื่นที่เลวกวารสทั้งหลาย คือ
การเคยชินกัน หรือการสนิทสนมกัน ย่อมไม่มี,
คนเฝ้าสวนชื่อสญชัย ย่อมนำเนื้อสมันตัวอาศัยอยู่ในรกชัฏ
มาสู่อำนาจได้ ก็เพราะรสทั้งหลาย.”

ดังนี้แล้ว ทรงประมวลชาดกว่า “ในกาลนั้น สุนทรสมุทรมันได้เป็นเนื้อสมัน,
ส่วนมหามัตย์ของพระราชาผู้กล่าวคานานันแล้ว ให้ปล่อยเนื้อนั้นไป ได้เป็นเรานีเอง.”

เรื่องพระสุนทรสมุทรมัน จบ.

๑ มนั นญฺโฐ มนั a little nearly เล็กน้อย, เกือบ.

๒ ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๕. ตทญฺญกถา ๑/๒๗๗

๓๓. เรื่องพระโชติเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระโชติเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โยธ ตณฺห” เป็นต้น.

[บุรพกรรมของ ๒ พี่น้อง]

อนุพุทฺธิกาในเรื่งนั้น ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ฤๅมณี ๒ คนพี่น้อง ในกรุงพาราณสี ยังชนให้ทำไร่อ้อยไว้เป็นอันมาก.

ต่อมาวันหนึ่ง น้องชาย ไปยังไร่อ้อย คิดว่า “เราจักให้อ้อยลำหนึ่งแก่พี่ชาย ลำหนึ่งจักเป็นของเรา” แล้ว
ผูกลำอ้อยทั้ง ๒ ลำในที่ๆ ตัดแล้ว เพื่อต้องการไม่ให้รสไหลออก ถือเอาแล้ว.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น กิจด้วยการหีบอ้อยด้วยเครื่องยนต์ ไม่มี,

ในเวลาอ้อยลำที่เขาตัดที่ปลายหรือที่โคนแล้วยกขึ้น รส (อ้อย) ย่อมไหลออกเองทีเดียว เหมือนน้ำไหลออกจากกรกณะนั้น.

ก็ในเวลาที่เขาถือเอาลำอ้อยจากไร่เดินมา พระปัจเจกพุทธะ ที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมาบัติแล้ว ใคร่ครวญว่า

“วันนี้ เราจักทำการอนุเคราะห์แก่ใครหนอแล?” เห็นเขาเข้าไปในข่ายคือญาณของตน

และรู้ความที่เขาเป็นผู้สามารถเพื่อจะทำการสงเคราะห์ได้ จึงถือบาตรและจีวรแล้ว มาด้วยฤทธิ์ ได้ยืนอยู่ข้างหน้าของเขา.

[น้องชายถวายอ้อยแก่พระปัจเจกพุทธะ]

เขาพอเห็นพระปัจเจกพุทธะนั้น ก็มีจิตเลื่อมใส จึงลาดผ้าห่มบนภูมิประเทศที่สูงกว่า แล้วนิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธะนั่ง
ด้วยคำว่า “นิมนต์นั่งที่นี้ ครับ” แล้วก็กล่าวว่า “ขอท่านจงน้อมบาตรมาเถิด” ได้แก่ที่ผูกลำอ้อย วางไว้เบื้องบนบาตร.

รสไหลลงเต็มบาตรแล้ว.

เมื่อพระปัจเจกพุทธะดื่มรส (อ้อย) นั้นแล้ว, เขาคิดว่า “ดีจริง พระผู้เป็นเจ้าของเราดื่มรส (อ้อย) แล้ว,

ถ้าพี่ชายของเราจักให้นำมูลค่ามา, เราก็จักให้มูลค่า; ถ้าจักให้เรานำส่วนบุญมา, เราก็จักให้ส่วนบุญ” แล้วกล่าวว่า

“นิมนต์ท่านน้อมบาตรเข้ามาเถิด ครับ” แล้วได้แก่ลำอ้อยแม่ที่ ๒ ถวายรส.

นัยว่า เขามีได้มีความคิดที่จะลวงแม่มีประมาณเท่านั้นว่า “พี่ชายของเราจักนำอ้อยลำอื่นจากไร่อ้อยมาเคี้ยวกิน”.

ส่วนพระปัจเจกพุทธะ เป็นผู้ใคร่จะแบ่งรสอ้อยนั้นกับด้วยพระปัจเจกพุทธะเหล่าอื่น เพราะความที่ตนดื่มรสอ้อยลำแรกนั้น
จึงรับไว้เท่านั้น แล้วก็นั่งอยู่.

เขาทราบอาการของท่านแล้ว จึงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ตั้งความปรารถนาว่า

“ท่านครับ รสอันเลิศนี้ใด ที่กระผมถวายแล้ว,

ด้วยผลแห่งรสอันเลิศนี้ กระผมพึงเสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษย์โลก ในที่สุด พึงบรรลุธรรมที่ท่านบรรลุแล้วนั้นแล.”

แม้พระปัจเจกพุทธะ ก็กล่าวว่า “ขอความปรารถนาที่ท่านตั้งไว้แล้ว จงสำเร็จอย่างนั้น”

แล้วทำอนุโมทนาแก่เขา ด้วย ๒ คาถาว่า “อิฉิตฺตํ ปตฺติตํ ตฺยฺหํ” เป็นต้น,

แล้วก็อธิษฐานโดยประการที่เขาจะเห็นได้ แล้วเหาะไปสู่เขาคันธมาทน์โดยทางอากาศ
แล้วได้ถวายรส (อ้อย) แก่พระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ รูป.

เขาเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ไปสู่สำนักพี่ชาย, เมื่อพี่ชายถามว่า “เจ้าไปไหน?” จึงบอกว่า “ฉันไปตรวจดูไร้อ้อย”
ถูกพี่ชายกล่าวว่า “จะมีประโยชน์อะไรด้วยคนอย่างเจ้าไปไร้อ้อย, เจ้าควรจะถือเอาลำอ้อยมา ๑ ลำ หรือ ๒ ลำมิใช่หรือ?”
กล่าวว่า “พี่ ลูกคะ, ฉันถือเอาอ้อยมา ๒ ลำ, แต่ฉันเห็นพระปัจเจกพุทธะองค์หนึ่ง จึงถวายรสจากลำอ้อยของฉัน
แล้วถวายรสจากลำอ้อยแม่ของพี่ ด้วยคิดว่า ‘เราจักให้มูลค่าหรือส่วนบุญ;’ พี่จักรับเอามูลค่าอ้อยนั้นหรือจักรับเอาส่วนบุญ?”

พี่ชาย. ก็พระปัจเจกพุทธะ ทำอะไร?

น้องชาย. ท่านดื่มรสจากลำอ้อยของฉันแล้ว ก็ถือเอารสจากลำอ้อยของพี่ไปสู่เขาคันธมาทน์โดยอากาศ
แล้วได้ให้แก่พระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ รูป.

[พี่ชายเลื่อมใสขออนุโมทนาส่วนบุญ]

พี่ชายนั้น เมื่อเขากำลังกล่าวอยู่นั้นแหละ, เป็นผู้มีสรีระอันปิติถูกต้องแล้ว หาระหว่างมิได้ ได้ทำความปรารถนาว่า
“การบรรลुरुธรรมที่พระปัจเจกพุทธะนั้นเห็นแล้วนั้นแหละ พึงมีแก่เรา.”

น้องชายปรารถนาสมบัติ ๓ อย่าง, ส่วนพี่ชายปรารถนาพระอรหัต ด้วยประการฉะนี้.

นี้เป็นบุรพกรรมของชนทั้ง ๒ นั้น.

[สองพี่น้องได้เกิดร่วมกันอีกในชาติต่อมา]

ชนทั้ง ๒ นั้น ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก ยังพุทธันดรหนึ่งให้สิ้นไป.

ในเวลาชนทั้ง ๒ นั้นไปสู่เทวโลกนั้นแหละ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พี่น้องทั้ง ๒ แม้นั้น เคลื่อนจากเทวโลกแล้ว, ผู้พี่ชายก็คงเป็นพี่ชาย ผู้น้องชายก็คงเป็นน้องชาย
ถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ในพันธุมดินนคร.

บรรดาเด็กทั้ง ๒ นั้น มารดาบิดาได้ตั้งชื่อของผู้พี่ชายว่า “เสนะ” ของผู้น้องชายว่า “อปราชิต.”

เมื่อพี่น้องทั้ง ๒ นั้น กำลังรวบรวมขุมทรัพย์อยู่ในเวลาเติบโตแล้ว^๑,

เสนกภูมพิ ได้ฟังการป่าวร้องในพันธุมดินนครของอุบาสกผู้โฆษณาธรรมว่า

“พุทธระตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก, ธรรมระตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก, สังฆระตนะเกิดขึ้นแล้วในโลก,

พวกท่าน จงให้ทานทั้งหลาย จงทำบุญทั้งหลาย, วันนี้ เป็นดิถีที่ ๑๔ วันนี้ เป็นดิถีที่ ๑๕, พวกท่าน จงทำอุโบสถ จงฟังธรรม”

เห็นมหาชนถวายทานในกาลก่อนภัตรแล้ว ไปเพื่อฟังธรรมในกาลภายหลังภัตร จึงถามว่า “พวกท่านจะไปไหน”

เมื่อมหาชนบอกว่า “พวกฉันจะไปสู่สำนักพระศาสดา เพื่อฟังธรรม” จึงพูดว่า “แม้ฉันก็จักไป”

แล้วก็ไปพร้อมกับชนเหล่านั้นทีเดียว นั่งแล้วในที่สุดบริษัท.

พระศาสดา ทรงทราบอัธยาศัยของเขา จึงตรัสสอนปุพพิกษา.

๑ หมายความว่า ได้ตั้งหลักฐานในการครองเรือนแล้ว.

เขาฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความอดสาหะในบรรพชา จึงทูลขอบรรพชากะพระศาสดา.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามเขาว่า “ก็พวกญาติที่ท่านจะฟังอำลา มีไหม?”

เสนกุกุมพี. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าอย่างนั้น ท่านไปอำลา แล้วจงมา.

[พี่ชายลาน้องชายออกบวช แล้วได้บรรลุพระอรหัต]

เขาไปสู่สำนักของน้องชายแล้ว กล่าวว่า “ทรัพย์สมบัติใด มีอยู่ในตระกูลนี้ ทรัพย์สมบัตินั้นทั้งหมด จงเป็นของเจ้า.”

น้องชาย. ก็พี่เล่า? ครับ.

เสนกุกุมพี. ฉันจักบวชในสำนักของพระศาสดา.

น้องชาย. พี่ พูดอะไร? ฉันเมื่อมารดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนมารดา, เมื่อบิดาตายแล้ว ก็ได้พี่เป็นเหมือนบิดา; ตระกูลนี้ก็มีโศกมาก, พี่ดำรงอยู่ในเรือนนี้แหละ ก็สามารถจะทำบุญได้, พี่อย่าทำอย่างนั้น.

เสนกุกุมพี. ฉันฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ฉันดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน ไม่อาจบำเพ็ญธรรมนั้นได้; ฉันจักบวชให้ได้, เจ้าจงกลับ.

เขายังน้องชายให้กลับไปด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดาแล้ว

ต่อกาลไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต.

ฝ่ายน้องชาย คิดว่า “เราจักทำสักการะแก่บรรพชิตผู้พี่ชาย” จึงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขสิ้น ๗ วัน

ไว้พี่ชายแล้ว กล่าวว่า “ท่านครับ ท่านทำการสลัดออกจากภพแห่งตนได้แล้ว,

ส่วนกระผม ยังเป็นผู้พัวพันด้วยกามคุณ ๕^๑, ไม่อาจออกบวชได้,

ขอท่านจงบอกบุญกรรมอันใหญ่ที่สมควร แก่กระผมผู้ดำรงอยู่ในเรือนนี้แหละ.”

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวแก่น้องชายนั้นว่า “ดีละ เจ้าผู้เป็นบัณฑิต เจ้าจงให้สร้างพระคันธกุฎี สำหรับพระศาสดา.”

[น้องชายสร้างพระคันธกุฎีถวายพระศาสดา]

น้องชายนั้น รับว่า “สาธุ” แล้วยังชวนให้นางไม้ต่างๆ มาแล้ว ให้ลากเพื่อประโยชน์แก่ทัฬหกรรมทั้งหลายมีเสาเป็นต้น

ให้ทำเสาทั้งหมดให้ขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ ต้นหนึ่งขจิตด้วยทองคำ ต้นหนึ่งขจิตด้วยเงิน ต้นหนึ่งขจิตด้วยแก้วมณี เป็นต้น แล้วให้สร้างพระคันธกุฎีด้วยเสาเหล่านั้น ให้มุงด้วยกระเบื้องสำหรับมุงอันขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการเหมือนกัน.

ก็ในเวลาสร้างพระคันธกุฎีนั้นแล หลานชายชื่อปราจิต ผู้มีชื่อเหมือนกับตนนั้นแล เข้าไปหาปราจิตกุกุมพีนั่นแล้ว กล่าวว่า “แม้ฉันก็จักสร้าง, ท่านจงให้ส่วนบุญแก่ฉันเถิด ลุง” เขากล่าวว่า “พ่อ ฉันไม่ให้, ฉันจักสร้างไม่ให้ทั่วไปด้วยชนเหล่าอื่น.”

หลานชายนั้น อ่อนนอนแม่เป็นอันมาก เมื่อไม่ได้ส่วนบุญ จึงคิดว่า “การที่เราได้กุญชรศาลา^๒ ข้างหน้าพระคันธกุฎี ย่อมควร” ดังนี้แล้ว จึงให้สร้างกุญชรศาลาที่สำเร็จด้วยแก้ว ๙ ประการ.

เขาเกิดเป็นเมณฑกเศรษฐีในพุทฺธูปาทกาลนี้.

๑ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าใคร่.

๒ ศาลามีรูปคล้ายช้าง.

ก็บานหน้าต่างใหญ่ ๓ บาน ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้มีแล้วในพระคันธกุฎี.

อปราจิตคฤหบดี ให้สร้างสระโบกขรณี ๓ สระ ที่โบกด้วยปูนขาว ณ ภายใต้ที่ตรงบานหน้าต่างเหล่านั้น ให้เต็มด้วยน้ำหอม อันเกิดแต่ชาติทั้ง ๔^๑ แล้วให้ปลูกดอกไม้ ๕^๒ สี, ให้อย่ยบรรดาแก้ว ๗ ประการ แก้วที่ควรแก่ความเป็นของที่จะพึงย้อยได้ แล้วถือเอาแก้วนอกนี้ทั้งหมดทีเดียว โปรยรอบพระคันธกุฎีโดยถ่วงแถวเพียงเข้า ยังบริเวณให้เต็มแล้ว.

คฤหบดีชื่ออปราจิต ยังพระคันธกุฎีให้สำเร็จด้วยอาการอย่างนี้แล้ว จึงเข้าไปหาพระเถระผู้พี่ชาย เรียนว่า “ท่านครีบ พระคันธกุฎีสำเร็จแล้ว, กระผมหวังการใช้สอยพระคันธกุฎีนั้น, ได้ยินว่า บุญเป็นอันมาก ย่อมมีเพราะการใช้สอย.”

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ทราบว่า กุฎุมพีผู้นี้ให้สร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระองค์, บัดนี้เธอหวังการใช้สอย.”

พระศาสดา เสด็จลุกจากอาสนะแล้ว เสด็จไปสู่ที่เฉพาะหน้าพระคันธกุฎี

ทรงแลดูกองรตนะที่เขากองล้อมรอบพระคันธกุฎี ได้ทรงยืนอยู่แล้วที่ซุ้มแห่งประตู^๓,

ก็เมื่อกุฎุมพีนั้น กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า การรักษาจักมีแก่ข้าพระองค์เอง, ขอพระองค์จงเสด็จเข้าไปเกิด.”

พระศาสดา เสด็จเข้าไปแล้ว.

[เขาดังการรักษารตนะที่โปรยไว้รอบพระคันธกุฎี]

แม้กุฎุมพี ก็ตั้งการรักษาวัวโดยรอบ สั่งมนุษย์ทั้งหลายไว้ว่า

“พ่อ พวกเธอจงห้ามชนทั้งหลายผู้ถือเอา (รตนะ) ด้วยพก หรือด้วยกระเช้าและกระสอบไป,

แต่อย่าห้ามชนผู้ถือเอาด้วยมือไป.”

๑ กุญฺคัม หนฺญาฝรัน ๑. ยวนปุพฺผิ ดอกไม้เกิดในยวนประเทศ ๑. ตครี กฤษณา ๑. ตฺรูกฺโข กายาน ๑.

๒ เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก.

เพื่อจะโปรยพระสรีระด้วยสายแห่งเกสรทั้งหลาย อันตั้งขึ้นแล้วด้วยกำลังลม ในกาลแห่งพระตถาคตทรงนั่งภายในแล้ว กระเบื้องที่ยอดพระคันธกุฎี ได้สำเร็จด้วยทองคำอันสุกปลั่ง.

ทาง (กระเบื้อง) สำเร็จด้วยแก้วประพาฬตอนล่าง กระเบื้องมุงสำเร็จด้วยแก้วมณี.

พระคันธกุฎีนั้น ได้ตั้งอยู่ตงามคฺจนกยุงร่าแพน ด้วยประการฉะนี้.

๓ เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก:

ลำดับนั้น กุฎุมพี กราบทูลพระองค์ว่า “ขอพระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเกิด พระเจ้าข้า”

พระศาสดา ทรงยืนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล ทรงแลดูพระเถระพี่ชายของกุฎุมพีนั้นถึง ๓ ครั้ง,

พระเถระทราบด้วยอาการที่พระองค์ทรงแลดูแล้วนั้นแล กล่าวกะนองชายว่า “มาเกิด พ่อ เธอจงทูลพระศาสดาว่า การรักษาจักมีแก่ข้า

พระองค์เอง ขอเชิญพระองค์ประทับอยู่ตามสบายเกิด” เขาฟังคำพระเถระแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พวกมนุษย์เข้าไปที่โคนไม้แล้ว ไม่มีความเอือมหยิ่งไปฉนใด,

อนึ่ง พวกมนุษย์ข้ามแม่น้ำ ไม่มีความเอือมหยิ่ง สละพวงแพเสียได้ฉนใด, ขอพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีความเอือมหยิ่ง ฉนนั้น ประทับอยู่เกิด.”

ก็พระศาสดาทรงยืนอยู่เพื่ออะไร ๆ ได้ยินว่า พระองค์ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า “ชนเป็นอันมาก ย่อมมาสู่สำนักของพระพุทธเจ้า

ทั้งหลาย ในเวลาก่อนภัตตร้าง ในเวลาหลังภัตตร้าง เมื่อชนเหล่านั้นถือเอารตนะทั้งหลายไปอยู่, พวกเราไม่อาจห้ามได้ กุฎุมพีพึงติเตียนว่า

‘เมื่อรตนะประมาณเท่านี้เราโปรยลงแล้วที่บริเวณ, พระศาสดาไม่ห้ามปรามอูปัญญาของพระองค์ แม้ผู้นำ (รตนะ) ไปอยู่ ดั่งนี้แล้ว ทำความ

อาฆาตในเรา พึงเป็นผู้เข้าถึงอบาย’ เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงได้ทรงยืนอยู่แล้ว.

แม้ในภายโนนคร ก็ให้บอกว่า “รตนะ ๗ ประการ อันเราไปรยลงแล้วที่บริเวณพระคันธกุฎี, มนุษย์ซึ่งใจทั้งหลายผู้ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้วไป จงถือเอาเต็มมือทั้ง ๒, มนุษย์ทั้งหลาย แม้ถึงสุขแล้ว ก็จงถือเอาด้วยมือเดียว,”

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ชนทั้งหลายผู้มีศรัทธา ประสงค์จะฟังธรรมก่อน จึงจักไปที่เดียว, ส่วนผู้ไม่มีศรัทธา ไปด้วยความโลภในทรัพย์ ฟังธรรมแล้ว ก็จักพ้นจากทุกข์ได้;” เพราะเหตุนี้ เขาจึงให้บอกอย่างนั้น เพื่อต้องการจะสงเคราะห์ชน.

มหาชน ถือเอารตนะทั้งหลายตามกำหนดที่เขาบอกแล้วนั้นแล.

เมื่อรตนะที่เขาไปรยลงไว้คราวเดียวหมดแล้ว เขาจึงให้ไปรยลงเรื่อยๆ โดยถ่องแถวเพียงเขา ถึง ๓ ครั้ง.

อนึ่ง เขาวางแก้วมณีอันหาค่ามิได้ประมาณเท่าผลแดงโม แทบบาทมูลของพระศาสดา.

ได้ยินว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ชื่อว่า ความอิม จักไม่มีแก่ชนทั้งหลายผู้แลศรัทธาแห่งแก้วมณี พร้อมด้วยพระรัศมีอันมีสีดุจทองคำแต่พระสรีระของพระศาสดา;” เพราะฉะนั้น เขาจึงได้ทำอย่างนั้น.

แม้มหาชนก็แลดูไม่อิมเลย.

[พราหมณ์มิจฉาทิฎฐิลักแก้วมณี]

ต่อมาวันหนึ่ง พราหมณ์มิจฉาทิฎฐิคนหนึ่ง คิดว่า

“ได้ยินว่า แก้วมณีที่มีค่ามาก อันกุฎุมพินันวางไว้แทบบาทมูลของพระศาสดา, เราจักลักแก้วมณีนั้น” จึงไปสู่วิหาร เข้าไปโดยระหว่างมหาชนผู้มาแล้วเพื่อจะถวายบังคมพระศาสดา.

กุฎุมพินัน กำหนดได้ว่า “พราหมณ์นี้ มีประสงค์จะถือเอาแก้วมณี” ด้วยอาการแห่งการเข้าไปแห่งพราหมณ์นั้นนั้นแล คิดว่า “โอ หนอ! พราหมณ์ไม่ควรถือเอา.”

แม้พราหมณ์นั้น วางมือไว้แทบบาทมูลคล้ายจะถวายบังคมพระศาสดา ถือเอาแก้วมณี ซ่อนไว้ในเกลียวผ้า หลีกไปแล้ว.

กุฎุมพินันไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสในพราหมณ์นั้นได้.

ในกาลจบธรรมกถา กุฎุมพินัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า รตนะ ๗ ประการอันข้าพระองค์ไปรยล้อมรอบพระคันธกุฎีสิ้น ๓ ครั้ง โดยถ่องแถวเพียงเขา, เมื่อชนทั้งหลายถือเอารตนะเหล่านั้น ขึ้นชื่อว่า ความอาฆาตมิได้มีแล้วแก่ข้าพระองค์, จิตยังเลื่อมใสขึ้นเรื่อยๆ, แต่วันนี้ ข้าพระองค์ คิดว่า “โอหนอ! พราหมณ์นี้ ไม่ควรถือเอาแก้วมณี,”

เมื่อพราหมณ์นั้นถือเอาแก้วมณีไปแล้ว, จึงไม่อาจยังจิตให้เลื่อมใสได้.”

พระศาสดา ทรงสดับคำของกุฎุมพินันแล้ว ตรัสว่า

“อุบาสก ท่านไม่อาจเพื่อจะทำของมีอยู่ของตน ให้เป็นของอันชนเหล่าอื่นพึงนำไปไม่ได้ มิใช่หรือ?” ดังนี้แล้ว ได้ประทานนัยแล้ว.

กุฎุมพินัน ดำรงอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ได้ทำการปรารภว่า

“พระเจ้าข้า พระราชาหรือโจรแม่หลายร้อย ชื่อว่า สามารถเพื่อจะข่มเหงข้าพระองค์

ถือเอาแม่เส้นด้ายแห่งชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ จงอย่ามี นับแต่วันนี้เป็นต้นไป,
แม่ไฟก็อย่าไหม้ของๆ ข้าพระองค์, แม่น้ำก็อย่าพัด.”

แม้พระศาสดา ก็ได้ทรงทำอนุโมทนาแก่กุฎุมพินันท์ว่า “ขอความปรารถนาที่ท่านปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ.”

กุฎุมพินันท์ เมื่อทำการฉลองพระคันธกุฎี ถวายมหาทานแก่ภิกษุ ๖๘ แสน ในภายในวิหารนั้นแหละ ตลอด ๙ เดือน
ในกาลเป็นที่สุด ได้ถวายไตรจีวรแก่ภิกษุทุกรูป.

ผ้าสาฎกสำหรับทำจีวรของภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์ ได้มีค่าถึงพันหนึ่ง.

[อปราชิตกุฎุมพินันท์เกิดเป็นโชติกเศรษฐี]

กุฎุมพินันท์ ทำบุญทั้งหลายจนตลอดอายุอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้น บังเกิดในเทวโลก
ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกตลอดกาลประมาณเท่านั้น
ในพุทธบูชากาลนี้ ถือบิณฑิในตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์
อยู่ในท้องของมารดาตลอด ๙ เดือนครึ่ง.

ก็ในวันที่กุฎุมพินันท์เกิด สรรพอาวุธทั้งหลายในพระนครทั้งสิ้นรุ่งโรจน์แล้ว.

แม้อาวุธทั้งหลายที่สวมกาย^๑ ของชนทั้งปวง เป็นราวกะว่ารุ่งโรจน์ เปล่งรัศมีออกแล้ว.

พระนครได้รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน.

แม้เศรษฐี ก็ได้ไปสู่ที่บำรุงพระราชาแต่เช้าตรู่.

ครั้งนั้น พระราชา ตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า

“วันนี้สรรพอาวุธทั้งหลายรุ่งโรจน์แล้ว, พระนครก็รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน; ท่านรู้เหตุในเรื่องนี้ไหม?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทราบ.

พระราชา. เหตุอะไร? เศรษฐี.

เศรษฐี. ทาสของพระองค์เกิดในเรือนของข้าพระองค์, ความรุ่งโรจน์นั้น ได้มีแล้วด้วยเดชแห่งบุญของเขานั้นแหละ.

พระราชา. เขาจักเป็นโจรกรรมง?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ซ่อนนั้น ไม่มี, สัตว์มีบุญ ได้ทำอภินิหารไว้แล้ว.

พระราชา ทรงตั้งทรัพย์ค่าเลี้ยงดูวันละพัน ด้วยพระดำรัสว่า “ถ้ากระนั้น เธอเลี้ยงเขาไว้ให้ดี จึงจะควร,
นี่จึงเป็นค่าน้ำนมสำหรับเขา.”

ครั้นในวันเป็นที่ตั้งชื่อ ชนทั้งหลาย จึงตั้งชื่อของเขาวว่า “โชติกะ” นั้นแหละ เพราะพระนครทั้งสิ้น รุ่งโรจน์เป็นอันเดียวกัน.

ต่อมา ในเวลาที่เขาเติบโตแล้ว เมื่อภาคพื้น อันเขาลงชำระอยู่ เพื่อต้องการปลูกเรือน ภพของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว.

๑ ภาษารุหษา อันขึ้นแล้วสู่กาย.

[หัวข้อสังกะเสด็จมานิรมิตสมบัติให้โชติกเศรษฐี]

หัวข้อสังกะทรงใคร่ครวญดูว่า “นี่เหตุอะไรหนอแล?” ทรงทราบว่าเป็น “ชนทั้งหลาย กำลังจับจองที่ปลูกเรือนเพื่อโชติกะ” ทรงดำริว่า “โชติกะนี้ จักไม่อยู่ในเรือนที่ชนเหล่านั้นทำแล้ว, การที่เราไปในที่นั้น ควร” แล้วเสด็จไปในที่นั้นด้วยเพศแห่งนายช่างไม้ ตรัสว่า “พวกท่านทำอะไรกัน?”

เหล่าชน. พวกฉันจับจองที่ปลูกเรือน สำหรับโชติกะ.

หัวข้อสังกะ ตรัสว่า “พวกท่านจงหลีกเลี่ยง, โชติกะนี้ จักไม่อยู่ในเรือนที่พวกท่านปลูก”

แล้วทรงแลดูภูมิประเทศประมาณ ๑๖ กิรีส.

ภูมิประเทศนั้น ได้เป็นที่สม่าเสมอในทันใดนั้นนั่นเอง ดูจงกสิณ.

หัวข้อเธอทรงดำริอีกว่า “ขอปราสาท ๗ ชั้นสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงชำแรกแผ่นดินผุดขึ้น ณ ที่นี้” แล้วทรงแลดู.

ปราสาท เห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้วในขณะนั้นนั่นเอง.

หัวข้อสังกะทรงดำริอีกว่า “ขอกำแพง ๗ ชั้น ที่สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงผุดขึ้นแวดล้อมปราสาทนี้” แล้วทรงแลดู.

กำแพงเห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้ว.

ครั้งนั้น หัวเธอ ทรงดำริว่า “ขอต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย จงผุดขึ้นในที่สุดรอบกำแพงเหล่านั้น” แล้วทรงแลดู.

ต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ผุดขึ้นแล้ว.

หัวข้อเธอทรงดำริว่า “ขุมทรัพย์ ๔ ขุม จงผุดขึ้นที่มุมทั้ง ๔ แห่งปราสาท” แล้วทรงแลดู.

ทุกสิ่งได้มีอย่างนั้นเหมือนกัน.

ก็บรรดาขุมทรัพย์ทั้งหลาย ขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ได้มีประมาณโยชน์หนึ่ง, ขุมหนึ่งได้มีประมาณ ๓ คาจุด, ขุมหนึ่งได้มีประมาณกึ่งโยชน์, ขุมหนึ่งได้มีประมาณคาจุดหนึ่ง^๑.

ที่ขุมประตู่ทั้ง ๗ ยักษ์ ๗ ตนยึดการรักษาวัวแล้ว.

ในขุมประตู่ที่ ๑ ยักษ์ชื่อยมโมลีพร้อมด้วยยักษ์พันหนึ่งที่เป็นบริวารของตน ยึดการรักษาวัวแล้ว,

ที่ขุมประตู่ที่ ๒ ยักษ์ชื่ออุปโลหะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๒ พัน ยึดการรักษาวัวแล้ว,

ที่ขุมประตู่ที่ ๓ ยักษ์ชื่อวชิระพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๓ พัน ยึดการรักษาวัวแล้ว,

ที่ขุมประตู่ที่ ๔ ยักษ์ชื่อวชิรพาหุพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๔ พัน ยึดการรักษาวัวแล้ว,

ที่ขุมประตู่ที่ ๕ ยักษ์ชื่อสกุญะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๕ พัน ยึดการรักษาวัวแล้ว,

๑. เบื้องหน้าแต่นี้ คำพูดอย่างนี้ ปรากฏโดยมาก;

ก็ประมาณนั้น ได้เป็นประมาณแห่งปากขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์.

เบื้องล่างได้มีที่สุดแผ่นดิน, ประมาณขอบปากแห่งขุมทรัพย์ที่เกิดขึ้นแก่โชติกเศรษฐี ท่านมิได้กล่าวไว้.

ขุมทรัพย์ทุกขุม เต็มเปี่ยมเทียวผุดขึ้น เหมือนผลตาลที่เขาผานหัวฉะนั้น,

ลำอ้อย ๔ ลำ เป็นวิหารแห่งทองคำ ประมาณเท่าต้นตาลรุ่นๆ เกิดขึ้นที่มุมปราสาททั้ง ๔.

ลำอ้อยเหล่านั้น มีใบเป็นวิหารแห่งแก้วมณี มีข้อเป็นวิหารแห่งทองคำ. นับว่า สมบัตินั้นเกิดขึ้นแล้ว เพื่อแสดงบุรพกรรม (ของเขา).

ที่ชุมนุมประตูที่ ๖ ยักษ์ชื่อสกุฎิตะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๖ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว,
ที่ชุมนุมประตูที่ ๗ ยักษ์ชื่อทิสามุขะพร้อมด้วยยักษ์ที่เป็นบริวารของตน ๗ พัน ยึดการรักษาไว้แล้ว.

ทั้งภายในและภายนอกแห่งปราสาท ได้มีการรักษาอย่างมั่นคงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

[พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานฉัตร ตั้งให้เป็นเศรษฐี]

พระราชทานพระนามว่าพิมพิสาร ทรงสดับว่า

“ได้ยินว่า ปราสาท ๗ ชั้น ซึ่งสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ ผุดขึ้นแล้วเพื่อโชติเถระ,
กำแพง ๗ ชั้น ชุมประตู ๗ ชุม ชุมทรัพย์ ๔ ชุมก็ผุดขึ้นแล้ว (เพื่อโชติเถระเหมือนกัน)”
ทรงส่งฉัตรตำแหน่งเศรษฐีไป (ให้) แล้ว.

เขาได้เป็นผู้ชื่อว่า โชติเศรษฐี.

ก็หญิงผู้มีบุญกรรมอันทำไว้แล้วกับโชติเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในอุตตรกुरुทวีป.

ครั้งนั้น เทพดา นำนางมาจากอุตตรกुरुทวีปนั้นแล้ว ให้นั่งในห้องอันเป็นสิริ.

หญิงนั้น เมื่อมา ถือเอาทะนานข้าวสารทะนานหนึ่งและแผ่นศิลาอันลูกโพลง ๓ แผ่น (มา),
ภักตร์ของชนทั้ง ๒ นั้น ได้มีแล้วด้วยทะนานข้าวสารนั้นนั้นเทียว ตลอดชีวิต.

ดังได้สดับมา ถ้าชนเหล่านั้น เป็นผู้มีประสงค์จะยังแม่เกวียน ๑๐๐ เล่มให้เต็มด้วยข้าวสาร,
มันก็จะปรากฏเป็นทะนานอันเต็มด้วยข้าวสารอยู่นั่นเอง,

ในเวลาหุงภัตร พวกเขาใส่ข้าวสารในหม้อ แล้ววางไว้เบื้องบนแผ่นศิลาเหล่านั้น.

แผ่นศิลาก็ลูกโพลงขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง เมื่อภักตร์สึกว่าสุกแล้ว ย่อมดับไป.

พวกเขารู้ความที่ภักตร์สุกแล้ว ด้วยสัญญาณนั้นนั้นแหละ.

แม้ในเวลาแกงของควรแกงเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

เขาทั้ง ๒ ย่อมหุงต้มอาหารด้วยแผ่นศิลาอันลูกโพลงด้วยอาการอย่างนี้.

ชนเหล่านั้น ย่อมอยู่ด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี, ไม่รู้แสงสว่างของไฟหรือประทีปเลย.

[มหาชนต่างแตกตื่นมาชมสมบัติ]

ได้ยินว่า สมบัติของโชติเศรษฐีเห็นปานนั้น ได้ปรากฏทั่วชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว.

มหาชน เขียมยานเป็นต้นมา เพื่อต้องการดู.

โชติเศรษฐี สั่งให้หุงภัตรด้วยข้าวสารที่นำมาจากอุตตรกुरुทวีปแล้ว ให้ๆ แก่ชนทั้งหลายผู้มาแล้วๆ, สั่งว่า

“ชนทั้งหลายจงถือน้ำ, จงถือน้ำเครื่องประดับ จากต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลาย,”

แล้วให้เปิดปากชุมทรัพย์ที่มีประมาณคาวุตหนึ่ง แล้วสั่งว่า

“ชนทั้งหลายจงถือน้ำทรัพย์พวยยังอัฏฐาภิให้เป็นไปได้.”

เมื่อชนทั้งหลายผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถือเอาทรัพย์ไปอยู่ ปากแห่งชมพูทวีปมิได้พร้อมแล้ว แม้เพียงองค์เดียว.

ได้ยินว่า นั่นเป็นผลแห่งรัตนะที่เขาไปรยลงทำให้เป็นทรายในบริเวณพระคันธกุฎี.

[พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะชมปราสาท]

เมื่อมหาชน ถือเอาผ้าอาภรณ์ และทรัพย์ตามความปรารถนาไปอยู่อย่างนั้น,
พระเจ้าพิมพิสาร มีพระประสงค์จะแลดูปราสาทของโชติกเศรษฐีนั้นบ้าง เมื่อมหาชนมาอยู่ จึงไม่ได้โอกาสแล้ว.

ในกาลต่อมา เมื่อพวกมนุษย์น้อยลง เพราะถือน้ำอวดอาภรณ์และทรัพย์ตามความปรารถนาไปแล้ว
พระราชาก็ตรัสกะบิดาของโชติกะว่า “ฉันมีความประสงค์จะชมปราสาทของบุตรของท่าน.”

บิดาของโชติกะนั้น กราบทูลว่า “ดีละ สมมติเทพ” แล้วไปบอกแก่บุตรว่า
“พ่อ พระราชามีพระประสงค์จะแลดูปราสาทของเจ้า”.

เขาพูดว่า “ดีละ คุณพ่อ, ขอพระองค์เสด็จมาเถิด.”

พระราชาก็ได้เสด็จไปในที่นั้นพร้อมด้วยข้าราชการบริพารเป็นอันมาก.

ทาสีผู้ปิดกวาดเทหยากเยื่อที่ชุ่มประตู่ที่ ๑ ได้ถวายเป็นแต่พระราชาก็.

พระราชาก็ทรงละอาย ด้วยทรงสำคัญว่า “ภรรยาของเศรษฐี” จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ที่แขนของนาง.

พระราชาก็ทรงสำคัญทาสีแม่ที่ชุ่มประตู่ที่เหลือทั้งหลายว่า “ภรรยาของเศรษฐี” อย่างนั้น
จึงไม่ทรงวางพระหัตถ์ที่แขนของทาสีเหล่านั้น.

โชติกเศรษฐี มาต้อนรับพระราชาก็ ถวายบังคมแล้ว อยู่เบื้องพระปฤษฎางค์^๑ กราบทูลว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ ขอเชิญเสด็จไปข้างหน้าเถิด”

แผ่นดินที่ประดับด้วยแก้วมณี ย่อมปรากฏแก่พระราชาก็ เป็นเหมือนแหวนที่ลึกลง ๑๐๐ ชั่วบุรุษ.

ท้าวเธอทรงสำคัญว่า “โชติกะนี้ ขุดบ่อไว้เพื่อต้องการจับเรา” จึงไม่อาจเพื่อ^๒ จะเสด็จไปได้”

โชติกะ กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ นี่มิใช่บ่อ, ขอพระองค์จงเสด็จมาข้างหลังพระองค์” แล้วได้เป็นผู้นำเสด็จ”.

พระราชาก็ทรงเหยียบพื้นในเวลาที่โชติกะนั้นเหยียบแล้ว เสด็จเที่ยวแลดูปราสาทตั้งแต่พื้นชั้นล่าง.

[พระเจ้าอชาตศัตรูทรงน้อยพระหทัย]

ในคราวนั้น พระราชกุมารพระนามว่า อชาตศัตรู ทรงจับองค์ของพระบิดา เสด็จเที่ยวไปอยู่ ทรงดำริว่า

๑ ปฤษฎางค์ ข้างหลัง (ปฤษฎางค์ ส่วนหลังของร่างกาย = ปิณฑุรงค์)

๒ ปาห์ นิกขิปิต์ เพื่ออันวางพระบาทลง.

๓ ปุโรโต อโหสิ ได้มีข้างหน้า.

“โอ! พระบิดาของเราทั้งบอดทั้งเขลา^๑,

ชื่อว่าเมื่อคุณบดียังอยู่ในปราสาทที่ทำด้วยแก้ว ๗ ประการได้

พระบิดาของเรานี้ เป็นถึงพระราชายังประทับอยู่ในพระราชมณเฑียร^๒ที่ทำด้วยไม้,

บัดนี้ เราเป็นพระราชแล้ว จักไม่ให้คุณบดีนี้อยู่ในปราสาทนี้^๓.”

เมื่อพระราชากำลังเสด็จขึ้นสู่พื้นปราสาทชั้นบนนั้นแหละ เป็นเวลาเสวยพระกระยาหารเช้า.

ท้าวเธอตรัสเรียกเศรษฐีมาแล้ว ตรัสว่า “มหาเศรษฐี พวกเราจักบริโภคอาหารเช้าในที่นี้แหละ.”

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ก็ทราบอยู่, พระกระยาหารสำหรับสมมติเทพ ข้าพระองค์ตระเตรียมไว้แล้ว.

ท้าวเธอทรงสงสนานด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ แล้วทรงนั่งบนบัลลังก์อันเป็นที่นั่งของเศรษฐีนั้นแหละ

ที่เขาตกแต่งไว้ในมณฑปเป็นที่นั่งของเศรษฐี ซึ่งทำด้วยแก้ว.

[พระราชูปถัมภ์เสวยในบ้านโชติกเศรษฐี]

ครั้งนั้น พวกบุรุษ ถวายน้ำสำหรับล้างพระหัตถ์แด่ท้าวเธอแล้ว คดข้าวปายาสเปียกจากภาชนะทองคำที่มีค่าได้แสนหนึ่ง วางไว้ตรงพระพักตร์.

พระราชูปถัมภ์จะเสวยด้วยทรงสำคัญว่า “เป็นโภชนะ.”

เศรษฐี กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ นี่ไม่ใช่โภชนะ, นี่เป็นข้าวปายาสเปียก.”

พวกบุรุษคดโภชนะใส่ในภาชนะทองคำใบอื่น แล้ววางไว้บนถาดเดิม.

ได้ยินว่า การบริโภคโภชนะนั้นด้วยโออุ้นที่ปลุงขึ้นจากภาชนะข้าวปายาสเปียกนั้น ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความสบาย.

พระราชูปถัมภ์เมื่อเสวยโภชนะที่มีรสอร่อย ก็มีได้ทรงรู้ประมาณ.

ลำดับนั้น เศรษฐี ถวายบังคมท้าวเธอแล้ว ประคองอัญชลี กราบทูลว่า

“พอที่ พระเจ้าข้า, เพียงเท่านั้นก็พอ, พระองค์ไม่ทรงสามารถเพื่อจะให้โภชนะที่ยิ่งกว่านี้ไปให้ย่อยได้.”

ทีนั้น พระราชา ตรัสกะเขาว่า “คุณบดี เธอทำความหนักใจหรือ จึงพูดถึงภัตรของตน?”

เศรษฐี “ข้อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า, เพราะภัตรเพื่อหมู่พลของพระองค์แม่ทั้งหมด ก็อันนี้แหละ, แง่ก็อันนี้, ก็แต่ว่าข้าพระองค์กลัวต่อความเสื่อมยศ.”

พระราชูปถัมภ์. เพราะเหตุไร?

เศรษฐี. ถ้าว่า เหตุสักว่าความอึดอัดแห่งพระกาย จะพึงมีแก่พระองค์ไซ้, ข้าพระองค์ยอมกลัวต่อคำว่า

‘วานนี้ พระราชาเสวย (ภัตร) ในเรือนของเศรษฐี, เศรษฐีคงจักทำอะไร (ถวายเป็นแน่)’ พระเจ้าข้า.

พระราชูปถัมภ์. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำภัตรไป, จงนำน้ำมา.

๑ อนรพาโล

๒ เคเห พระราชวัง

๓ อิมสส อิมสมิ ปาสาเท วสิตุ น ทสสามิ เราจักไม่ให้อยู่ในปราสาทนี้ แก่คุณบดีนี้.

ในเวลาเสร็จกิจของพระราชาราชบริพารทั้งหมด ก็บริโภคน้ำนั้นนั้นแหละ.

[พระราชาทรงสนทนากับเศรษฐี]

พระราชาทรงนั่งสนทนาปรารภถึงความสุข ตรัสเรียกเศรษฐีมา แล้วตรัสว่า “ภรรยาของท่านในเรือนนี้ไม่มีหรือ?”

เศรษฐี. มี พระเจ้าข้า.

พระราชา. นางอยู่ที่ไหน?

เศรษฐี กราบทูลว่า “นางนั่งอยู่ในห้องอันมีสิริ ยังไม่ทราบเกล้าว่า สมมติเทพเสด็จมา.”

ก็พระราชาร่วมด้วยราชบริพาร เสด็จมาแล้วแต่เข้าตรู่ก็จริง, ถึงอย่างนั้น นางก็ยังไม่รู้ว่าทำวเธอเสด็จมา.

ลำดับนั้น เศรษฐีรู้ว่า “พระราชามีพระประสงค์จะแลดูภริยาของเรา” จึงไปสู่สำนักของนางแล้ว บอกว่า

“พระราชาสด็จมาแล้ว, การที่หล่อนเฝ้าพระราชา ไม่ควรหรือ?”

[ภรรยาเศรษฐีน้อยใจ ที่ยังมีผู้ใหญ่กว่าตน]

นางนอนอยู่นั้นแล กล่าวว่า “นาย ชื่อว่า พระราชานั้นเป็นอย่างไร?”

เมื่อเขาบอกว่า “คนที่ผู้ใหญ่ของเรา ชื่อว่าพระราชา,” จึงแจ้งความที่ตนเป็นผู้มีใจไม่แช่มชื่นอยู่ กล่าวว่า

“พวกเรา ยังมีแม่บุคคลผู้เป็นใหญ่ (นับว่า) ทำบุญกรรมทั้งหลายไว้ไม่ดีหนอ,

พวกเราทำบุญกรรมทั้งหลายชื่อด้วยไม่มีศรัทธา จึงถึงสมบัติเกิดแล้วในที่ของชนอื่นผู้เป็นใหญ่;

ทานจักเป็นของอันเราทั้งหลายไม่เชื่อแล้วให้เป็นแน่, นี้เป็นผลของทานนั้น” แล้วกล่าวว่า “นาย บัดนี้ ฉันทจักทำอย่างไร?”

สามี. หล่อนจงถือเอาพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราชา.

เมื่อนางถือพัดก้านตาลมาพัดถวายพระราชายอยู่ ลมกลืนแห่งพระภูษาสำหรับโปกของพระราชา กระทบยับย่นตาของนางแล้ว.

[ภรรยาเศรษฐีน้ำตาไหล]

ลำดับนั้น สายแห่งน้ำตา ไหลออกจากนัยน์ตาของนาง.

พระราชาทรงเห็นอาการนั้น จึงตรัสกะเศรษฐีว่า

“มหาเศรษฐี ธรรมตามาคูคาม มีความรู้น้อย ชะรอยจะร้องไห้ เพราะกลัวว่า ‘พระราชาก็จะพึงยึดเอาสมบัติของสามีของเรา,’

ท่านจงปลอบนาง, เราไม่มีความต้องการด้วยสมบัติของท่าน.”

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ นางมิได้ร้องไห้.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น นั้นอะไรกันเล่า?

เศรษฐี. น้ำตาของนางไหลออกแล้ว เพราะกลืนแห่งพระภูษาสำหรับโปกของพระองค์,

ด้วยว่า ภรรยาของข้าพระองค์นี้ ไม่เคยเห็นแสงสว่างของประทีปหรือแสงสว่างของไฟ

ย่อมบริโภคนั่งและนอน ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีเท่านั้น;

ส่วนสมมติเทพ คงจักทรงนั่งด้วยแสงสว่างแห่งประทีป.

พระราชา. ถูกละ เศรษฐี.

เศรษฐี กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเช่นนั้น จำเดิมแต่วันนี้ ขอพระองค์จงทรงนั่งด้วยแสงสว่างแห่งแก้วมณี” แล้วได้ถวายแก้วมณีอันหาค่ามิได้ ใหญ่ประมาณเท่าผลแตงโม.

พระราชาทรงแลดูเรียบร้อยแล้ว ตรัสว่า “สมบัติของโชติเถระมากจริง” แล้วได้เสด็จไป^๑.

นี่เป็นเรื่องเกิดของพระโชติเถระก่อน.

[เด็กชฎิลถูกมารดาเอาลายน้]

บัดนี้ พึงทราบการอุปติของพระเถระชื่อชฎิละ

ความพิสดารว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีธิดาของเศรษฐีคนหนึ่ง เป็นผู้มิรูปลสวย.

มารดาบิดาให้หญิงคนใช้ไว้คนหนึ่ง เพื่อต้องการรักษานาง ในเวลานางมีอายุร่นราว ๑๕-๑๖ ปี ให้อยู่ในห้องอันมีสิริบนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น.

วันหนึ่ง วิทยาธรคนหนึ่ง กำลังเหาะไปทางอากาศ เห็นนางกำลังเปิดหน้าต่าง แลดูภายนอกอยู่ เกิดความสึเนหา จึงเข้าไปทางหน้าต่างแล้ว ได้ทำความเขยชิดกับนาง.

นางอาศัยการอยู่ร่วม (หลับนอน) กับวิทยาธรรนั้น ตั้งครรภ์แล้ว ต่อกาลไม่นานเลย.

ลำดับนั้น หญิงคนใช้นั้น เห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า “คุณนาย นี้อะไรกัน? อันนางบอกว่า “ข้อนั้นจงยกไว้, เจ้าอย่าบอกแก่ใครๆ” จึงได้เป็นผู้หนึ่งเสียเพราะกลัว.

โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน แม้นางคลอดบุตรแล้ว ให้หญิงคนใช้นำภาชนะใหม่มา ให้เด็กนั้นนอน ในภาชนะนั้นแล้ว ปิดภาชนะนั้นเสีย วางพวงดอกไม้ไว้ข้างบน สั่งหญิงคนใช้ว่า

“เจ้าจงเอาศีรษะเทินภาชนะนี้ไปลอยเสียในแม่น้ำคงคา, ถ้าถูกใครๆ ถามว่า ‘นี้อะไร?’

เจ้าพึงบอกว่า ‘พลีกรรมของคุณนายของฉันทัน.’”

หญิงคนใช้นั้นได้ทำอย่างนั้น.

[หญิง ๒ คนเถียงกันเพราะเด็กชฎิละ]

ก็หญิง ๒ คน กำลังอาบน้ำอยู่ในภายใต้แม่น้ำคงคา เห็นภาชนะนั้น ถูกน้ำพัดมาอยู่, หญิงคนหนึ่ง พูตว่า “ภาชนะนั้น เป็นของฉันทัน.”

คนหนึ่ง พูตว่า “สิ่งที่มีอยู่ในภาชนะนั้น เป็นของฉันทัน,”

(หญิงทั้ง ๒) เมื่อภาชนะ (ลอยมา) ถึงแล้ว, จึงจับภาชนะนั้นวางไว้บนบก เปิดดู เห็นเด็ก,

หญิงคนหนึ่ง พูตว่า “เด็กเป็นของฉันทันทีเดียว เพราะฉันทันกล่าวว่า ‘ภาชนะเป็นของฉันทัน.’”

คนหนึ่ง พูตว่า “เด็กเป็นของฉันทันเพราะฉันทันกล่าวว่า ‘สิ่งที่มีอยู่ในภาชนะเป็นของฉันทันทีเดียว.’”

หญิงทั้ง ๒ นั้นเถียงกัน ไปสู่ศาลาวิวินิจฉัยแล้ว แฉงเนื้อความนั้น เมื่อพวกอมตย์ไม่สามารถจะวินิจฉัยได้, จึงได้ไปสู่สำนักพระราช.

๑ เบื้องหน้าแต่นี้ เรื่องพระชฎิลเถระ พึงเป็นเรื่องอันท่านเรียงไว้ในภายหลัง.

พระราชาทรงสดับคำของหญิงทั้ง ๒ นั้น จึงตรัสว่า “เจ้าจงเอาเด็ก, เจ้าจงเอาภานะ.”

ก็หญิงผู้ที่ได้เด็ก ได้เป็นอุปัฏฐายิกาของพระมหากัจจายนเถระ.

เพราะเหตุนั้น หญิงนั้น จึงเลี้ยงทารกนั้นไว้ ด้วยคิดว่า “จักให้เด็กนี้บวชในสำนักของพระเถระ.”

[เหตุที่เด็กนั้นได้รับตั้งชื่อว่าชฎิละ]

ผมของเด็กนั้น ได้ปรากฏรุ่งรัง เพราะมลทินแห่งครรภ์อันเขาล้างออกไม่หมด ในวันที่เด็กนั้นเกิด.

เพราะเหตุนั้น คนทั้งหลาย จึงตั้งชื่อเขาว่า “ชฎิละ” นั้นแหละ.

ในเวลาที่เขาเดินได้ พระเถระ เข้าไปสู่เรือนนั้น เพื่อบิณฑบาต.

อุบาสิกา นิมนต์พระเถระให้นั่งแล้ว ได้ถวายอาหาร.

พระเถระ เห็นเด็ก จึงถามว่า “อุบาสิกา ท่านได้เด็กหรือ?”

อุบาสิกา เรียนว่า “ได้ เจ้าคะ, ดิฉันเลี้ยงเด็กนี้ไว้ด้วยหวังว่า ‘จักให้บวชในสำนักของท่าน,’ ขอบท่านจงให้เขาบวช” ดังนี้แล้ว ได้ถวายแล้ว.

[พระมหากัจจายนะรับเด็กไปมอบให้อุปัฏฐาก]

พระเถระ รับว่า “ดีละ” แล้วพาเด็กนั้นไป ตรวจคว่า “บุญกรรมที่จะเสวยสมบัติของคฤหัสถ์ของเด็กนี้ มีอยู่หรือหนอแล?”

คิดว่า “สัตว์ผู้มีบุญมาก จักเสวยสมบัติใหญ่, เด็กนี้ยังเล็กน้อย, แม้ญาณของเขาก็ยังไม่ถึงความแสรบ”

จึงได้พาเด็กนั้น ไปสู่เรือนของอุปัฏฐากคนหนึ่ง ในกรุงตักกสิลา.

อุปัฏฐากนั้น ไหว้พระเถระแล้วยืนอยู่, เห็นเด็กนั้นแล้ว เรียนถามว่า “ท่านได้เด็กหรือครับ?”

พระเถระ ตอบว่า “เออ อุบาสก เขาจักบวช, แต่ยังเป็นเด็กเล็กน้อย, จงอยู่ในสำนักของท่านเถิด.”

อุบาสกนั้น รับว่า “ดีละ ครับ” แล้วตั้งเด็กไว้ในฐานะเพียงตั้งบุตร บำรุงแล้ว.

ก็สินค้าในเรือนของอุบาสกนั้น เป็นของที่สั่งสมไว้แล้วสิ้น ๑๒ ปี.

เขาไปสู่ระหว่างแห่งบ้าน นำเอาสินค้าแม่ทั้งหมดไปสู่ตลาด ให้เด็กนั่งในตลาดแล้ว บอกราคาแห่งสินค้านั้นๆ แล้วกล่าวว่า “เจ้าพึงถือเอาทรัพย์ชื่อมีประมาณเท่านี้ แล้วจึงให้สิ่งนี้แหละสิ่งนี้” ดังนี้แล้วหลีกไป.

[เทพดาช่วยให้เด็กขายของให้หมด]

ในวันนั้น เทพดาผู้รักษาพระนคร

ทำให้ชนผู้มีความต้องการ (ด้วยวัตถุ) โดยที่สุตมัสส์กว่าพริกและผักชี ให้พายหน้าไปสู่ตลาดของเด็กเท่านั้น.

เด็กนั้น ขายสินค้าที่สั่งสมไว้สิ้น ๑๒ ปี (หมด) โดยวันเดียวเท่านั้น.

กุมภพี มาไม่เห็นอะไรๆ ในตลาด จึงกล่าวว่า “พ่อ สินค้าทั้งหมด เจ้าให้ฉิบหายเสียแล้วหรือ.”

เด็กตอบว่า “ฉันไม่ได้ให้สินค้าฉิบหาย, ฉันขายสินค้าทั้งหมด ตามนัยที่ท่านบอกไว้แล้วนั่นแหละ, นี่เป็นค่าของสินค้าซื้อโน้น. นี่เป็นค่าของสินค้าซื้อโน้น.”

กุกุมพี ปลื้มใจ คิดว่า “บุรุษที่หาค่ามิได้ สามารถเพื่อจะเป็นอยู่ในที่ใดที่หนึ่งได้”
จึงให้ลูกสาวผู้เจริญวัยแล้วในเรือนของตนแก่เขา สั่งพวกบุรุษว่า “พวกเจ้าจงสร้างเรือนแก่เขา”
เมื่อเรือนสำเร็จแล้ว จึงบอกว่า “พวกเจ้าจงไป, จงอยู่ในเรือนของตน.”

[ชฎิลกุมารได้เป็นเศรษฐี เพราะภูเขาทองผุดใกล้เรือน]

ครั้งในเวลาที่ชฎิลกุมารนั้นเข้าไปสู่เรือน เมื่อธรมีประตูปอเขาเหยียบแล้วด้วยเท้าข้างหนึ่ง
ภูเขาทองประมาณ ๘๐ ศอก ชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นแล้ว ณ ที่ส่วนอันมีข้างหลังเรือน.

พระราชฯ พอสดับว่า “ข่าวว่า ภูเขาทองชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นใกล้เรือนของชฎิลกุมาร”
จึงทรงส่งฉัตรสำหรับเศรษฐีไปประทานแก่เขา.

เขาได้เป็นผู้มีชื่อว่า ชฎิลเศรษฐี.

เขาได้มีบุตร ๓ คน.

[ชฎิลเศรษฐีให้บุรุษเที่ยวสืบหาเศรษฐีที่เสมอกับตน]

เขายังจิตให้เกิดขึ้นในการบวช ในเวลาที่บุตรเหล่านั้นเจริญวัยแล้ว คิดว่า
“ถ้าตระกูลเศรษฐีที่มีโภคะเสมอกับเราทั้งหลายจักมีไซ้, บุตรทั้งหลายก็จักให้[เรา]บวชได้; ถ้าไม่มีไซ้, บุตรทั้งหลายก็จักไม่ให้;
ในชมพูทวีป ตระกูลที่มีโภคะเสมอกับเราทั้งหลาย มีอยู่หรือหนอ”
จึงให้ช่างทำอิฐที่สำเร็จด้วยทองคำ ดำแปกที่สำเร็จด้วยทองคำ และเขียนเท้าที่สำเร็จด้วยทองคำ เพื่อต้องการจะทดลองดู
ให้ในมือของบุรุษทั้งหลายแล้ว ส่งไปว่า
“พวกเจ้าจงไป, จงถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นเหล่านี้ ทำเป็นเหมือนแลดูอะไรๆ นั้นเที่ยว เทียวไปในพื้นชมพูทวีป
รู้ความที่ตระกูลแห่งเศรษฐีที่มีโภคะเสมอกับเรามีอยู่หรือไม่มี แล้วจงมา.”

บุรุษเหล่านั้น เทียวจาริกไปถึงภัททนิคร.

[พวกบุรุษพบเมณฑกเศรษฐี]

ครั้งนั้น เมณฑกเศรษฐีเห็นบุรุษเหล่านั้นแล้ว ถามว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปทำอะไรกัน?”
เมื่อพวกเขาบอกว่า “พวกฉันเที่ยวดูของสิ่งหนึ่ง,” รู้ว่า
“กิจด้วยการถืออิฐที่สำเร็จด้วยทองคำเป็นต้นเหล่านี้เที่ยวไป เพื่อจะตรวจดูสิ่งอะไรๆ นั้นแหละ ของบุรุษเหล่านี้ ย่อมไม่มี,
บุรุษเหล่านี้ เทียวสืบสวนดูเศรษฐี” จึงกล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงเข้าไปตรวจดูหลังเรือนของเรา.”

บุรุษเหล่านั้น เห็นแพะทองคำทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้วในหนหลัง มีขนาดเท่าช้าง ม้า และโคอุสุภะ
ซึ่งเอาหลังจดหลังชำแรกแผ่นดินผุดขึ้นแล้วในที่ประมาณ ๘ กิรีส ที่หลังเรือนนั้นแล้ว
เที่ยวไปในระหว่างๆ แพะเหล่านั้นแล้วออกไป.

ลำดับนั้น เศรษฐี ถามบุรุษเหล่านั้นว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านเที่ยวไปตรวจดูผู้ใด, ผู้นั้น พวกท่านเห็นแล้วหรือ?”
เมื่อพวกเขาบอกว่า “เห็น นาย” จึงส่งไปแล้วด้วยพูดว่า “ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไป.”

บุรุษเหล่านั้นไปจากที่นั้นนั่นแหละแล้ว, เมื่อเศรษฐีของตนพูดว่า
“พ่อทั้งหลาย ตระกูลเศรษฐีที่มีโภคะเสมอเราทั้งหลาย พวกเจ้าเห็นแล้วหรือ?” บอกว่า
“นาย ท่านจะมีอะไร? สมบัติชื่อเห็นปานนี้ของเมณฑกเศรษฐีมีอยู่ในภักทียนคร” แล้วบอกเรื่องราวนี้ทั้งหมด.

[ขุฎิลเศรษฐีให้สืบเสาะเป็นครั้งที่ ๒]

เศรษฐี ฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มิใจแช่มชื่น คิดว่า
“ตระกูลเศรษฐี เราได้ไว้ก่อนแล้วตระกูลหนึ่ง, ตระกูลเศรษฐีแม้อื่นอีกมีอยู่หรือหนอ?” แล้วให้ผ้ากำพลมีค่าได้แสนหนึ่ง
ส่งไปว่า “พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไป, จงเสาะหาตระกูลเศรษฐีแม้อื่น.”

พวกเขาไปสู่กรุงราชคฤห์แล้ว ทำกองเงินในที่ไมไกลแต่เรือนของโชติเศรษฐี ติดไฟแล้วได้ยืนอยู่.

ก็ในเวลาพวกชนถามว่า “นี่อะไรกัน?” ก็บอกว่า “เมื่อพวกฉันจะขายผ้ากำพลซึ่งมีค่ามากผืนหนึ่ง ผู้ซื้อไม่มี,
พวกฉันแม้จะถือเที่ยวไปอยู่ ก็กลัวโจร, เพราะเหตุนั้น พวกฉันจักเผามันเสียแล้วจึงจักไป.”

[พวกบุรุษพลโชติเศรษฐี]

ครั้งนั้น โชติเศรษฐี เห็นพวกเขาจึงถามว่า “พวกนี้ ทำอะไรกัน?” ฟังเนื้อความนั้นแล้ว ให้เรียกมา
ถามว่า “ผ้ากำพลมีค่าเท่าไร?” เมื่อพวกเขาบอกว่า “มีค่าแสนหนึ่ง” จึงสั่งให้ๆ ทรัพย์แสนหนึ่ง บอกว่า
“พวกท่านจงให้ (ผ้าผืนนั้น) แก่ทาสผู้กวาดซุ่มประตูเทหยากเยื่อ” แล้วส่งให้ในมือของพวกเขาแล้วแล.

ทาสนั้นรับเอาผ้ากำพลแล้วร้องให้ ไปสู่สำนักของนาย บอกว่า “นาย เมื่อความผิดมีอยู่ ประหารดิฉันเสีย ไม่ควรหรือ?
เพราะเหตุไร จึงส่งผ้ากำพลเนื้อหยาบอย่างนี้แก่ดิฉัน? ดิฉันจักนุ่งหรือจักห่มผ้ากำพลผืนนี้ได้อย่างไรได้?”

โชติเศรษฐี. ฉันมิได้ส่งไปให้เจ้าเพื่อประโยชน์แก่การนุ่งหรือการห่มนั้น,
แต่ส่งผ้ากำพลผืนนั้นไปให้เจ้า เพื่อต้องการจะให้พบเข้า แล้ววางไว้ใกล้ที่นอนของเจ้า
ในเวลาจะนอน เช็ดเท้าที่ล้างแล้วด้วยน้ำหอม (ต่างหาก),
เจ้าไม่อาจทำกิจเช่นนั้นได้หรือ?

ทาสนั้น กล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ดิฉันอาจเพื่อจะทำกิจนั้นได้” จึงได้รับเอาไปแล้ว.

ฝ่ายบุรุษเหล่านั้น เห็นเหตุนี้แล้ว จึงไปสู่สำนักเศรษฐีของตน เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า
“พ่อทั้งหลาย ตระกูลแห่งเศรษฐีอันพวกเจ้าเห็นแล้วหรือ?” เรียนว่า
“นาย ท่านจะมีอะไร, สมบัติชื่อเห็นปานนี้ ของเศรษฐีชื่อโชติเกะ มีอยู่ในกรุงราชคฤห์”
จึงบอกสมบัติในเรือนทั้งหมด แล้วบอกเรื่องราวนี้.

เศรษฐี ฟังคำของบุรุษเหล่านั้นแล้วมีใจยินดี คิดว่า “บัดนี้เราจักได้บวช”
จึงไปสู่สำนักของพระราชา กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์มีประสงค์จะบวช.”

พระราชา ตรัสว่า “ดีละ มหาเศรษฐี ท่านจงบวชเถิด.”

เศรษฐีนั้น ไปสู่เรือนแล้ว ให้เรียกบุตรทั้งหลายมาแล้ว วางจอบมีด้ามเป็นทองคำ ตัวจอบเป็นเพชร ไว้ที่มือของบุตรคนใหญ่ แล้วกล่าวว่า “พ่อ เจ้าจงขุดเอาลิ้มทองจากภูเขาทองที่หลังเรือน.”

ลูกชายคนใหญ่นั้น ถือเอาจอบไปสับภูเขาทอง.

เวลาเขาสับภูเขาทองนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับที่หินดาตฉะนั้น.

เศรษฐี รับจอบจากมือของลูกชายคนใหญ่นั้น ส่งให้ในมือของลูกชายคนกลาง.

เมื่อลูกชายคนกลางนั้น สับภูเขาทองอยู่, เวลาเขาสับนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับหินดาตฉะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐี จึงส่งจอบนั้นให้ในมือของลูกชายคนเล็ก.

เมื่อลูกชายคนเล็กนั้น รับเอาจอบนั้นพินอยู่ เวลาที่เขาพินนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่เขาสับดินเหนียวที่เขาทำให้เป็นกองไว้ ฉะนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐี จึงกล่าวกะลูกชายคนเล็กนั้นว่า “มาเถิดพ่อ, พอละ ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านี้”

แล้วให้เรียกพี่ชาย ๒ คน นอกนี้มาแล้ว บอกว่า

“ภูเขาทองลูกนี้ ไม่ใช่เกิดเพื่อพวกเจ้า, เกิดขึ้นเพื่อพ่อและลูกชายคนเล็ก, พวกเจ้าจงใช้สอยรวมกันกับลูกชายคนเล็กนี้เถิด.”

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร ภูเขาทองนั้นจึงเกิด เพื่อบิดาและลูกชายคนเล็กเท่านั้น?

เพราะเหตุไร ชฎิลเศรษฐี จึงถูกโยนลงไปในน้ำในเวลาเกิดแล้ว?

แก้วว่า เพราะกรรมที่ตนทำแล้วนั่นเอง.

[บุรพกรรมของชฎิลเศรษฐี]

ความพิสดารว่า เมื่อมหาชนกำลังสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่

พระชีนาสพองค์หนึ่ง ไปสู่เจดีย์สถานแลดูแล้ว ถามว่า “พ่อทั้งหลาย เพราะเหตุไร มุขทางทิศอุดรแห่งเจดีย์ จึงยังไม่ก่อขึ้น?”

มหาชน. ทองยังไม่พอ.

พระชีนาสพ. ฉันทักเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้วชักชวน, พวกท่านจงทำกรรมโดยเอื้อเพื่อเกิด.

ท่านกล่าวอย่างนั้นแล้วเข้าไปสู่พระนคร ชักชวนมหาชนว่า

“แม่และพ่อทั้งหลาย ทองที่หน้ามุขข้างหนึ่งแห่งพระเจดีย์ของพวกเรา ยังไม่พอ, พวกท่านจงรู้ทองเกิด”

ได้ไปสู่ตระกูลแห่งนายช่างทองแล้ว

ฝ่ายนายช่างทอง กำลังนั่งทะเลาะกับภรรยาอยู่ในขณะนั้นเอง.

ครั้งนั้น พระเถระ กล่าวกะเขาว่า

“ทองสำหรับหน้ามุขที่พระเจดีย์อันท่านทั้งหลายรับไว้ยังไม่พอ, การที่ท่านรู้ทองนั้นย่อมควร.”

เขากล่าวด้วยความโกรธต่อภรรยาว่า “ท่านจงโยนพระศาสดาของท่านลงในน้ำแล้วไปเสีย.”

ลำดับนั้น นางจึงกล่าวกะเขาว่า “ท่านทำกรรมอย่างสาหัสยิ่ง, ท่านโกรธดิฉัน ควรจะดำหรือควรจะเขียนดิฉันเท่านั้น, เหตุไฉน ท่านจึงทำเวรในพระพุทธรูปทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันเล่า?”

ทันใดนั้นเอง นายช่างทอง เป็นผู้ถึงความสลดใจแล้ว กล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า ขอบท่านจงอดโทษแก่กระผม” แล้วหมอบลงแทบเท้าของพระเณระ.

พระเณระ. โยม ฉันทหาถูกท่านว่ากล่าวอะไรๆ ไม่, ท่านจงยังพระศาสดาให้อดโทษเถิด.

นายช่างทอง. ท่านเจ้าข้า กระผมจะทำอย่างไรเล่า จึงจะให้พระศาสดาอดโทษได้?

พระเณระ. ท่านจงทำหม้อดอกไม้ทองคำ ๓ หม้อ บรรจุเข้าไว้ภายในที่บรรจุพระธาตุแล้ว เป็นผู้ผู้มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อดโทษเถิด โยม.

เขารับว่า “ดีละ ครับ” แล้วเมื่อจะทำดอกไม้ทองคำ ให้เรียกบุตรชายคนใหญ่ในบุตร ๓ คนมาแล้ว กล่าวว่า “มานี่แน่ะ พ่อ พ่อได้กล่าวกะพระศาสดาด้วยคำเป็นเวร, เพราะฉะนั้น พ่อจักทำดอกไม้เหล่านี้ บรรจุในที่บรรจุพระธาตุ ให้พระศาสดาอดโทษ, แม่เจ้าแล ก็จึงเป็นสหายของเรา.” ลูกชายคนใหญ่นั้น บอกว่า “พ่ออันฉันใช้ให้กล่าวคำเป็นเวรหามิได้, พ่อทำแต่ลำพังเถิด” แล้วไม่ปรารถนาจะทำ.

ช่างทอง ให้เรียกลูกชายคนกลางมาแล้ว กล่าวเหมือนอย่างนั้น.

แม้ลูกชายคนกลางนั้น ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้น แล้วไม่ปรารถนาจะทำ.

เขาจึงให้เรียกลูกชายคนเล็กมาแล้ว ก็กล่าว (เหมือนอย่างนั้น).

ลูกชายคนเล็กนั้น คิดว่า “ธรรมดาว่ากิจที่เกิดขึ้นแก่บิดา ย่อมเป็นภาระของบุตร” จึงเป็นสหายของบิดา ได้ทำดอกไม้ทั้งหลายแล้ว.

นายช่างทอง ยังหม้อดอกไม้ขนาดคืบหนึ่ง ๓ หม้อ ให้สำเร็จแล้ว บรรจุในที่บรรจุพระธาตุ มีผ้าชุ่ม มีผมชุ่ม ยังพระศาสดาให้อดโทษแล้ว.

เขาได้ถูกโยนลงไปในน้ำ ในเวลาเกิดถึง ๗ ครั้ง ด้วยประการฉะนี้.

ก็อรรถภาพของเขาที่ตั้งอยู่แล้วในที่สุดนี้ แม่ในบัดนี้ ก็ถูกโยนลงไปในน้ำ เพราะผลของกรรมนั้นเหมือนกัน.

ส่วนบุตรของเขา ๒ คนใด ไม่ปรารถนาจะเป็นสหาย ในเวลาทำดอกไม้ทองคำ, เพราะเหตุนั้น ภูเขาทองจึงไม่เกิดสำหรับบุตรทั้ง ๒ นั้น, แต่เกิดสำหรับลูกชายคนเล็ก เพราะความที่เขาทำดอกไม้ทองคำ ร่วมกัน (กับบิดา).

[ชฎิลเศรษฐีออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

เศรษฐีนั้น พร่ำสอนบุตรแล้ว บวชในสำนักพระศาสดา บรรลุพระอรหัตแล้วโดย ๒-๓ วันเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

โดยสมัยอื่น พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของบุตรทั้งหลายของเศรษฐีนั้น.

บุตรเหล่านั้น ได้ถวายภิกษาหารแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอดถึงเดือน.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า

“ชฎิละ ผู้มีอายุ แม่ในวันนี้ ความทะยานอยากในภูเขาทองประมาณ ๘๐ ศอก และในบุตรทั้งหลายของท่านยังมีอยู่หรือ?

พระชฎิละ. ผู้มีอายุ ตัณหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้นของผม ย่อมไม่มี.

ภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า “พระชฎิลเถระนี้ พูดไม่จริง พยากรณ์พระอรหันต์ตผล.”

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาหรือมานะในภูเขาทองและบุตรเหล่านั้นของบุตรของเรา ย่อมไม่มี” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ละตัณหาในโลกนี้ได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรื้อน เว้นเสียได้,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหาและภพอันสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรธ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

ผู้ใดละตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ ในโลกนี้เสียได้ เป็นผู้ไม่มีความต้องการอยู่ครองเรื้อน ชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีเรื้อน เว้นเสียได้
เราเรียกผู้นั้นว่ามีตัณหาและภพอันสิ้นแล้ว เพราะความที่ตัณหาและภพเป็นของสิ้นแล้ว นั้นว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นดังนี้แล^๑.

[พระเจ้าอชาตศัตรูจะยึดเอาบ้านเศรษฐี]

ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูกุมาร สมคบกับพระเทวทัต ปลงพระชนม์พระราชบิดา ดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ทรงดำริว่า

“เราจักยึดเอาปราสาทของโชติกเศรษฐี” จึงทรงเตรียมการรบแล้วเสด็จออกไป

พอทรงเห็นพระฉายของพระองค์พร้อมด้วยบริวารที่กำลังแวงแก้วทรงเข้าใจว่า

“คฤหบดี เป็นผู้เตรียมการรบคุมพลออกมาแล้ว” จึงไม่ทรงสามารถจะเสด็จเข้าไปได้.

ในวันนั้น แม่เศรษฐี เป็นผู้รักษาอุโบสถ บริโภคอาหารเข้าแต่เช้าตรู่ ไปสู่วิหาร นั่งฟังธรรมอยู่ในสำนักของพระศาสดา.

ส่วนยักษ์ชื่อยมโมลี ผู้ยึดการรักษายืนอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๑ เห็นพระเจ้าอชาตศรูนั่น จึงถามว่า “ท่านจะไปไหน?”

แล้วกำจัดพระเจ้าอชาตศรูน้อมด้วยราชบริวาร ติดตามไปในทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย.

พระราชา ได้เสด็จไปสู่วิหารแล้วเหมือนกัน.

ครั้งนั้น เศรษฐี พอเห็นท้าวเธอ จึงทูลว่า “เรื่องอะไรกัน? พระเจ้าข้า” ได้ลุกขึ้นจากอาสนะ ยืนอยู่แล้ว.

พระราชา. คฤหบดี ท่านบังคับพวกบุรุษของท่านว่า ‘จงรบกับเรา’ แล้วมาในที่นี้ นั่งทำเป็นเหมือนฟังธรรมอยู่หรือ?

เศรษฐี. ก็สมมติเทพ เสด็จไปเพื่อยึดเอาเรื้อนของข้าพระองค์มิใช่หรือ?

พระราชา. เออ เราไป.

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ แม้พระราชาตั้งพัน ก็ไม่สามารถเพื่อจะยึดเอาเรื้อนของข้าพระองค์ได้
เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

๑ เบื้องหน้าแต่บัดนี้ บัณฑิตพึงเห็นความสืบต่อด้วยเรื่องเดิม.

[พระราชาทรงถอดแหวนไม่ออก]

ท้าวเธอ กริ้วว่า “ก็ท่านจักเป็นพระราชารึ?”

เศรษฐี. ข้าพระองค์ไม่เป็นพระราชา, แต่พระราชาทริโอรไม่สามารถจะถือเอา แม้เส้นด้ายที่ชายผ้าอันเป็นของข้าพระองค์ได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา.

พระราชา. ก็ฉันจักถือเอาตามความพอใจของท่านได้ อย่างไร?

เศรษฐี. ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าอย่างนั้น แหวน ๒๐ วงเหล่านี้ที่นิ้วมือทั้ง ๑๐ ของข้าพระองค์มีอยู่, ข้าพระองค์ไม่ถวายแหวนเหล่านี้แก่พระองค์:
ถ้าพระองค์ทรงสามารถไซ้, ขอพระองค์จงทรงถือเอาเถิด.

ก็พระราชนั้น ทรงนั่งกระโหยงบนพื้น เมื่อจะทรงกระโดดย่อมหงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๑๘ ศอกได้, ทรงยืน เมื่อจะทรงกระโดดย่อมหงกระโดดขึ้นสู่ที่ ๘๐ ศอกได้.

พระราชา แม้ทรงมีพระกำลังมากอย่างนี้ ทรงกระโดดไปมาอยู่ข้างโน้นและข้างนี้ ก็ไม่ทรงสามารถเพื่อจะถอดแม่ซึ่งแหวนวงหนึ่งได้.

[เศรษฐีสลดใจใคร่จะบวช]

ลำดับนั้น เศรษฐี กราบทูลท้าวเธอว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ทรงลาดผ้าสาฎก” แล้วได้ทำนวิ้งทั้งหลายให้ตรง. แหวนแม่ทั้ง ๒๐ วง หลุดออกแล้ว.

ลำดับนั้น เศรษฐี กราบทูลท้าวเธอว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ ใครๆ ไม่สามารถเพื่อจะถือเอาทรัพย์สมบัติอันเป็นของข้าพระองค์ด้วยอาการอย่างนั้นได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ปรารถนา” ดังนี้แล้ว เกิดสลดใจเพราะพระกิริยาของพระราชา จึงกราบทูลว่า
“ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตเพื่อการบวชแก่ข้าพระองค์.”

ท้าวเธอทรงดำริว่า “เมื่อเศรษฐีนี้บวชแล้ว, เราจักยึดเอาปราสาทได้สะดวก”
จึงตรัสว่า “จงบวชเถิด” ด้วยพระดำรัสคำเดียวเท่านั้น.

เศรษฐีนั้น บวชในสำนักพระศาสดาแล้ว ต่อกาลไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตตมรรคชื่อว่า พระโชติกเถระ.

ในขณะที่ท่านบรรลุพระอรหัตตแล้วนั้นแล สมบัตินั้นแม่ทั้งหมดก็อันตรธานไป.

พวกเทพดา ก็นำภรรยาของเศรษฐีนั้น ชื่อสตุลกายะแม่นั้น ไปสู่อุตรกुरुทวีปนั้นแล.

[พวกภิกษุเข้าใจว่าพระเถระอวดอุตริมนุสสรธรรม]

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เรียกพระโชติกเถระนั้นมาแล้ว ถามว่า

“โชติกะผู้มีอายุ ก็ค้นหาในปราสาทหรือในหญิงนั้นของท่านยังมีอยู่หรือ?” เมื่อท่านบอกว่า “ไม่มี ผู้มีอายุทั้งหลาย” จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระโชติกะนี้ กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีค้นหาในปราสาทหรือในหญิงนั้นเลย” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ละค้นหาได้แล้ว ในโลกนี้ เป็นผู้ไม่มีเรื่อน เว้นเสียได้,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีค้นหาและภพอันสิ้นแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโชติกเถระ จบ

๓๔. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หิตวา มานุสโก” เป็นต้น.

[นักฟ้อนออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

ได้ยินว่า นักฟ้อนนั้น เทียวเล่นกีฬาคือการฟ้อนชนิดหนึ่ง ฟังธรรมกถาของพระศาสดา บวชแล้ว บรรลุพระอรหัต.

เมื่อภิกษุนั้นกำลังเข้าไปเพื่อบิณฑบาตกับภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข

ภิกษุทั้งหลาย เห็นบุตรของนักฟ้อนคนหนึ่ง กำลังเล่นอยู่ จึงถามว่า

“ผู้มีอายุ บุตรของนักฟ้อนนั้น เล่นกีฬาที่ท่านเล่นแล้วๆ ท่านยังมีความเชื่อใจในกีฬาชนิดนี้อยู่หรือหนอแล?”

เมื่อภิกษุนั้น ตอบว่า “ไม่มี,” จึงพูดกันว่า “ท่านผู้เจริญ ภิกษุนี้ กล่าวไม่จริง พยากรณ์พระอรหัตตผล.”

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราก้าวล่วงกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้ว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ละกิเลสเครื่องประกอบ อันเป็นของมนุษย์

ล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของทิพย์ได้แล้ว,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งปรากกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวงได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า มานุสโก โยคิ ได้แก่ อายุและกามคุณทั้ง ๕ อันเป็นของมนุษย์.

แม้ในกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า อุปัจจคา เป็นต้น ความว่า

ผู้ใดละกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของมนุษย์

ก้าวล่วงกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ได้แล้ว,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งปรากกิเลสเครื่องประกอบทั้งหมดแม้ ๔ อย่างได้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรหัตผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑ จบ.

๓๕. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนเหมือนกันรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “หิตวา รติณฺจ” เป็นต้น.

[พราหมณ์ละความยินดีและไม่ยินดีได้]

เรื่องเป็นเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั้นแล.

แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราละความยินดี และความไม่ยินดีได้แล้ว ดำรงอยู่” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งละความยินดีและความไม่ยินดีได้แล้ว
ผู้เย็น ไม่มีอุปธิ ครอบงำโลกทั้งปวง ผู้แก้แล้วแล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รติ ได้แก่ ความยินดีในกามคุณ ๕.

บทว่า อรติ ได้แก่ ผู้ระอาในการอยู่ป่า.

บทว่า สติญฺจ ได้แก่ ผู้ดับแล้ว.

บทว่า นิรูปฺธิ ได้แก่ ผู้ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า วิริ ความว่า เราเรียนบุคคลผู้ครอบงำขันธโลกทั้งหมดได้แล้ว ดำรงอยู่ ผู้มีความแก้แล้วแล้วนั้น คือเห็นปานนั้น ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒ จบ.

๓๖. เรื่องพระวังคีศเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระวังคีศเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จตุ โย เวที” เป็นต้น.

[วังคีศพราหมณ์เป็นนักทำนาย]

ได้ยินว่า พราหมณ์ในกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ชื่อวังคีศ เคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้ได้ว่า “นี่เป็นศีรษะของผู้เกิดในนรก, นี่เป็นศีรษะของผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน, นี่เป็นศีรษะของผู้เกิดในเปรตวิสัย, นี่เป็นศีรษะของผู้เกิดในมนุษย์โลก, นี่เป็นศีรษะของผู้เกิดในเทวโลก.”

พวกพราหมณ์ คิดว่า “พวกเราอาศัยวังคีศพราหมณ์นี้ ก็สามารถหาคนกะชาวโลกได้”

จึงให้เขานุ่งห่มผ้าแดง ๒ ผืนแล้วพาเที่ยวไปชนบท กล่าวกะพวกมนุษย์ว่า

“พราหมณ์ชื่อวังคีศนั้น เคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้จักที่เกิด, พวกท่านจงถามถึงที่พวงญาติของตนๆ เกิดแล้วเกิด.”

พวกมนุษย์ ให้หาปณะ ๑๐ บ้าง ๒๐ บ้าง ๑๐๐ บ้าง ตามกำลังแล้ว จึงถามถึงที่พวงญาติเกิดแล้ว.

พราหมณ์เหล่านั้น ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว ยึดเอาที่พักในที่ไม้ไผ่แห่งพระเชตวัน.

พวกเขา เห็นมหาชนผู้บริโภคอาหารเช้าแล้ว มีมือถึงของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น กำลังเดินไปเพื่อฟังธรรม จึงถามว่า “พวกท่านไปไหนกัน?” เมื่อมหาชนนั้น บอกว่า “ไปสู่วิหาร เพื่อฟังธรรม,”

จึงกล่าวว่า “พวกท่านจักไปในที่นั้นทำอะไร? บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคีศพราหมณ์ของเรา ย่อมไม่มี, เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะของพวกมนุษย์ที่ตายแล้ว ก็รู้ที่เกิดได้, พวกท่านจงถามถึงที่พวงญาติเกิดเกิด.”

มนุษย์เหล่านั้น กล่าวว่า “วังคีศจะรู้อะไร? บุคคลผู้ทัดเทียมกับพระศาสดาของเรา ไม่มี,”

เมื่อพวกพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่า “บุคคลผู้ทัดเทียมกับวังคีศ ไม่มี, เกียงกันแล้ว” กล่าวว่า

“มาเกิด บัดนี้ พวกเรารู้ว่าวังคีศของพวกท่าน หรือพระศาสดาของพวกเรามีความรู้”

แล้วได้พาพราหมณ์เหล่านั้นไปสู่วิหาร.

[เขายอมจำนพระศาสดา]

พระศาสดา ทรงทราบว่าชนเหล่านั้นมา จึงรับสั่งให้น้ำ (กะโหลก) ศีรษะมา ๕ ศีรษะคือ

“ศีรษะของสัตว์ผู้เกิดในฐานะทั้ง ๔ คือ ‘ในนรก ในกำเนิดดิรัจฉาน ในมนุษย์โลก ในเทวโลก’ ๔ ศีรษะ

และ (กะโหลก) ศีรษะของพระชินาสพ” รับสั่งให้วางไว้ตามลำดับ ในเวลาที่วังคีศมาแล้ว จึงตรัสถามวังคีศว่า

“ทราบว่ ท่านเคาะ (กะโหลก) ศีรษะแล้ว รู้ที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายผู้ตายแล้วหรือ?”

วังคีศ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์รู้ได้.

พระศาสดา. นี้ (กะโหลก) ศีรษะของใคร?

เขาเคาะ (กะโหลก) ศีรษะนั้นแล้ว กราบทูลว่า “ของสัตว์ผู้เกิดในนรก.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการแก่เขาว่า “ดีละ” จึงตรัสถามถึงศีระะทั้ง ๓ นอกนี้
ในขณะที่เขากราบทูลแล้วๆ ไม่ผิด ก็ประทานสาธุการเหมือนอย่างนั้น
จึงทรงแสดง (กะโหลก) ศีระะที่ ๕ ตรัสถามว่า “นี่ (กะโหลก) ศีระะของใคร?”.

เขาเคาะ (กะโหลก) ศีระะนั้นแล้ว ไม่รู้ที่เกิด.

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า “วังคีสะ ท่านไม่รู้หรือ?” เมื่อเขากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่รู้” จึงตรัสว่า “ฉันรู้.”

วังคีสะ. พระองค์ทรงทราบด้วยอะไร?

พระศาสดา. ทราบด้วยกำลังมนต์.

ลำดับนั้น วังคีสะ ทูลวิงวอนพระองค์ว่า “ขอพระองค์จงประทานมนต์นี้แก่ข้าพระองค์.”

พระศาสดา ตรัสว่า “เราไม่สามารถจะให้มนต์แก่บุคคลผู้ไม่บวชได้.”

[วังคีสะบวชเพื่อเรียนพุทธมนต์]

เขาคิดว่า “เมื่อเราเรียนมนต์นี้แล้ว เราก็จักเป็นผู้ประเสริฐในชมพูทวีปทั้งสิ้น”

จึงส่งพราหมณ์เหล่านั้นไป ด้วยคำว่า “พวกท่านจงอยู่ในที่นั้นนั้นแหละ ๒-๓ วัน, ฉันจักบวช”

แล้วได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระศาสดา ได้เป็นผู้มีนามว่า วังคีศเถระ.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานกัมมัฏฐานมีอาการ ๓๒ เป็นอารมณ์แก่เธอแล้ว ตรัสว่า “เธอจงสาธยายปริกรรมมนต์.”

[พระเถระบรรลुพระอรหัต]

พระวังคีศเถระนั้น สาธยายมนต์อยู่ ถูกพวกพราหมณ์ถามในระหว่างๆ ว่า “ท่านเรียนมนต์ได้แล้วหรือยัง? จึงบอกว่า

“พวกท่านจงรอก่อน, ฉันกำลังเรียน” ต่อกาล ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัต ถูกพราหมณ์ทั้งหลายถามอีก จึงกล่าววว่า

“ท่านผู้มีอายุ บัดนี้ ฉันไม่ควรเพื่อจะไป.”

พวกภิกษุ ได้ยินค่านั้นแล้ว จึงกราบทูลแต่พระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระวังคีศเถระนี้ พยากรณ์พระอรหัตตผล ด้วยคำไม่จริง.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่ากล่าวอย่างนั้น,

ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ บุตรของเราฉลาดในการจตุติและปฏิสนธิแล้ว” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ใด รู้จตุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่ข้องไปติ รู้แล้ว ว่า เป็นพราหมณ์.

เทพดาคนธรรพ์และหมู่มนุษย์ ย่อมไม่รู้คติของผู้ใด,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีอัสวะสิ้นแล้ว ผู้ไกลกิเลสว่า เป็นพราหมณ์.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า โย เวติ เป็นต้น ความว่า

ผู้ใดรู้จตุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างแจ่มชัด^๑,

๑ ปากฎ กตวา ทำให้ปรากฏ.

เราเรียกบุคคลผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า ไม่ซึ้ง เพราะความเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง
ชื่อว่า ไปดีแล้ว เพราะความเป็นผู้ไปดีแล้วด้วยการปฏิบัติ
ชื่อว่า ผู้รู้แล้ว เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

บทว่า **ยสฺส** เป็นต้น ความว่า เทพดาเป็นต้นเหล่านั้น ไม่รู้คติของผู้ใด,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะความที่อาสวะทั้งหลายสิ้นแล้ว
ชื่อว่า ผู้ไกลกิเลส เพราะความเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิรริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระวังคีสเถระ จบ.

๓๗. เรื่องพระธรรมทินนาเถรี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุณีชื่อธรรมทินนา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสฺส ปุเร จ” เป็นต้น.

[วิสาขอุบาสกบรรลุนาคามีผล]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ในเวลานางเป็นคฤหัสถ์

วิสาขอุบาสกผู้เป็นสามี ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา บรรลุนาคามีผลแล้ว คิดว่า

“การที่เราให้นางธรรมทินนารับทรัพย์สมบัติทั้งปวง ควร”

ในกาลก่อนแต่นั้น อุบาสกนั้น เมื่อมา เห็นนางธรรมทินนาผู้แลดูอยู่ทางหน้าต่าง ย่อมทำความยิ้มแย้ม.

แต่ในวันนั้น เขาไม่แลดูนางผู้ยืนอยู่ที่หน้าต่างเลย ได้ไปแล้ว.

นางคิดว่า “นี่เรื่องอะไรกันหนอ? คิดว่า “ข้อนั้นจงยกไว้, เราจักรู้ในเวลาบริโศค” แล้วนำภัตรเข้าไปในเวลาบริโศค.

ในวันอื่นๆ อุบาสกนั้น พูดว่า “มาเถิด, เราบริโศคด้วยกัน.

แต่ในวันนั้น เขาเป็นผู้หนึ่งเฉย บริโศคแล้ว.

นางคิดว่า “สามีคงจักโกรธ ด้วยเหตุอะไรๆ แน่นอน.”

ครั้งนั้น วิสาขอุบาสก เรียกนางมา ในเวลาที่ตนกำลังนั่งตามสบาย กล่าวกะนางว่า

“ธรรมทินนา หล่อนจงรับทรัพย์สมบัติทั้งปวงในเรือนนี้เถิด.”

นางคิดว่า “ธรรมดาว่า คนทั้งหลายโกรธแล้ว ย่อมไม่ใ้ใครรับทรัพย์สมบัติ, นี่เรื่องอะไรกันหนอ?” จึงกล่าวว่า

“นาย ก็ท่านเล่า?”

อุบาสก. จำเดิมแต่นี้ ฉันจักไม่จัดแจงอะไรๆ.

ธรรมทินนา. ใครจักรับน้ำลายที่ท่านบ้วนทิ้ง, เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็จงอนุญาตการบวชแก่ดิฉันเถิด.

อุบาสกนั้น รับว่า “ดีละ นางผู้เจริญ” แล้วนำนางไปสู่สำนักภิกษุณีด้วยสักการะเป็นอันมาก ให้บวชแล้ว.

นางได้อุปสมบทแล้ว ได้มีชื่อว่าธรรมทินนาเถรี.

[วิสาขอุบาสกถามปัญหาในมรรคกะพระเถรี]

นางไปสู่ชนบทกับภิกษุณีทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ประสงค์วิเวก

เมื่ออยู่ในชนบทนั้น ไม่นานเท่าไร ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

กลับมาสู่กรุงราชคฤห์อย่างเดิมอีก ด้วยคิดว่า “บัดนี้ พวกชนผู้เป็นญาติ อาศัยเราแล้ว จักทำบุญทั้งหลาย.”

อุบาสก ได้ทราบความที่พระเถรีมาแล้ว คิดว่า “พระเถรีมาเพราะเหตุไรหนอ?” จึงไปสู่สำนักภิกษุณี

ไหว้พระเถรีแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง คิดว่า

“การที่เราจะพูดว่า ‘แม่เจ้า ท่านกระสันหรือหนอ’ ดังนี้ ก็เป็นการไม่สมควร, เราจักถามปัญหาสักข้อหนึ่งกะพระเถรีนั้น’ แล้ว

ถามปัญหาในโศดาปัตติมรรค.

พระเถรี เฉลยปัญหาข้อนั้นได้.

อุบาสก จึงถามปัญหาแม่ในมรรคที่เหลือ โดยอุบายนั้นนั่นแล

เมื่อพระเถรีนั้นกล่าวในเวลาปัญหาอันอุบาสกนั้นถามก้าวล่วง (วิสัย) ว่า “วิสาขะผู้มีอายุ ท่านเล่นเลย (วิสัย) ไปแล” แล้ว กล่าวว่า “เมื่อท่านจำนง ก็พึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามปัญหานี้”

ไหว้พระเถรีแล้ว ลุกจากอาสนะ ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลการสนทนาปราศรัยนั้นทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาค.

[พระศาสดาทรงยกย่องพระธรรมทินนาเถรี]

พระศาสดา ตรัสว่า “ธรรมทินนาธิดาของเรากล่าวดีแล้ว, ด้วยเรา เราเมื่อจะแก้ปัญหานั้น ก็พึงแก้เช่นนั้นเหมือนกัน”
ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความกังวลในก่อน ในภายหลัง และในท่ามกลาง ของผู้ใด ไม่มี,
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความกังวล ไม่มีความยึดมั่นว่า เป็นพราหมณ์”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุเร** ความว่า ในขั้นทั้งหลายที่เป็นอดีต.

บทว่า **ปัจฉา** คือ ในขั้นทั้งหลายที่เป็นอนาคต.

บทว่า **มขณ** ได้แก่ ในขั้นทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน.

สองบทว่า **นตถิ กิณจน** เป็นต้น ความว่า

ความกังวล กล่าวคือความยึดถือด้วยตัณหาในฐานะ ๓ เหล่านั้น ของผู้ใดไม่มี,

เราเรียกผู้นั้น ซึ่งไม่มีความกังวลด้วยกิเลสเครื่องกังวลคือราคะ เป็นต้น

ผู้ชื่อว่า ไม่มีความยึดมั่น เพราะไม่มีความยึดถืออะไรๆ ว่าเป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระธรรมทินนาเถรี จบ.

๓๘. เรื่องพระอังกุลิมาลเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังกุลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุสภ” เป็นต้น.

[พระอังกุลิมาลไม่กลัวช้าง]

เรื่อง ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคถาธรรมชาดว่า “น เว กทริยา เทวโลกั วชนุตติ”^๑ เป็นต้นนั้นแล.

จริงอยู่ ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า ...

ภิกษุทั้งหลายถามพระอังกุลิมาลว่า “ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างตัวดุร้าย ยืนกั้นฉัตรอยู่แล้ว ไม่กลัวหรือหนอ?”

พระอังกุลิมาล ตอบว่า “ไม่กลัว ผู้มีอายุ.”

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า พระอังกุลิมาล พยากรณ์พระอรหันต์ด้วยคำไม่จริง.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อังกุลิมาลบุตรของเราย่อมไม่กลัว,

เพราะว่า ภิกษุทั้งหลาย เช่นกับบุตรของเรา ผู้องอาจที่สุดในระหว่างพระชีนาสพผู้องอาจทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรคว่า

“เราเรียกบุคคลผู้องอาจ ประเสริฐ แกล้วกล้าแสวงหาคุณอันใหญ่
ผู้ชนะโดยวิเศษ ไม่หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้รู้ นั้นว่า เป็นพราหมณ์.”

”
...

[แก้อรธ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

เราเรียกบุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น

ผู้ชื่อว่าองอาจ เพราะความเป็นผู้เช่นกับโคอุสภะ ด้วยอรธว่าเป็นผู้ไม่หวาดเสียว

ชื่อว่า ประเสริฐ เพราะอรธว่าสูงสุด

ชื่อว่า แกล้วกล้า เพราะถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้กล้าหาญ

ชื่อว่า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ เพราะความเป็นผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ มีศีลขันธเป็นต้น

ชื่อว่า ผู้ชนะโดยวิเศษ เพราะความที่มารทั้ง ๓ อันตนชนะแล้ว

ชื่อว่า ผู้ล้างแล้ว เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันล้างแล้ว

ชื่อว่า ผู้รู้ เพราะความเป็นผู้รู้สัจจะทั้ง ๔ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอังกุลิมาลเถระ จบ.

๑ มาในพระอัมมปทัฏฐกถา ภาค ๖ โลกวรรค.

๓๙. เรื่องเทวहितพราหมณ์

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของเทวहितพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุพเพนิวาส” เป็นต้น.

[พราหมณ์ทูลถามทักขิณาที่มีผลมาก]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงอาพาธด้วยพระวาโย (กำเริบ) ทรงส่งพระอุปัชฌาย์ไปสู่อำนาจของเทวहितพราหมณ์ เพื่อต้องการน้ำร้อน.

ท่านไปบอกความที่พระศาสดาทรงอาพาธแล้วขอน้ำร้อน.

พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้ว เป็นผู้มิไยดี คิดว่า

“การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่ง (พระอุปัชฌาย์) มาสู่อำนาจของเรา เพื่อต้องการน้ำร้อน เป็นลาภของเราหนอ” จึงให้บุรุษให้ถือเอาหาน้ำร้อนและหอน้ำอ้อย มอบถวายแก่พระอุปัชฌาย์.

พระเถระ ให้ชนถือเอาน้ำร้อนเป็นต้นนั้น ไปสู่วิหาร กราบทูลพระศาสดาให้ทรงสร้งด้วยน้ำร้อนแล้ว ละลายน้ำอ้อยด้วยน้ำร้อนถวายแด่พระผู้มีพระภาค.

ในขณะนั้นนั่นเอง อาพาธนั้นของพระองค์ ก็สงบระงับ.

พราหมณ์คิดว่า “ไทยธรรมเราให้แก่ใครหนอแล? จึงมีผลมาก, เราจักทูลถามพระศาสดา.”

พราหมณ์นั้น ไปสู่อำนาจพระศาสดาแล้ว เมื่อจะทูลถามเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“บุคคลควรให้ไทยธรรมในบุคคลไหน?

ไทยธรรมวัตถุอันบุคคลให้ในบุคคลไหน จึงมีผลมาก?

ทักขิณาของบุคคลผู้บูชาอยู่อย่างไรเล่า? จะสำเร็จได้อย่างไร?”

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า “ไทยธรรมวัตถุ ที่บุคคลให้แล้วแก่พราหมณ์ ผู้เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศบุคคลผู้เป็นพราหมณ์แก่พราหมณ์นั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน, ทั้งเห็นสวรรค์และอบาย,

อนึ่ง บรรลุความสิ้นไปแห่งชาติ เสรีจกแล้ว เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี,

เราเรียกบุคคลนั้น ซึ่งมีพรหมจรรย์อันอยู่เสร็จสรรพแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์.”

[แก้รรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

บุคคลใด รู้ชั้นที่อาศัยอยู่ในก่อนอย่างแจ่มชัด เห็นสวรรค์ ต่างด้วยเทวโลก ๒๖^๑ ชั้น และอบาย ๔ ด้วยทิพยจักขุ

๑ กามาพจร ๖ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔ รวมเป็น ๒๖.

อนึ่ง บรรลุพระอรหัตกล่าวคือความสิ้นไปแห่งชาติ

เสร็จกิจแล้ว เพราะรู้อย่างซึ่งธรรมควรรู้อย่าง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือบรรลุพระนิพพานหรือบรรลุพรหมจรรย์อันตนอยู่จบแล้ว

ชื่อว่า เป็นมุนี เพราะเป็นผู้บรรลุภาวะแห่งผู้รู้ ด้วยปัญญาอันเป็นเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะ, เราเรียกบุคคลนั้นซึ่งชื่อว่า มีพรหมจรรย์อยู่เสร็จสรรพแล้ว เพราะความเป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์ อันเป็นที่สุดแห่งกิเลสทั้งสิ้น คือพระอรหัตตมรรคญาณ ว่า เป็นพราหมณ์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

ฝ่ายพราหมณ์ มีใจเลื่อมใสแล้ว ตั้งอยู่ในสรวณะทั้งหลาย ประกาศความเป็นอุบาสกแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องเทวहितพราหมณ์ จบ.

พราหมณวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๖ จบ.

[รวมเรื่องทั้งหมด]

อรรถกถาแห่งพระธรรมบท มีประมาณ ๗๒ ภาณวาร อันข้าพเจ้าประกาศเรื่อง ๒๙๙ เรื่อง^๑ คือ

“ในยมกวรรค อันเป็นวรรคที่แรกของวรรคทั้งปวง ๑๔ เรื่อง,

ในอัปมาทวรรค ๙ เรื่อง,

ในพาลวรรค ๑๕ เรื่อง,

ในสหัสสวรรค ๑๔ เรื่อง,

ในขรวรรค ๙ เรื่อง,

ในพุทธรวรรค ๙ เรื่อง,

ในโกธวรรค ๘ เรื่อง,

ในมัคควรรค ๑๐ เรื่อง,

ในนาควรรค ๘ เรื่อง,

ในจิตตวรรค ๙ เรื่อง,

ในบัณฑิตวรรค ๑๑ เรื่อง,

ในปาปวรรค ๑๒ เรื่อง,

ในอิตตวรรค ๑๐ เรื่อง,

ในสุขวรรค ๘ เรื่อง,

ในมลวรรค ๑๒ เรื่อง,

ในปภินทวรรค ๙ เรื่อง,

ในตันหาวรรค ๑๒ เรื่อง,

ในปุพพวรรค ๑๒ เรื่อง,

ในอรหันตวรรค ๑๐ เรื่อง,

ในทณทวรรค ๑๑ เรื่อง,

ในโลกวรรค ๑๑ เรื่อง,

ในปิยวรรค ๙ เรื่อง,

ในธัมมัญญวรรค ๑๐ เรื่อง,

ในนिरยวรรค ๙ เรื่อง,

ในภิกขุวรรค ๑๒ เรื่อง,

ในพราหมณวรรค ๓๙ เรื่อง” รจนาไว้พอเหมาะ ด้วยสามารถไม่ย่อนักไม่พิสดารนัก จบแล้ว ด้วยคำมีประมาณเท่านี้.

๑ ในเรื่องเหล่านี้รวบรวมทั้งหมดมี ๓๐๒ เรื่อง.

[คำอุทิศของผู้เรียบเรียง]

ธรรมบทอันยอดเยี่ยม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ได้ผู้พระธรรมราชา
ทรงบรรลุแล้ว,

พระคาถาเหล่าใดในพระธรรมบท มีประมาณ ๔๒๓ พระคาถา
ตั้งขึ้นแล้ว ในเพราะเรื่อง ๒๙๙ เรื่อง อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ทรงยังสังจะทั้ง ๔ ให้แจ่มแจ้ง ทรงภาซิตไว้แล้ว,

ข้าพเจ้าผู้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริกูฏ ในวิหาร
อันพระอิศราขเจ้าผู้มีพระกตัญญู ตรัสให้สร้างไว้แล้ว เรียบเรียงอรรถกถานี้
แห่งพระคาถาเหล่านั้น ให้ถึงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ
ให้หมดมลทินด้วยดี ตามพระบาลีมีประมาณ ๗๒ ภาณวาร
เพื่อประโยชน์และเพื่อเกื้อกูลแก่โลก

เพราะความที่ข้าพเจ้าเป็นผู้ใคร่เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม
ของพระโลกนาถเจ้า ได้บรรลุกุศลใดแล้ว,
ด้วยอำนาจกุศลนั้น ขอความดำริอันเป็นกุศลทั้งปวง
จงผลัดผลที่น่าจับใจ สำเร็จแก่สัตว์ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้.

[พรรณาคณสมบัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้]

พระเถระผู้ทรงนามอันครุทั้งหลายขนานแล้วว่า “พุทธโฆสะ”

- ผู้ประดับด้วยศรัทธา ความรู้ และความเพียร อันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง มีคุณสมบัติ มีศีล อัจฉริยะ ความเป็นผู้ซื่อตรง และความเป็นผู้อ่อนโยน เป็นต้น พรั่งพร้อมแล้ว สามารถหยั่งลงในกาลถือเอาลัทธิของตนและลัทธิอื่น
- ประกอบด้วยความเฉลียวฉลาดด้วยปัญญา ประกาศญาณอันไม่ขัดข้อง ในสัตตสุสาน อันต่างด้วยปริยัติธรรม คือพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา
- ผู้ชำนาญในไวยากรณ์มาก
- ผู้ประกอบด้วยความกลมเกลี้ยงแห่งถ้อยคำที่ไพเราะยิ่ง อันเปล่งออกได้สะดวก ที่ยังภรณสมบัติให้เกิด
- ผู้มีปกติพูดถูกต้องคล่องแคล่วประเสริฐในทางพูด เป็นมหาภิณวี เป็นผู้ประดับวงศ์ของพระเถระทั้งหลาย ผู้อยู่ในมหาวิหารโดยปกติ
- ผู้เพียงตั้งประทีปในวงศ์ของพระเถระ
- ผู้มีความรู้อันไม่ขัดข้องในอุตตริมนุสสรธรรม อันประดับด้วยคุณต่างด้วยอภิญา ๖ และปฏิสัมภิทาเป็นต้น มีความรู้ไพบูลย์ ทั้งหมดจด

ได้เรียบเรียงอรรถวรรคแห่งพระธรรมบทนี้ไว้แล้ว.